

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Seçil TÜRKMEN

SOSYAL MEDYANIN POLİTİK YAŞAMA ETKİSİ:
ARAP BAHARİ ÇERÇEVESİNDE MİSİR ve LİBYA ÖRNEĞİ

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Seçil TÜRKMEN

SOSYAL MEDYANIN POLİTİK YAŞAMA ETKİSİ:
ARAP BAHARİ ÇERÇEVESİNDE MİSİR ve LİBYA ÖRNEĞİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Burak ÖZÇETİN

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Seçil TÜRKMEN'in bu çalışması, jürimiz tarafından Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr. Faruk Atalay

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç.Dr. Burak Özçetin

Üye : Doç.Dr. Seçil Derici v.h. Hoş.

Tez Konusu: Sosyal Medyanın Politik Yasama Etkisi :
Arap Baharı Gecelerinde Mısır ve Libya Örneği

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 13/07/2012

Mezuniyet Tarihi : / / 2012

Prof.Dr.Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	x
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİSİ, BİLGİ ÇAĞI'NDA POLİTİK YAŞAM ve İLGİLİ

KAVRAMSAL ARKA PLAN

1.1 Siyasal İletişimin Gelişimi.....	13
1.2 Küresel Köy ve Teknolojik Determinizm.....	17
1.3 Kamusal Alan Tartışması: İnternet, Kamusal Alan ve Demokrasi.....	20
1.4 Toplumsal Devrim ve Toplumsal Hareket Karmaşası.....	31
1.5 Suskunluk Sarmalı ve İnternet İlişkisi.....	33
1.6 Siberaktivizm.....	39
1.7 Dijital Uçurum.....	41
1.8 Diktatör İkilemi.....	45
1.9 Rıza Yaratma ve Devletin İdeolojik Aygıtları'nın Örnekleme Ülkelerde İşlenişi.....	48
1.10 Web 2.0.....	49
1.11 Kolektif Eylem, Kolektif Eylem Sorunu ve İnternet İlişkisi.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN - ÖRNEKLEM ÜLKELERİ ANLAMAK

2.1 Bölge'nin Siyasi Tarihi Üzerine Notlar- Mısır ve Libya.....	61
2.1.1 Bölge'nin Baskın Muhalif Gücü ve İslamcı Grubu: Müslüman Kardeşler.....	69
2.2 Bölge'nin İktisadi Tarihi Üzerine Notlar- Mısır ve Libya.....	76
2.3 Protestocuların Demografik Özellikleri ile Günlük Yaşamı Anlamlandırmak.....	79
2.4 Mısır'da Kolektif Eylemlere Genel Bir Bakış.....	85
2.5 Libya'da Kolektif Eylemlere Genel Bir Bakış.....	92
2.5.1 Abu Saleem Hapishanesi Katliamı.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI VE SOSYAL MEDYA

3.1 Mısır ve Libya'da Medyanın Gelişimi ve Al Jazeera Televizyonu.....	99
3.2 Mısır ve Libya'da İnternet.....	104
3.3 Bloglar ve Blogculuk.....	109
3.3.1 Mısır'da Blog Yazarları, Bloglar ve Üç Aşama.....	110
3.3.2 Libya'da Bloglar ve Blog Yazarları.....	129
3.4 Facebook Etkisi.....	135
3.4.1 Mısır'da Facebook Olgusu ve Politik Facebook Grupları.....	140
3.4.2 Libya'da Facebook Olgusu ve Politik Facebook Grupları.....	151
3.5 Mikro Blogculuk: Twitter.....	154
3.5.1 Mısır'da Twitter Kullanımı ve Etkili Twitter Kullanıcıları.....	157
3.5.2 Libya'da Twitter Kullanımı ve Etkili Twitter Kullanıcıları.....	165

SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA.....	175
ÖZGEÇMİŞ.....	197

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Geleneksel ve İnternet Odaklı Kamusal Alan.....	26
Tablo 1.2 2006-2011 Yılları Arasında Dünyada Çeşitli Teknolojilerin Dağılımı.....	37
Tablo 1.3 Toplumsal Hareketlerde Kullanılan İnternet Odaklı ve Destekli Eylemler.....	40
Tablo 1.4 İnternet Kullanım Modeli.....	43
Tablo 1.5 Kamuoyu Üzerinde İnternetin Olası Etkileri.....	44
Tablo 1.6 Rejim Türlerine Göre Dijital Ağlara Uygulanan Devlet Müdahalesi.....	46
Tablo 1.7 Sosyal Ağlar ve Web 2.0 Araçları.....	51
Tablo 2.1 1984-1990 Yılları Arası Kahire Üniversitesi Öğrenci Birliği'ne Seçilmi Üye Sayıları.....	72
Tablo 2.2 Protestocuların Farklı Medya Araçlarını Kullanım Amaçları ve Cinsiyetlere Göre Yüzdeleri.....	80
Tablo 2.3 1991-2011 Yılları Arasında Genç İşsizlik Oranları.....	83
Tablo 3.1 2006-2011 Tarihleri Arasında Tutuklanan, Serbest Bırakılan, Tehdit Edilen ve Bilinmeyen Blogcuların Sayıları.....	120
Tablo 3.2 Mısır Digital Blogu 2007, 2008 ve 2009 Yıllarında Siyaset, İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Konularında Toplam Yazı ve Yorum Sayıları.....	124
Tablo 3.3 Yarı Resmi, Bağımsız ve Sosyal Medya'da Olayların Nasıl Tanımlandıkları Konusunda Sayılar ve Yüzdeleri.....	141
Tablo 3.4 2011 Başlarında Facebook'un Öncelikli Kullanım Alanları.....	142
Tablo 3.5 İnternet bağlantısı ve Facebook Engellenmesinin Eylemlere Etkisi.....	143
Tablo 3.6 Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Libya ve Mısır'da 30 Mart 2011 Tarihine Kadar Aktif Twitter Kullanıcı Sayısı.....	157
Tablo 3.7 30 Ocak 2011- 3 Şubat 2011 Tarihleri Arasında Tweet2Speak Uygulamasına Bırakılan Gönderi Sayısı.....	160
Tablo 3.8 24 Şubat 2011 Tarihine Kadar "Libya" Tweetlerinin Coğrafi Dağılımı.....	166
Tablo 3.9 2011 Eylül Ayında Mısır, Türkiye ve Libya'da Toplam Aktif Twitter Kullanıcı Sayısı.....	167

Tablo 3.10 31 Ocak 2011- 24 Şubat 2011 Tarihleri Arasında Libya Hashtagli Tweetlerin Yoğunluğu.....	170
--	-----

Tablo 3.11 1 Mart 2011- 26 Nisan 2011 Tarihleri Arasında Libya Hashtagli Toplam Tweet Sayısı	170
---	-----

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Kahire Sokaklarından. “Devrim, devrimci insanlar.”	2
Şekil 1.2 2006 Aralık Sayısı Time Dergisi Kapağı.....	4
Şekil 1.3 2011 Aralık Sayısı Time Dergisi Kapağı.....	5
Şekil 1.4 Protestoculardan Birinin Kolunda Yazılı “Defol”.....	45
Şekil 2.1 Kuzey Afrika ve Ortadoğu Haritası.....	60
Şekil 2.2 Kahire Sokaklarından. “Eğer ülkeni seviyorsan git ve insanlarına acı. Hey, Hüsnü; o 70 milyarı nereden buldun?”	84
Şekil 2.3 26 Ocak 2011’de Tahrir Meydanı’nda Dağıtılan “Nasıl Başkaldırılır?” Başlıklı Broşür.....	89
Şekil 2.4 Tahrir Meydanı’nda Dağıtılan Bir Broşür.....	90
Şekil 2.5 Hüsnü Mübarek’in 1 Şubat 2011 Tarihli Söylemi.....	91
Şekil 2.6 Hüsnü Mübarek’in 11 Şubat 2011 Tarihli Söylemi.....	91
Şekil 2.7 Abu Saleem Hapishanesi Hücre Duvarları.....	93
Şekil 2.8 Abu Saleem Hapishanesi Avlusu.....	94
Şekil 2.9 Fethi Terbil’in Salıverilmesini İsteyen Göstericiler.....	95
Şekil 3.1 Kahire Sokaklarından. “Mısır televizyonuna bir mesaj: Sizin yalanlarınıza inanmıyoruz. Siz rejimin ajanlarıdır.”	100
Şekil 3.2 11.02.2011-28.02.2011 Tarihleri Arasında Libya’da Google Trafiki.....	109
Şekil 3.3 12 Aralık 2004- Kefaye Hareketi Protestosu’ndan.....	112
Şekil 3.4 25 Mayıs 2005- Kefaye Hareketi Protestosu’ndan.....	115
Şekil 3.5 25 Ekim 2006 Tarihinde Metro Sineması Önündeki Taciz Olayı.....	116
Şekil 3.6 İskenderiye Güvenlik Güçleri’nce İşkence Gören Bir Vatandaş.....	119
Şekil 3.7 malek-x.net İnternet Sitesine Gönderilen 5 Nisan 2008 Yazısı Yorumlarından.....	123
Şekil 3.8 Mısır’da 26 Ocak 2011- 5 Şubat 2011 Tarihleri Arasında İnternet Trafiki.....	125
Şekil 3.9 Sultan al-Qassami’nin 1 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	127
Şekil 3.10 Sultan al-Qassemi’nin 1 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	128
Şekil 3.11 Sultan al-Qassemi’nin 1 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	128

Şekil 3.12 algathafi.org Sitesinin Kapatılmasına Yönelik Anonymous Grubu Tarafından Domain Şirketine Gönderilen Yazı.....	130
Şekil 3.13 libyanjustice.org Web Sitesi Ana Sayfa Alıntısı.....	133
Şekil 3.14 libyafeb17.com Sitesi, 16 Şubat 2011 Tarihli Yazı.....	134
Şekil 3.15 2010 Aralık ayı Facebook Trafığı.....	136
Şekil 3.16 Mısır’da Facebook Kullanıcılarının Yaş Dağılımı.....	140
Şekil 3.17 Khaled Said’in Abisi Tarafından Morgda Fotoğraflanan Cesedi.....	146
Şekil 3.18 10 Şubat 2011 Tarihi- Tahrir Meydanı.....	147
Şekil 3.19 Tahrir Meydanı’ndan. “Benim adım Khaled Said”.....	147
Şekil 3.20 Kabine Üyeleri Tarafından Seçmenlere Rüşvet Verilirken.....	149
Şekil 3.21 Haziran 2010- Mart 2011 Tarihleri Arasında, We Are All Khaled Said Facebook Grubu, Beğenme ve Yorum İstatistikleri.....	149
Şekil 3.22 Mohamed el-Baradei Facebook sayfası, 02.04.2012 Tarihli Durumunun Altına Yazılan Yorumlardan.....	151
Şekil 3.23 24 Şubat 2011 Tarihli Paylaşım.....	152
Şekil 3.24 www.facebook.com/LibyaLibre Sayfası 19 Şubat 2011 Tarihli Yorum.....	153
Şekil 3.25 Kriz Süresince Kullanılan Ana Kelimeler.....	158
Şekil 3.26 24 Ocak 2011- 3 Şubat 2011 Tarihleri Arasında #Jan25 ve #Tahrir Hashtaglerinin Kullanım Yaygınlığı.....	159
Şekil 3.27 Ahmad H. Aggour’un 26 Ocak 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	161
Şekil 3.28 3arabawy İsimli Kullanıcının 25 Ocak 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	161
Şekil 3.29 3arabawy İsimli Kullanıcının 3 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	162
Şekil 3.30 alaa İsimli Kullanıcının 24 Ocak 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	163
Şekil 3.31 AsmaaMahfouz İsimli Kullanıcının 10 Ağustos 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	164
Şekil 3.32 ShababLibya Kullanıcısının 18 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	168
Şekil 3.33 AliTweel İsimli Kullanıcının 21 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	169
Şekil 3.34 Gheblawi İsimli Kullanıcının 17 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.....	169
Şekil 3.35 Libya Protestolarından.....	171

ÖZET

2011 yılı başlarında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan olaylar, günümüz Dünya'sının çarpıcı değişiklikler içerdiğini gözler önüne sermiştir. Kişilerarası iletişimi kolaylaştıran yeni iletişim araçları veya sosyal medya araçları, insanların şimdiye kadar bildiklerinin ezberini bozar niteliktedir. Yaşananlardan ötürü, olaylar başladığı süreden bu yana Arap Baharı adı altında yaşananlar incelenmeye çalışılmıştır. Konusu, insan ve insan toplulukları olan olaylar hiç kuşkusuz ki son derece karmaşıktır da. Bu yüzden, 2011 yılı öncesinde bu olaylara zemin olan konular detaylı olarak incelenmelidir. Bu konular ülkelerin kültürel, ekonomik, siyasi ve toplumsal özellikleridir. Bunlar anlaşılmadan yaşananları açıklamak mümkün görünmemektedir. Bu yüzden; yaşananlar saf bir Facebook veya Twitter Devrimi olarak adlandırılmamalıdır. Bu araçlar otokratik rejimlerin hüküm sürdüğü ülkelerde elbette bilgi yayılımı ve organize olma konusunda yardımcı olmuşlardır. Ancak asıl incelenmesi gereken bu olayların neden bu zamana denk geldiği, bireylerin fikirlerini değiştirmiş ise sosyal medya araçlarının bu fikirleri nasıl değiştirdiği konusudur.

Konu son derece güncel olduğundan sonuca erdirmek şüphesiz ki bireyleri yalnızca düşürecektir. Yaşanan olaylara bakıldıktan sonra sadece neler olabileceği hakkında varsayımlar öne sürülebilmektedir. Demokrasi beklentisi ise yine ülkelerin arkaplanına bakarak doğru bir şekilde vurgulanabilir. Açık bir dönüşümden geçen ülkelerin, sonuç olarak nasıl bir rejim seçecekleri bu halkların kararları doğrultusunda gerçekleşmesi umut edilmektedir. Bu tezde, seçim sonuçlarına yer verilecek olsa da yalnızca bu süreçte ve öncesinde yaşananlar konu edilecek ve sosyal medya araçları ile internet gibi yeni bir teknolojinin getirdiği bilgi çağında, bölgede ne gibi değişimlerin gerçekleştiği vurgulanmaya çalışılacaktır. Bu tezin argümanı; sosyal medya araçlarının ve internetin, seçilen örneklem olarak Mısırlılar ve Libyalıların fikirlerini değiştirdiğidir. Bu nedenle, Mısır ve Libya'da sosyal medya kullanımı irdelenecektir.

Kısacası, bu tezin sonunda, sosyal medya araçlarının; devrim veya halk hareketlenmeleri yolunca sadece bir araç olmadığı, ayrıca insanların tutumlarını değiştirdiğinden, bu olayların nedeni de olduğudur. Bunu yaparken, sosyal medya araçları, Arapları diğerleri hakkında aydınlatmıştır. Bunu yaparak, sadece dışlarındaki Dünya'yı görmekle kalmamışlar, suskunluk sarmalının kırılmasında sağlanmıştır. Bu olayların ayrıca liderler içinde sonuçları bulunmaktadır. Eğer internet bir topluma veriliyorsa, liderler bu eylemlerinin sonuçları konusunda da haberdar olmalıdırlar.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Sosyal Medya Araçları, Toplumsal Hareket, Devrim.

ABSTRACT

Events that took place in Middle East and North Africa at the beginning of 2011, reveal that there is tremendous changes in the World. New communication tools and social media which are made interpersonal communication easier, have extremely different context than traditional communication tools which we are adapted before. As the events occurred, so called, the Arab Spring have been examining. Because the Arab Spring is about people and society; the term, the Arab Spring is also tremendously complex. Also, because of this reason, background of these events should be examined in detail. While using background, cultural, economic, political and social preferences of countries are intended to say. It is not possible to understand the events that took place in the region, without examining these preferences. However, there are also many argument that the Arab Spring is a Facebook or Twitter Revolution. It is also impossible to name these events neither revolution nor Facebook/Twitter Revolution. Needless to say that these kind of social media tools help to organize publics and diffusion of information in authoritarian regimes. However, the thing that should be examine is whether social media tools shape thoughts of individuals or not. Also, another question is why these events took place in 2011.

Because the Arab Spring term is so new and current, to say anything about certain result of these event is a wrong attitude. After examining these events, one can only propose assumption about results. Another issue which is core of the Arab Spring arguments is whether it will bring democracy or not. One should keep in mind that democracy arguments also differ from country to country because of background of a country. However, it can be said that there is obvious transformation in Arab states. It is hoped that regime type will be decided by majority of the people. In this thesis, although results of elections will be given, events that took place before 2011 and while 2011 will be the core theme. Argument of this thesis is that social media tools and

internet have changed minds of Egyptians and Libyans, selected as sample. For this reason, social media use in Libya and Egypt will be considered.

To sum up, at the end of this thesis, I hope to prove that social media tools is not only tools on the road to revolution or social movements, but they are also reasons of these events because they have changed attitudes of people. To do this, social media tools made Arab people aware of others. By doing this, not only they saw the World outside of them, but also spiral of silence among Arabs has been broken. These events also have conclusions for political leaders. It is needless to say that if internet connection is given to a society, leaders must be aware of results of this action.

Key Words: the Arab Spring, Social Media Tools, Social Movement, Revolution,

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın oluşum sürecinde, kimi zaman motivemin düştüğü zamanlarda beni kaldıracak insanlara ihtiyaç duydum. Bu yüzden, aslında bu çalışma kimin gerçekten dost olduğunu anlamama yardım etti. Çalışmam boyunca benden ilgisini ve desteğini esirgemeyen Ahmet Umut Kayak’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Çalışmanın son aşamalarında katkılarını asla unutmayacağım, Azize Nisa Büyükabacı’ya da teşekkür ederim.

En önemlisi, çalışmam sırasında benden bilgilerini ve deneyimlerini eksik etmeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Burak Özçetin’e içten teşekkür ederim. Çok sevgili hocam Doç. Dr. Seçil Deren Van Het Hof’a ise bana öğrettikleri ve sonsuz neşesi için teşekkürü bir borç bilirim.

Elbette son olarak, bu çalışmanın arkasındaki önemli etken ve ittirici güç olan anne, baba ve ağabeyime sonsuz teşekkürler! Biliyorum ki onlar olmasa bu çalışma olmazdı.

Seçil TÜRKMEN

GİRİŞ

“Eğer bir halkı özgürleştirmek istiyorsanız, onlara sadece İnternet erişimi verin. Çünkü insanlar, gençler dışarı,sokağa çıkacaklar ve taraflı medyayı görecekler; başka uluslar ve kendi ulusları hakkında doğruları görecekler ve beraberce iş birliği yapabilecekler.”¹

Bu cümle, bugün ülkemizde ve dünyada Arap Baharı olarak adlandırılan hareketin öncüsü sayılan ve önemli bir yere sahip olan; ayrıca “We are all Khalid Said” isimli Facebook grubunun da kurucusu olan aktivist, Wael Ghonim tarafından CNN’e yapılan bir röportajda kendisi tarafından dile getirilmiştir.

Dünya, 2010 yılı sonlarında ve 2011 yılı boyunca Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da yaşanan kimi olaylara şahitlik etmiştir. 2010 sonlarından bu yana bizler, hergün iletişim araçlarınca bu coğrafya ve yaşanan olaylar hakkında olan haberlerle çepeçevre sarılmış durumdayız. Kimi çevreler, bu olayları ayaklanma olarak görürken kimileri devrim olarak nitelendirmiştir. Bu konu ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak incelenecektir. Ancak bu olaylara, olayların yaşandığı bölgedeki insanların gözü ile bakmak, en azından bölge insanlarının neler düşündüğünü anlamada olacaktır. Yani, en basit tabiri ile, Arap gazetelerinde, dergilerinde, broşürlerinde ve makalelerinde bahar anlamında olan “ربيع” (rabia) kelimesinin kullanılmadığını;ama onun yerine devrim anlamına gelen “الثورة” (al-thawra) kelimesinin kullanıldığı görünmektedir. Bunun bir örneğini Şekil 1.1’de verilmiş olan duvar yazısı örneğinde de görmek mümkündür.

¹ [http://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?s=PM:OPINION](http://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?s=PM:OPINIONhttp://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?s=PM:OPINION) Erişim Tarihi: 01.01.2012.

Şekil 1.1 Kahire sokaklarından. “Devrim, devrimci insanlar”²

Siyaset bilimcileri, yaşananların devrim olup olmadıkları tartışmakta ve bu tartışmaya gelecek bölümde yer ayrılmasına karşın; bu tezde bölge insanlarının fikirleri ve düşüncelerinden, aynı zamanda bu halk hareketlerinin sonuçlarından da yola çıkılarak, bu hareketler şimdilik devrim olarak nitelendirilebilmesine rağmen; tez devamında herhangi bir yanlış anlaşılmaya yol açılmaması adına ve özellikle yaşananların henüz sonlanmamış olmasından ötürü halk hareketi olarak nitelendirilecektir. Üstelik, henüz akademisyenler arasında ortak bir karar oluşamaması da dahil olmak üzere, durumun bölgede yaşanan seçimler sonucunda farklı şekilde değerlendirilebileceği ve aslında bu ülkelerin yaşayacağı değişimler sonucunda kesin sonuca varılacağı unutulmamalıdır. Bu sırada yaşanan en büyük tartışmalardan biri de bu hareketlerde Facebook ve ya Twitter araçlarının etkisi olup olmadığı; varsa ne boyutta bir etkisinin olduğu konusundadır. Bu tartışma içinde fikirlerini beyan eden akademisyenlerin bir kısmının en büyük yanılgısı adı geçen sosyal medya araçlarını sadece birer araç olarak görmeleridir. Elbette ki bu devrim saf bir Facebook ve ya Twitter devrimi değildir. Yine elbette ki bu araçların hiçbir etkisi olmadığını varsaymak da yanlış bir tutumdur. Zira, Mısır Devlet Bilgi Servisi; Facebook ve Twitter’ı nedenler arasında gördüğünü websitesine de koyarak kabul etmiştir.³ Bunlar bir tarafta

² <http://ceasefiremagazine.co.uk/arab-revolution-historic-leap-laments-extinct/> Erişim Tarihi : 01.01.2012.

³ <http://www.sis.gov.eg/VR/reveulotion/ehhtml/revolution.htm> Erişim Tarihi : 05.01.2012.

tutularak, kısacası Facebook, Twitter ve Youtube'dan çok daha önemli olan bir konu varsa genel olarak internet'in, insanların sosyal yaşamlarını nasıl değiştirdiğidir. Clay Shirky, *Herkes Örgüt: İnternet Gruplarının Gücü* isimli kitabında bu konuya şöyle değinmiştir: “Devrim; toplum yeni teknolojiler benimsediğinde olmaz, toplum yeni davranışlar benimsediğinde olur.”⁴

Yapılan araştırmalar neticesinde bu konuda literatürün eksik kaldığı saptanmıştır. Yani araştırmacılar Arap Baharı ile beraber Arap teknolojisini çalışırken, Arap Dünyası'nı, kültürünü, tarihini, halklarını ve insanlarını gözardı etmişlerdir. Örneklemek gerekir ise Araplar, radyo yayınları, televizyon yayınları ve uydu yayınları ile pek çok ülke insanların tersine çok geç ve belki de yanlış şekilde tanışmışlardır. İnternet için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Yine pek çok ülkenin aksine, Arap toplumları internet olgusu ile internet kafeler sayesinde tanışmışlardır ve hali hazırda nüfusun büyük bir kısmı internet kafeler aracılığı ile dış dünya ile bağlarını devam ettirmektedirler. Bu halde, kafeler kitle iletişiminin mekanı haline gelmiştir. Peki ama bu kafelerin iletişim mekanları haline gelmelerinin ardındaki sosyal yapı incelenmiş midir? Belki pek azı tarafından incelendiği söylenebilir; ancak bu konunun gereğinden fazla dikkat çekmediği de aşıkardır. Bu sebepler, Arap Baharı adı verilen olayların; internet ile sosyal yaşam arasındaki ilişkilerin incelenmesine neden olmuş olup bu tezin önemi bu noktada bulunmaktadır. Araştırmanın amacı ve önemi, internet yolu ile hayatımıza giren sosyal medya araçlarının, bireylerin dünyayı algılamada ne gibi farklılıklar yarattığını irdelemektir. Bununla birlikte; Arap Baharı'nın yaşanması yeni soruları da beraberinde getirmiş, bu halde otokratik rejimlerin hüküm sürdüğü bölgede, yeni sosyal medya araçlarının bireylerin algılarını yavaş yavaş değiştirdiği gözlenmiştir. Öyle ki, 30 sene ila 40 sene arasında hüküm süren liderlerin devrilmesini sağlayan bu araçlar olduğu gibi asıl önemli araç, bu araçlar ile şekillenen bireylerdir. Zira Shirky'nin de belirttiği ve yaşananları Facebook ve ya Twitter devrimi olarak adlandıran akademisyenlerin eleştirildiği nokta olan konu, aslında bireylerin harekete geçmeleridir. Bu yüzden, eleştirilerin bir kısmının doğru ve haklı gerekçeleri olduğu söylenebilir. Ayrıca kavramsal boyutlar incelendiğinde tartışılacak olan suskunluk sarmalı içinde bulunan vatandaşların, internet üzerinde yaratılmış olan kamusal alanda nasıl harekete geçtikleri ayrıca sosyologlar tarafından incelenmesi

⁴ Clay Shirky, **Herkes Örgüt : İnternet Gruplarının Gücü** , (çev.) P. Şiraz, Optimist Yayın Dağıtım, İstanbul, 2010, s.141.

gereken bir konu olarak görülmektedir. Özetlemek gerekirse, araştırmayı farklı kılan özellik; sosyal medya araçlarını, yegane araç olarak görerek. eleştiri alan araştırmalardan ayrı olarak, sosyal medya araçlarını birer neden olarak da görmesidir.

İnternet ve sonrasında internet yolu ile vukuu bulan Arap Baharı'nın önemi çoğunluk tarafından anlaşılmış olmasına karşın, yine de dünyanın en önemli magazinlerinden, Time Dergisi'nin 2006 yılının son sayı kapağına ve 2011 yılının son sayı kapağına bakılmasında fayda vardır. 2006 Aralık sayısının kapağı, yılın insanının siz olduğunu göstermektedir. Monitör ve klavyenin altında *“Evet, sen. Sen Bilgi Çağı'nı kontrol ediyorsun. Senin dünyana hoşgeldin”* yazısı bulunmaktadır. Kapakta, Youtube isimli video paylaşım sitesinin, video oynatıcı görüntüsü bulunmaktadır. Bu yüzden, ileride açıklanacak olan Web 2.0'ye de atıfta bulunulmuştur.

Şekil 1.2 2006 Aralık sayısı Time Dergisi Kapağı⁵

Aradan yalnızca 5 sene geçmiştir ki, 2011 yılı Aralık ayı Time Dergisi kapağında ise yılın insanı protestoculardır. Hiç şüphesiz ki, dünyanın en ücra köşesinin diğer köşesinden haberi olan

⁵ <http://www.time.com/time/archive> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

günümüz dünyasında, yaşanan her olay herkesi etkileyebilmektedir. 2011 yılında Araplardan, Yunanlılara, Amerikalılardan İspanyollara, tüm dünyada protestolara görülmüştür. Bu yüzden 2011 yılının insanı aslında tüm dünya insanlarıdır.

Şekil 1.3 2011 Aralık Time Dergisi Kapağı⁶

Az önce değinildiği üzere, protestolar otokratik rejimin varolduğu Arap ülkelerinden, cumhuriyet rejiminin varolduğu Amerika Birleşik Devletleri'ne kadar uzanmıştır. Yaşananlar artık iktidarların son derece dikkatli olmalarını gerektirdiğini; ülke politikalarında görülmeyen şeffaflığın ve ya yozlaşmaların, halklar tarafından eskisi kadar naif karşılanmadığını göstermektedir. İktidarların unutmaması gereken ve yaşananların hatırlattığı ilke; iktidarların halkları için bulundukları yerde olduklarıdır. Halklar, yaşadıklarının öcünü kolaylıkla alabilmektedirler. Yeter ki onları harekete geçirecek bir güç varolsun.

⁶ <http://www.time.com/time/archive> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

Arap Baharı, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta başlamıştır. Tunus lideri Zeynel Abidin Bin Ali'nin 14 Ocak 2011 tarihinde devrilmesinden sonra, protestolar Mısır'a kaymıştır. Mısır lideri Hüsnü Mübarek'in devrilmesinden 8 gün önce, 3 Şubat 2011 tarihinde Yemen'de huzursuzluk görülmüştür. 11 Şubat 2011'de Mübarek istifa ettikten 3 gün sonra Bahreyn'de de protestolar başgöstermiştir. 15 Şubat'ta Libya'da sesler yükselmeye başlamış, 16 Mart'da bu kez Suriyeliler protestolara başlamıştır. 17 Mart 2011 tarihinde Birleşmiş Devletler, Libya'daki iç savaşa müdahale etmiş, 3 Haziran tarihinde Yemen başkanı Ali Abdullah Salih ülkesini terk etmiştir. 3 Ağustos'da, Mübarek mahkeme önüne çıkartılmış ve 20 Ekim 2011'de Libya'nın devrik lideri, Muammer Kaddafi öldürülmüştür. Bu süreç içerisinde, Mısır gibi milliyetçiliğin son derece yüksek olduğu bir ülkede diğer Arap halkları ile bireşme görülmüştür. Bu derece hızlı gelişen olaylar karşısında konu olacak ülkeler hakkında belli bir sınırlamaya gidilmesi gerekmiştir. Mısır ve Libya arasında açık farklar bulunması sebebi ile iki ülke örneklem olarak seçilmiştir. Arap Baharı'nın bir tarafı eylemcilerken hiç kuşkusuz diğer tarafı da diktatörlerdir. Öncelikle iki lider de darbe ile iktidara gelmelerine karşın, süre gelen Arap Baharı eylemlerine konu olan Mısır Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mübarek, devrildiği zaman yaklaşık 30 sene 5 ay süresince iktidar konumunda bulunmuştur. Yeni adıyla Libya Cumhuriyeti, eski adıyla Libya'nın devlet başkanı Kaddafi ise yaklaşık 42 sene iktidarda kalmıştır. Kaddafi'nin sonu Mübarek ile kıyaslandığında vahim olmuştur. Kısacası 42 yıllık iktidarın ve despotluğunun bedelini canı ile ödemiştir. Mübarek kısa sürede istifasını vererek liderlikten çekilmişken Libya lideri Kaddafi, durumu iç savaşa çevirmiştir. Elbette örneklem olarak alınabilecek birkaç ülke daha bulunmasına karşın, politik anlamda dünyaca ünlü bu iki lider sebebinin yanı sıra, yıllardır süregelen otokratik yönetimler ve hibrid rejimler sebebi de bu iki ülkenin seçilmesinde önem arz etmektedir. Ekonomi alanından bakıldığında ise bölgedeki pek çok ülke için önemli olan petrol kaynakları bakımından Mısır'ın, Libya'ya kıyasla çok daha fakir olduğu farkedilmiştir. Bu açıdan Libya halkının, kaynaklardan edinilen yüksek meblağlardan faydalanacağı öngörüsü bulunmaktadır. Üstelik Libya'da popülasyonun azlığı sebebi ile, refah seviyesinin yüksek olduğu beklenmektedir. Bu durumda, bir halkın protesto etmesi beklenmez iken Libya halkında durum farklıdır. Ayrıca iki ülke arasında teknolojik uçurumlar gözönünde bulundurularak Mısır ile Libya ülkelerinin konu edilmesi uygun görülmüştür. Örneğin, internet kullanımının Libya'ya kıyasla Mısır'da daha yaygın olduğu bulgulanmıştır. Eğer, internetin yeni kamusal alan olduğu ve ya

oluşturduğu ve bu kamusal alan sayesinde demokrasinin ve ya rejim değişikliğinin geleceği önyargısı ile gidilecek olur ise bu durumda Libya’da protestoların başarısız olacağı yönünde yargıya varılabilmektedir. Özellikle 3.Bölüm’de iki ülke arasında internet ve sosyal medyanın kullanımı arasındaki farklar belirtildiğinde, söz edilen konular daha somut olarak görülecektir. Ayrıca, bu iki ülkenin eski liderlerinin devrilmeden önce halka yaptığı konuşmaların ayrıca incelenmesi de gerekir. Zira bu konuşmaların bunca sene iktidarda bulunan liderlerin halkla kurdukları iletişimin, halk hareketlenmelerinin öncesini ve sonrasını ayırt etmekte yararlı olacakları umut edilmektedir. Zira değinildiğinde farkedileceği üzere, iki lider de olayların başlangıcında sert söylemlerde bulunurken, ilerleyen zamanda Mübarek geri adım atmış ancak Kaddafi tutumunu hiçbir zaman değiştirmemiştir. Bunun ardında kuşkusuz pek çok araştırmada konu edilen, Kaddafi’nin psikolojik çarpıklığı bulunmaktadır.⁷

Pek çok insanın merak ettiği kilit soru şudur: Neden senelerdir diktatörlükle yönetilen bu halklar, iktidarı sorgulamış, protesto etmiş ve devirmişlerdir? Elbette ki siyaset biliminin, antropoloji biliminin konusu olarak ele alınabilecek bu soruya, iletişim bilimi içerisinde açıklama getirmeye çalışacağız. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmanın, bir iletişim araştırması olduğu unutulmamalıdır. Ancak yine de iletişim; protestoların, halk hareketlenmelerinin, devrimlerin kilit noktasıdır. Çünkü güçlü bir kolektif eylemin yaratılmasının ardında rol oynayan etmenlerden biri de iletişimdir.

1.Bölüm’de; bilgi ve iletişim teknolojileri ve toplum ile sosyal ve politik yaşama etkileri tartışılacaktır. Bilgi ve iletişim teknolojileri konusunda çeşitli yaklaşımlar ele alınacaktır. Yeni çağda yaşanan bilgi çeşitliliği ve dünyanın küçülmesi ile bireylerin sosyal ve politik yaşamlarında değişikliklerin olacağı belirtilecektir. Şaşırtıcı hızla gelişmelerin yaşandığı bu çağ ve sosyal yaşam ile politik yaşamın nasıl etkilendiği konusuna girildiğinde, araştırma ile alakalı görülen kuramlar irdelenecektir. Bu kuramlar, aslında pek çok kuram açıklamacı olabilmesine karşın, yaşanan olayların açıklanmasına yardımcı olduğu için seçilmiştir. Bu sayede Arap Halkları’nı anlamak bir nebze olsun kolaylaşacaktır. Tartışılacak kavramların tümü birbirleri ile yakından

⁷ <http://www.psychologytoday.com/blog/mr-personality/201108/personality-and-the-laws-history-lessons-libya>
Erişim Tarihi: 04.01.2012

ilişkilidir. Örneğin, küresel köy kavramı, suskunluk sarmalı ile siberaktivizm ise kamusal alan tartışması ile iç içe geçebilmektedir.

2.Bölüm, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin coğrafi konumlarına yer verilecektir. Daha sonra, örneklem seçilen ülkelerin iktisadi ve siyasi tarihi hakkında notlar sunulacaktır. Protestoların nedenleri arasında demokrasi isteği ve işsizlik gibi iki önemli etken bulunduğundan, bu konuların değerlendirilmesi önemli görülmüştür. İslamiyetin birincil inanç olarak ortaya çıktığı bölgede din kuşkusuz önemli bir etken olarak görülmektedir. İslamiyet ile ilintili olarak, bölgenin önemli muhalif gruplarından Müslüman Kardeşler hakkında bilgilere yer verilecektir. Zira, Mısır'da 2012 mayıs ayında yapılan son başkanlık seçimlerinde önemli muhalif gruplardan olan ve İslami gelenekleri ile tanınan Müslüman Kardeşler'in siyasi partisinin başkan adayı olan Mürsi'nin en fazla oyu alması ve sonrasında Mısır Başkanı olması, bu grubun incelenmesini gerekli hale getirmiştir. Ayrıca İslamiyet ile demokrasi olgusunun bir arada düşünülmesini imkansız bulan ve hatta bu iki olguyu birbirleri ile çelişir bulan akademisyenler bulunmaktadır. Daha sonra, iktisadi ve siyasi arkaplandan yola çıkılarak, protestocuların demografik özellikleri incelenecektir. Son olarak, seçilen örneklem ülkelerde, 2011 yılı öncesinde yer alan önemli kolektif eylem örneklerine yer verilecektir. 1.Bölüm'de açıklanan kimi kuramlardan sonra, kolektif eylem örnekleri anlam kazanacaktır. Shirky'nin *Herkes Örgüt: İnternet Gruplarının Gücü* isimli kitabında, Fransız sosyolog Emile Durkheim'in kolektif eylem fikirlerine de yer verilmiştir. Durkheim, *ortak farkındalık* ismini verdiği teoriden ve bu farkındalığın üç düzeyinden bahsetmektedir. Buna göre, ortak farkındalık; toplum içinde birleştirici güç olarak işleyen, paylaşılmış inançlar ve ahlaki davranışlar olarak ifade edilmiştir.⁸ Bu farkındalığın üç aşamasını; herkesin birşey bildiği zaman; herkesin diğer herkesin birşeyler bildiğini bildiği zaman ve ortak olarak bilinen şeylerin toplumca bilindiği zaman oluşturmaktadır. Arap toplumlarında, Facebook gibi sosyal medya araçları kullanılarak, yavaş yavaş son aşamaya kadar gelinmiştir. Bu da, 3.Bölüm'e gidişatı sağlayacaktır.

3.Bölüm sosyal medya, Mısır ve Libya'da sosyal medyanın kullanımına odaklanacaktır. Öncelikle, medyanın bu ülkelerde nasıl geliştiği irdelenecektir. Bölgenin önemli medya

⁸ Shirky, *Herkes Örgüt: İnternet Gruplarının Gücü*, s. 144 - 145.

kuruluşlarından olan al Jazeera televizyonu ayrıca incelenecektir. Sonrasında araştırmanın asıl konusu olan internetin, örneklem ülkelerde nasıl kullanıldıkları hakkında bilgiler sunulacaktır. İnternet ile bağlantılı olarak, sırasıyla bloglar, Facebook ve Twitter araçlarının örneklem ülkelerde kullanımı ve halk hareketleri sırasında nasıl kullanıldıkları hakkında veriler sunularak, insanların görüşlerinin nasıl değiştirildiği konusunda araştırma devam edecektir. Bu bölümde, internetin Mısırlılar ve Libyalılar için kamusal alan haline geldiği gösterilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİSİ, BİLGİ ÇAĞI'NDA POLİTİK YAŞAM ve İLGİLİ KAVRAMSAL ARKA PLAN

Tarih boyunca insanlar iletişim kurmak ve bilgi değiş tokuşu gibi ihtiyaçlara sahip olmuşlardır ve medeniyetler bu ihtiyaçlara dayanmaktadır. İnsanların bu istekleri elbette zaman ve mekan ikilisinden etkilenmiş ve toplumlar, iletişim kurabilmek için türlü metodlara başvurmuştur. İnsanların iletişim kurmak adına çeşitli teknolojiler kullanması, 19.yüzyıl ortalarında telgraf, telefon gibi icatlar ile başlamış, 20.yüzyıl ortalarından 1980'lere kadar televizyon, uydu ve bilgisayar gibi icatlar ile devam etmiştir. 1980'lerden bugüne ise iletişim kanalları oldukça farklılık göstermekle beraber yeni araçların eklenmesi ile geçmişle kıyaslanamayacak kadar kolay iletişim kurulabilmektedir. Bilginin hızlı bir şekilde üretilmesi, dağıtılması ve değiş tokuş edilmesi toplumları dönüştürmüş ve bilgisayar odaklı teknolojiler tarafından, yeni toplumsal gerçeklikler yaratılmıştır. Bu döneme bilgi çağı dışında bilgi toplumu, bilgi ekonomisi gibi isimler de verilmektedir. Bu çağın oluşmasında hiç kuşkusuz en büyük etken modern toplumların ekonomilerindeki değişim ile dönüşmesidir. Zaman ve mekan kavramlarının önemini kaybettiği Bilgi Çağı'nda, neredeyse tüm kararlar edinilen bilgi ile alınmaya başlanmış olmasının yanı sıra, yeni teknolojiler sayesinde büyük ölçüde bilgi akışı da sağlanmaya başlanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojileri; bilgilerin dağıtılması, üretilmesi, saklanması ve değiş tokuşu gibi konularda servis ve uygulama sağlamaktadır. Bu sektörün yaratmış olduğu yeniliklerle, az önce belirtildiği üzere ekonomiden sosyal yaşama pek çok değişim yaşanmıştır. En basit örneği ise insanların artık günlük yaşamlarında ne sıklıkla interneti iletişim için kullandıkları düşünüldüğünde ortaya çıkacaktır.

Bilgi çağının ilkeleri şu şekilde özetlenebilir:

1. Ekonomide, endüstri merkezli sermayeden, bilgi merkezli sermayeye kayış,

2. Bu kayıştan kaynaklanan yeni toplumsal ilişki formları,
3. Küresel bilgisayar ağı,
4. Bu ağ içerisinde bilginin dönüşümüdür.

Daniel Bell, *The Coming of the Post-Industrial Society*, isimli kitabında; sanayi sonrası toplum teorisini ortaya atarak, sanayi sonrası toplumun bilgi çağı olacağını belirtmiş ve sanayi sonrası toplumların, sanayi toplumlarından bilgiye dayalı topluma kayışın sonucu olduğunu eklemiştir.⁹ Bell fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sanayi toplumu, makinelerin ve insanların mal üretmek için bir araya gelmesidir. Sanayi sonrası toplum, toplumsal kontrol, yeniliğin ve değişimin yönlendirilmesi amacı ile bilgi etrafında toplanır ve sonuçta yeni toplumsal ilişkiler ile siyasi olarak kontrol edilmesi gereken yeni yapılar getirir.”¹⁰

Bell, bilgi çağını daha çok ekonomik temellerle oturtmaya çalışırken; Manuel Castells, bilginin akışı ile ağ toplumunu ve genel olarak da bilgi çağını ifade etmiştir. Birbirine bağlı olan bilgisayarların, bilgi akışının sürekliliğini sağlayacağına dikkat çeker ve şunları ekler:

“Ağlar, toplumlarımıza yeni bir toplumsal morfoloji sağlar ve ağ mantığının yayılımı; üretim, deneyim, güç ve kültür süreçlerinin çıktılarını ve etkilerini değiştirir. Toplumsal örgütlenmenin ağ şekli, her zaman varolduysa da , bilgi teknolojileri, bu formun toplumun tüm yapılarına dağılımını sağlayacak materyali sunar.”¹¹

Jan Van Dijk, bilgi çağı ile alakalı olarak ağları, toplumların sinir sistemleri gibi görürken *ağ toplumu* konseptinin, bilgi işleme ve takasının formuna ve oluşturulmasına dikkat çektiğini,

⁹ David Bell, *The Coming of the Post-Industrial Society*, Basic Books, New York, 1976, s. 467.

¹⁰ Bell, a.g.e. , s. 20.

¹¹ Manuel Castells, *The Rise of the Network Society: The Information Age, Economy Society and Culture*, Vol. 1, John Wiley & Sons, Oxford, 2011, s. 496.

bunun yapılmasının ise toplumsal ağlar ve medya ağlarının elinde olduğundan bahseder.¹² Djik'e göre toplumsal, teknik ve medya ağları hep beraber *ağ toplumunun* yapısını oluşturmaktadır.¹³

Bilgi ve iletişim teknolojileri ülke ekonomilerini, sınır gözetmediğinden geliştirdiği gibi, ülkelere özgü konuların küresel ortama taşınarak, dünyanın dikkatini çekmesine yardımcı olduğu da aşıkardır. Bunun en tipik örneği için Greenpeace projelerine bakmak yeterli olacaktır. Grubun dünyanın bambaşka bir yerinde yaptığı protestolar, televizyonlarımız ile salonlarımıza girmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerine getirilen başlıca eleştiriler, bilgi çağı teorilerinin son derece teknolojik determinist olduğu yönündedir. Frank Webster, teknolojinin; toplumsal değişimleri getirmede tek sebep olduğunu reddeder ve teknolojik ilerlemelerin, toplumsal ilerlemeler doğuracağı görüşünün yanlış olduğunu savunur.¹⁴ Bilgi çağı, O'na göre basitçe, öncesine göre çok daha fazla bilgi ve bilgi teknolojilerinin olduğu söylenerek ölçülebilir ve bu ölçme kalitatif bir dönüşümün sinyalini vermemektedir. Bunlara rağmen, Webster, hem Bell hem de Castells'in çalışmalarının önemini vurgulayarak, kavramsal çerçevelerin oturtulması adına teşekkürlerini sunmuştur. Bu eleştiri, zaten bu araştırmanın eksenindedir. Keza daha önce belirtildiği üzere, Arap Baharı boyunca yaşanan olaylarda, yeni teknolojilerinin etkisi olduğu ancak yaşananların tamamen insan doğasına bağlı olduğu savunulmuştur. Yalnız, yeni teknolojilerin toplumsal ilerlemeler getirip getirmeyeği toplumlara ve liderlerine bağlıdır. Bununla birlikte, ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, önemli eleştirilerden biri de dünya üzerinde her bireyin teknolojilere erişim konusunda aynı hakka sahip olmaması yönündedir ki bu durum dijital uçurum olarak adlandırılmaktadır. Bu görüş, gençlerin yaşlılara oranla daha fazla internet erişimi bulunduğu gibi, dünya üzerinde her bireyin aynı imkanlara sahip olmadığını savunmaktadır. Dijital uçurum hakkında daha fazla bilgi, ilgili kuramlar incelenmeye başlandığında ayrıca detaylı bir şekilde irdelenecektir.

¹² Jan Van Djik, **The Network Society: Social Aspects of New Media**, SAGE, London, 2006, s. 20.

¹³ Van Djik, a.g.e. , s. 25.

¹⁴ Frank Webster, **Theories of the Information Society**, Routledge, New York, 2006, s. 272.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gittikçe hayatımızın önemli bir parçası haline geldiği günümüzde, sosyal yaşam ve ekonomik yaşam kadar, politik yaşam da nasibini almıştır. Bu teknolojiler, sıradan insanların hayatlarını çeşitli yönlerde dönüştürmekle kalmayıp; şirketlerin, kuruluşların ve hatta devlet yönetimlerinin de dönüşmesine neden olmaktadır. Sıradan insanların açısından bakıldığında, vatandaşların zihinlerinin besleyicileri haline gelen bilgi ve iletişim teknolojisi araçları, politik paylaşımları kolaylaştırdığından, örneklem ülkelerde de görüldüğü üzere, toplumsal hareketlerin itici gücü haline gelmiştir. İnternetin, politik anlamda kamusal alan oluşturup oluşturmadığı konusu ise yine kuramlar incelenmeye başlandığında detaylı irdelenecektir. Manuel Castells'in de belirtmiş olduğu gibi, "Politika, büyük oranda toplumsal iletişimi içeren kamusal alana bağlı olduğundan, politik süreç gerçek sanallık adı verilen bir kültürün koşulları altında dönüşmektedir".¹⁵ Castells ayrıca kuruluşlar ve devletlerin de yeni teknolojik çağda birbirlerine daha kolay bağlandıklarından bahsetmiştir. Bir adım daha ileri giderek; kanun koyucuların bu yeni ağ sistemine dahil olmak için herhangi birşey yapmalarına gerek olmadığını çünkü her ne kadar bazı şeylerin ve ya bazı kişilerin bu sisteme dahil olmasada, hepimizin zaten ağ sistemi olduğumuzu ileri sürmüştür. Diğer yandan devletlerin internet kullanımını var olan durumu devam ettirmek için ve hatta devlete ait kuruluşların yerini sağlamlaştırmak için kullandıkları da ileri sürülmektedir.¹⁶ İster bu teknolojiler hakkında pesimist olunsun ister optimist, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, devlet yönetimlerini de, hepimizi etkilediği kadar etkilediği kabul edilmektedir.

1.1 Siyasal İletişimin Gelişimi

Siyasal iletişim; politikacılar, kamu ve medya arasındaki bilgi akışını ifade eden bir tanımdır. Daha önce mesaj olarak politikacılardan çıkan veriler medya yolu ile kamuya ulaştırılmakta idi. Ancak, internetin yükselişe geçmesi ile birlikte, bu süreçte medyanın direk etkisi azalmış görünmektedir. Vatandaşlar tepkilerini daha kolay yollarla politikacılara ulaştırırken, politikacılar da daha kolay yollardan vatandaşlara ulaşabilmektedir. Buna karşın, interneti Pandora'nın kutusu

¹⁵ Manuel Castells. "The Network Society: from Knowledge to Policy", **The Network Society: From Knowledge to Society**, içerisinde (der.) M. Castells, G. Cardoso, Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, Washington, 2005, s. 14.

¹⁶ Jane E. Fountain, "Central Issues in the Political Development of the Virtual State", **The Network Society: From Knowledge to Society**, içerisinde (der.) M. Castells, G. Cardoso, Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, Washington, 2005, s. 153.

olarak gören ve içinden zenginler ile fakirler arasındaki eşitsizliği arttıracak yeni öğeler çıkacağını savunanlar da bulunmaktadır.

Siyasal iletişim, az önce belirtildiği gibi eski teknolojiler zamanında da var olan bir olgudur. Zira yöneten ve yönetilenin var olduğu hemen hemen her durumda, ikisi arasında farklı iletişim türlerinin bulunduğunu söylemek yersiz görülmemektedir. Sosyal bilimlerde bir alan olarak siyasal iletişimin kökenleri, Walter Lippman'ın 1922 tarihli *Public Opinion* isimli kitabına kadar uzar. Bu kitapta, propaganda yolu ile kamuoyunun kontrol edilmesi ve kamu davranışlarının da kontrol edilmesinin temeli olarak gösterilmekle beraber medyanın gündem belirleyici üzerine teorilere de kaynak oluşturmuştur. Lippman, medyanın; siyasal iletişim araştırmalarının, normatif ilgilerini harekete geçirmede yardımcı olan fikirler pazarını yaratmakta hayati öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Lippman, sonraları siyasal iletişim araştırmaları terimini kamuoyu ve propaganda araştırmaları olarak değiştirmiştir.¹⁷

Kamuoyu araştırmaları Lippman ile başlamış olsa da medyanın kamu üzerinde etkileri üzerine çalışmalar, Harold Lasswell ile başlamıştır. Laswell, 1927 yılında yaptığı çalışmada 1.Dünya Savaşı boyunca Alman, Fransız, Amerikan ve İngiliz propagandalarının etkilerini araştırmış ve şu ünlü formülü literatüre sokmuştur : Kim, neyi, kime, hangi kanalla, hangi etkiyle söylüyor ?¹⁸ Laswell, araştırması boyunca, amaçlı etkiyi getirmesi için hangi psikolojik materyallerin kullanıldığı gibi konular üzerine durmuş ve bu materyallerin manipülasyonu yapılırken kullanılan strateji ve taktikler üzerine teori geliştirmeye çalışmıştır.

1940'larda ise Paul F. Lazarsfelt ve meslektaşları tarafından Erie County'de yaşayan 600 kişi üzerinde başkanlık seçimleri ile ilgili bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmanın amacı, oy verme davranışlarını ve medyanın bunun üzerindeki etkisini ölçmek olmuştur. Çalışmanın sonucunda, 600 kişiden yalnızca 54 kişinin medyanın sunduğu bilgi ile oy davranışlarını değiştirdiği saptanmıştır. Özetle; bu çalışmanın sunduğu sonuçlar, medya mesajlarının izleyici üzerindeki

¹⁷ Lynda Lee Kaid, **Handbook of Political Communication Research**, Erlbaum Associates Inc, New Jersey, 2004, s. 4.

¹⁸ Kaid, a.g.e. , s. 4.

etkisinin önceden tahmin edilebilme yeteneğini kısıtlamış, nasıl ve neden medya kampanyalarının başarısız olduklarını açıklamada yardımcı olmuştur.

Lazarsfeld'in 1940'lardaki çalışmalarından, 1970 başlarına kadar; medyanın tutumlar ve davranışlar üzerinde az bir etkisi olduğu düşünülmeyle birlikte propaganda ve ikna üzerine çalışmalar popülerliğini korumaya devam etmiştir. Bu sırada, McCombs ve Shaw, medyanın gündem belirleme teorisini ortaya atmış ve medyanın insanların bir konu hakkında nasıl düşüneceğini değil, bu konunun ne kadar önemli olduğunu aktarmada dominant taraf olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁹

1990'ların başlarına kadar siyasal iletişim alanında en çok atıf yapılan çalışma olarak kalan, McComb ve Shaw'ın teorisi, 1990'larda araştırmacıların odağının siyasal iletişimin bilişsel, duygusal ve davranışsal etkilerine kayması ile siyasal iletişimin daha önce keşfedilmemiş pek çok etkisinin açığa çıkmasını sağlamıştır.

Kısa bir zaman sonra, 1990'larda internet gittikçe önem kazanmaya başladığında, internet ile siyasal iletişim arasında da ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. 1990'lar ile birlikte internet, üniversiteleri ve kurumları birbirine bağlayan bir araç olmaktan çıkıp, başka anlamlar yüklenerek değişmeye başladığında internet ve siyasal iletişim konusunda argümanlar da ortaya atılmaya başlanmıştır. Özellikle Manuel Castells'in *The Rise of the Network Society* ve *Communication Power* isimli kitapları ile yeni medyanın toplumu şekillendirmesi hakkında tartışmalar başlamıştır. Bir kısım internetin demokrasiyi güçlendiren potansiyel bir araç olarak görürken, diğer kısım yeni medyanın siyaset üzerindeki sınırlarını da tartışmaya başlamıştır.²⁰ Bu argümanlar devletin yeni gelişen internet üstündeki kontrolü ve ya kontrolsüzlüğü ile alakalı olabilirken, internetin toplumsal sonuçları üzerine ve vatandaş yükümlülükleri ve internet - demokrasi ilişkisi üzerine de olabilmektedir. Öyle ki, kimi yazarlar demokratik sistemlerde yeni

¹⁹ Maxwell E. McCombs, Donald L. Shaw, "The Agenda Setting Function of Mass Media", **The Public Opinion Quarterly**, Vol. 36, 1972, s. 176-187.

²⁰ Habibul Haque Khondker, "Role of the New Media in the Arab Spring", **Globalizations**, Vol. 8, 2011, s. 2.

teknolojinin, özgürlük konusunda bir tehdit olabileceği ve vatandaşların özel hayatı için tehlike arz edebileceğini bile savunmuştur.²¹

İnternetin demokrasiyi zedelediği mi yoksa yardım mı ettiği konusunda, Clay Shirky ve Evgeny Morozov arasında olduğu gibi anlaşmazlıklar mevcuttur. İnternet ve demorkasi arasında olumlu bir ilişki olduğunu savunanlar da kendi aralarında farklılaşmaktadır. Bu yüzden, spesifik ve genel geçer bir teori bulunmamaktadır. Örneğin; Clay Shirky karar alıcı mekanizmalar kolektif eylemin sonuçlarını küçük gördüğü için internetin demokrasiye yardımcı olduğunu düşünürken, aslında demokratik olmayan ülkelerin de demokrasi yanlısı internet aktivistlerini destekleyerek hata yapmakta olduklarını belirtir.²² Bu durum şu şekilde özetlenebilir: Demokratik olmayan devlet yönetimleri, internetin aktif bir kamusal alan kurma olasılığını gözden kaçırır ve bu rejimler, erişimi kesmeye çalıştıkları interneti daha politikleştirir . Bu durum ise demokratikleşme alanında yeni bir yol açar.

Shirky ile tam zıt görüşlerde olan Morozov ise net bir teori sunamamakla birlikte, bireylerin kolektif eylemin daha pahalı ve riskli yöntemlerinden ziyade Facebook gruplarına katılmak gibi ucuz ve etkisiz bir politik ortamın içine çekildiğini ileri sürmektedir.²³ Yine Morozov’a göre, aslında rejimlerin interneti kendi çıkarlarına göre kullanacakları ve bunun sonuç itibari ile vatandaşları olumsuz etkileyeceği malumdur. Malcolm Gladwell ise internetin toplumsal hareket teorisyenlerinin önerdiği gibi siyasal eylemin güçlü bağlar yaratmasının aksine zayıf bağlar yarattığını ve bu açıdan da Shirky’nin ileri sürdüğü gibi, yararlı bir etkinin bulunmadığını savunmaktadır.²⁴

²¹ Khondker, a.g.e. , s. 2.

²² <http://www.foreignaffairs.com/articles/67038/clay-shirky/the-political-power-of-social-media> Erişim Tarihi: 03.01.2012.

²³ Evgeny Morozov, **The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom**, PublicAffairs, New York, 2011, s. 194.

²⁴ Malcolm Gladwell, “Small change: why the revolution will not be Tweeted”, **The New Yorker**, 4 Ekim 2010, s. 42–49.

Siber-şüpheli olan Morozov ve Gladwell ile siber-ütopikler arasındaki bu çekişme, siber-şüphelilerin “Biz, asla sosyal medyanın bir rol oynamadığını söylemedik. Biz sosyal medyanın, sadece büyük kardeşin sonunda galip geleceği ama hem protestocularca hem de hükümetlerce kullanılabilecek sade bir araç olduğunu vurguladık.” yorumuna karşılık siber-ütopiklerin “Ama, biz hiçbir zaman sosyal medyanın tek başına devrim getireceğini söylemedik, bu bir araçtır ama dinamikleri değiştirecek önemli bir araçtır.” şeklindeki yorumları, Albrecht Hofheinz tarafından fevkalade özetlenmiştir.²⁵ Bu noktada, önemli kuramlardan küresel köy ve teknoloji deterministliği ile devam etmek ve sonrasında alakalı kuramları değerlendirmek uygun bulunmuştur.

1.2 Küresel Köy ve Teknolojik Determinizm

Küresel köy kavramı, sıradan bir insanın internet ile alakadar olmasından çok daha önce üstelik internet bu kadar yaygın değilken, 1962 ve 1964 yıllarında Marshall McLuhan tarafından *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* ve *Understanding Media* isimli kitapları ile ortaya atılmıştır. Kısaca özetlemek gerekir ise; küresel köy, elektronik medyanın yarattığı bir kavram olmakla beraber dünyadaki tüm insanların doğaları gereği bağlantılı olduklarını ve elektronik medya yolu ile bilgilere ulaşma ve paylaşma yeteneklerinin arttırıldığını ifade eder. McLuhan, küresel köyün “Birbirimiz ile alakamızı arttıracığına, bilgiye ulaşımın dağılacığına ve bilgi tüketimi konusunda daha katılımcı ve üretici olunacağına” inanmaktadır.²⁶ Küresel köy kavramı katılımcı demokrasinin bir aracı olarak görülebilir. Padraic Burns de diğer iletişim formlarına kıyasla, internetin katılımcı bir arayüz sunduğunu ve dünyadaki tüm insanlara demokratik çerçevede komünler kurma ve toplumsal hareketler düzenleme hakkını vererek sınırları yıktığını iddaa etmiştir.²⁷ Geleneksel iletişim modelleri, bir kaynaktan milyonlara ulaşırken ve bu tekel kaynaklar içeriği kontrol ederken; internet birer televizyon istasyonu kurmayı ve ya yazar olmayı milyonlarca insana vererek çoğul iletişime geçmeye olanak tanımıştır. Böyle bir ortamda zaman ile yer kavramı yok olmaktadır. İletişim sürecinde yer kavramının yok olması insanların birbirleri ile daha içli dışlı olduğu ve bağımlı olduğu, eski sözlü

²⁵ Albrecht Hofheinz, “Nextopia? Beyond Revolution 2.0”, *International Journal of Communication*, Vol. 5, 2011, s. 1422.

²⁶ <http://www.pbs.org/mediashift/2007/08/the-14-messages-of-new-media218.html> Erişim Tarihi: 24.03.2012

²⁷ Padraic Burns, “The Global Internet : Utopia, Democracy and the Digital Divide”, *American Sociological Association*’un 11 Ağustos 2006 tarihli olağan toplantısında sunulmuştur. s.2.

gelenekleri andıran yeni bir küresel iletişim duygusu yaratmaktadır. Yerin yok olduğu durumlar ise toplumsal değişime yol açacaktır. Diğer bi deyişle internet ve özellikle Web 2.0 kullanıcıları çevrimiçi bilgileri tüketme modelinden üretme modeline geçerek siyasi iletişimin paylaşılmasını, yaratılmasını ve iletilmesini sağlamıştır.

Web 2.0 teknolojileri, küresel köy kavramını kullanıcılar arasında katılımı ve etkileşimi yaratan araçlar ile web siteleri yaratarak etkin kılmıştır.²⁸ Özellikle, Web 2.0 gelişmesinin getirmiş olduğu sosyal medya araçları, 1998 yılında Duncan Watts ve Steve Strogatz tarafından geliştirilmiş olan *küçük dünya şebekesi* adlı modelin desteklenmesine ve yayılmasına yardım etmiştir.²⁹ Bu modele göre küçük gruplar yoğun şekilde bağlantılıyken, büyük gruplar zayıf bağlantılıdır. ³⁰ Büyük gruplar, küçük grupların birbirine eklenmesi ile oluşturulur. Bu küçük gruplardan bir kişi eksildiği takdirde, kalanlar arasındaki bağlantı aynen Facebook aracında görüleceği üzere kopmamaktadır. Bu durumda, daha somut bir resim çıkartmak adına Shirky bu modeli “Büyük şebekenin daha güçlü alt şebekelerden oluşan seyrek bağlantılı bir grup olması” olarak yorumlamıştır.³¹ Bu sistem içerisinde bilgi, ağlardan aktarıldığı için bağlantılı olduğunuz bireylerin ilgilendikleri konular ve ya bilgiler otomatik olarak size ulaşmaktadır. *Küçük dünya modeli*, Facebook gibi sosyal ağlarda küresel köylerin nasıl kurulduğunu açıklamak için önemli bir kaynaktır.

Diğer taraftan, Marshall McLuhan hiç kuşkusuz ki teknolojik determinizme şekil veren en önemli kuramcılardan ve bu özelliği en çok eleştirilen yanı olmuştur. Teknolojik determinizm, yeni teknolojiler keşfedildikçe; bu teknolojilerin toplumsal değişimlere yol açacağını ve bu süreç için gerekli koşulları sağlayacağını savunur. Erol Mutlu’nun deyişi ile teknolojik determinizm “Teknolojinin hem özerk olduğu hem de toplum üzerinde belirleyici etkileri bulunduğu varsayımdır.”³² Marshall McLuhan’ın teknolojik determinizmine olan yatkınlığını en iyi özetleyen

²⁸ Teresa M. Harrison, Brea Barthel, “Wielding new media in Web 2.0: Exploring the history of engagement with the collaborative construction of media products”, **New Media & Society**, Vol. 11, No. 1-2, s. 155-178.

²⁹ Shirky, **Herkes Örgüt: İnternet Gruplarının Gücü**, s. 187.

³⁰ Duncan J. Watts, **Six Degrees: The Science of a Connected Age**, W.W. Norton & Co., New York, 2004, s. 107.

³¹ Shirky, **Herkes Örgüt: İnternet Gruplarının Gücü**, s. 192.

³² Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004, s. 278.

teorisi “Araçlarımızı biz şekillendiririz ve karşılığında onlar bizi şekillendirir.” sözüdür.³³ McLuhan, mesajı iletmek için kullanılan aracın bir etki oluşturduğunu savunur. Bu ünlü teoriyi açıklarken, “Araç mesajdır.” demiştir. Mesajın iletildiği aracın etki oluşturduğu görüşünden yola çıkılarak, medyanın anlamları şekillendirdiği ve sonuç olarak hem kültür hem de değerler üzerinde önemli bir etki oluşturduğu iletilmiştir. McLuhan’ın fikirlerine şekil veren çalışmalar ise Harold Adams Innis tarafından ortaya atılmıştır. Innis, iletişimi kültürün ana merkezi olarak görmektedir.³⁴ Innis, ayrıca siyasi kurumların iletişimin varolan anlamları tarafından şekillendirildiğini ve sınırlandırıldığını savunmaktadır. Teknolojik determinizmin bir başka örneği ise Wilbur Schramm’un çalışmalarında görülmektedir. Schramm; üçüncü dünya ülkelerinde, ikinci ve birinci dünya ülkelerinden daha düzenli bir ivme ile vukuu bulan değişimlerin birden yaşanacağını öne sürmüştür.³⁵ Üçüncü Dünya Ülkeleri’nde “Bir medya geliştikçe diğerini alt üst edecektir ve bu tarihsel süreçteki gibi basın, resim, ses, video ve elektronik dizilimde gelişmeyecektir.”³⁶ Bu medya araçları politik gücün merkezlerini, dünya görüşünü, kişisel ilhamları ve bilginin kaynağını değiştirecektir. Schramm’a göre, iletişimde gerçekleşen değişimler olmasa idi 60 yeni ülke şu an olmayacaktı.³⁷

Teknolojiyi bu denli ana eksene oturtan bu yaklaşıma, yani teknolojik determinizme geliştirilen eleştirilerin odak noktası insan faktörünü ikinci plana atmasıdır. Yeni teknolojilerin toplumu her seviyede; yani kurumları, toplumsal ilişkileri ve kişiler arası ilişkileri dönüştürmesi eleştiri noktası olmuştur. Bu açıdan diğer toplumsal faktörlerin etkileri gözardı edilmiştir. Değişimleri toplumsal şartlara bağlayan, toplumsal deterministler ise toplumsal gereklilikler ve teknolojik yenilikler arasında nedensel bir ilişki öne sürmüşlerdir.

³³ Derya Altay, “Küresel Köyün Medyatik Mimarı: Marshall McLuhan”, **Kadife Karanlık**, içerisinde, (der.) N. Rigel, Su Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 22.

³⁴ David V. J. Bell, “Global Communications and Culture: Implications For International Security”, **York Centre for International and Strategic Studies**, Ontario, 1991, s. 2.

³⁵ J.Bell, a.g.e. , s.3.

³⁶ Wilbur Schramm, “Mass Communication”, **Communication, Language and Meaning: Psychological Perspectives** içerisinde, (der.) G. A. Miller, Basic Books, New York, 1973, s. 221.

³⁷ Schramm, a.g.e. , s. 222.

Toplumsal deterministlerden Raymond Williams, teknolojik gelişmelerin toplumsal bir sürecin ürünü olduğunu savunmaktadır.³⁸ Jennifer Daryl Slack ve J. McGregor Wise ise teknolojinin iki varsayıma bağlı olduğunu savunmaktadır.

“1.Değerler, duygular, inançlar ve kültür pratikleri belli teknolojilerin geliştirilmesine ve kullanılmasına neden olur.

2. Kültürdeki değişimler, teknolojide değişimlere neden olur.”³⁹

Örneğin, World Wide Web’in kurucusu Tim Berners-Lee aslında bu teknolojiyi dosyalarını paylaşma sıkıntısı çeken akademisyenler ve fizikçiler için geliştirmiştir. Yani bu teknolojinin bulunmasındaki neden sosyal bir problemdir.

Kısacası; teknolojik deterministler, teknolojiyi toplumsal değişimlerin nedeni olarak görürken; toplumsal deterministler, teknolojinin çözmek için geliştirildiği toplumsal problemleri açıklarlarken teknolojiyi kullanırlar. Yani, iki görüş de teknoloji ve toplum arasındaki ilişkiyi neden ve etki arasındaki doğrusal bir eksene oturtmuşlardır. Ancak, bu eksende nedensellik örgüsünü farklı örmüşlerdir. Teknolojik deterministliğin hemen ardından internetin kamusal alan yaratıp yaratmadığı görüşlerini incelemekte fayda vardır.

1.3 Kamusal Alan Tartışması: İnternet, Kamusal Alan ve Demokrasi

Jürgen Habermas’ın yayınlamış olduğu, *Strukturwandel der Öffentlichkeit* adlı kitabın 1989’da ingilizceye çevrilmesinden ve yayınlanmasından beri; kamusal alan kavramı, medya teorilerinin ve kitle iletişim araçlarının değişen rolü hakkında teorik ve normatif temel olarak ele alınmaya başlanmıştır. Ayrıca, yeni medya araçlarının ve farklı uygulamaların ortaya çıkması internet için de önemli kavramsal bir kalkış noktası olduğundan, kamusal alan terimi tartışmalarda yerini bulmuştur.

³⁸ Raymond Williams, “The Technology and the Society”, **New Media Reader** içerisinde (der.) N. Wardrip, N. Montfort, The MIT Press, Massachusetts, 2003, s. 291.

³⁹ Jennifer Daryl Slack, J.McGregor Wise, **Culture+Technology: A Primer**, Peter Land Publishing, New York, 2005, s. 46.

Habermas, 17. ve 18. yüzyıllarda Batı’da liberal demokratik kamusal alanların doğuşunun, 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında da kamusal alanın düşüşünün nedenlerini araştırmıştır. Habermas için kamusal alan, demokratik geleneklerin özlerini temsil eden ve eleştirel sorgulamanın merkez olduğu bir arenadır.⁴⁰ Bu yeni kamu alanı vatandaşlara kendi eleştirel nedenlerini kullanma yolu ile ortak çıkarlar hakkındaki konuları tartışma imkanı sunmaktadır. Habermas’a göre kamusal alan “Özel insanların kamu olarak biraraya toplanmasından oluşur ve devlete, hep beraber toplumun ihtiyaçlarını iletmektedir.”⁴¹

Buna göre, vatandaşlar özgür bir şekilde biraraya gelip birleşebilir ve kendi fikirlerini özgürce ifade edebilirler. Habermas kamusal alan terimini şu şekilde ayrıntılandırmıştır:

“Kamuoyunun oluşturulabileceği, toplumsal hayatımızın bir parçası. Kamusal alana erişim, prensipte tüm vatandaşlara açıktır... Vatandaşlar herhangi bir baskıya maruz kalmadan toplum çıkarlarını ilgilendiren konular ile uğraşırken kamu olarak davranabilir.”⁴²

Ancak, feodalizmin çökmesi ve yeni siyasi otorite kurumlarının geliştirilmesi; kapitalizmin yaygınlaşması, bu sayede de bilginin ve metaların yayılması ile erken modern Avrupa’da yeni tür bir kamusal alan ortaya çıkmıştır. Buna burjuva kamusal alan adı verilmiştir. Devlet ile sivil toplum arasında yeni bir alan olarak burjuva kamusal alan, Habermas’a göre özel kişiler tarafından oluşturulmuştur ve sivil toplumun işleyişinden devletin idaresine kadar pek çok konu hakkında tartışmaya katılmakta ve bir kamu oluşturmaktadır.

James Curran ise, klasik liberal teoriye göre kamusal alanın “Hükümet ve devlet üzerinde, resmi ve ya gayri resmi kontrol uygulayan özel kişiler arasındaki boşluk” olduğunu savunmuştur.⁴³

⁴⁰ M. Poster, **Cyberdemocracy: Internet and the Public Sphere**, (der.) D. Porter, Routledge, New York, 1995, s. 201-217.

⁴¹ Jürgen Habermas, **The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society**, The MIT Press, Massachusetts, 1991, s. 176.

⁴² Jürgen Habermas, “The public sphere”, **Rethinking Popular Culture: Contemporary Perspectives in Cultural Studies** içerisinde, (der.) C. Mukerji, M. Schudson, University of California Press, California, 1991, s. 398.

⁴³ James Curran, “Rethinking the media as a public sphere”, **Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age** içerisinde, (der.) P. Dahlgren, C. Sparks, Routledge, New York, 1991, s. 29.

Kamusal alanın ne olduğu konusunda daha net bir resim sunmak için Craig Calhoun ve Nancy Fraser'ın katkılarına bakmakta yarar vardır. Habermascı kamusal alan terimine dayanarak Calhoun kamusal alanı uygulayan kurumlar ile alakalı dört ana konsept açıklamıştır. Bunlar:

1. Konumların eşit olduğunu varsayan ortak çıkar nosyonu,
2. Konuşmacının kimliğinin değil, herhangi bir konuda en akılcı argümanın ana belirleyici olması,
3. Kamu tarafından ortak pay olarak açıklandığı sürece her türlü konunun tartışmaya açık olması,
4. Dışlamama ilkesi'dir.⁴⁴

Ayrıca Nancy Fraser da Habermas'ın kamusal alanını şu şekilde açıklamıştır:

“Kamusal alan fikri modern toplumlarda politik katılımın, konuşma yolu ile oluşturulduğu bir tiyatro yaratır. Bu alanda vatandaşlar ortak konuları hakkında tartışırlar ve bu yüzden de bu tiyatro, mantıksal açıdan sonuca varan kurumsal bir arenaya dönüşür. Bu arena devletten ayırdır. Prensipte devlet için kritik öneme sahip olan söylemler üretilir ve dağılır. Habermascı kamusal alan algısı ayrıca resmi ekonomiden konsept olarak uzaktır. Bu alanda sermaye ilişkileri değil, mantıksal çıkarım ilişkileri hakimdir; satmak ve almaktan ziyade tartışmanın ve istişarenin yer aldığı bir tiyatrodur. Bu yüzden kamusal alan konsepti devlet aparatları, ekonomik market ve demokratik topluluklar arasındaki ayrımları görmemize olanak sağlar. Bu ayrımlar demokratik teori için özellikle önemlidir.”⁴⁵

Fraser ayrıca lezbiyenler, gayler gibi baskı altındaki grupların, alternatif kamusal alan oluşturmalarının, tartışmacı ortamların oluşmasına katkı sağlayacağını da savunmaktadır. Fraser, Habermas'ın burjuva kamusal alanının oluşturacağı hegemonyaya karşı olarak, alternatif kamusal alanların kendi kimliklerini savunabileceklerini ileri sürmektedir.

⁴⁴ Craig Calhoun, **Habermas and the Public Sphere**, The MIT Press, Massachusetts, 1992, s. 12-13.

⁴⁵ Nancy Fraser, “Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy”, **Habermas and the Public Sphere** içerisinde, (der.) C. Calhoun, The MIT Press, Massachusetts, 1992, s. 110-111.

Daha somut resim çizmek gerekirse Habermas’a göre, kamusal alan önceleri Paris, Londra ve diğer Avrupa ülkelerindeki salonlarda ve kahve evlerinde ortaya çıkmıştır. Yeni dönemde ortaya çıkan gazetelerde çıkan haberler konu edilir ve insanlar bu konuları tartışmak için toplanırlar. Öyle ki politik tartışmalar çok önemli konular olmaya başlamıştır. Ufak nüfusun katılmasına karşın, Habermas’a göre salonlar demokrasinin gelişmesinde son derece etkilidir; çünkü bu salonlar politik problemlerin kamu tartışmaları ile çözülebileceğini göstermiştir.⁴⁶

19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, 17. ve 18. yüzyılda burjuva kamusal alanın doğmasına neden olan koşullar belli bir dönüşüme girmiş ve sonuç olarak klasik anlamdaki bu kamusal alanın çökmesine sebep olmuştur. Devlet ve toplum ya da kamu ve özel alan arasındaki ayrım bulanıklaşmaya başlamıştır. Devlet gittikçe müdahaleci bir karakter takınmış ve tüm vatandaşların refahını yönetmek konusunda daha çok sorumluluk almıştır. Bu durum, devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkiyi rakiplikten çıkartıp işbirliğine çevirmiştir.⁴⁷ Salonlar ve kahve evleri önemini yitirirken, gazetecilik ise kritik önemini kaybedip daha çok eğlenceye ve reklama odaklanmıştır. Habermas’a göre, bu tüketici kültürde kamusal alanın aygıtları, kendi amaçlarını yeniden satışların maksimumlaşmasına ve içeriğin politikasızlaştırılması yönünde odaklanmıştır.⁴⁸ Sonuç olarak; basın, eleştirel kamusal alanın ana kurumu olarak önemini kaybetmiştir. Bunun yanı sıra Habermas, 17. ve 18. yüzyıl boyunca oluşturulan kaliteli söylemin kaybolduğunu ancak aynı zamanda katılım oranının çok daha fazla katılımcıyı içine alacak şekilde genişlediğini savunmaktadır.⁴⁹ Ancak Habermasçı kamusal alanda sadece katılımın çok olması değil ayrıca rasyonel olması da önemlidir.

Habermas radyo, televizyon, film gibi elektronik medya konusunda ise çok negatif bir tutum geliştirmiştir. Bu yeni medyanın, iletişim formunu değiştirdiğini ve etkilerinin ise basından çok daha nüfuzlu olduğunu belirtmiştir. Bu yeni medya formatının alıcıların reaksiyonlarını dışladığını ve geri dönüş yapmak ya da aynı fikirde olmamak konusunda fırsat vermediklerini

⁴⁶ Anthony Giddens, **Sociology**, Blackwell Publishing Ltd., Cambridge, 2001, s. 462.

⁴⁷ Durham J. Peters, “Distrust of representation: Habermas on the public sphere”, **Media, Culture, and Society**, Vol. 15, 1993, s. 558.

⁴⁸ Habermas, **The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society**, s.169.

⁴⁹ Calhoun, **Habermas and the public sphere**, s. 2-3.

savunmuştur. Daha da ileri giderek kitlesel medya ile bezenen dünyanın sadece görünüşte kamusal alan olduğunu iletmiştir.⁵⁰

Basının ticarileştirilmesi ve iletişim ortamının dönüşümü; kamusal alanı, reklam ortamına çevirmiştir. Medya, tüketici reklamları ve halkla ilişkiler endüstrisi tarafından ele geçirilmiş ve hatta bu yeni teknolojiler kamuoyu yönetimine kadar gitmiştir. Habermas'a göre, kamuoyu yönetiminin asıl amacı insanlar arasında Karl Marx'ın ileri sürmüş olduğu yanlış bilinçliliğin ve formülize edilmiş bir kamuoyu yaratmak için rıza inşası ve kamuoyunda tutum değiştirtme olan haberleri kullanan bir yöntemdir.⁵¹ Bu açılardan bu gelişmeler, kamu alanının yeniden feodalize edilmesi ve bu sayede kamu üzerindeki otoritelerin ve diğer ekonomik ve politik elitlerin davranışlarını yasallaştırmalarına, karar alma mekanizmalarından ve kamu tartışmalarından uzaklaştırılan depolitize edilen nüfusun bu çıkarlar konusunda ikna edilmesine yardım etmektedir.⁵² Bu kamu alanında etkin pozisyonda olan medya ise, vatandaşlar arasında eleştirel sorgulamayı besleyeceği yerde çıkar gruplarının politikalarının uygulanmasında bir araç haline gelmiştir. Ticari medya tarafından hükmedilen kamusal alan artık herkesin erişiminin bulunduğu ve tartışmaların özgür şekilde yer aldığı bir alan olmaktan çıkmış, bunun yerine politik otorite için güç iddiaları olanlar için arena haline gelmiştir.⁵³

Habermas'ın kamusal alanının, kamusal yaşamda medyanın değişen rolü ve kamusal alanda medyanın demokratik rolü hakkındaki tartışmalarda önemli etkisi bulunmaktadır. Ancak, Habermas'ın medyaya biçtiği role karşı eleştiriler geliştirilmiştir ki bu eleştirilerin büyük bir bölümü, burjuva kamusal alanın gelişmesinin ve yıkılışının ana faktörü olarak yorumladığı burjuva kamusal alan ve basının yokedilişi konusunda medyayı suçlamasına yöneliktir. Bu açılardan aslında yeni medya gelişmeleri; basılı medya ve yüzyüze yapılan tartışmaların ötesinde, modern toplumun dönüşmesindeki katkılarını keşfetmeye yöneltilmiştir. Eleştirel kamusal alanın, medya teknikleri ile yıkılması ve ya manipüle edilmesi konusunda kişilerin pasifliğinin Habermas tarafından fazla abartıldığı ve hatta yeni medya tarafından dinleyicilerin ve izleyicilerin

⁵⁰ Habermas, **The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society**, s. 171.

⁵¹ Habermas, a.g.e. , s. 194.

⁵² John B. Thompson, "The Theory of the Public Sphere", **Theory, Culture & Society**, Vol. 10, 1993, s. 178.

⁵³ Peters, "Distrust of representation: Habermas on the public sphere", s. 560.

gördükleri ve ya okudukları haberler karşısında aslında artık son derece eleştirel davrandıkları ve yorumlama konusunda aktif oldukları savunulmaya başlanmıştır. ⁵⁴ Habermas'ın üstünde sürekli durmuş olduğu yüzyüze iletişim ve tartışma ortamları, hiç kuşkusuz ki artık yerini medya ve yeni iletişim araçlarına bırakmıştır. Bu yüzdendir ki kamusal alan artık medyadır.⁵⁵

Bilgi çağında ve elektronik merkezli söylemlerin yeni formlarının ortaya çıktığı içeriklerde; kamusal alan kavramı insanların salonlar ve kahve evlerinde oturarak siyasi iletişimin sağlandığı geleneksel arenalara indirgenmemelidir.⁵⁶ Az önce de belirtildiği üzere, medya artık kamusal alanın dominant arenası haline gelmiştir. Bugün kamusal alan genellikle gazetecilik rolü ile vatandaşlara dünya hakkında bilgi vererek yardım eden ve fikirlerini tartışma imkanı veren ve politika hakkında kararlara ulaşmalarını sağlayan haber medyası ile eş kullanılmaktadır.⁵⁷ Dahlberg'e göre Habermas'ın kamusal alan konsepti günümüzü daha iyi açıklamak için yeniden değerlendirilmelidir. Medyanın kamusal alanda yeri ile alakalı olarak, Curran da medyanın vatandaşlara bilgi dağıtması ve tartışma için açık bir forum sunması yolu ile medyanın kamuoyu oluşturulmasında yardımcı olduğunu savunmaktadır.⁵⁸ Yine Curran'a göre, gerçekten demokratik bir medyanın, toplumdaki tüm görüşleri yansıtması beklenir ki bu yüzden medyanın esas rolü "Demokratik yollarla rakip amaçlar arasında adaletli bir uzlaşmanın yaratılmasında yardımcı olmak" olarak tanımlanmalıdır.⁵⁹

Yeni gelişen internet ortamının geleneksel medyanın yarattığına kıyasla daha iyi bir kamusal alan yaratacağına dair tartışmalar da süregelmektedir. Bir kısım akademisyenler, internet bağlantısı yolu ile daha önce geleneksel medyaya erişimi olmayan bireylerin de ortaya çıkacakları ve sonuç olarak birden çok aktörü içereceğini düşünmektedir. Uzun dönemde ise internetin, kamusal alanı demokratikleştireceği ve vatandaşlar arasında politik ilgi ve katılımı

⁵⁴ Thompson, "The Theory of the Public Sphere", s. 182-183.

⁵⁵ Poster, **Cyberdemocracy: Internet and the public sphere**, s. 207.

⁵⁶ Peter Dahlgren, "Introduction", **Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age** içerisinde, (der.) P. Dahlgren, C. Sparks, s. 8.

⁵⁷ Dahlgren, a.g.e. , s. 1.

⁵⁸ Curran, "Rethinking the media as a public sphere", s. 29.

⁵⁹ Curran, a.g.e. , s. 30.

güçlendireceği ortaya atılmıştır.⁶⁰ Bunun sebebi, şüphesiz internetin, eşik bekçilerinin olduğu ve etkisi son derece az olan geleneksel medyadan farklı olmasında yatmaktadır. Sadece bir bilgisayar ve internet bağlantısı ile sıradan insanlar bile evlerinden, televizyona çıkmadan ve ya gazetelere röportaj vermelerine gerek kalmadan kendi fikirlerini dünya ile paylaşabilmektedir. Geleneksel kamusal alan ile internet odaklı kamusal alan arasında ayırımları en somut şekilde anlayabilmek için Tablo 1.1'i incelemek yerinde olacaktır.

Geleneksel Kamusal Alan	İnternet Odaklı Kamusal Alan	Kurumsal Gereklilikler	Katılıma Açıklık	Toplumda Etkisi
Karşılaşma	Email, mesaj, vb.	Düşük	Yüksek	Düşük
Kamu Olayları	Tartışma Forumları, Bloglar, vb.	Orta	Orta	Orta
Kitle İletişim Araçları	Arama Motorları	Yüksek	Düşük	Yüksek

Tablo 1.1 Geleneksel ve İnternet Odaklı Kamusal Alan⁶¹

Bu tablo'ya göre geleneksel karşılaşmanın internet odaklı kamusal alanda, çevrimiçi izdüşümü email ve ya anında mesajlaşma gibi internet odaklı kişiler arası iletişimdir. Bu iletişimi devam ettirmek için gereklilikler düşük, katılımcının kendini duyurma olasılığı ve başkaları ile tartışmaya girilme olanağı yüksek ama daha geniş toplumsal tartışmalarda etkisi daha düşüktür. Tartışma forumları ve bloglar gibi araçlar internet kamu alanının ikinci kademesini oluşturmaktadır. Bu kademelerin sonuncusunda ise gazeteler gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının karşılığı olarak arama motorları olan içerik toparlayıcı portallar olarak sunulmuştur. Geleneksel kitle iletişim araçları ile yeni iletişim araçları karşılaştırılacak ise aynı seviyeden iki aracın karşılaştırılması yararlıdır. Arama motorlarına kadar gelen kamusal alan konularının toplumda etkisinin çok daha yüksek olması şaşırtıcı değildir.

⁶⁰ Peter Dahlgren, "The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation", **Political Communication**, Vol. 22, 2005, s. 147- 162.

⁶¹ Jurgen Gerhards, Mike S. Schafer, "Is the Internet a Better Public Sphere? Comparing Old and New Media in the US and Germany", **New Media & Society**, Vol. 12, 2010, s. 4.

Tekrar internet ortamının daha iyi bir kamu alanı yaratıp yaratmadığı sorusuna geri dönülecek olursa, internet sadece alakalı olmaktan çıkıp merkezi nokta haline gelmektedir. İnternetin kamusal alandaki rolü ile alakalı olarak bir görüş. demokrasinin işleminde değişiklikler olduğunu ancak internetin, dönüşümde henüz bir faktör olarak dikkate alınmaması gerektiğini bildirmektedir.⁶²

Jürgen Gerhards ve Mike S. Schafer tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Almanya ve Amerika örneklerinde geleneksel medya ile yeni medya araçları karşılaştırılmış ve sonucunda internet ortamında da eşik bekçileri olduğundan aslında yeni medya teknolojilerinin beklenildiği kadar daha özgür bir kamusal alan oluşturamadığı, zira geleneksel medya araçlarının da politik tartışmaları desteklediği sonucuna varılmıştır.⁶³ Bununla birlikte otokratik ülkelerde durumun ne olacağına dair kapı aralık bırakılmış, çevrimiçi ve ya çevrimdışı kamusal alana erişimin engellendiği bu ülkelerde bloglar, tartışma forumları, emailer gibi araçların politik ortam için önemli bir yeri olacağı savunulmuştur.⁶⁴ Zira, otokratik rejimlerin hüküm sürdüğü örneklem ülkelerde eşik bekçileri gerçek hayat da daha yoğun olduğundan ve cezaların daha yüksek olduğundan, ayrıca bireyler isimsiz kalabildikleri internet ortamını kamusal alan olarak tercih etmişlerdir.

Habermas, Bruno Kreisky Ödülü'nün kabulü sırasında yaptığı konuşmada; internet kullanımının iletişim içeriklerini hem genişlettiğini hem de parçaladığını, bu yüzden de internetin otokratik rejimlerdeki entellektüel yaşamlarda gerçekten altüst edici bir etkisi olabileceğini belirtmiş ve aynı zamanda daha az resmi, yatay bağlantılı iletişim kanallarının, geleneksel medyanın başarılarını zayıflatmakta olduğunu eklemiştir. İnternet aracı, entellektüellerin katkıları nın belli bir odak yaratma gücünü kaybetmesini sağlamaktadır.⁶⁵ Ancak 18. yüzyıl kafelerinin yaratmış olduğu bu alanlar kaybolmuş olsa bile, internet ortamı bunların yerini tutacak ve rasyonel eleştirel tartışmaların devamını sağlayacak şekilde dizayn edilmiştir. John Thompson da, modern medyanın, eleştirel düşünceyi yıkmadığını tam tersine daha önce erişimimizin

⁶² Dahlgren, "The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation", s. 154.

⁶³ Gerhards, Schafer, "Is the Internet a Better Public Sphere? Comparing Old and New Media in the US and Germany", s. 14.

⁶⁴ Gerhards, Schafer, a.g.e. , s. 14.

⁶⁵ <http://www.signandsight.com/features/676.html> Erişim Tarihi: 08.05.2012

olmadığı kadar yeni bilgi formları yarattığını savunmaktadır.⁶⁶ Thompson, alınan medya mesajlarının sürekli bir yorumlama sürecinden geçtiğini ve bu mesajları tutarak rutin olarak hayatlarımıza uyguladığımızı, bu sayede de sürekli kendi becerilerimizi ve bilgi dağarcığımızı şekillendirdiğimizi, duygularımızı teste tabii tuttuğumuzu ve deneyimlerimizin sınırlarını genişlettiğimizi savunmaktadır.⁶⁷ Thompson’ın medya teorisi üç farklı etkileşim türü arasındaki farklılıklara dayanmaktadır. Bunlar; insanların birbirleri ile salon ve ya günlük yaşam gibi durumlarda iletişim kurdukları ve diğerleri tarafından anlaşılmasına yol açan çok sayıda işaretin olduğu yüzyüze etkileşim, medya teknolojisinin yer aldığı ve bireylerin pek de işaret sahibi olma imkanları bulunmayan aracılı etkileşim ve son olarak da medya aracılığı ile toplumsal ilişkilerin oluşturulduğu, fakat insanlar arasında direk bir bağlantı kurulmadığı, zaman ve mekan sınırlarını aşan yarı-aracılı etkileşim’dir.⁶⁸ Thompson, bu üç tip etkileşimin günlük yaşamlarda iç içe geçtiğini ve medyanın, kamu ve özel alan arasındaki dengeyi değiştirdiğini savunmaktadır. Üstelik Habermas’ın aksine, eskisine kıyasla daha fazla tartışmaya ve karşıtlığa yol açan ve daha çok bireyin katıldığı bir kamusal alanın oluşturulduğundan bahsetmektedir.⁶⁹

Thompson’ın tipolojisine eklenebilecek bilgisayar aracılı iletişim ise, Murphy tarafından bir birey tarafından başka bir bireye, bir gruptan bir bireye, bir bireyden bir gruba ya da bir gruptan başka bir gruba gönderilen mesajların alınması, yaratılması, dağıtılmasında bilgisayarın kullanımı olarak sunulmuştur. İnternetin kamusal alanda yeri hakkında olumsuz görüşlere sahip olan akademisyenlerin bir kısmı internette oldukça politik bir yaşam olduğunu kabul etmekle beraber; bu politik yaşamın, net dışı politik yaşamın uzantısı olduğu görüşünü öne sürmüştür.⁷⁰ Dahlgren, bu görüşleri şu şekilde ifade etmiştir; internet, ideolojik politika arenasında neredeyse hiçbir değişiklik yapmamıştır, internet vatandaşları politikaya katılımlarında mobilize etmemiştir ve politikanın nasıl vukuu bulduğunu değiştirmemiştir.⁷¹ Dahlberg de çevrimiçi kamu alanlarının Habermasca belirtilen kriterleri karşılamada başarısız olduğunu ve bu başarısızlığın nedenlerini

⁶⁶ Giddens, **Sociology**, s. 463.

⁶⁷ John B. Thompson, **The Media and Modernity: A Social Theory of the Media**, Stanford University Press, California, 1995, s. 42-23.

⁶⁸ Giddens, **Sociology**, s. 463-464.

⁶⁹ Giddens, a.g.e. , s. 464.

⁷⁰ Micheal Margolis, David Resnick, **Politics as usual: The cyberspace ‘revolution’** SAGE, London, 2000, s. 14.

⁷¹ Dahlgren, “The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation”, s. 154.

dijital dünyanın gittikçe daha fazla bir şekilde ticarileştirilmesi, çevrimiçi müzakereler ve uygarlığın eksikliği, doğru bilginin bulunmasının giderek zorlaşması ve dijital iletişimlere ulaşımın eşitsizliğinden ötürü bazı grup ve ya kişilerin dışarda bırakılması olarak belirlemiştir.⁷² Dahlberg, ayrıca internetin kamusal alan olarak tanımlanması için altı kriteri taşıması gerektiğini düşünerek, bu kriterleri; ekonomik güçlerden ve devletten bağımsızlık, eşitlik, söyleme dahililik, dürüstlük, ahlaki pratik geçerliliği olan ve tartışılabilir iddaların eleştirilebilmesi ve değişimi, düşünömsellik ve rol alma olarak sıralamıştır. ⁷³ Lincoln Dahlberg tarafından internetin kamusal alan yaratıp yaratmadığını kanıtlamak adına yapılan örnek çalışmada, Minnesota E-Demokrasi projesine katılan kimi grupların internet dışına çıkararak, çıkarlarını genişletmek istemeleri, internetin pek çok varsayımın aksine kamusal alan yarattığına yönelik inancı pekiştirmiştir. Papacharissi ise internetin kamusal alan yaratma konusunda limitleri olduğunu savunmuş ve bunu öncelikle toplumun her kesiminin internete erişimi olmamasına, dünyadan pek çok kişinin katılımına karşın çevrimiçi politik söylemlerin parçalanmışlığına ve son olarak da küresel kapitalizm nedeniyle teknolojilerin yeni politik kültür yaratmaktan ziyade varolan politik kültüre adapte olduğuna bağlamıştır. ⁷⁴

Karşıt grup ise demokrasinin nasıl işlediği ile alakalı katıyetlerin olduğu geleneksel bir zamandan başka bir zaman geçişte olduğumuzu ve bunun soruna dönüştüğünü ele almakla beraber internetin özellikle parlamento dışı siyasette önemli olmaya başladığını ileri sürmektedirler.⁷⁵ Hem teknolojik hem de ekonomik sebepler ile internete erişim büyük ölçekteki aktivist grupların oluşmasını kolaylaştırmıştır. Nancy Fraser kadınlar, işçiler, lezbiyen ve gayler gibi baskı altında tutulan grupların alternatif alanlar oluşturdıklarına ve bu alanları karşıt söylem oluşturmak ve dağıtmak için kullandıklarına dikkat çekmektedir.⁷⁶ Bu görüşte dışlanma, baskı görme ve karşı koyma en önemli özelliklerdir. Bu açıdan düşünüldüğünde her ne kadar Fraser, teorisini internet odaklı oluşturmamış olsa da, Mısır ve Libya için birden fazla karşıt grup olduğu

⁷² Lincoln Dahlberg, "Computer-mediated communication and the public sphere: A critical analysis", **Journal of Computer-Mediated Communication**, Vol. 7, 2001.

⁷³ <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/838/747> Erişim Tarihi: 26.03.2012.

⁷⁴ Zizi Papacharissi, "The Virtual Sphere: The İnternet as a public sphere", **New Media & Society**, Vol. 4, No. 1, 2002, s. 9-27.

⁷⁵ Dahlgren, "The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation", s. 154.

⁷⁶ Fraser, "Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy" s. 67.

ve bu grupların otokratik rejimler tarafından yönetildiklerinden kendilerini ifade etmek için kamusal alan yaratma çabaları hiç kuşkusuz internette hayat bulmuştur. Ayrıca her ne kadar isimsiz kalabilme durumu Habermascı kamusal alanın oluşumuna aykırı olsa da internet ortamında yer alan tartışmalarda bu özellik korkunun hakim olduğu toplumlardaki gerçek dünyada negatif tepkilerle karşılaşılmasına da engel olmaktadır ki bu halde aslında daha iyi tartışmaların yapılmasına yol açmaktadır.

Dahlgren, tarafından sunulan *yurttaşlık kültürü* ise vatandaşların bu kamusal tartışmalara girip girmemesinin ardındaki kültürel faktörleri yakalayan önemli bir kavramdır. Yurttaşlık kültürü, demokrasinin işlemesine yardımcı dokunduğu gibi vatandaş kavramının güçlenmesine ve ya gücünü yitirmesine sebep olan ve doğal olarak ekonomik ve politik güçler tarafından kolayca ekilenebilecek bir kültürdür. Bu kültür, birbiri ile alakalı çeşitli parametrelerin oluşturduğu bir kavramdır. Bu parametreler:

Değerler: Günlük yaşamda etkisi olan değerlerdir. Örneğin günlük yaşam antidemokratik değerler ile dolu ise politik sistemin demokratik karaktere ulaşması beklenemez.

Birleşme Eğilimi: Pek çok farklılık bulunabilmesine karşın vatandaşlar, aynı toplumsal ve politik kimliklere sahip olmalıdır. Tüm gruplar demokrasinin işlemesi hakkında ortak ihtiyaca sahip olduklarının ve demokrasinin kurallarına uymaları gerektiğinin bilincinde olmalıdır.

Bilgi: Dünyanın idrakı demokratik bir yaşamın vazgeçilmezidir. Yeterlilikler ve iletişim becerileri, bir şekilde okuryazarlık ve demokrasi hakkında eğitimden geçmektedir. Yeni medya teknolojileri ile özellikle genç kitleler, düşüncenin ve ifadenin yeni şekillerine erişmektedirler.

Kimlik: Vatandaşlık, haklar ve yükümlülükler ile beraber resmi bir konumdur. Vatandaşlık toplumsal aidiyet ve toplumsal katılım konularının merkezindedir.

Uygulamalar: Demokrasi, seçimler gibi somut ve tekrarlanan uygulamalar ile yerine getirilmelidir. Belli bir süre sonra uygulamalar geleneklere ve kolektif hafıza olmaya başlayan deneyimlere dönüşecektir.⁷⁷

İstikrarsızlaşan siyasi iletişim sistemlerinde; bu aktörlerce, bu ayarlamalar çerçevesinden üretilen tartışmalar, resmi politika arenasından uzak olduğunu hissedenden pek çok vatandaş arasında

⁷⁷ Dahlgren, "The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation", s. 159.

yurttaş kültürünün yenilenmesine, gelişmesine ve güçlenmesine katkı sağlayacaktır.⁷⁸ İnternet bu açıdan kamusal alanın evrilmesinde baş aktör olduğu gibi yeni demokratik sistemlerin gelişmesinde vatandaşlara rol tanıyarak, yurttaşlık kültürünün de gelişmesine yol açacaktır.

1.4 Toplumsal Devrim ve Toplumsal Hareket Karmaşası

Arap Baharı adı altında yaşanan olaylar erken dönemde pek çok kişi tarafından devrim olarak nitelendirilmiştir. Ancak daha öncede belirtildiği gibi sonuçlar görülmeden yaşananları devrim olarak nitelendirmek yanlış olacaktır. Ayrıca toplumsal hareketlerin, devrim olarak nitelendirilebilmesi için kimi şartların oluşması gerektiği bazı yazarlarca belirtilmiştir. Samuel Huntington, devrimin; ayaklanmalar, isyanlar, darbeler ve bağımsızlık savaşlarından ayrı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini savunurken, devrimin toplumda baskın değerler ve mitlerin, politik kuruluşların, toplumsal yapının, liderlik ve hükümet politikalarının ve aktivitelerinin hızlı, kökünden ve şiddet içeren bir şekilde değişiminden bahsetmektedir.⁷⁹ Bu tanımdan hareketle var olan politik kuruluşların yıkılması, yeni grupların politikaya kayması ve yeni politik kuruluşların kurulması esas alınırken; bunların oluşma sırası ve birbirleri ile ilişkilerinin, devrimden devrime farklılık gösterebileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte devrim için iki gereklilik, yeni toplumsal güçlerin katılımını sağlayan kanalların eksikliği ile göze çarpan politik kuruluşlar ve hali hazırda politikadan ihraç edilmiş toplumsal güçlerin, politik alanda baskı yolunu kullanarak isteklerine ulaşmaları hissine sahip olarak, katılıma istek duymaları olarak sunulmuştur.⁸⁰ Theda Skocpol ise toplumsal devrimlerin oluşmasını iki rastlantının kombinasyonuna bağlamaktadır. Bunlar sınıf ayaklanmasının eşlik ettiği toplumsal yapı değişikliği ile toplumsal dönüşümün eşlik ettiği siyasal dönüşümdür. Skocpol'e göre ayaklanmalar her ne kadar hor görülmüş grupların ayaklanmaları olsalar bile yapısal bir değişim getirmemekte, aynı şekilde politik devrimler ise devlet yapılarını değiştirmesine karşın toplumsal yapıları değiştirememekte ve üstelik sınıf karmaşası yüzünden de oluşmasına gerek olmamaktadır ki bu da toplumsal devrimlerin hem toplumsal hemde siyasal

⁷⁸ Dahlgren, a.g.e. , s. 159.

⁷⁹ Samuel P. Huntington, "Revolution and Political Order", **Revolutions : Theoretical, Comparative and Historical Studies** içerisinde, (der.) J. A. Goldstone, Wadsworth Publishing, California, 2002, s. 39.

⁸⁰ Huntington, a.g.e. , s. 45.

yapıların değişmesinin birlikte olmasını gerektirmektedir.⁸¹ Geri dönüp Mısır örneğine bakılacak olursa, Mısır'da yaşanan olaylar Skocpol'un özellikle sınıf farklılıklarına dayandırdığı toplumsal devrim tanımına, gerek sınıf ve fakirliğe neden olan sistemlerin değiştirilmemiş ve ya değiştirilememiş olması nedeni ile hali hazırda devrim olarak nitelendirilememektedir. Huntington'ın tanımı ile ise, Mısır'da henüz var olan toplumsal, siyasal ve ideolojik yapıların yıkılmadığı da gerçektir. Kısacası Mısır'da yaşananları Huntington ve Skocpol, devrim olarak değil daha çok vatandaş gücünde bir siyasal dönüşüm ve ya toplumsal hareket olarak tanımlayacaklardır. Zira bu teorisyenler, devrimlerin ancak devletlerde yaşanacak yapısal ve ideolojik bir değişim yolu ile olabileceği görüşündedirler. Libya için irdelemek gerekirse hali hazırda durum bir iç savaşı anımsatmaktadır. Huntington'ın belirtmiş olduğu şiddet kavramı devam etmektedir ancak henüz yapısal bir değişiklik olmadığı gibi hızlı bir değişiklik de sözkonusu değildir. Bu teorilere karşın yaşananların devrim olarak da adlandırılabilceğini ima eden teoriler de bulunmaktadır. Ekkart Zimmerman, devrim getiren hareketlerin bir gecede oluşmadığını pek çok sayıda az şiddet içeren hareketler ile oluştuğunu savunmuştur.⁸² Zimmerman'a göre devrimler aynı zamanda toplumun tek bir kademesini içerek oluşacak durumlar değildir; aksine nüfusun farklı kademelerinden destek ve friksiyon gerektirmektedir. James DeFronzo kademelerine ve şiddet oranlarına bakılmaksızın her toplumsal devrimin beş faktörü olduğunu savunmaktadır. İlk faktör hem kırsal hem de kentsel nüfus arasında insanların beklentileri ile bu beklentilerin tatmin edilmesi arasındaki uçurumdan doğan kitlesel hayal kırıklığındaki artıştır. İkinci faktör elit grupların bölünmesidir. Elitler, toplumda güçlü pozisyonlarda bulunmalarına sebep olan zenginlik, eğitim ve ya liderlik vasıfları gibi özelliklere sahip olup devlet kurumlardan ayrı hareket etmektedirler. Bu gruptaki bölünme yüksek kademelerdekiler arasında fikir anlaşmazlıkları yaratarak, devlet kurumlarının gücünü yıkarak ve toplumda devrimci ideolojileri teşvik ederek, devrim hareketinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu arada internet ile alakalı olarak, Huntington, *Political Order in Changing Societies* isimli kitabında, teknolojik gelişmelerin okuryazarlık ve eğitim gibi işlevleri sebebi ile siyasi farkındalığı arttırdığını ve yeni grup elitler oluşturduğunu ileri sürmektedir. Üçüncü faktör

⁸¹ Theda Skocpol, **States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China**, Cambridge University Press, Cambridge, 1979, s. 4-5.

⁸² Ekkart Zimmerman, **Political violence, crises, and revolutions: Theories and research**, Routledge, New York, 2011, s. 413.

devrimi desteklemek için farklı toplumsal sınıfları biraraya getirecek motivasyonları vurgulamaktadır. Dördüncü kriter yozlaşma, işsizlik, savaş gibi devletin yönetsel gücünü ve baskı kapasitesini zayıflatacak krizlerin vukuu bulmasıdır. Zayıflamış devletlerin güçlü ülkelere kıyasla devrim geçirme olasılığının daha fazla olduğu Tilly tarafından da ifade edilmiştir. Son etken ise, diğer ülkelerin müdahale isteğinde olmamaları ve/ve ya devrimi desteklemeleri yolu ile devrim hareketini engellememeleridir. Tüm kriterlerin ise bilgi paylaşımına ve toplumsal eylemi organize etmeye bağlı olduğu bir gerçektir. Paylaşılan bilgiler daha geniş toplumsal ağ oluşmasına ve var olan yoksunluğun daha çok kişiye ulaştırılmasını sağlamaktadır. Bu kriterlerden hepsi eş değere sahip olmakla birlikte birinin eksikliği devrimin gelişimini sekteye uğratabilmektedir.⁸³ Şimdi dönüp örneklem ülkelere bakıldığında, yaşananların devrim olarak nitelendirilmesi de uygun görülebilir. Fakat daha önce belirtildiği üzere, sonuca varmamış herhangi bir olaya erken dönemde devrim demek yanlışla düşölmesine neden olacaktır. Ancak toplumsal hareketler ile devrim arasındaki farklılıkları betimleyebilmek önemli görölmüştür.

1.5 Suskunluk Sarmalı ve İnternet İlişkisi

Siyasal iletişimin önemli araştırma konularından birkaçının kamuoyu, kamuoyunun nasıl oluşturulduğu ve kamuoyunun nasıl değıştiği gibi sorular olduğu daha önce belirtilmiştir. Bu sorular akademik çalışmaların konusu haline gelmiştir ve pek çok teörinin ileri sürölmesine sebep olmuştur. Bu teorilerden en önemlilerinden biri de Elisabeth Noelle-Neumann'ın ileri sürmüş olduğu *suskunluk sarmalı*dır. Suskunluk sarmalı, genel anlamda insanların azınlıkta oldukları zaman kendi fikirlerini saklama konusunda artan baskıyı ifade etmektedir.⁸⁴ Bireylerin, toplumun nasıl düşündükleri ve neler hissettikleri hakkında bilgi toplayabilen altıncı his gibi bir yarı-istatistiki organ'a sahip oldukları düşünölmekte olup yukarıda bahsedilen ve gerçekte toplumun genel düşüncesi hakkında yanlışla düşmek anlamına gelen çoğulcu cahillikliğin medya, tarafından karşıt görüşlerin yayınlanmamasından ortaya çıktığı savunulmaktadır.⁸⁵ Suskunluk sarmalını hızlandıran etkenler arasında ise izole edilme korkusu, insanların kamuoyundaki trendleri değerdirmesi ve azınlık görüşlerinin açıklanma konusundaki isteksizliği olarak

⁸³ James Defronzo, **Revolutions and Revolutionary Movements**, Westview Press, New York, 2011, s. 53.

⁸⁴ Emory A. Griffin, **A First Look at Communication Theory**, McGraw-Hill Co. ,New York, 2011, s. 372.

⁸⁵ Griffin, a.g.e. , s. 374.

sıralanmıştır.⁸⁶ Noelle-Neumann'ın 1993 yılında ileri sürmüş olduğu suskunluk sarmalı ile, dışlanma, yalnız bırakılma gibi korkular yüzünden insanların ortamdaki genel geçer tavra ulaşma isteğinde olduğunu belirtmektedir. Bu korku bireylerin devamlı olarak davranış şekillerini ve genel geçer tavırları, kamuoyunu kontrol etme ihtiyacını duyurmaktadır. Konu hakkında değişen kamuoyunu takip eden birey, bunu barometre olarak kullanır ve buna göre fikirlerini açığa vurur ve ya saklar.⁸⁷

Bireylerin toplum ve dünya hakkında bilgilere medya yolu ile ulaştığı düşünülürse ve medya aslında var olan rejimlerin, özellikle otokratik rejimlerin, çıkarlarına ters düşmemek ve kendi çıkarlarını da korumak adına rejim yanlısı programlar yapıp, bilgiler verdiği göre, çoğunluğa aitmiş gibi görünen bilgiler, aslında hükümet ve rejim tarafından yaratılmış olacak ve bu sayede de *çoğulcu cahillik* yaratılacaktır. Medya dışında, hükümetlerin muhaliflere uyguladıkları şiddet ve işkence ile de insanların sessiz kalması sağlanabilmektedir. Neumann'a göre düşüncelerini ifade etme isteği özellikle medyada desteğin ve ya yasallığın bulunup bulunmadığını hissetmeye bağlı olup, medya sadece bize ne düşüneceğimizi değil ayrıca diğerlerinin ne düşündüğü hakkında içinde yaptırım barındıran bir görüşü de sunmaktadır.⁸⁸ Bu açıdan suskunluk sarmalı yaratmasından ziyade, medyanın öncelik yaratma ve çerçeveselendirme işlevi gördüğü de bazı araştırmacılar tarafından bulgulanmıştır.⁸⁹ Suskunluk sarmalı kavramına getirilen eleştiriler suskunluğun nedenlerinin kişiye göre, konuşmanın engelleneceği ve ya destekleneceği çevrenin büyüklüğüne göre ve ağda bulunan insanların yakınlık derecelerine, kültüre göre farklılık gösterebileceği üzerinde olmaktadır.

Suskunluk sarmalı konusunun otokratik rejimlerde can bulması ve bunun medya ile alakası konusuna geri dönülecek olursa, öncelik Jenaibi'nin belirtmiş olduğu otokratik rejimlerin medya ile bağlantısı konusunda dikte ettikleri noktalara değinmekte fayda vardır. Bunlar:

1. Basın, güç ve çıkarları sarsacak birşey yapmamalıdır.

⁸⁶ Griffin, a.g.e. , s. 377.

⁸⁷ Elisabeth Noelle-Neumann, **Spiral of Silence**, the University of Chicago Press, Chicago, 1993, s. 41.

⁸⁸ Griffin, a.g.e. , s. 375.

⁸⁹ Banu Baybars Hawks , "Spiral of Silence", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, No.15, 2002, s. 398.

2. Basın, gücü ve otoriteyi desteklemelidir.
3. Basın, baskın olan ahlaki ve politik değerleri ihlal edecek davranışlardan kaçınmalıdır.
4. Bu ilkelerin uygulanması konusunda sansür savunulmaktadır
5. İktidar üzerinde yazılar, resmi politikadan sapmalar ve ahlaki normların ihlali suç sayılmaktadır.⁹⁰

Hussein Amin'in, Arap toplumları hakkında yazdığı yazıda insanların özellikle güvenliklerine yönelik tehditler ve suskunluk sarmalı etkisi sebebi ile, her ne kadar politika ve sosyal konuları tartışmada istekli olsalar bile, rejime yönelik eleştirilerini gizledikleri dile getirilmiş olmakla beraber, Arap toplumlarının medyaya inancının kalmadığı belirtilmiştir.⁹¹ al Jazeera uydu kanalının yayına başlaması ve beraberinde insanların fikirlerini belirtebilecekleri açık ve sansürlenemez araçların ortaya çıkması ile rejimlerin uyguladıkları kontrol mekanizması işlevini yitirmiş gibi görünmekte ve bu sayede de insanların içinde bulundukları suskunluk sarmalı bir şekilde kırılmış olmaktadır. Ayrıca uluslararası yayınlara ulaşım ile beraber Arap toplumların liderlerine bakış açılarının değiştiği ve bu küresel köy de kendilerine yapılan haksızlıklara daha fazla sessiz kalmadıkları söylenebilir.⁹²

İnsanların davranışlarını değiştirerek siyasi değişimi getirmelerini kolaylaştıran değişkenler ise dürüstlük, ilişki, sadakat, değer ve söylenti olarak saptanmıştır.⁹³ Buna göre insanlar başkaldırıları hakkında diğerlerinin sözlerine güvenmiş, insanlar ağızdan ağıza dolaşan ve Facebook ile Twitter gibi sosyal medya araçları ile edinilen mesajlarla, birbirleri arasındaki ilişkiyi de güçlendirmiş olarak bu ağlara sadakatlerini göstermişlerdir.⁹⁴ Bu beş değişken sayesinde önce tutumlar değişmiş sonrasında ise insanların gerçek davranışlarını açığa vurma şansını da beraberinde getirmiştir. Burada bloglarda, Facebook'da ya da Twitter'da kendileri ile aynı fikirlere sahip

⁹⁰ B.Al-Jenaibi, "News Media in Arab Societies", **World Academy of Science, Engineering and Technology**, Vol. 46, 2008, s. 55.

⁹¹ Hussein Amin, "Mass media in the Arab states between diversification and stagnation", **Mass Media, Politics & Society in the Middle East** içerisinde, (der.) K. Hafez, Hampton Press, New York, 2001, s. 39.

⁹² Al-Jenaibi, "News Media in Arab Societies", s. 58.

⁹³ Ashraf M. Attia, Nergis Aziz, Barry Friedman, Mahdy F. Elhusseiny, "Commentary: The Impact of social networking tools on political change in Egypt's Revolution 2.0", **Electronic Commerce Research and Applications**, Vol. 10, 2011, s. 372.

⁹⁴ Attia, Aziz, Friedman, Elhusseiny, "Commentary: The Impact of social networking tools on political change in Egypt's Revolution 2.0, **Electronic Commerce Research and Applications**", s. 373.

olanları gördüklerinde insanların kendi fikirlerini de beyan etmekten kaçınmayacakları sonucuna varılabilir. Mısır'dan örnek vermek gerekirse, 6 Nisan 2011 Gençlik Hareketi liderinden Asmaa Mahfouz, Facebook sayfasında yayınlamış olduğu bir Youtube videosunda düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir :

“Eğer evde kalırsanız size yapılan herşeyi haketmiş olursunuz ve insanların, ulusunuz nezdinde suçlu bulunacaksınız. Sokaklara çıkın, SMS gönderin, Net'e yazın, insanları uyandırın.”⁹⁵

Asmaa Mahfouz'u yalnızca bir örnek olarak ele alalım. Kendisinin şuan Facebook sayfasında 22.123 arkadaşı vardır. Yukarıda bahsedilen videosu ise 03.01.2012 tarihine kadar 83.149 kez Arapça formunda görüntülenmiş ve toplam 143 yorum almıştır. İngilizce altyazının eklendiği formu ise 03.01.2012 tarihine kadar 213.992 kez görüntülenmiş ve 383 adet yorum almıştır. Günümüzde sıradan bir bireyin bu kadar çok insana ulaşması, ancak yeni iletişim teknolojileri ile mümkündür. Bu tek taraflı bir iletişim şekli olmadığından, izleyen insanlar da yorum yapabilmişler bu sayede çok yönlü bir iletişim gerçekleşmiştir. Bu da insanlara kendileri gibi düşünen başka insanlar da olduğu yolunda gerçeklikler göstermiştir.

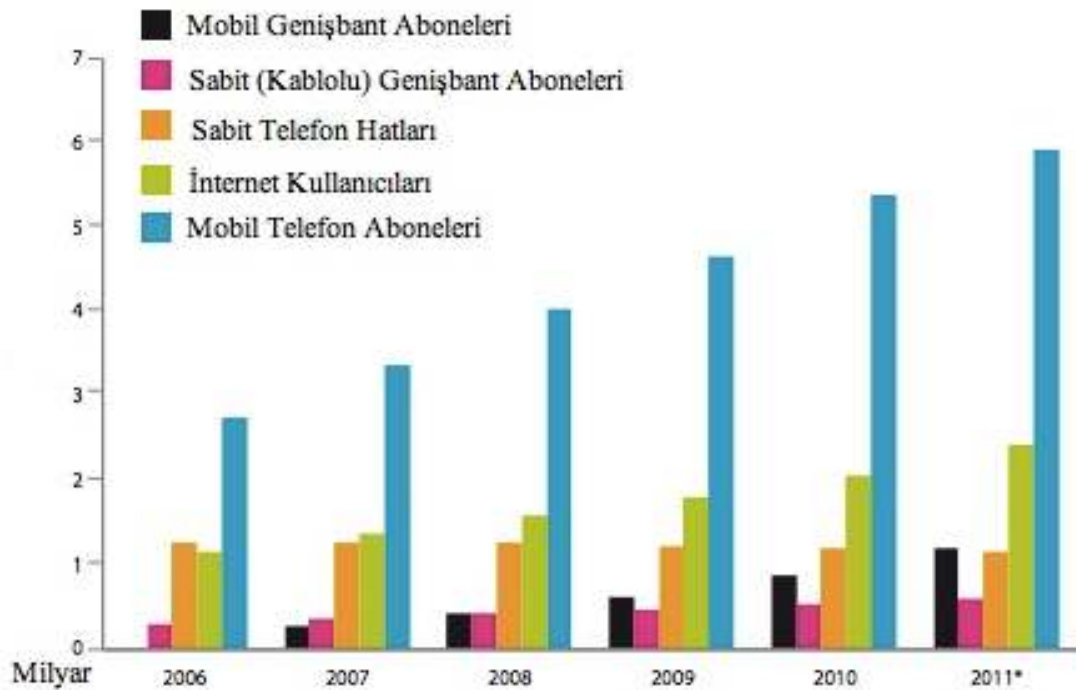
Yeni medya araçları ile ayrıca suskunluk sarmalına getirilen eleştirilerden biri de kültür ile alakalıdır. Kültür ile alakalı eleştiri her kültürün, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu kadar ifade özgürlüğü taşımadığını, hatta bazı kültürlerde fikirlerin açıkça ifadesinin zaten yasak olduğu yönündedir. Bu durumda kimi Arap toplumlarında kültürün de bazı açılardan değişmiş olduğu varsayılabilir.

Kültürün dönüşmesinde etkili olan kavram küreselleşme olduğu gibi küreselleşmeyi sağlayan aygıtlardan biri de gelişen teknoloji ve iletişim kaynaklarının değişiklik göstermesidir. Küreselleşme, en genel tanımı ile uluslararası ilişkileri ve tek bir dünyada yaşadığımız bilince oturduğundan; bireyler, gruplar ve uluslar arasındaki bağımlılığı öne sürmesine karşın küreselleşme, dünyanın nasıl görüldüğünü ve bizim dünyayı nasıl gördüğümüzü

⁹⁵ http://www.youtube.com/watch?v=SgJgMdsEuk&feature=player_embedded#at=15 Erişim Tarihi: 02.01.2012.

değiştirmektedir. Bu yüzden ki küreselleşme dünyanın geri kalanı ile bağlarımızı güçlendirir ve bizim eylemlerimizin diğerleri üzerinde, diğerlerinin eylemlerinin ise bizim üzerimizdeki sonuçlarını görmemizi sağlamaktadır. Dünya'nın gittikçe küçülmesi daha önce sözü geçirilmiş olan küresel köy kavramı ile de yakın bağlantılıdır.

Küreselleşmeye en çok katkısı bulunan konunun teknolojik gelişmeler ve yeni iletişim formlarının olduğu daha önce belirtilmiştir. Küçük bir örnekle teknolojinin dünyadaki insanları nasıl birbirlerine bağladıklarını göstermek yerinde olacaktır. Tablo 1.2, yaklaşık 7 milyar insanın yaşadığı Dünya'da, 2011 yılı itibari ile 5.9 milyar kişinin cep telefonu üyeliği bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte internet kullanıcılarının sayısı da 2 milyarı aşmış görünmektedir. Dünya'nın farklı yerlerindeki bireylerin birbirlerine bağlanmasında ve ya Dünya'nın başka bir yerindeki haberleri takip edebilmesinde internetin önemi yadsınamadığına göre bu durum Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri içinde yadsınamaz durumdadır.

Tablo 1.2 2006-2011 Yılları Arasında Dünya'da Çeşitli Teknolojilerin Dağılımı⁹⁶

⁹⁶ ICT Facts and Figures, ITU World Telecommunication, 2011, s.2

Küreselleşmenin teknoloji ile birlikte etkilediği en önemli durum bilgi akışıdır. Bilgi teknolojisinin yaygınlaşması ile kişiler arası iletişimin kolaylaşması ile beraber farklı coğrafyalardaki insanlardan ve olaylardan anında haberdar olmamızı da beraberinde getirmiştir. İnternet kullanımının gençler arasında daha yaygın olduğu varsayımı ile yola çıkarsak, gençler diğer ülkelerdeki yaşam koşullarını internet vasıtası ile izleyebilmiş ve kendi rejimleri ile tartabilmiş, işin sonunda ise Web 2.0' ın sunduğu nimetlerden yararlanarak Lawrence Lessig'in ileri sürmüş olduğu *remix kültürün* doğmasına neden olmuştur. Lessig, RW olarak belirlediği bir kültürden bahseder. Bu kültürde sıradan vatandaşlar kültürlerini dinleyerek ya da okuyarak öğrenirler ancak bu okuma yeterli gelmediğinden, okudukları kültüre yeni şeyler ekleyerek yeniden oluştururlar.⁹⁷ İnternet metinler için RW kültüre ilk aşamada yazma izni vererek yardımcı olur ki bunun en bariz göstergesi bloglardır. Daha sonra ise okuyuculara yorum hakkı verildiğinde hem okunabilir hem de yazılabilir içeriğe dönüşülmüştür. RW içeriğe katkıda bulunan ikinci aşama taglemedir.⁹⁸ Tagleme sayesinde yazılanların daha çok insana ulaşması sağlanır. Son aşamada ise blogların indekslenmesi yolu ile diyalogların öneminin ölçülmesidir. Kim ne yazarsa yazsın bunun tartışmaya açık olacağını bilmesi ise internetin demokrasi etiğini güçlendirdiğine örnek olarak verilmiştir.⁹⁹

Özellikle otokratik rejimlerde internet, devletin kontrolünün ötesine geçerek bireylerin kişiliklerinin kültür ile alakalarına farklı açılardan bakmayı öğrettiği gibi daha önce yapamadıkları ve kendilerini daha geniş bir coğrafyada hayal etmeleri için yapılar da sunmuştur.¹⁰⁰ Dışarıdaki dünya ile farklı ilişkiler gerçekleştiren Mısır halkı için konuşmak gerekirse, artık gençler Tarık Ahmed Elseewi'nin de belirttiği gibi kendilerine Mübarek rejimi tarafından sunulan gerçekliği reddetmeye başlamışlardır. Elektronik medya günlük söylemlerin dönüşümünü zorunlu kılmakla beraber, bireylere hangi toplumdan ve hangi tarz birey olursa olsun kendilerini nasıl görmek istediklerine dair deneyim alanı olmakta ve günlük hayatlarında

⁹⁷ Lawrence Lessig, **Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy**, Penguin Press HC, New York, 2008, s. 28.

⁹⁸ **Tagleme**; bloglarda, yazılan yazının, arama motorlarında daha kolay bulunabilmesini sağlayan ve yazı içerisinde geçen ve ya yazının temasını içeren kelimelerin kullanılarak, bir nevi kataloglanmasıdır.

⁹⁹ Lessig, a.g.e. , s. 67.

¹⁰⁰ Tarık Ahmed Elseewi, "A Revolution of the Imagination", **International Journal of Communication**, Vol.5, 2011, s. 5.

bunun hayalini kurmak için kaynak sağlamaktadır.¹⁰¹ Bu yönleri ile de insanlar, devlet ile aralarında yeni bir ilişki hayal ettiklerinden ve var olan kültürü yeniden üretmek istemelerinden ötürü 2011 yıl boyunca yaşanan Arap Baharı'na tanık olunmuştur.

1.6 Siberaktivizm

Philip Howard, siberaktivizmi “Çevrimdışı olarak ulaşılması zor olan politik hedeflere internet kullanarak ulaşma eylemi” olarak nitelerken “Bu tarz aktivizmin amacının adaletsizlikleri anlatan, tarihi yorumlayan ve bazı politik çıkarları savunmak amacı ile entellektüel ve duygusal dijital durumlar üretmek” olduğunu da eklemiştir.¹⁰²

İnterneti karşıt fikirler ve bilgiler sağlama ve hatta mobilizasyonu sağlama amacı ile kullanan siberaktivizm, internet tabanlı yeni araçlar kullanmaktadır. Morris ve Langman toplumsal hareketlerin interneti bir araç olarak kullandığı ve ya internetin tartışma zemini için, toplumsal alan oluşturma şeklinde iki türden ve etkenden söz etmektedirler.¹⁰³ Siberaktivizmin bu iki tür içinde de ayrıldıklarını ileri sürmüşler ve internetin araç olarak kullanıldığı durumlar; bir bilgisayar ağını başkasına bağlamak, bilgi ve kapital akışı, alternatif medya ve alternatif teori oluşturma olarak sunulurken, toplumsal alan olarak kullanıldığı durumlar ise hackleme ve ya siber terör, internetin çoğunluğa ulaşması için yeniden düzenlenmesi ve çevrimiçi alternatif komünlerin oluşturulmasıdır.¹⁰⁴ Daha önce bahsedildiği üzere siberaktivizmin toplumsal eylem repartuarı olarak algılandığında, eski ve yeni formları kıyaslamak için Tablo 3'e bakmak yeterli olacaktır.

Tablo 1.3'de internet odaklı olan eylem tipleri, yalnızca internet ile ortaya çıkan eylemler iken internet destekli olanlar internet sayesinde daha kolay organize ve mobilize edilebilen eylemlere işaret etmektedir. Yüksek ve düşük eşik ise bireylerin katılma isteklerini belirtmektedir.

¹⁰¹ Arjun Appadurai, **Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization**, University of Minnesota Press, Minnesota, 1996, s. 3-4.

¹⁰² Philip N. Howard, **The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam**, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 145.

¹⁰³ Douglas Morris, Lauren Langman, “Network of Dissent: A Typology of Social Movements in a Global Age”, **Information Technology Education and Society**, Vol. 6, 2005, s. 5.

¹⁰⁴ Morris, Langman, “Network of Dissent: A Typology of Social Movements in a Global Age”, s. 5-10.

	İnternet Destekli	İnternet Odaklı
Yüksek Eşik	Şiddet içeren eylemler/mülk ihlali Oturma eylemi Uluslararası Eylem	Hackleme Kültürel Bozukluk Yaratma Protesto Web Siteleri
Alçak Eşik	Yasal Gösteriler Tüketici Davranışı Para Bağışlama	Email Bombardımanı Sanal Oturma Eylemi Çevrimiçi Dilekçe

Tablo 1.3 Toplumsal Hareketlerde Kullanılan İnternet Odaklı ve Destekli Eylemler¹⁰⁵

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde, siberaktivizm pek çok insana çekici gelmektedir. Bunun nedenleri internetin, devlet kontrolünde bulunan medyadan ve toplumdan sıyrılıp tartışma yapabilecek özgür bir ortam sunması, muhalif gruplara daha çok insana ulaşma şansı vermesi ve isimsiz olarak yazılar yazabilmek ve ya tartışmaya girebilmektir. Siberaktivizm örneklem ülkelerde Youtube, Twitter ve Facebook gibi pek çok sosyal medya aracı kullanılarak vücut bulmuştur. İslam dininin en yaygın din olduğu bölgede, İslam'ın ilk iletişim teknolojisinin minareler olduğu ve son günlerde ise bunun Facebook olduğu farklı akademisyenler tarafından vurgulanmıştır. Facebook'un yanı sıra Müslüman Kardeşler'in kullanıma açmış olduğu www.ikhwanbook.com web sayfası da çeşitli konuların tartışıldığı bir platform haline gelmiştir.

¹⁰⁵ Jeroen Van Laer, Peter Van Aelst, "Cyber-protest and civil society: the Internet and action repertoires in social movements", **Handbook of Internet Crime** içerisinde, (der.) Y. Jewkes, M. Yar, Routledge, London, 2010, s. 4.

Yukarıdaki tablo'dan yola çıkarak, dünyaca ünlü hackerların oluşturduğu bir grup Libya'nın devrik lideri Kaddafi'nin blog sitesine tehdit de göndermiştir. Sonuç olarak, özellikle Mısırlı aktivistler, gerek insanları bilgilendirmede gerek dünyanın dikkatini çekmede ve gerekse de organize olma konusunda sosyal medya araçlarını etkin ve başarılı bir şekilde kullanmışlardır. cyberdissidents.org web sitesinde Mısır'da 33 Libya'da ise 3 adet aktivist kayıtlı bulunmaktadır. Ancak Tahrir Meydanı'ndaki görüntüler bu insanların arkasında ne kadar çok kişinin olduğunu göstermekte bu da aktivistlerin başarısını vurgulamaktadır. Sonuç itibari ile siberaktivizmbir sonraki bölümde bahsedilecek olan dijital uçurum hakkındaki endişelerin neredeyse yersiz olduğunu göstermekle kalmamış suskunluk sarmalı içinde olan bireylerin bu çark içinden nasıl kurtulduklarını da gösteren yegane örneklerden biri olarak tarihe geçmiştir.

1.7 Dijital Uçurum

Yeni kitle iletişim araçlarının üretimi tamamen yurttaş katılımına bağlı olmakla beraber köktenci ve geleneksel medyaya meydan okumaktadır. Teoride herkes editör olabilmekte ve herkes kendi televizyon istasyonunu bile yönetebilmektedir. Buna göre internet, kamuoyunun oluşturulabileceği ve sosyal yaşantımıza hitap eden bir alandır.¹⁰⁶ Ancak bu konuda en büyük tartışmalardan biri ise *dijital uçurum* adı verilen çatışmadır. İletişim ağları konusunda yetkin isimlerden Manuel Castells, sayısal uçurumu “İnternet erişimindeki eşitsizlik” olarak açıklar ve “İnternet, toplumdaki eşitsizliklerin üstesinden gelmek için gerekliliktir” der.¹⁰⁷ Manuel Castells ile aynı görüşlere sahip bir diğer önemli ağ toplumu teorisyenlerinden, Jan van Dijk ise dijital uçurumu “Bilgisayarlara ve internete erişimi olanlar ve olmayanlar arasındaki uçurum” olarak tanımlamıştır.¹⁰⁸ Bunun yanı sıra dört çeşit sayısal uçurumu açıklamışlardır. Bunlar sırasıyla:

- I. Basit dijital deneyimden eksikliğe dayanan *mental kullanım eksikliği*
- II. Bilgisayar ve network bağlantılarının sahipliğinin eksikliğine gönderme yapan *materyal eksikliği*
- III. Dijital yeteneklerin eksikliğini anlatan *yetenek kullanımı eksikliği*

¹⁰⁶ Jürgen Habermas, “The public sphere: An encyclopedia article”, *New German Critique* , No.3, Güz 1974, s. 49-55.

¹⁰⁷ Manuel Castells, *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society*, Oxford University Press, Oxford, 2003, s. 248.

¹⁰⁸ Christian Fuchs, *Internet and Society :Social Theory in the Information Age*, Routledge, Oxon, 2008, s. 213.

IV. Anlamlı kullanım fırsatlarının eksikliğini ima eden *kullanma şekline erişim eksikliği*' dir.¹⁰⁹

Van Dijk'a göre internet ve bilgisayarlara materyal erişim açısından dijital uçurum, gelişen ülkelerde azalırken, gelişmekte olan ülkelerde hala büyümektedir. Yetenek kullanımı ve kullanma şekilleri konusunda ise uçurumun gittikçe derinleştiğini ve yaygınlaştığını savunmaktadır. Bilgileri ağlarda araştırmak, seçmek ve kullanmak bilgi yeteneği olarak sunulmuştur ve bu kaynakları birilerinin toplumdaki yerlerini geliştirmek gibi bir amaç ile ya da belirli özel amaçlara ulaşma amacı ile kullanma kapasitesi anlamındaki stratejik yetenek, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş toplumlardaki nüfuslar arasında aşırı şekilde adaletsiz bölündüğü de vurgulanmıştır. Kullanım şekillerine gelindiğinde ise Van Dijk yüksek derecede eğitime ve gelire sahip bireylerin oyun, basit danışmalar ve diğer eğlence türü olguları daha çok benimsemiş olan alt düzey eğitime ve gelire sahip insanlara kıyasla; veritabanları, tablolar, sunum programları gibi olguları daha çok kullanma eğiliminde olduklarını saptamıştır.¹¹⁰ Ayrıca sadece mental ve materyal erişimin sağlanmasının diğer iki türü de aldedebileceğini sanmanın son derece naiflik olacağını da bildirmiştir.

Pippa Norris ise dijital uçurumu çok taraflı bir fenomen olarak ele almıştır ve dijital uçurumu üç şekilde incelemiştir. Bunlar Manuel Castells ve Jan van Dijk'in de belirtmiş oldukları gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlar arasındaki internete erişim farklılıkları ile beraber, zengin ve fakir ülkeler arasındaki bilgi uçurumunu içeren, *toplumsal uçurum* ve en önemlilerinden biri olan kamu hayatına katılımı destekleyen, mobilize eden ve katılımı sağlayan dijital kaynakların kullanımını elinde tutanlar ve elinde olmayanlar arasındaki *demokratik uçurum*'dur.¹¹¹ Pippa Norris dijital teknolojilerin; politik sohbet odaları yaratmak, toplumların mobilitesini sağlamak gibi çeşitli alternatifler ile beraber, vatandaş yükümlülüklerine, yeni kanallar açacağını savunmaktadır. Bu açıdan, internet kullanımının, doğrudan demokrasi konusuna sıradan vatandaşların da dahil olabileme olasılığını arttırdığını bildirilir.

¹⁰⁹ Fuchs, a.g.e. , s. 214.

¹¹⁰ Fuchs, a.g.e. , s. 214.

¹¹¹ Pippa Norris, **Digital Divide:Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide**, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, s. 4.

Norris, internetin, toplumların cesaretlendirilmesi konusunda nasıl kullanılabileceği hakkında bir model oluşturmuştur. Bu modelde *ulusal içerik* makro seviyedeki teknolojik yayılımı, sosyoekonomik gelişmeleri ve demokratikleşmeyi içerisinde barındırırken; internetin her bir ülke içerisinde yayılımını belirtir. Politik sistemlerin *kurumsal içeriği* hükümetlerce ve kamuca kullanılan, dijital bilgi kullanımı ve iletişimini içererek vatandaşlar ve devlet arasında aracılık fırsatlarının yapılaştırılmasını sağlamaktadır. Son olarak *kişisel seviyede*, kaynaklar ve motivasyon, çevrimiçi vatandaş katılımını göstermektedir. Bu modelde, sosyoekonomik gelişmeler ve demokratikleşme teknolojik yayılıma neden olacaktır; geri dönüş olarak dijital dünyada ulaşılabilir olan politik sistemlerin ana kurumları, vatandaşların çevrimiçi şekilde katılma imkanlarını içeren sistematik bir içerik sunacaktır. Sonuçta, hangi vatandaşların bu fırsatlardan yararlanacağı ise kişisel kaynaklarına (zaman, para ve yetenekler gibi) ve motivasyon unsurlarına (ilgi, inanç ve yarar gibi) bağlı olarak çevrimiçi vatandaş katılımı sağlanacaktır.

Tablo 1.4 İnternet Kullanım Modeli¹¹²

Ayrıca, Norris'e göre, dijital teknolojiler kamuoyunu farklı şekillerde etkiler ve bu etkileşime dört taraflı bakmak gerekmektedir. *Katılım tezi*, dijital teknolojiler yolu ile bilgiye, ağlara ve iletişime erişim fırsatlarının, yurttaş sorumluluğunu ya geleneksel kanallar yolu ile zaten aktif

¹¹² Norris, a.g.e. , s. 15.

olan vatandaşların pekiştirilmesini ya da politik sistemden soğutulmuş yeni katılımcıların mobilize olmasını sağlayacağını savunur. Buna alternatif olarak, *mobilité tez*, internetin yükselişinin, toplum içindeki öncül değer ve tutumları etkileyeceğini belirtmektedir. Eğer internetteki politika, hem yeni grupları hem de yeni değerleri etkilerse bu bazıları tarafından siber demokrasi adıyla savunulan yepyeni ve mükemmel bir kamuoyu dönüşümünü de beraberinde getirecektir. Zira Philip Howard da, *Digital Origins of Dictatorship and Democracy* isimli kitabında, Müslüman ülkelerde demokratik değişimlerin, iletişim teknolojilerinin kullanımına bağlı olduğunu belirtmiştir.¹¹³

KATILIMCI TEZ			
	Geleneksel Gruplar		Yeni Gruplar
	Geleneksel Değerler	Güçlendirme	Mobilite
Mobilite Tezi	Yeni Değerler	Kültürel Değişim	Dönüşüm
	..	.	

Tablo 1.5 Kamuoyu Üzerinde İnternetin Olası Etkileri¹¹⁴

Unutulmaması gerekir ki sadece çevrimiçi olmak, değerleri ve ya öncelikleri değiştiren bir deneyim olarak algılanmamaktadır. Ancak okullarda, evlerde ve işyerlerinde temelleri atılan sosyal ve politik değerler üzerinde internet ve teknolojik aygıtların etkisi de bu sayede yok sayılmamıştır. Yine de, toplum içinde de bu uçurumun olduğu varsayılırsa; Evgeny Morozov gibi kötümserler, dijital teknolojinin içinde güçlüler, zenginler ile fakirler ve güçsüzler arasında yeni eşitsizlikler içeren bir Pandora'nın kutusu olduğu görüşündedir. Bu görüşe göre dijital teknolojiler asıl elitlere iyi gelecektir. Ayrıca pek çok teknolojik gelişmeye rağmen aynen geleneksel çokuluslu şirketler e-ticareti nasıl domine ettilerse varolan otokratik sistemler de bu politik alanı kontrol edecek güce sahiptirler. İki görüşünde mantıklı çıkarımları bulunmasına

¹¹³ Howard, *Digital Origins of Dictatorship and Democracy*: Information Technology and Political Islam, s. 31.

¹¹⁴ Norris, *Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide*, s. 196.

karşın örneklem ülkelerde, özellikle Mısır’da dijital teknolojilerin olumlu sonuçlara yol açtığı barizdir. Aslında gerçek bir kamusal alanın olmadığı toplumlarda yeni bir kamusal alan oluşturarak, dijital teknolojiler ellerinden gelenin en iyisini yapmaktadırlar. Ancak elbette ki sayısal uçurum kavramı diktatör ikilemi ile son derece ilişkilidir.

1.8 Diktatör İkilemi

Şekil 1.4 Protestoculardan Birinin Kolunda Yazılı “Defol”¹¹⁵

Arap Baharı boyunca yaşanan olayların bir tarafı da diktatörler olmuşlardır. Protestocular despot yönetimlerin devrilmesini, politik değişikliği, özgürlük ve demokratik dönüşümü isterlerken diğer sebepler arasında işsizlik, insan hakları, yıllardır süregelen kadın-erkek eşitsizliği de bulunmaktadır. Şekil 1.4’deki “ارحل” (irhal), yani defol anlamındaki kelimenin seçimi, vatandaşların liderlerine ne derece kızgın olduğunun en bariz göstergesidir.

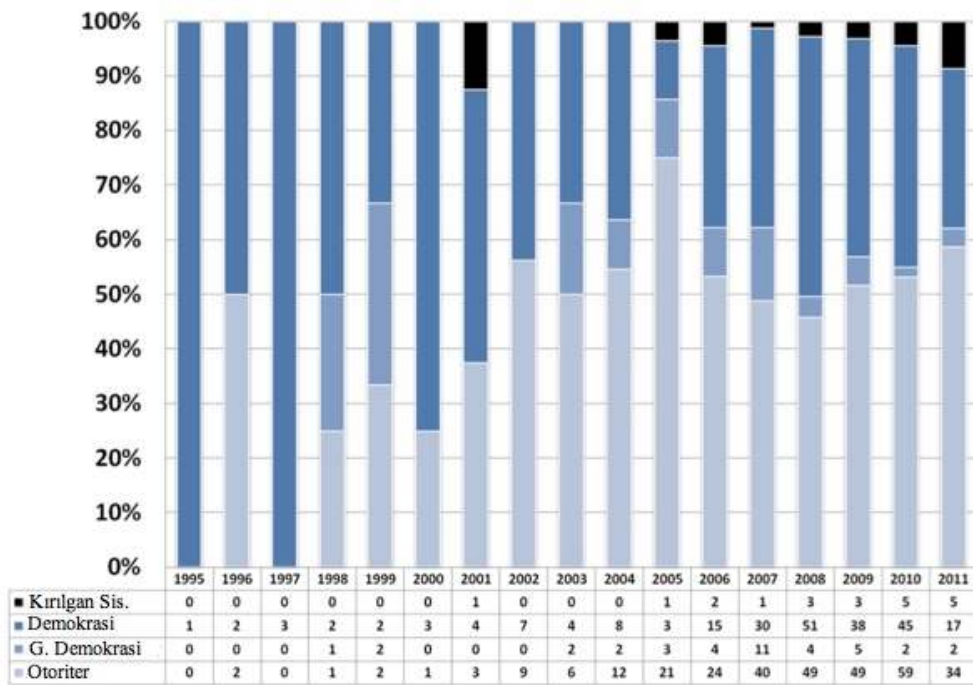
Yukarıda belirtildiği üzere, internet kavramı bu tarz otokratik yönetimlerde bir ikilem yaratmaktadır. Artan internet kullanımı, hem hükümetlerin ve otoritelerin, hemde muhalif grupların farkındalığını arttırmaktadır. Bir tarafta, bilginin sürekli devir daimi, etkili ve aktif bir

¹¹⁵ http://morrisonworldnews.com/?attachment_id=41527 Erişim Tarihi: 02.01.2012.

iletişim söz konusuyken ve bu durum otokratik hükümetleri rahatsız eder ancak internetin ekonomik kalkınmadaki önemi de gözardı edilememektedir. Özellikle Web 2.0 sayesinde oluşan ve George Schultz tarafından tanımlanan ikilem şu şekilde sunulmuştur:

“Totaliter toplumlar bir ikilemle yaşar: ya bu(bilgi ve iletişim) teknolojilerini bastırmaya çalışırlar ve yeni endüstri devriminin çok gerisine düşerler ya da bu teknolojilere izin verirler ve ve totaliter rejimlerinin kaçınılmaz olarak eridiğini görürler. Aslında seçenekleri yoktur çünkü teknolojik gelişmeleri asla tam olarak engelleyemeyeceklerdir.”¹¹⁶

Peki bu ikilemler sebebi ile ortaya çıkan internet kısıtlamaları sadece otokratik rejimler için mi geçerlidir? Cevabı Tablo 1.6’da görmek mümkündür. Otokratik rejimler, 2002 yılından sonra engellemeleri bir yönetim aracı olarak görmüşlerdir. Bunun en olası nedeni ise bu ülkelerdeki internet tarihçesinin demokratik ülkelerdeki kadar eski olmamasıdır.

Tablo 1.6 Rejim Türlerine Göre Dijital Ağlara uygulanan Devlet Müdahalesi¹¹⁷

¹¹⁶ Grey E.Burkhart, Susan Older, **The information Revolution in the Middle East and North Africa**, Rand Publishing, Santa Monica, 2003, s. 33.

¹¹⁷ Philip N.Howard, Sheetal D.Agarwal, Muzammil H.Hussain, “The Dictators’ Digital Dilemma : When Do States Disconnect Their Digital Networks?”, **Issues in Technology Innovation**, No. 13, Ekim 2011, s. 6.

Özellikle sosyal medyanın yayılması ile sosyal medya araçları kolektif eylemlerin en önemli kaynağı haline gelmiştir. Pek çok kullanıcıyı birbirine bağladığı ve bu sayede farklı seslerin hem çıkması, hem de birleşmesi, rejimler tarafından tehlikeli arzedilmektedir. Müdahaleler konusunda en büyük nedenler liderliği ve kurumları korumak, politik otoritenin devamını sağlamak, kamu refahını devam ettirmek olarak görünmektedir. Ancak bu kesintiler ve müdahaleler sanılanın aksine küresel dünya ile bu dünyaya erişimi kesilen toplum arasındaki zaten güçsüz olan bağı güçlendirmektedir. Zira küresel köy haline gelen dünyada, bu tarz müdahaleleri fark etmek oldukça kolaydır. Ayrıca, muhalif partileri ve ya grupları internet ortamında engellemek bu grupların yurtdışında yine çevrimiçi olarak organize olmalarını sağlamaktadır. Olaylar sırasında hem Libya'da hem de Mısır'da internet kesintisi yaşanmıştır. Sonrasında görülen olaylar, devlet belli sosyal medya araçlarına erişimi engellerse, bireylerin bu araçları kullanmak için alternatif yollar arayacaklarını ve hatta protestolarını çevrimdışı şekilde caddelere dökceklerini göstermiştir. Zaten Zeynep Tüfekçi'nin de belirttiği gibi insanların başkaldırılarına başlaması için beklemlerinin sebebi bir parça bilgi değil, kendi potansiyellerinin ve rejimin gücünün farkında olmamaları ve izole olmalarıdır.¹¹⁸ Otokratik rejimlerin sosyal medyadan korkmasının da en büyük nedeni bireylere yeni bir kamusal alan yaratması ve bu alanın odağının sadece politika olmamasıdır. Üstelik bu alan insanların günlük yaşantılarına da hakimdir. Bu ikilem yüzünden korkarak, çeşitli sansürler uygulamak elbette ki en fazla elitist ve emperyalist grupları yani özellikle ekonomik alanda etkinlik gösterenleri etkileyecektir. Kısacası görünen o ki, bireyler her ne kadar sansür uygulansa bile bir şekilde kendilerini hür olarak ifade edebildikleri siber kamusal alanlara girebilmek adına alternatif yollar bulmaktadır. Herşey bir kenara bırakılırsa, zaten belli bir amacı kafasına koymuş ve zaten bu düşünceye sahip insanlarla iletişimi başka yollarla kurmuş olan gruplar için önlerine hangi engeli koyarsanız koyun durduramazsınız. Özellikle Mısır rejimine bakılırsa söylenmek istenen net bir şekilde anlaşılabilmektedir. Zira, internet bağlantısında kullanılan ve ip adı verilen adreslerin çeşitli yollarla değiştirilmesi ile istenilen web sayfalarının ziyareti engellenememiştir. Hatta ileride bahsedileceği üzere, Google gibi büyük kuruluşlar, insanların iletişimlerini kesmemeleri adına, internet üzerinden paylaşımı hala mümkün kılan, telefon üstünden hatlar kurmuşlardır.

¹¹⁸ <http://technosociology.org/?p=286> Erişim Tarihi: 19.03.2012.

Mısır’da diktatör ikilemini inceleyen Nivien Saleh, bu hikayenin üç aşamasından bahsetmiştir. Öncelikle diktatör, interneti ekonomik büyüme amacı ile kucaklamıştır. İkinci aşamada, aktivistler diktatöre karşı direnç göstermek için interneti kullanmışlardır. Son olarak, üçüncü aşamada diktatör güçten düşmüştür.¹¹⁹ Ancak Saleh’in yanlış olarak yorumladığı nokta, diktatör ikilemi olarak adlandırılan bu teorinin tamamen lidere odaklanmasıdır. Bu noktada getirilen eleştiri haklı bulunmaktadır. Zira diktatör ikilemi, diğer politik aktörleri görmezden gelmektedir. Ayrıca, diktatör’ün gönderilmesi devrim yaratmayacağı gibi, politik kuruluşları da değiştirmek durumunda da değildir. Bu yüzden, Saleh ve Shirky’nin de belirttiği gibi, diktatör ikilemi yerine muhafazakar ikilemi gibi daha ılımlı bir kelimenin seçilmesi uygun olacaktır.

1.9 Rıza Yaratma ve Devletin İdeolojik Aygıtları’nın Örneklem Ülkelerde İşlenişi

Okuryazarlığın; eğitim seviyelerinin arttığı, modernleşen, uzam ve zaman kavramlarının dönüştürülmesine yol açan kitle iletişim araçları sayesinde küresel köye dönüşen dünyada, Mısır ve ya Libya gibi otokratik devletlerin işlerinin zorlaştığı aşıkardır. Devlet sistemlerinde bilindiği üzere yönetilenin rızasını almak ve meşruiyet kazanmak esastır. Gramsci değişen “Dünyada hegemonların meşruiyet kazanmak ve rıza almak amacı ile artık polis,asker ve bunlar gibi kurumların kullanılmasından ziyade, daha çok kitle iletişim araçları, eğitim, din, aile gibi araçların kullanıldığını” savunmuştur.¹²⁰Bu durumda devletin yönetici kademeleri ya toplumun egemen ideolojisini kitlelere aktarır ya da var olmasını istediği ideolojiyi kitlelere aşılır. Bunu başarmak uzun dönemli bir çalışma olduğundan bu durum kitlelerin uyuşturulması gibi de görülebilir. Polis ve ordudan baskı ve zorlama gören kitlelere kıyasla, yalnızca rıza yaratma amacı ile hegemonlarca belli bir yaşam formunun sunulduğu kitlelerin ayıkması çok daha zor olacaktır.

Diğer taraftan Gramsci ile benzer tezler sunan Althusser ise *devletin ideolojik aygıtları* kuramı ile kitlelerin ideolojik baskılar ile yönlendirilebileceğini savunmuştur. Bu durumda kitlelerin zihinleri ele geçirilir ve istenilen yönde kamuoyu oluşturulur. Althusser’in ifade ettiği *devletin*

¹¹⁹ Nivien Saleh, “Egypt’s digital activism and the Dictator’s Dilemma: An evaluation”, **Telecommunication Policy**, Vol. 36, No. 6, 2012, s. 468.

¹²⁰ Nazife Güngör, **İletişim:Kuramlar Yaklaşımlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 293.

ideolojik aygıtları arasında aynen Gramsci'nin belirttiği, kitle iletişim araçları din ve eğitim de bulunmaktadır.

Şimdi dönüp incelemekte olduğumuz Mısır ve Libya devletlerine baktığımızda, somut bilgiler elde etmek mümkündür. Daha önce belirtildiği üzere cuma günleri camilerde verilen vaazlarda yönetici kadronun ideolojisi cemaate aşılacak yoluyla din, ideolojik aygıt ve rıza yaratma aracı olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda araştırmanın bel kemiğini oluşturan geleneksel kitle iletişim araçları son derece profesyonelce kullanılarak halk uyutulmuştur. Devlet yönetiminde ve ya çıkarlarına hizmet eden ve sürekli diziler gösteren televizyon kanallarından, sadece müzik çalan radyolardan, halkın aydınlanmasına yönelik katkıda bulunmalarını beklemek yapılacak en büyük yanlışlardan biri olacaktır. Yeni sosyal medya araçları ile-özellikle bloglar sayesinde- haberlerin kimsenin monopolünde olmadığı kanıtlanmıştır. Blog yazarlarının gazeteci olarak sayılıp sayılamayacakları ayrı bir tartışma konusu olmakla beraber, Arap Baharı olarak tartışılan protestolarda blog yazarlarının, devletin çıkarlarına hizmet eden medya kuruluşlarının halktan sakladıkları haberleri halka yaymaktaki başarıları, onların aktivistliklerinin yanında gazetecilik sorumlulukları ile de donatılmış olduklarının en bariz kanıtıdır. Bunun zıttı olarak, McLuhan'ın bahsetmiş olduğu küresel köy'e dönüşmeyi kolaylaştıran internet ve onunla beraber gelişen sosyal medya araçlarına izin vermek ve ya uydu yayınlarında devlet karşıtı programlar yapan uydu kanallarını engelleyememek ve ya engellemek Mısır ve Libya liderlerinin yaptıkları en büyük yanlış ve devrilmelerine giden yolda en büyük hata olarak görülebilir. Genel olarak da özellikle uydu kanallarının ve internetin sunulması monolitik, devlet kontrolünde ve hükümet sahipliğindeki medya paterninin çok çeşitli ve farklı politik duruşların sergilendiği pluralistik ve çeşitli bir medya zeminine kayılmasını sağlamıştır. Özellikle internet kişiler arasındaki iletişimi kolaylaştırmış, sınırları kaldırmış, medya sansürüne meydan okumuş ve hükümet yanlısı olarak görünen geleneksel medyanın karşısında alternatif bir ses oluşmasına imkan vermiştir.

1.10 Web 2.0

Web 2.0, web'i insanların sadece download yolu ile tüketici oldukları bir platformdan çıkartarak hem katkıda bulunabildikleri hem de upload yolu ile yeni içerikler yükleyebilecekleri

katılımcı bir platforma çevirmiştir. Web 2.0; bloglar¹²¹, wikipedia¹²², Twitter¹²³, Youtube¹²⁴, podcastler¹²⁵ ve Facebook¹²⁶ gibi sosyalleşme araçlarını kullanarak, hem kullanıcılar ve data sağlayıcılar arasındaki bariyerleri yıkmış hem de birbirleri arasında yeni bir bağlantının kurulmasına izin vermiştir.

Web 2.0 teknolojileri, telefon gibi tekilden tekile olan ve radyo, televizyon gibi tekilden çoğula olan iletişimden farklı olarak, çoğuldan çoğula bir iletişim şekli olduğundan her kullanıcıya hem farklı kaynaklardan ve diğer kullanıcılardan bilgi almasına izin verirken aynı ağın ters taraflı kurulmasına da izin vermektedir.

¹²¹ **Blog**; güncelden geçmişe doğru sıralama ile yazı ve yorumların görülebildiği, web tabanlı günlük tarzı yayınlardır. Kişiler herhangi bir teknik bilgiye ihtiyaç duymadan kendi günlüklerini ve ya yayınlarını oluşturabilmektedir.

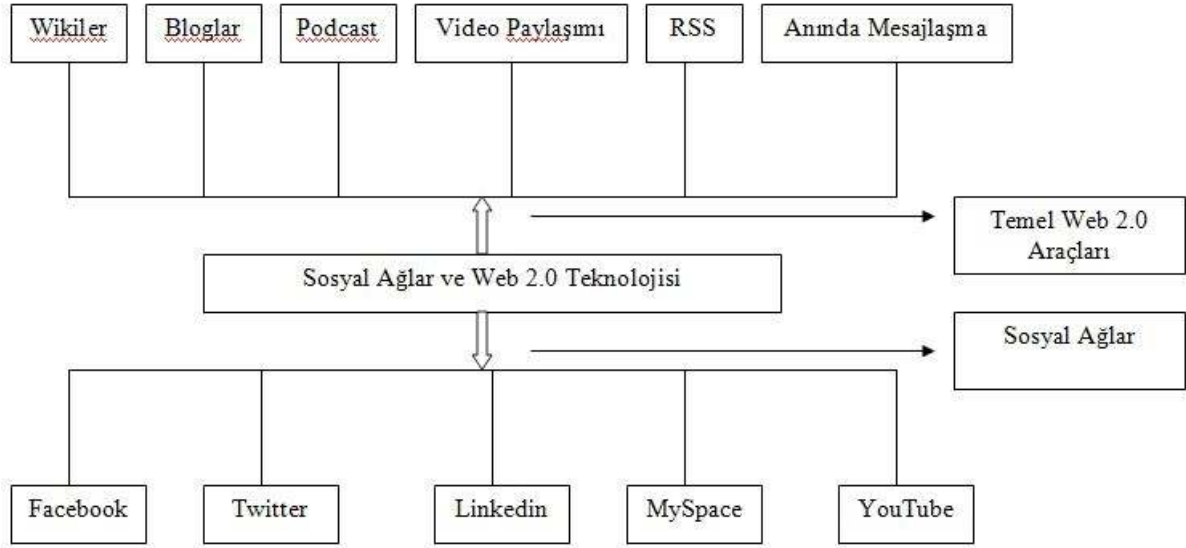
¹²² **Wikipedia**; wiki isimli özel bir yazılım ile hazırlanan, kullanıcılara hem kendi başlıklarını yazma hem de başlık altındaki bilgileri düzenleme yetkisi veren, özgür ve ücretsiz internet ansiklopedisidir.

¹²³ **Twitter**; hesap açılarak, tweet adı verilen mesajların yayınlanabildiği ve diğer kullanıcılara da bağlanılabilen, internet üzerinden hizmet veren, bir mikro blogdur.

¹²⁴ **Youtube**; kullanıcılara kendi videolarını yüklemek ve diğer videolarda izlemek imkanı veren, dünyanın en büyük video portalıdır.

¹²⁵ **Podcast**; dijital medya çıktılarının, taşınabilir aygıtlarda ve ya bilgisayarlarda oynatılabilmesine olanak veren sistemdir. İnternet üzerinden dağıtılır.

¹²⁶ **Facebook**; kullanıcıların diğer kullanıcılar ile iletişimini sağlayan; fotoğraf, video gibi çıktıların da paylaşılmasını mümkün kılan sosyal paylaşım ve sosyal ağ sitesidir.

Tablo 1.7 Sosyal Ağlar ve Web 2.0 Araçları¹²⁷

Web 2.0 teknolojisinde bu tarz iletişimin oluşmasını sağlayan sosyal medya araçlarının belli özellikleri göze çarpmaktadır.

1. Etkileşimcilik: Yukarıda da bahsedildiği üzere, sosyal medya araçları, kullanıcılara karşılıklı etkileşim imkanı vermektedir. Bu açıdan diğer pek çok kitle iletişim aracına kıyasla iki taraflı bir iletişim söz konusudur.

2. Anıdalık: Gönderici ve alıcı arasında etkileşim ve iletişim, anıdalık özelliği sayesinde kurulur. Gönderici anında cevap ve etki alma hakkına sahip olmaktadır.

3. Üretim-Tüketim İlişkisi: Kullanıcı, internet ortamında tüketici konumunda olduğu gibi dilediği zaman üretici konumuna da geçebilir. Örneğin; bir online gazetenin haberinin altına yorum bırakmak, bireyi üretici konumuna geçirmektedir. Öyle ki yeni çıkan bir albüm ve ya sinema filmi hakkında yazılanlar bu albümlerin ve filmlerin gişesini ve satışını etkileyebilecek hale gelmiştir.

¹²⁷ Ashraf Darwish, Kamaljit I.Lakhtaria, “The Impact of the New Web 2.0 Technologies in Communication Development and Revolutions of Societies”, **Journal of Advances in Information Technology**, Vol. 2, No. 4, 2011,s. 2.

4. Maddi Kazanç G d lmemesi: Pek çok blog yazarı, bloglarında yazı yayınlarken, gazetelerin yapmış olduğu gibi kazanç gütmemektedir. Sektör olarak karşımıza çıkmakla beraber, genelde sıradan kullanıcıların kazanç amaçları bulunmamaktadır.

5. Gruplaşma: Gerek tanıdığınız gerekse tanımadığınız insanlarla iletişime geçmenize olanak tanıyarak, sosyalleşme olanağı tanınmaktadır. Özellikle Mısır devriminde gördüklerimiz bu özelliğin ete kemiğe bürünmüş şeklidir.

6. İleti Değiştirilebilirliği: Sosyal medya araçlarında iletilerin değiştirilmesi, d zetilmesi gibi metodlar mevcuttur. Örneğin; günümüzün en büyük ansiklopedilerinden *Wikipedia* , kullanıcıların bilgi eklemesi ve bu bilgilerin eklenmesi, silinmesi, değiştirilmesi ve ya düzeltilmesi yolu ile oluşturulmuştur.  rnek ülkelerden yola çıkararak, Wikipedia’da *Arab Spring* konusunda 27 Ocak 2011 tarihinden 30 Ocak 2012 tarihine kadar yapılan revizyon sayısı toplam 5.759’ dur.¹²⁸

7. Zaman Aşırılık: Kullanıcılar, anında iletişime geçebilecekleri gibi isterlerse diledikleri zaman da iletişim kurabilmektedir. Örneğin; size Facebook üzerinden atılan bir mesaja anında cevap verirsiniz anında mesajlaşmaşmış olursunuz. Ancak bu mesaja birkaç saat sonra da, karşıdaki kullanıcı bilgisayar başında olmamasına karşın, mesajla karşılık verebilirsiniz. Büyük bir kısmının internet kafe kullandığını bildiğimiz Mısırlı protestocuların bir kısmı Facebook ve ya Twitter üzerinden gönderilen mesajları görmeleri bu sayede gerçekleşmiş olabilir.

8. Zincirleme İletişim: Facebook gibi sosyal medya araçlarında, kullanıcı başka tanıdığı bir kullanıcıya bağlandığı anda, birbirlerinin listelerinde ekli olan diğer kullanıcılara da ulaşma imkanını bulabilmektedirler. Aynı zamanda eklemiş olduğunuz arkadaşınızın program içinde neler yapmış olduğuna dair bilgiler de gelmektedir. Bu sayede siz de arkadaşınızın beğendiği bağlantıları beğenebilirsiniz. Örneğin Mısır devrimi için insanların toplanmasına büyük katkısı bulunan *We are all Khaled Said* Facebook sayfası bu şekilde duyurulmuştur. Bu aktivist gruplara  ye olan bir arkadaşı bulunan kullanıcı bile 25 Ocak’da hayat bulan ayaklanmaların Facebook üzerinden birkaç gün önce başladığını görebilmiştir.

¹²⁸ http://toolserver.org/~soxred93/articleinfo/index.php?article=Arab_Spring&lang=en&wiki=wikipedia Erişim Tarihi: 31.01.2012.

Öte yandan Jeff Howe, Web 2.0 araçlarındaki interaktiviteyi beş genel aşamaya ayırmıştır. Bunlar kullanıcı katkılı içeriğin paylaşımı, daha geniş kapsamlı kullanıcı katkılı içerik, kullanıcı topluluklarının yarattığı içeriklerin geliştirilmesi ve sadece konuların değil aynı zamanda fikirlerin ve trendlerin yaratılmasıdır. Son aşama ise içinde bulundukları ve daha sonra gerçek dünya ile iletişime geçtikleri dünyalar yaratmaktır.¹²⁹ Mısır devriminin geçmişine baktığımızda bu beş aşamanın tek tek oluştuğunu görmekteyiz. Her aşamada farklı sosyal medya araçları kullanılırken, bu araçlar amaçlara görede seçilmiştir. Bir Kahireli aktivist bunu şu şekilde ifade etmiştir.

“ Biz protestoları zamanlamak için Facebook’u,koordine etmek için Twitter’ı ve dünyaya derdimizi anlatmak için de Youtube’u kullandık.”¹³⁰

1.11 Kolektif Eylem,Kolektif Eylem Sorunu ve İnternet İlişkisi

Mobilizasyon kavramı ile yakından alakalı olarak, toplumsal hareket ve kolektif eylem kavramı ile kolektif eylem probleminin incelenmesinde fayda görülmektedir zira 1999 yılında Seattle’da gerçekleşen protestolar küresel çevreleri toplumsal hareketlerin var olduğu konusunda uyandırmış ve sokak politikalarının yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır.¹³¹

Charles Tilly toplumsal hareketleri bir çeşit seçim kampanyası olarak tanımlamıştır ve bu tanımı açarak özellikle belli bir yanlıştan dolayı müzdarip olan belirli bir kesimin ki bu kesim tek bir bireyden oluşabileceği gibi tüm insanlığı da kapsayabilmektedir bu yanlıştın düzeltilmesi yolundaki istekleri olarak nitelendirmiştir.¹³² Anthony Giddens da toplumsal hareketlerin genelde kamuyu ilgilendiren bir sorun hakkında değişim getirme isteği ile ortaya çıktığını ve toplumsal hareketlerin kolektif eylemin en güçlü formlarından olduğunu, bu sayede iyi organize olmuş

¹²⁹ Darwish, I.Lakhtaria, “The Impact of the New Web 2.0 Technologies in Communication Development and Revolutions of Societies”, s. 205.

¹³⁰ Nadine Kassem Chebib, Rabia Minatullah Sohail, “The Reasons Social Media Contributed to the 2011 Egyptian Revolution”, **International Journal of Business Research and Management**, Vol. 2, No. 3, 2011, s. 139.

¹³¹ Donatella della Porta, Abby Peterson, Herbert Reiter, **Policing Transnational Protest**, Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 2006, s. 1.

¹³² Charles Tilly, “Social Movements and (All Sorts of) Other Political Interactions - Local, National, and International - Including Identities”, **Theory and Society**, Vol. 27, No. 4, s. 467.

kampanyaların dramatik sonuçlar getirebileceğini belirtmiştir.¹³³ Toplumsal hareketler ve özellikle son yıllarda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler pek çok araştırmanın konusu olmuş, bireylerin bu hareketlere hangi amaçla ve nasıl katıldıkları, bu bireylerin siyasi otorite ile ilişkileri ve ortaya çıkış kademeleri gibi konular detaylı olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu tartışmalar arasında bireylerin irrasyonel oluşu ayrıca önem kazanan alt başlıklardan biri olmuştur. Gustave Le Bon 1895 tarihli *The Crowd* isimli kitabında *kalabalık teorisi* ni ortaya atmış ve kalabalıkları çeşitlerine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmalardaki heterojen kalabalıkların (sokak kalabalıkları gibi) rasyonel davranmadıkları hatta bilinçsizlikle harekete geçtikleri ancak hareketlerini psikolojilerinin ve memnuniyetsizliklerinin yönettikleri sonucuna varmakla birlikte, kalabalıkların sorumluluk duygusu yerine şiddet duygular taşıdıkları belirtilmiştir.¹³⁴ Bu görüşe karşı çıkan Mancur Olson ise bireylerin toplumsal hareketlere katılımında özellikle çıkarlarını hesapladıklarını ve bunun sonucunda risklerini görerek harekete katıldıklarını savunmuştur. Sonraları toplumsal hareketlerin oluşmasında bireylerin psikolojilerinin yanı sıra kaynak adı altında para, zaman, rejimler gibi pek çok değişkeninde etkili olabileceğini savunan *kaynakların mobilizasyonu* teorisi ortaya atılmıştır.¹³⁵ Bu görüşe göre zaman ve eforun yanı sıra para gibi kaynakların ulaşılabilir olması kolektif eylemin olasılığını arttırmaktadır.¹³⁶

Kolektif eylem Charles Tilly tarafından *ortak çıkarlar uğruna birlikte hareket etmek* olarak tanımlanırken Charles Tilly tarafından bu teoriye en çok katkıda bulunan ve toplumsal hareketler ile adı beraber anılan eylem repertuarı kavramına daha önce de değinmiştik. Toplumsal hareketler ve kolektif eylemlerde hangi araçların kullanılacağı ve hangi repertuarlarla hareket edileceği zaman içinde değişiklik göstermesinin yanı sıra unutulmamalıdır ki; repertuar kitle farklılıklarına göre de çeşitlilik göstermektedir. Örnek vermek gerekirse öğrenci eylemlerinin içeriği ve kullanılacak araçlar ile memurların protesto eylemlerinde kullanacakları araçlar farklılık

¹³³ Giddens, **Sociology**, s. 439.

¹³⁴ Gustave Le Bon, **The Crowd: A Study of the Popular Mind**, Cosimo Inc., New York, 2006, s. 91.

¹³⁵ Mancur Olson, **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Harvard University Press, Harvard, 1971, s. 119.

¹³⁶ Bob Edwards, John D. McCarthy, "Resources and Social Movement Mobilization", **The Blackwell Companion to Social Movements** içerisinde, (der.) D. A. Snow, Sarah A. Soule, H. Kriesi, Blackwell Publishing, Oxford, 2004, s. 116.

gösterebilmektedir. Ayrıca örneklem olarak alınan ülkelerde görülebileceği gibi rejimlerin tipi de eylemlerin ılımlı mı yoksa yıkıcı mı olacağını belirlemektedir. Marco G. Giugni bu durumu şu şekilde yorumlamıştır: “Genellikle açık sistemler (politik ortam kastedilmiştir) ılımlı eylemler sunarken, kapalı sistemler yıkıcı protestolara vesile olmaktadır.”¹³⁷

Bu önermeden de anlaşılabileceği gibi örneklem ülkelerinden Mısır ve Libya için konuşulacak olursa, otokratik devletler oldukları ve aslında, ilerleyen bölümlerde değinileceği üzere, Libya’nın *sultan* tarafından yönetildiği için yıkıcı protestoların hatta devrilmelerinin yaşanması, gerekli şartlar sağlandığı düşünüldüğünde şaşırtıcı gelmemektedir.

Toplumsal hareketlerin gerçekleştirilmesinde zaruri olan sosyal yapılar fiziki kaynaklar kadar sosyal sermayeyi de kapsamaktadır. Sosyal sermaye tanımı öncelikle L.J. Hanifan tarafından özel sermaye ve ya kişisel taşınmazla olarak değil bireyler arasında geliştirilen iyi niyet, ortak sempati, toplumsal ilişkiler ve yakınlık gibi toplumsal birim değerlerine atıfta bulunarak geliştirmiştir.¹³⁸ Bu tarz ilişkilerin ise kolektif eylemlerde kullanılabileceği ayrıca belirtilmiştir. Pierre Bourdieu da sosyal sermayenin kişiler arası etkileşimine bağlı olduğunu kabul etmesine karşın ekonomik sermayeye sahip olan grupların toplumsal sermayeyi şekillendirdiğini öne sürer.¹³⁹ Robert Putnam sosyal sermaye kavramını ortak çıkarlar için koordinasyon ve birlikte hareket etmeyi kolaylaştıran ağlar, normlar ve toplumsal güveni içine alan toplumsal bir kurum olarak tanımlarken; belli bir sosyal sermaye stoğuna sahip toplumların hayatının çeşitli sebeplerle daha kolay olduğunu vurgulaması ve bunun nedenlerini belirtmesi yolu ile sosyal sermaye ve siyaset kavramlarını birbirine bağlamıştır.¹⁴⁰ Öncelikle yurttaş yükümlülüklerinin bulunduğu ağlar toplumsal güvenin oluşumunu destekler ve bu ağlar koordine olmayı sağladığı gibi kolektif

¹³⁷ Jackie G.Smith, Hank Johnston , **Globalization&Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements**, Rowman&Littlefield Publishers, Maryland, 2002 s. 22.

¹³⁸ L.J. Hanifa, “The Rural School Community Center”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 67, Eylül, s. 130.

¹³⁹ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education** içerisinde, (der.) J.Richardson, Greenwood, Connecticut, 1986, s. 51.

¹⁴⁰ Robert D.Putnam, “Bowling Alone: America’s Declining Social Capital”, **Journal of Democracy**, Vol. 6, No. 1, 1995, s. 67.

eylem problemlerinin çözülmesinde yardımcı olmaktadır.¹⁴¹ Ayrıca sosyal sermaye , kişisel çıkarları daha toplumsal ilgilere dönüştürerek (ben'i bize dönüştürerek) herkesin yararına olan devletten beklentilerin dönüşümüne olanak tanımaktadır.¹⁴² Sosyal sermayeyi birleştirici ve bağlayıcı olarak iki kategoriye ayıran Putnam, birleştirici sosyal sermayeden daha çok yakın ilişkide bulunan grupları kastederken bağlayıcı gruplar birbirini tanımayan ancak belli bir amaç için bir araya gelen grupları kapsamaktadır.¹⁴³

İnternet kullanımının sosyal sermaye üzerinde etkisi incelendiğinde üç yaklaşım göze çarpmaktadır.

1. İnternet sosyal sermayeyi dönüştürmektedir: İnternetin düşük maliyeti ve senkron gerektirmeyen doğası sebebi ile toplumsal anlaşmaya ve yurttaş sorumluluğu lokal ve grup odaklı birliklerinden dağınık ve çıkar odaklı toplumsal ağlara doğru kayan bir dönüşüme yol açmaktadır.
2. İnternet sosyal sermayeyi yok eder: Eğlence ve bilgi kapasitesi ile internet insanları ailelerinden ve arkadaşlarından uzaklaştırır. Dahası küresel iletişimi ve katılımı kolaylaştırdığından lokal birliklere ve politikalarındaki çıkarları azaltır.
3. İnternet sosyal sermayeyi destekler: İnternet insanların hayatına karışmakta olup sosyalleşme ve yurttaş sorumluluklarını arttırdığı gibi var olan sosyal ilişkileri kolaylaştıran yapısı ile başka bir iletişim şekli haline gelmiştir. Ayrıca bireyler politik ilgilerini de çevrimiçi şekilde devam ettirebildiklerinden var olan toplumsal antlaşma ve yurttaş sorumluluklarının yükselmesine yardımcı olmaktadır.¹⁴⁴

Geleneksel toplumsal hareketlere karşıt geliştirilen diğer kavram ise *yeni toplumsal hareketler* dir. Özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda; insan haklarından, feminist gösterilere ve nükleer karşıtı

¹⁴¹ Putnam, a.g.e. , s. 67.

¹⁴² Robert D.Putnam, **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**, Princeton University Press, Princeton, 1994, s. 148.

¹⁴³ Robert Putnam, Lewis Feldstein, **Better Together: Restoring the American Community**, Simon & Schuster, New York, 2004, s. 2.

¹⁴⁴ Anabel Quan-Hasse, Barry Wellman, "How Does The Internet Affect Social Capital ?", **Social Capital and Information Technology** içerisinde, (der.) M. Huysman, V. Wulf, The MIT Press, Massachusetts, 2004, s. 113.

gösterilerle biçimlendirilen ve 1980’lerde gay hakları ile hız kazanan bu hareketlere *yeni toplumsal hareketler* adı verilmiştir. Bu hareketler, geçmiş örneklerine kıyasla motivasyonları ve hedefleri ve hatta kaynakların değişimi ile farklılık göstermektedir. Teknolojinin gelişmesi ile toplumsal hareketler benzersiz bir şekile bürünmüşler ve güçlerini katlamışlardır. Manuel Castells *The Power of Identity* isimli kitabında Meksika Zapatista isyanları, Amerikan *militia* hareketi ve Japon Aum Shinkrikyo kültü olarak üç farklı hareketi incelemiştir ve sonuçta bu üç hareketin de temellerinin bilgi teknolojisine dayandığını bulgulamıştır.¹⁴⁵ Aynı şekilde Charles Tilly de modern toplumsal hareketlerle eş görülen protesto çeşitlerini 19. yüzyılda ortaya çıkan ulus devletlerin yükselişine kapitalist pazarların gelişmesine ve iletişimin modern formlarının ortaya çıkmasına bağlamaktadır.¹⁴⁶ Tilly 20. yüzyıldaki isyanları açıklarken modern repartuarları şekillendiren üç makro tarihsel faktör açıklamıştır. Bunlar; siyasi otoritenin doğası, siyasi otoriteye coğrafi erişim ve teknoloji olarak açıklanmıştır.¹⁴⁷

Teknolojik gelişmelerle beraber kolektif eylemlerin lidersiz gruplar tarafından gerçekleştirilebileceği ilk olarak Howard Rheingold tarafından *Smart Mobs* isimli kitabında ileri sürülmüştür.¹⁴⁸ Türkçeye, *Akıllı Lalabalıklar* olarak çevrilebilecek bu kavram iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin insanların dayanışma yeteneklerini öne sürmektedir ve bu teknolojiler kimi zaman demokrasinin desteklenmesi kimi zaman da terörist saldırıların düzenlenmesi için kullanılmaktadır. Rheingold’un önemli tezlerinden biri ise kablosuz iletişim teknolojilerinin gençlere bilgilerini ve enerjilerini paylaşmak için yeni bir ortam sunduğu yönünde olup bu kablosuz teknolojiler nasıl ki Filipinler’de hükümetin devrilmesine sebep olduysa Seattle’da gerçekleşen protestolar sırasında da kullanıldığı ileri sürülmektedir.

Kolektif eylem söz konusu olduğunda kolektif eylem sorununu ele almamak hata olacaktır. Kolektif eylem sorununun Zeynep Tüfekçi tarafından zaferin garanti olmadığı durumlarda, kişilerin katılımı konusunda güçlü caydırıcılar bulunduğu ve ancak işbirliği ile üstesinden

¹⁴⁵ Giddens, **Sociology**, s. 441.

¹⁴⁶ Verta Taylor, Nella Van Dyke, “Get up, Stand Up : Tactical Repertoires of Social Movements”, **The Blackwell Companion to Social Movements** içerisinde, (der.) D. A. Snow, S. A.Saule, H. Kriesi, s. 272.

¹⁴⁷ Taylor, Van Dyke, a.g.e. , s. 272.

¹⁴⁸ Howard Rheingold, **Smart Mobs: The Next Social Revolution**, Basic Books, Cambridge, 2002, s. 30.

gelinebilecek problemler olduğunda ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁹ Muhalifliğin bedellerinin işkence ve ya keyfi tutuklamalar ile ödetildiği otokratik rejimlerde bu problem görülür. Kolektif eylem problemi özellikle vatandaşlar arasında iletişim imkanı bulunmadığında ve ya zorlaştığında ortaya çıkmaktadır.

Kolektif eylem probleminin yanı sıra suskunluk sarmalına yol açabilecek diğer dinamikler ise; *sahte tercihcilik* ve *çoğulcu cahillik* kavramları olarak saptanmıştır. Timur Kuran, tahmin edilemeyen devrimlerin, *sahte tercihcilik* olarak nitelendirdiği kavramın sonucu olduğunu savunmaktadır.¹⁵⁰ Değişim fikirleri olan bireyler kendi değişen fikirlerini kamuya beyan edecek hareketlerden özellikle rejimin desteği fazlaysa ve güçlü ise kaçınmaktadır. Kısacası içinde yaşadıkları politik rejim hakkındaki gerçek fikirlerini saklayabilirler. Bu durumda bireylerin sahip oldukları kişisel fikirler ile kamuya açıklanan fikirler arasında bir ayırım bulunmaktadır. Bu tarz bir suskunluk rejimin durağan gidişini desteklese bile er ya da geç kimi bireyler kaynama noktasına gelip sokaklara dökülecek bu da değişim getirecek olayların ateşini fitilleyecektir. Timur Kuran, 2009 yılında, Region Focus isimli bir magazine verdiği röportajda; *sahte tercihciliği*, bir şeyi isterken başka bir şeyi istediğini söylemek olarak daha somut bir şekilde tanımlamıştır.¹⁵¹ Arne Klau ise, sosyal medyanın bireylere özellikle diğerlerinin gerçek seçimlerine kolaylıkla ulaşma imkanı sunduğunu, devrim öncesi Mısır'da bireylerin Facebook profil fotoğraflarını değiştirerek ve ya eleştirilerini açıkça ifade etmeleri hoşnutsuzluğun ölçülmesini kolaylaştırdığını bu sayede de çok sayıda insanın kamuda protesto etmeleri yönünde engelleri eksilttiğini ileri sürmüştür.¹⁵²

Çoğulcu cahillik kavramı ise kimsenin inanmadığı ama herkesin, herkesin inandığını düşündüğü durum olarak öne sürülmüştür.¹⁵³ Diğer bir deyişle; *çoğulcu cahillik* diğer insanların

¹⁴⁹ <http://www.technologyreview.com/blog/guest/27122/> Erişim Tarihi: 31.03.2012.

¹⁵⁰ Timur Kuran, "Sparks and Prairie Fires: A Theory of Unanticipated Political Revolution", **Public Choice**, Vol. 61, No. 1, 1989, s. 60.

¹⁵¹ <http://econ.duke.edu/uploads/assets/People/Kuran/interview%20Aaron%20Steelman.pdf> Erişim Tarihi: 31.03.2012.

¹⁵² <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1039/op7.htm> Erişim Tarihi: 31.03.2012.

¹⁵³ David Krech, Richard S. Crutchfield, **Theories and Problems of Social Psychology**, McGraw-Hill Book Co., New York, 1948, s. 388-389.

düşünceleri, eylemleri ve ya inançları hakkında bir grup insanın yanlış inanca sahip olmasıdır. Bunun en güzel örneği okullarda tüm sınıf konu hakkında birşey anlamamışken sırf kendisi daha az zeki olarak algılanmasın diye ve diğer öğrencilerin konuyu anladıkları yanlış anlamasına kapılarak sessiz kalmasıdır.

Lakin insanların karşılıklı fikirlerini ve tutumlarını öğrenebilecekleri dijital ortamlar var olduğunda ortak farkındalığın oluştuğu, otokratik rejimlerde bunun oluşmasında da Facebook, bloglar ve Twitter gibi sosyal medya araçlarının kullanıldığı Kuzey Afrika ve Orta Doğu örneklerinde görülmüştür. Bu sayede, kolektif eylem problemlerinin ve yukarıda belirtilmiş olan sorunların oluşturmuş olduğu suskunluk sarmalı da kırılmış olduğu görülmektedir. Bu sorunların üstesinden gelinmede hiç kuşkusuz kültürün yine internet ve sosyal medya araçları tarafından değiştirilmiş olması birincil önceliktedir. Zira devrimlerin ve protestoların oluşmasında yegane nedenin sosyal medya araçlarının olamayağı önceden belirtilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN - ÖRNEKLEM ÜLKELERİ ANLAMAK

Tezin bu bölümünde Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan halk hareketlenmelerini anlayabilmek adına özellikle Mısır ve Libya'nın iktisadi ve siyasi tarihçesine değinilecektir. Daha önce belirtildiği üzere ekonomik, siyasi ve kültürel öğeleri incelemek önemli görülmektedir. Ayrıca, sadece bu coğrafyaya özgü kimi özelliklerin yaşananlara özellikle katkısı olduğu düşünülmektedir. Bunlardan biri hiç kuşkusuz ki Müslüman Kardeşler'in varlığıdır. Sonrasında protestocuların demografik özellikleri ile hareketlenmelerin ardındaki sebepler açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak, 2011 tarihinde yaşananların ayak sesleri olarak da nitelendirilebilecek, 2011 tarihi öncesinde yaşanan kolektif eylemler irdelenecektir.

Şekil 2.1: Kuzey Afrika ve Orta Doğu Haritası¹⁵⁴

¹⁵⁴ http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/n_africa_mid_east_pol_95.jpg Erişim Tarihi: 04.01.2012.

Öncelikle literatürde sıkça Arap Dünyası adı ile anılan bölgenin, yani Orta Doğu'nun ve Kuzey Afrika'nın hangi ülkeleri kapsadığını iletmenin önemli olduğu saptanmıştır. Bu ülkeler Şekil 2.1'den de takip edilebileceği gibi Cezayir, Bahreyn, Komorlar, Cibuti, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Moritanya, Fas, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Somali, Sudan, Suriye Arap Cumhuriyeti, Tunus, Birleşik Arap Emirlikleri, Gaza, İsrail, Filistin ve Yemen Cumhuriyeti'dir.¹⁵⁵

2.1 Bölge'nin Siyasi Tarihi Üzerine Notlar- Mısır ve Libya

Bölge'nin siyasi tarihinin son derece karmaşık ve aynı zamanda sancılı olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Savaşların ve sömürge güçlerinin uzun süre hakim olduğu coğrafyada, Arapların kendine has, kendilerine öz sistemler geliştirmesi uzun sürmüştür. Bu nedenledir ki modern Orta Doğu hakkında “Anne-babası tartışmasız Batılıydı, ebe ise yerli seçkinlerdi. Hatta çocuğun ailesine karşı isyanı bile hikayenin bir parçasıydı.”¹⁵⁶denilmektedir. Tüm devletlerde olduğu gibi bu ülkeler için de mihenk taşları sayılacak tarihler bulunmaktadır. Tüm Orta Doğu ve Kuzey Afrika için söylenecekler, koloni sonrasındaki periyod da bile arkası kesilmeyen emperyalist savaşlar ve kendilerine has politik yaşam geliştirmelerine getirilen engellemeler olmuştur. Kronolojik olmayan sırayla Irak'ın Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmesi, Yom Kippur Savaşı ve ya Libya'nın 2011 tarihinde NATO tarafından bombalanması, bölgenin değişmeyen kaderi gibi görünmektedir.

Öncelikli olarak Mısır tarihçesine göz atarsak, Ilan Pappé'nin yukarıdaki cümle ile ne kastettiği daha iyi anlaşılabilir. Mısır oldukça sakin ve kapanık bir hayat yaşarken, Romalılar ve daha sonra Bizanslılar tarafından işgal edilmiştir. Sonrasında Eyyubiler, Memlükler derken Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruğu altına girmiştir. 1798 yılında ise Napolyon Bonapart tarafından komuta edilen ordu, Mısır'a, Fransız Devrimi'ni tanıtmıştır. 1882 yılına bakıldığında ise İngiliz sömürsünde bir Mısır görülmektedir. Arap milliyetçiliğinin çoğu Arap ülkesinde önemli bir etken olduğu pek çok kişi tarafından bilinmektedir. Yine de ilginçtir ki Ahmet Urabi Paşa'nın fellahiin (فلاحين) hareketini başlatıp, yabancı etkisini

¹⁵⁵ <http://data.worldbank.org/region/ARB> Erişim Tarihi : 04.01.2012.

¹⁵⁶ Ilan Pappé, **Ortadoğu'yu Anlamak**, NTV Yayınları, İstanbul, 2011, s. 1.

lkelerinden atmak amacı ile Arap milliyetçiliği yaptığı ancak başarısız olduğu görülmektedir.¹⁵⁷ Mısır, 1882 yılında İngilizler tarafından işgal edildiğinde aslında işgalin geçici olduğu duyurulmasına karşın sömürü devam etmiştir. Ancak hilafet sistemine bağlı olan Müslüman Mısırlılar'ın, İngilizleri sıcak karşılamadıkları beklenir bir sonuçtur.

1. Dünya Savaşı sonrasında; Mısır, 1922 yılında Kral Fuat liderliğinde bağımsızlığını kazanmıştır. Buna karşın, Mısır halkının yaşadığı arkası kesilmez smrlş, 1. Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. İngilizler her ne kadar ordularını ülkeden çekeceklerini belirtmişseler de Sez Kanalı da dahil olmak üzere bazı limanlardan ayrılmamıştır.

Libya ise 16. yüzyıl boyunca İşpanyollar ve Osmanlılar arasındaki sömürgeye tanık olmuştur. 1835 yılında Osmanlı İmparatorluğu, Libya'yı merkezi yönetime bağlamıştır. 1. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı hakimiyetinden çıkan Libya, İtalya tarafından koloni haline getirilmiştir. İtalya'ya karşı başlatılan cihad hareketinin öncüsü mer Muhtar, lideri olduğu şenusi tarikatını kullanarak ülkesini bağımsızlaştırmaya çalışmıştır.¹⁵⁸ Muhtar, 1931 yılına kadar direnişe devam etmiş ancak yakalanarak idam edilmiştir.¹⁵⁹ Aslında Libya, 1. Dünya Savaşı sonrasında en çok yara alan ülke olarak görülebilir. İtalya'nın, o dönemde ünlü faşist Benito Mussolini tarafından yönetiliyor olması bunun en büyük nedenidir. Pappé, 1928 ve 1932 yılları arasında İtalyan ordusunun Bedevi popülasyonunun yarısını ya doğrudan ya dolaylı olarak hastalıklar ve ya açlık kampları ile öldürdüğünü ifade etmektedir.¹⁶⁰

Mısır'ın İngilizler'den tamamen kurtulması 1952'yi bulmuştur. Bu sırada Libya'nın ise önce İtalyan boyunduruğundan kurtulduğunu ve 2. Dünya Savaşı'nda da İngiltere tarafından işgal edildiği bilinmektedir. Birleşmiş Milletler kuruluşundan, resmi olarak Libya'nın bağımsızlığının duyurulması 1951 yılını bulmuştur. Ne yazık ki, ne Mısır ne de Libya, bağımsızlıklarını almalarına karşın demokratik rejimlerle ynetilmemiştir. Libya, 2. Dünya Savaşı sonrasında

¹⁵⁷ Pappé, a.g.e. , s. 26.

¹⁵⁸ Tufan Turan, Esin Tüylü Turan, "Libya'nın Tarihi Gelişimi İçerisinde şenusilik, Türk-şenusi ve Türkiye- Libya İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 4, No. 19, 2011, s. 196.

¹⁵⁹ Turan, Turan, a.g.y. , s. 196.

¹⁶⁰ Pappé, a.g.e. , s. 33.

Libya Birleşik Krallığı adını alırken, Mısır monarşi ile yönetilmeye devam etmiştir. Bu açıdan bakıldığında karşımızdaki iki önemli örnek aslında son derece genç *bağımsız* devletlerdir. Bütün bölgeye baktığımızda ise Araplar-kronolojik olmayan bir sırayla- Yunanlarla, Bizansla, Perslerle, Hintlilerle, Romalılarla, Yahudilerle, Kürtlerle, Afrikalılarla, Türklerle, Çinlilerle, Paganistlerle, Hristiyanlarla, Müslümanlarla, Sufilerle, Avrupalılarla, İmparatorluklarla, Liberalizmle, Kapitalizmle ve bunlar gibi pek çok şeyle karşılaşmak durumunda kalmıştır. Özellikle siyasi tarihi gözönüne alındığında, yaşanan hareketlerin Arap Dünyası'na Batı'dan bir miras olduğunu söylemek de çok yanlış sayılmamaktadır.

İngiliz yanlısı Kral Faruk halk tarafından, 1948 yılında İsrail'le yapılan savaşta yenilginin sorumlusu sayılmıştır. Ayrıca, zenginler ile fakirler arasında gittikçe artan eşitsizlikler sebebi ile Mısır'da 1952 yılında Hür Subaylar tarafından darbe gerçekleştirilmiştir. Bu sayede, Mısır'ın resmi ismi Mısır Cumhuriyet'i olarak değiştirilmiştir. Muhammed Naguid Mısır'ın ilk cumhurbaşkanı olmasına karşın 2 sene görevde kalabilmiştir. Daha sonra yerine Cemal Abdül Nasır gelmiştir. Her ne kadar cumhuriyet olarak adlandırılmış bile olsa Mısır'da tek partili bir rejim uygulanmıştır. Nasır'dan sonra 1970 yılında başa geçen Enver Sedat, Mısırlılar'ın ve Arapların sempatisini Yom Kippur savaşındaki galibiyeti ile kazanmıştır. Ancak sonrasında, İsrail ile yakın ilişkiler kurmasından ötürü ve hatta 1978 yılında İsrail'in başında bulunan Mehachem Begin ile nobel ödülü almasından sonra 1981 yılında Müslüman Kardeşler'in düzenlediği suikast sonucu öldürülmüştür.¹⁶¹ Sonuçta Sedat'ın yardımcısı olan Hüsnü Mübarek liderliğe gelmiştir. Mısır'da günümüze kadar yaşanan olaylar, Müslüman Kardeşler ile alakalı olan bölümde detaylı olarak anlatılmıştır.

Libya Birleşik Krallığı'nın başında ise 2. Dünya Savaşı'nın sonundan 1969 yılında devrilinceye kadar Kral İdris bulunmaktadır. Kral İdris'in gerek İngilizler gerek Amerika Birleşik Devletleri ile kurduğu yakın temaslar, gerek tutucu politikaları ve Arap milliyetçiliği olgusuna duyarsız kalışı gibi nedenler ile çöküşü gerçekleşmiştir. 1969 yılında Kaddafi öncülüğünde gerçekleşen darbe ile Cumhuriyet kurulmuş ve bu yönetimi ilk tanıyan Mısır olmuştur. 1976 yılında ülkenin resmi ismi Libya Halk Sosyalist Arab Cemahiriyesi olarak değiştirilmiştir. 1986

¹⁶¹ <http://middleeast.about.com/od/egypt/a/me081006a.htm> Erişim Tarihi: 05.05.2012

yılında ise ismin başına Büyük kelimesi de eklenmiştir. 1980 boyunca Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkiler gerginleşmeye başlamış, bu da ülkenin yalnızlaşmasına neden olmuştur.

Kaddafi yönetimindeki Libya’da, Libyalı insanların, Kaddafi’nin siyasi rejim denemeleri ile sıklıkla yüzleşmek zorunda kaldığı görülmekte olup; Kaddafi ‘nin kusursuz bir rejim yaratmayı hedeflemekte olduğu çoğu akademisyen tarafından bilinmektedir. Bu amaçla kendisinin yazmış olduğu *Yeşil Kitap* yol gösterici konumda yani bir nevi anayasa durumundadır. Bunun yanı sıra Kaddafi kendi ideolojisine ters düşen herhangi olayda yasama ve yürütme faaliyetlerini engelleme gücüne de sahip olmakla birlikte, zaman zaman yürürlüğe koyduğu planlarda bunun izlerini görmek mümkündür. Kültürel devrim bu planlardan biri olmakla beraber; Kaddafi’nin halk üzerinde ne denli despotik bir rejimi benimsediğini ortaya koymaktadır.

Kültürel devrim başlatıldığında beş program yürürlüğe konulmuştur. Bunlardan en acımasız olanı toplumu ayaklanmaya yöneltebilecek her türlü zararlı düşüncelerin yok edilmesidir. Ruth First, *Libya:The Elusive Revolution* isimli kitabında devrim süreci hakkında şu çıkarımlara varmıştır:

“...Demeçlerin yapıldığı günlerde ardı ardına iki tutuklama dalgası gerçekleşti. Bazı vakalarda şahıslar doğrudan Halk Komiteleri tarafından suçlandı ama tutuklamalar genellikle gizli polis tarafından yapıldı. Üniversitedeki öğretim görevlileri, avukatlar, yazarlar, bakanlıklarda görev alan memurlar, Trablus Ticaret Odası avukatı ve ülkenin sahil kesiminde yaşayan önemli ailelerin genç fertleri tutuklandılar. Sözde bu şahısların hepsi geçmişlerinde Marksist ,Baasçı, Müslüman Kardeşler ya da başka bir siyasi organizasyonda faaliyet göstermişti...Rejimin yönetim politikalarına uyum sağlamayan şahıslara işkence uygulandı... Siyasi mahkumlar kimseyle görüştürülmedi. Resmi olmayan verilere göre; yaklaşık bin kişi tutuklandı, bu da her 20000 Libyalıdan birinin tutuklandığı anlamına geliyordu. Bu rakama göre Libya, dünyada siyasi özgürlüğün en az olduğu ülkeydi.”¹⁶²

¹⁶² Mansur Ömer el-Kihya, **Libya’nın Kaddafisi**, Kaknüs Yayınları,İstanbul, 2011, s. 99.

Kaddafi'nin kusursuz rejim yaratma çabası ile resmi siyasi kurumların da sürekli değiştiği bu halde de gücün sürekli el değiştirdiği; gücün öncelikle Halk Komitelerine daha sonra Devrim Komitelerine sonrasında İdeoloji Komitelerine ve son olarak da Arınma Komitelerine geçtiği saptanmıştır.¹⁶³ Kaddafi'nin sürekli güç unsurlarını değiştirmesinin başlıca nedeni kendinden daha güçlü bir otoritenin varlığını istememesidir. Ayrıca, bu komiteleri kendi çıkarlarına göre kullanarak demokratik bir ortam imajı yaratmak istemesi de diğer bir sebeptir. Mansur Ömer el-Kihya, Kaddafi'nin değişen politikalarını ve iç halini şu şekilde özetlemiştir:

“Libya'daki oyunun kuralı sürekli değişimdir. Libya'da toplum bir balon içine koyulmuş ve sürekli çalkalanarak hareket halinde tutulan bir sıvı gibidir. Ancak sıvının asla balonu patlatacak kadar enerji harcamasına izin verilmez. Libya'nın siyasi ve ekonomik sisteminin yönetim aracı kaostur... Sürekli ve ani değişimler kararsızlığı garanti altına alır.”¹⁶⁴

Bu kaosu sağlamak, aşiret nosyonunun hakim olduğu Libya gibi bir ülkede zor olmamaktadır. Birleşmeden önce Sirenayka, Fizan ve Trablus eyaletlerine ayrılmış Libya'da, bu üç eyalet tamamen birbirlerinden kopuk bir şekilde gelişme göstermiştir. Bu durum eyaletler arasındaki düşmanlıkları arttırmıştır. Sonrasında her ne kadar birleştirilmiş olsalar bile eyaletler arası rekabet devam etmiştir. Bu halde kaos yaratmadaki esas ilke olan böl, parçala, yönet kavramı rahatlıkla uygulanabilir hale gelmiştir. Bu arada belirtmekte yarar var ki, Libya için halk hareketlerinin erken dönem sonucu, 6 Mart 2012 tarihinde Sirenayka bölgesinin geçmişten beri kontrolörü olan Şeyh Ahmed Zübeyir'in doğu bölgesinin özerkliğini ilan etmesidir.¹⁶⁵

İki örneklem ülkenin rejim sınıflandırmasını yapmak ayrıca yararlı görünmektedir. Görünürde demokrasiye geçişin istendiği ve protestocuların büyük bir oranının bu yönde eğilimi olduğu belli olmasına karşın, ülkelerin geçmişleri dikkate alındığında bunun ne derece zor olduğu ortaya çıkacaktır. İki ülkenin rejimlerinin tartışmasının yapılabilmesi Juan Linz, Steven Levitsky ve Lucan A. Way isimlerinin anılmasına bağlıdır. Hem Libya hem de Mısır'da, kimi özellikleri ile

¹⁶³ el-Kihya, a.g.e. , s. 29.

¹⁶⁴ el-Kihya, a.g.e. , s. 27.

¹⁶⁵ http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/03/120306_libya_autonomy.shtml Erişim Tarihi: 04.06.2012.

demokratik sanılan ancak başka özellikleri ile de son derece otoriter rejim görüntüsü hakimdir. Demokratik rejimler ile otoriter elementleri bir arada tutan rejimlere hibrid rejim adı verilmekte olup hibrid rejimler çeşitli tiplere ayrılmıştır. Bu açıdan aslında pek çok ülkenin sözde demokratik olmakla beraber; Levitsky ve Way, hibrid rejimlerin bir tipinin de *rekabetçi otoriterlik* olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁶ Mısır, bu tarz bir otoriter rejime sahip olduğu gibi aynı zamanda Cemal Abdül Nasır döneminden Hüsnü Mübarek dönemi de dahil olmak üzere şahısa dayalı bir rejime de sahip olmuştur. Nasır’dan itibaren liderlerin kendi kişisel düşüncelerine uygun politikalar uyguladıkları, kendi çıkarlarına uyacak anayasal değişiklikler yaptıkları ve yasama ile yürütme arasındaki güç dengesinde her zaman yürütme organının baskın geldiği görünmektedir. Kişilikçi yapının yanı sıra, rekabetçi otoriter yapının varlığı; öncelikle muhalefetin elimine edilmeden manipüle edilmesi, seçim kurallarında kesin ihlaller olmasına karşın liderlerin demokratik yollar ile galip gelmiş gibi gösterilmesi ve son olarak da rejimin, durağan ve etkili bir rejim gibi idrak ettirilmesi ile vücut bulmaktadır. Ancak, bu tarz rejimler eninde sonunda yasama, yargı ve özellikle son dönem güçlü bir dördüncü erk olan medya tarafından meydan okumalara maruz kalmakta ve meşruiyetini kaybetmektedir. Yasama kanalları her ne kadar zayıf olsa da bu kanallar muhalif grupların eylemlerinin ana noktasıdır ve bu sayede muhalifler için platform oluşturmaktadır. Ayrıca bu rejimlerde kalitesi nasıl olursa olsun seçim olayının bulunması rejim için başlı başına tehdittir. Mısır için konuşacak olursak; yasama organı olan parlamentoda, 2005 yılında Müslüman Kardeşler üyelerinin beşinin koltuk sahibi olmuştur. Ancak 2010 yılı seçimlerinde Müslüman Kardeşler’in bütün koltuklarının ellerinden alınması, Mübarek devrilmeden önce Amerika Birleşik Devletleri ve insan hakları örgütlerinin ısrarları üzerine Mübarek’in başkanlık seçimleri için anayasal düzenlemeler yapacağını açıklaması ve son olarak internet başta olmak üzere çeşitli medya kanallarının, hükümetin yanlışlarını açığa çıkartmakta eşik bekçisi olma tehditleri, zaten kırılgan yapıda olan meşruiyetin sonunu getirerek Hüsnü Mübarek’in devrilmesine sebep olmuştur. Bu özellikler Levitsky ve Way tarafından zaten her *rekabetçi otoriter rejimin* karşılaştığı ve ya karşılaşacağı meşruiyet sorunları olarak sunulmaktadır. Ancak, Mısır diğer otoriter rejimlere kıyasla daha kırılgandır. Daha kırılgan olmasının ülkeye özel sebeplerinden biri ekonominin diğer Arap ülkelerindeki gibi petrole bağlı

¹⁶⁶ Steven Levitsky, Lucan A. Way, “The Rise of Competitive Authoritarianism”, **Journal of Democracy** Vol. 13 Nisan, 2002, s. 2.

olmaması ve aslında işçi sınıfına bağlı olmasıdır. Petrol zengini otokratik ülkeler, bu zenginlikten gelen ücretleri halkın refahı için harcayabilmekte ve ya vergileri düşürerek halkın dikkatini çekmemeyi başarabilmektedir. Fakat; Mısır gibi ekonomisi çoğunlukla işçi sınıfına bağlı olan ülkelerde işçi sınıfı hiç kuşkusuz ki gerekli gördüğü zaman ülke ekonomisini felç edebilmektedir. İşçi sınıfının istekleri karşılanmaz ise ve bunun üzerine kentleşme, medya gibi insanlara başka dünyaların kapılarını açan araçlar eklenince bireylerde Samuel Huntington'ın *uçurum hipotezi* adını vermiş olduğu hayal kırıklığına neden olmaktadır. Kırılmalılığın bir diğer nedeni ise, batı ile kurulan bağlardır. Zira batı hükümetlerinden direk bir baskı olmasa bile sadece medya yolu ile de otoriter rejimlerin demokrasiye kaymalarında önemli bir etken olduğu gösterilmiştir.

Kaddafi yönetimindeki Libya'nın rejim tipinin ise demokrasi anlamında Mısır'a kıyasla çok daha kötü durumda olduğu söylenebilir. 1973 yılından, Kaddafi'nin devrilip Ulusal Geçiş Konseyi'nin kurulması arasındaki süreçte politik parti açmak yasaklanmış, varolanlar ise kapatılmıştır. En son seçimler, Muammer Kaddafi liderliğe geçmeden 1965 yılında yapılmıştır. 1970 sonlarında kurulan Devrim Komitelerine üyelik herkese açık olmakla birlikte herhangi bir seçim bulunmamakta idi. Önceleri geçici olarak düşünülen bu komiteler, sonrasında Libya'daki politik hayata büyük etkisi bulunmakla kalmamış, tüm muhalif grupların yok edilmesinde rol oynamıştır.¹⁶⁷ Kaddafi yönetimindeki Libya'da, politikanın kesin kez lidere bağlı olduğu önceden saptanmış olup politik parti kurulmasının da imkansız olduğu belirtilmiştir. Bu durumda Mısır örneğindeki gibi rekabete dayalı otoriterlikten bahsetmek mümkün değilken kimi araştırmacılar Libya rejiminin politikaya kapalı otoriter rejim olduğunu savunmaktadır. Ancak Juan Linz'in totaliter ve otoriter rejimler arasındaki farklılıkları incelerken öne sürmüş olduğu başka bir demokratik olmayan rejim biçimi olan *sultan rejimi* Libya için daha uygun görülmektedir. Öncelikle Max Weber tarafından ortaya atılan *sultanlık* şu şekilde sunulmuştur:

¹⁶⁷ Waniss A. Otman, Erling Karlberg, **The Libyan Economy: Economic Diversification and International Repositioning**, Springer, Berlin, 2007, s. 21.

“Saf ve kişiye özel yönetim grubunun kurulması ve özellikle belli bir liderin kontrolü altında askeri gücün kurulması ile, geleneksel otorite patrimonyalizm geliştirme yatkınlığına girer. Bu otorite maksimumlaştırıldığında, buna sultanlık denilebilir...”¹⁶⁸

Ancak daha sonra, Weber’in sultanlık olarak gördüğü tipin özellikle Afrika’da askeri hükümetler ve sivil hükümetler, tek partili ve ya çok partili ve hatta sosyalist rejim gibi görünen yönetimlerin özelliklerinde bulunduğu saptanmıştır. Bu yeni sultanlık tipi günümüze uyarlamak adına *neo-sultanlık* olarak geliştirilmiştir. Neo-sultanlık tamamen liderin elinde olup, lidere sadakat; liderin ideolojisini devam ettirmekle değil tamamen korku ve ödüllendirme sistemine bağlıdır. Lider gücünü hiçbir kısıtlama olmaksızın kullanır. Yönetimin kuralları ve ya yönetimle olan ilişkiler sık sık değişen kişisel kararlarla değiştirilir ve bunu yapmak için liderin meşruiyete ihtiyacı yoktur. Sonuç olarak bozulmalar tüm kademelerde görülür. Bu liderin çevresindeki insanlar, belli kariyer durumlarına göre değil daha çok akrabalık, arkadaşlık gibi liderin direk atama yaptığı kişiler tarafından doldurulur. Her ne kadar Kaddafi’nin ideolojisi sosyalizm gibi görünse de uygulamalarda bu ideolojinin yansımaları görmek neredeyse mümkün değildir. Ayrıca, liderin gücünün arttıkça sultansı eğilimlerin de arttığı gözlemlenmiş olup, liderlerin gücünü korumaları için kendilerine milis kuvvetleri oluşturdukları, askeri düzen içerisinde de güvensizlik ortamı yarattıkları bulgulanmıştır.¹⁶⁹ Bu liderlerin kendilerine belli sıfatlar takarak karizma arayışına girdikleri, konuşmaları ve hatta kitapları ile önemli düşünürler olarak tanımlanmaktan hoşlandıkları bu sayede rejimlerini meşrulaştırmaya çalıştıkları da eklenmiştir. Bu kriterler esas nokta alındığında, Kaddafi yönetimindeki Libya’nın otoriter bir rejim olmanın yanı sıra neo-sultanist özellikler gösterdiği de aşıkardır.

Bölge incelenmek istenir ise, Müslüman Kardeşler grubu atlanmaması gereken en önemli siyasi aktörlerdendir. Üstelik bölgenin İslamiyet dinine verdiği önemden de yola çıkarak, Müslüman Kardeşler, araştırmanın bir sonraki bölümünü oluşturacaktır.

¹⁶⁸ Max Weber, **The Theory of Social and Economic Organizations**, (ed.) T. Parsons, The Free Press, New York, 1964, s. 347.

¹⁶⁹ H.E. Chehabi, Juan Jose Linz, **Sultanistic Regimes**, The Johns Hopkins University Press, Maryland, 1998, s. 11.

2.1.1 Bölge'nin Baskın Muhalif Gücü ve İslamcı Grubu: Müslüman Kardeşler

Müslüman Kardeşler, devlet otoritesini tehdit edebilecek önemli politik aktörlerden biri olmakla birlikte Müslüman Kardeşler dünyadaki en eski İslamcı gruptur. Bu grup, Mısır tarihinde monarşiden askeri rejime ve şimdide bambaşka bir geçişe tanıklık etmektedir. Bu açıdan bakıldığında önemi yadsınamaz olduğundan, Müslüman Kardeşler'e değinmek yerinde olacaktır. Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan Al Bana çocukluğu boyunca Mısır'ın kırsal kesimlerinde yaşamış ve babası gibi din eğitimi almıştır. Daha 12 yaşında bazı İslamcı gruplara katılmıştır. 1923 yılında Kahire'ye taşınmış bu sayede şehir yaşantısını algılamaya başlamıştır. Kaçınılmaz olarak şehir yaşantısında, zina ve kumar gibi olgularla tanıştığında bunun İslami olguları zedelediği görüşünü benimsemiş ve hatta suçlu olarak dönemin iktidarının entellektüel ve toplumsal aydınlanma hareketini göstermiştir.¹⁷⁰ Şehir yaşamında iki bakış açısının olduğunu ve laikliğin Mısır'ın geleceğini tehdit altında tuttuğuna inanmıştır. 1928 yılında kendisi ile aynı fikirde bulunan diğer 6 kişi ile birlikte, gerçek İslam'ı yaymak için Müslüman Kardeşler grubunu kurmuştur. 1929 yılından 1938 yılına kadar 300 kadar şube açtıkları ve üye sayısının ise 50.000 ile 150.000 arasında olduğu sanılmaktadır.¹⁷¹ 1933 yılında yapılan ilk kongrelerinde Kral Fuat'a mektup göndererek, Hristiyan faaliyetlerin engellenmesi istenmiş, 1934'deki ikinci kongrede propaganda yapılabilmesi amacı ile Müslüman Kardeşler'in fikirlerini beyan edebilecekleri yayınların yayınlanmasına karar verilmiştir. Kurulan *Majallat al- İkhwan al- Muslimin* ve *Majallat al- Nadhir* yayınları, 1948 yılına kadar hareketin mesajlarını içeren esas kaynak olarak kalmıştır. Yalnızca yayınlar ile kalınmamış ayrıca camilerde ve ya buluşulabilecek herhangi bir yerde yapılan haftalık toplantılar ile fikirlerin yayılması sağlanmıştır. Bu sayede öncelikli problem olan yandaş kazanma mevzusu, propaganda yaparak ve iletişim kurularak çözülmüştür. 1936 ila 1939 yılları arasında ilk kez politik anlamda etki sağlanmış ve Filistinli Araplara kendi davalarını Ziyonistlere karşı savunmak için para yardımı toplanmış ve gönderilmiştir.¹⁷² 1939 yılında Kral Faruk'un taç giymesi ile Müslüman Kardeşler için yeni bir sayfa açılmıştır. Kral Faruk'a bağlılıklarını sunan grup, karşılığında destek görmüştür. Belirtmekte yarar vardır ki Müslüman Kardeşler öylesine politik ortama katılmışlardır ki Kral Faruk'un taç giyme törenine

¹⁷⁰ <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=796&ref=search.php> Erişim Tarihi: 12.03.2012

¹⁷¹ Richard Paul Mitchell, **The Society of the Muslim Brothers**, Oxford University Press, New York, 1993, s. 27.

¹⁷² Mitchell, **The Society of the Muslim Brothers**, s. 16.

dahi katılmışlardır.¹⁷³ Özellikle Filistin meselesi kullanılarak, bu dönemde ayrıca Mısır'ın Arap Dünyası'ndaki prestijinin gelişmesine katkıda bulunulmuştur. Ancak Bana'nın özellikle Filistin konusundaki düşünceleri 2. Dünya Savaşı'na kadar grupta çözümlere yol açıtıysa da üyeler konusunda belirgin bir azalma görülmemiştir. 2. Dünya Savaşı sırasında İngilizler Kral Faruk'u *Wafd Partisi* ile koalisyon kurmaya zorlamışlarken bu esnada Müslüman Kardeşler ise savaşa girilmemesi konusunda da ısrarlı bulunmakta idiler. Ancak 1936 yılında Anglo-Mısır anlaşması ile, savaş açılan Almanya ile tüm bağların kopartıldığı ve Süez Kanalı dahil olmak üzere limanların İngiliz ordusu kontrolü altına alınacağı bildirilmiştir.¹⁷⁴ Artan İngiliz kontrolü sayesinde halk arasında Müslüman Kardeşler'e verilen destek artmıştır. 1930 ile 1940 yılları arasında artan huzursuzluk sebebi ile Mısır Başbakanı Ahmad Maher'in öldürülmesine kadar varan çeşitli suikastlar gerçekleşmeye başlamıştır. Hasan Al- Bana her ne kadar şiddete karşı olduğunu belirtse de, Müslüman Kardeşler de ilk kanlı eylemini 1945 yılında İngiliz ordularlarına ve Mısırlı Yahudi gruplarına saldırarak gerçekleştirmiştir.¹⁷⁵ Bu suikastlar ve saldırılar, Müslüman Kardeşler'in üyelerinin tutuklanmasına ve grup şubelerinin kapatılması gibi eylemlerin gerekçesi olmuştur. Kısacası 2. Dünya Savaşı'na kadar hükümetle gayet iyi giden görüşmeler, 2. Dünya Savaşı ile sekteye uğramıştır. 1948 yılında Başbakan Mahmud Naqrashi resmen Müslüman Kardeşler'i yasaklamış, ofislerini kapatmış ve mali kaynaklarına el koymuştur. Her ne kadar Bana, grubu sadece monarşinin komünizme karşı koymasını desteklemek için dinci bir gruba dönüştürülmesini istediğini ifade eden bir dilekçeyi Kral Faruk'a iletmiş olsa da bu teklif reddedilmiştir. Sonuç olarak ilk kez saray ile grup arasında ayrılık yaşanmıştır. Sonuçta Bana, 1949 yılında gizli polis tarafından öldürülmüştür. Yalnızca bu durum bile, grubun nasıl bir tehdit olarak algılandığında yeterli bir örnektir. Bana'dan sonra Müslüman Kardeşler'in yeni lideri Hasan Hudaybi olmuştur. Hudaybi, geçmişte yapılan hataları göz önüne alarak daha ılıman bir hareket tercih etmiş ancak zaten Mısır yönetimi ile politik bir çatışmanın var olduğunu iddia eden radikal kanatlar aynı fikirde olmadığından, grup içerisinde münakaşalar vukuu bulmuştur. Bu sırada 1952 yılında Mısır yönetimi, darbe yolu ile Cemal Abdül Nasır'a

¹⁷³ Mohammed Zahid, **The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis: the Politics of Liberalisation and Reform in the Middle East**, I. B. Tauris & Co Ltd, New York, 2010, s. 75.

¹⁷⁴ Mitchell, **The Society of the Muslim Brothers**, s. 20.

¹⁷⁵ Zahid, **The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis: the Politics of Liberalisation and Reform in the Middle East**, s. 76.

geçmiştir. Grup üyelerinin bir kısmının ordu ile sıkı bağları bulunmasına karşın, iki grubun fikirleri çatıştığından, iki politik güç arasında çatışma devam etmiştir. 1953 yılında tüm politik partiler yasaklanmış ancak yalnızca Müslüman Kardeşler grubu bu konuda serbest bırakılmış ve hatta politik desteği istenmiştir. Ancak Hedaybi, ordu ve ya polis yolu ile partilerin oluşturulamayağı yolunda demeci ile bu isteği reddetmiştir.¹⁷⁶ Anlaşmazlıkların devam etmesi ile 1954 yılında Nasır'a suikast düzenlenmeye çalışılmış ancak başarısız olunca, Nasır grubun tüm yapılarını ve organizasyonun kendisini yıkmıştır.¹⁷⁷ Grubun 4000'e yakın üyesi tutuklanmış, Hedaybi ve diğer pek çok grup lideri hakkında idam kararları alınmıştır. Bu kararı Suriye'deki Müslüman Kardeşler bile engelleyememiştir. 1954'den sonra liderlik Suriye'ye geçmiş, içinde Ürdün ve Lübnan ülkelerinin grup liderlerinin bulunduğu merkezi büro kurulmuştur. 1970 yılında Nasır'ın vefat etmesi ile İslamiyet'i birleştirici güç ve önemli politik etken olarak gören Enver Sedat başa geçmiştir. İsrail ile yapılan savaşlardan da ders alan Sedat, Müslüman Kardeşler'in devletin İslamcı imajını geliştirdiğini ve solcu muhaliflere karşı kullanabileceğini düşünerek, 1974 yılında Mısır'daki tüm tutuklu üyelerin salıverilmesini sağlamış, sürgünde bulunan üyelerin ise geri dönmesine yardım etmiştir. Bu sayede Müslüman Kardeşler parlamentoya girebilmek için kendi yapılarını da değiştirmişler, sendikalar kurmuşlar ve parti anlaşmaları yapmışlardır. Öncelikle toplumsal bir hareket olarak başlayan grup, yavaş yavaş politikaya kaymaya başlamıştır. Ömer Al- Tilmisani lider olduğunda kendisi Sedat'ın başındaki parlamentoya katılmak istediklerini açıklamalarına karşın, grubun eski üyeleri grubun amacından kaydığını ileri sürmüşlerdir. Ancak Sedat da grubu tekil politik güç olarak görmek istemediğinden, diğer partilerle koalisyon kurarak parlamentoya girebileceklerini duyurmuştur. Keza, Tilmisani'nin grubu, dinsel temadan politik temaya çekmesi yeni jenerasyon yolu ile mümkün olmuştur. Yeni jenerasyon herşeyden önce politika hakkında bilgili idi ve daha çok politikada yer almak istemekte idi. Bu jenerasyondan olan bireyler sosyo ekonomik konulara daha hakimdiler ve laik politik organizasyonlara daha sıcak bakıyorlardı. Müslüman Kardeşler'den ayrılan bir grup *Hizb al Wasat* adı altında birleşerek, kıyasla daha liberal bir oluşum başlatmışlardır. Enver Sedat'ın 1981 yılında suikast sonucu öldürülmesi ile birlikte, yeni jenerasyonu oluşturan öğrenci birlikleri tüm islamcı görüşlerini ve algılayışlarını örtterek gizli toplantılar yapmaya başlamışlardır.

¹⁷⁶ <http://weekly.ahram.org.eg/2002/592/special.htm> Erişim Tarihi: 12.03.2012

¹⁷⁷ <http://weekly.ahram.org.eg/2002/592/special.htm> Erişim Tarihi: 12.03.2012

Kahire Üniversitesi öğrenci birliğinde seçilmiş olan Kardeş sayılarını görmek de Müslüman Kardeşler'in üniversitelerde ne derece etkin olduğunu göstermekte etkili olacaktır.

Akademik Yıl	Toplam Üye	MK Üye Sayısı	Başkan	Başkan Yrd.
1984/85	49	29	MK	MK
1985/86	52	35	MK	MK
1986/87	52	37	MK	MK
1987/88	52	50	MK	MK
1988/89	50	32	MK	MK
1989/90	50	26	MK	MK

Tablo 2.1 1984-1990 Yılları Arası Kahire Üniversitesi Öğrenci Birliği'ne Seçilmiş Üye Sayıları¹⁷⁸

1983 yılında Mübarek ilk parlamento seçimleri ile karşılaşmış ancak seçim yasalarını da değiştirmiştir. Yeni yasa ile Müslüman Kardeşler'in tekil olarak parlamentoya girmesi imkansızlaşınca, Tilmisani *al Wafd* ile koalisyona gitmiştir. Seçim sonuçlarında 8 koltuk kazanabilmişlerdir.¹⁷⁹ 1987 seçimlerinde ise liberal ve demokratik partilerden *al Amal* ve *Hizb al Ahrar* ile koalisyona gitmişler, bu kez 36 koltuk kazanmışlardır. Artan koltuk sayısı sebebi ile Mübarek yönetimi seçimlere şiddet karıştırmış ancak 2000 yılındaki seçimlerde hazırlıklı olan Müslüman Kardeşler 17 koltuk kazanabilmişlerdir. 1983'den bu yana gelişen yeni jenerasyon, her türlü politik arenayı kullanarak, grubu dini temasından politik temaya saptırabilmiş ve hükümetin hegemonyasını tehdit eder hale gelmişlerdir. Özellikle 1980'ler boyunca sendikalara yatırım yapan grup, gittikçe halk içine karışmıştır. Sendikaların politik amaçlar ile kullanılması, zaten tüm politik stratejisini Müslüman Kardeşler'e dayalı tasarlayan Mısır hükümeti için yıkıcı

¹⁷⁸ Ahmed Hasan, *Islamic Political Groups and Civil Society*, Culture Publishing House, Kahire, 2000, s. 45.

¹⁷⁹ Carrie Rosefsky Wickham, *Mobilising Islam: Religion, Activism and Political Change in Egypt*, Columbia University Press, New York, 2002, s. 75.

darbelerden biri olmuştur. Ancak grubun gittikçe artan gücü nedeni ile 2012 seçimlerinde başkan olarak seçilen Mürsi bile 2005 seçimlerinden itibaren yasaklanmıştır. Bunun başlıca sebebi Mübarek'in koltuğunu oğlu Cemal Mübarek'e devretme isteğindedir. Cemal'in başa geçmesini engelleyecek her türlü etkeni yasaklama yoluna giden Hüsnü Mübarek, Müslüman Kardeşler grubuna da gerekli yasaklamaları getirmiştir. 2005 seçimlerinden hemen sonra Acil Durum Yasası yenilenmiş ve yerel seçimler iki yıl kadar dondurulmuştur. Kefaye hareketine destek veren ve Müslüman Kardeşler olarak da ayrıca protestolar yapan grubun bazı üyeleri tutuklanmıştır.

1928 yılındaki kuruluşundan 2012 yılına kadar önemli değişiklikler geçiren Müslüman Kardeşler'in önemi aslında halkla iç içe olmaktan gelmektedir. Brookings Doha Merkezi'nde araştırma başkanı Müslüman Kardeşler'in önemini şu şekilde açıklamıştır:

“Onlar sosyal ve eğitim hizmeti vermekte çok iyiler. Onlar bir nevi devlet içerisinde devlet. Onların devletle paralel giden işyerleri, camileri, bankaları, yapıları var. Siz adını koyun, Kardeşler yapar...Bu açıdan Mısırlılar onların ideolojileri ile aynı fikirde olmasalar bile, Müslüman Kardeşleri destekleyebilirler. Çünkü Kardeşlerin, Mısırlılar'ın günlük yaşamlarına yardımcı olduklarını düşünüyorlar. Üstelik Kardeşler hükümete kıyasa daha az bozulmuş ve daha etkili.”¹⁸⁰

Zira özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra üniversitelerin ve okulların kurulmasına önem vermişler, dahası kitap ve dergiler bastırıp, halka dağıtmışlardır. Kurulan bu mekanlar bireylerin mobilize olmalarını sağlamış ve doktrinlerin dağılmasını kolaylaştırmıştır.

Pek çok kişi ve devlet, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, organize olabilme imkanı bulunan neredeyse tek muhalif güç olduğundan Müslüman Kardeşler'e temkinli yanaşmakta ve şu sıralar da seçimler yolu ile gücü ellerine alarak kendi otoriter rejimlerini kurmalarından korkmaktadır. Ancak Müslüman Kardeşler, protestolar sırasında özellikle islamik sloganlar kullanmamaya dikkat etmiştir. Fakat Kardeşler'in protestoculara yemek ve medikal servisler sunarak ciddi miktarda yardım ettikleri ve hatta protestocuları rejimin paralı askerlerinden

¹⁸⁰ <http://prospect.org/article/primer-muslim-brotherhood-0> Erişim Tarihi: 12.03.2012

koruduğu söylenmektedir.¹⁸¹ 2011-2012 yılları arasında gerçekleşen parlamento seçimlerinde Müslüman Kardeşler'in yönetiminde olan *Özgürlük ve Adalet Partisi*'nin toplam oyların %37.5'ini ve daha önce bahsedilen Seleflerin partisi olan *Al-Nour Partisi*'nin ise toplam oyların %27.8'ini kazandığı görülmektedir.¹⁸² Bu korkuların ne kadarının gerçekçi olduğu ise ileri safhalarda anlaşılacak bir konu olarak görünmektedir. Ancak şunu belirtmekte yarar vardır. Müslüman Kardeşler'in resmi sitesi olan www.ikhwanweb.com 'da yayınlanan bir makale de Micheal Nabil isimli bir blog yazarının tutukluluk sürecinin demokrasi ile karşıt düştüğünün ve ifade özgürlüğünün demokrasi için vazgeçilmez bir şart olduğunu ifade eden yorumlar içermektedir.¹⁸³ Bunun yanı sıra Özgürlük ve Adalet Partisi üyelerinden Dr.Mohamed Beltagy de partisinin sivillerin askeri mahkemelerce yargılanmasına tamamen karşı olduğunu ve Mısırlı insanlara ifade özgürlüklerinin verilmesi gerektiğini içeren açıklamalarda bulunmuştur.¹⁸⁴ Şimdilik görülen o dur ki; her ne kadar rejim şiddet kullanarak Müslüman Kardeşler'i politik arenanın dışına itmeye çalışsa da ortaya çıkan sonuç aşırı islamcılıktan ziyade ılımlılık tarafına kaydıklarıdır.

Zaten bölge dikkatle incelendiğinde liberal demorasi karşısında en büyük tehdidin İslamiyet olmadığı, aslında en büyük tehdidin otokratik rejimler olduğu dikkat çekmektedir. Asef Bayat da kimi kişilerin öne sürdüğü, İslamiyet'in doğuştan demokratik olmadığı görüşünü çürütmeye çalışmıştır.

“Sorun İslamiyet'in demokrasi ile ve ya daha genişleterek çağdaşlık ile uyumlu olup olmadığı değildir, daha çok Müslümanların hangi koşullar altında uyumlu hale

¹⁸¹ Shadi Hamid, “Islamist and the Brotherhood”, **The Arab Awakening, America and the Transformation of the Middle East** içerisinde, Brookings Institution Press, Washington, 2011, s. 29.

¹⁸² http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_parliamentary_election,_2011-2012#Combined_result Erişim Tarihi: 12.03.2012.

¹⁸³ http://www.ikhwanweb.com/iweb/index.php?option=com_content&view=article&id=32453:michael-nabils-release-is-essential-for-egyptian-democracy-a-rule-of-law&catid=10387:newsflash Erişim Tarihi: 12.03.2012.

¹⁸⁴ http://www.ikhwanweb.com/iweb/index.php?option=com_content&view=article&id=32469:fjp-despite-differences-with-maikel-nabil-we-oppose-military-trials-for-civilians-&catid=10387:newsflash&Itemid=794 Erişim Tarihi: 12.03.2012.

getirebilecekleridir. İslamiyet'in ve ya herhangi başka bir dinin içeriğindeki hiçbir şey onu doğuştan demokratik ve ya anti demokratik yapmaz.”¹⁸⁵

Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler grubunun Libya'ya uzanması, kimi Mısırlı Kardeşler'in Bingazi'ye kaçması ile 1949 yılında başlamıştır. Bu sırada Arap - İsrail savaşlarına katılan Libya'lıların ülkelerine geri dönmesi ile grup yayılmaya başlamıştır. İlk organizasyonlar 1968 yılında komiteler oluşturulması ile başlanmış olsada 1969'da Kaddafi'nin darbesi ile tüm aktiviteler dondurulmuştur. 1974 yılında Kaddafi, açıkca grubu uyarmış ve bazı grup üyelerinin Amerika ve Avrupa'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁸⁶ Amerika'ya giden grup *İslamic Group - Libya* yı kurmuşlardır. 1982 yılında Libya'ya geri döndüklerinde bazı önemli bireylerin *Libya Ulusal Kurtuluş Cephesi*'ne kaymıştır. 1984, 1985, 1986 ve 1990 yıllarında Kaddafi liderliğine darbe yapılmaya çalışıldıysa da tüm girişimler başarısız olmuştur. 1992 yılındaki isyanlarda 150'den fazla Müslüman Kardeşler üyesi tutuklanmıştır. 1999 yılında Kaddafi ile görüşmeler yeniden başladıysa da herhangi bir sonuç alınamamıştır. Suleyman Abd Al- Qadr'a göre, 2009 yılında ülke içerisinde binlerce ve sürgünde de 200'e yakın üye bulunmaktadır.¹⁸⁷ Libya'lı Müslüman Kardeşler 3 Mart 2012 tarihinde *Adalet ve Kalkınma Partisi*'ni kurmuşlardır. Muhammet Sovan öncülüğündeki parti tahmini olarak 19 Aralık 2012 tarihinde gerçekleşecek olan Libya Genel Seçimlerine girecektir.

Müslüman Kardeşler'in modern iletişim teknolojilerini kullandıkları ve bunlardan en önemlisinin al Jazeera kanalı olduğu bulgulanmıştır. ikhwanonline.com sitesinin yanı sıra çeşitli web sitelerinde sponsor olarak varlığını sürdürmektedir. ikhwangoogole.com, ikhwanscope.com, ikhwanophobia.com, ikhwanbook.com gibi 14 adet daha web sayfasına sahip olan grup, bireyleri internet ile de dört tarafından sarmış ve yayılmaya devam etmektedir.¹⁸⁸ İkhwanonline kendi

¹⁸⁵ Asef Bayat, **Making Islam Democratic: Social Movements and the Post-Islamist Turn**, Stanford University Press, California, 2007 s. 4.

¹⁸⁶ Omar Ashour, **Libyans Islamists Unpacked: Rise, Transformation, and Future**, Brookings Doha Center, May 2012, s. 1.

¹⁸⁷ http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/03/09/libya_s_muslim_brotherhood_faces_the_future Erişim Tarihi: 12.03.2012.

¹⁸⁸ <http://stream.aljazeera.com/story/muslim-brotherhood-online> Erişim Tarihi: 28.04.2012.

başına günlük 250.000 ziyaretçi ile beraber Mısır'da en çok kullanılan 100 web sitesi arasındadır.

189

2.2 Bölge'nin İktisadi Tarihi Üzerine Notlar- Mısır ve Libya

Siyasi tarihi oldukça karmaşık olan bu bölgenin iktisadi tarihi de karmaşıklık konusunda siyasi tarihi ile paralellik göstermektedir. Tekrar bizim için önemli olan Mısır'ın üzerinden gidecek olursak; yüzyıllardır Nil Nehri gibi son derece verimli bir coğrafyada bulunması tarımın öncelikli gelir kaynağı olmasını sağlamıştır. Tarım konusunda sektörün gelişmesi ile genelde kırsal yaşam süren Mısırlılar'ın toprak ağaları ile olan bağılılığı arttırılmıştır. Bu sebeptendir ki bir kısım zengin olmaya başlarken bir kısım iyice fakirleşmiştir.¹⁹⁰ Ancak monarşinin 1952 tarihinde, Hür Subaylar tarafından devrilmesi ile birlikte sosyalist çizgilerde, tarım üzerine reformlar gerçekleştirilmiştir.¹⁹¹ 1952 ve 1961 yılında yapılan reformlar, toprakların kamulaştırılmasını ve az bir kısmının da satılmasını, ayrıca kira bedellerinin düşürülmesini içermektedir. Nasır zamanına denk gelen bu kamulaştırmalar, tüm yabancı bankaları, sigorta şirketlerini ve fabrikaları da Mısır Devleti'ne geçirmiştir. Nasır döneminde, ayrıca diğer ülkelerden gelen yardımlara ve ya tekliflere de bakmak yerinde olacaktır. Nasır dönemi, ayrıca Soğuk Savaş adı verilen döneme de denk geldiğinden konu önem kazanmaktadır. 1955 yılında, Amerika Birleşik Devletleri eski başkanı Eisenhower, Asvan Barajı kurulumu için Mısır'a 56 milyon dolar teklif etmiş ancak bazı sebeplerden ötürü, ödemeler sekteye uğramıştır. Bu nedenlerden en önemlisi, Nasır'ın silah almak amacı ile Sovyet Rusya'yla anlaşma imzalamış olmasıdır. Ayrıca Nasır, İngilizler ile hala devam etmekte olan Süez Kanalı anlaşmasını da feshetmiş, böylece ülke tam anlamı ile yabancılardan kurtulmuştur.¹⁹² 1967 yılındaki, İsrail ile yapılan Altı Gün Savaşı ile Mısır ve Amerika Birleşik Devletleri'nin arası daha da açılmıştır. 1970 yılında Nasır'ın vefat etmesi ile yerine gelen Enver Sedat, *intifah* adı verilen politikası ile daha önce millileştirilmiş ekonominin yerine yabancı sermayeyi ülkeye çekmek için çeşitli yasalar ve uygulamalar içermekte idi. Ülke sosyalist çizgiden çıkartılıp, daha liberal bir yola sapmaya başlandı. 1973

¹⁸⁹ <http://situationsasia.com/node/510> Erişim Tarihi: 28.04.2012

¹⁹⁰ Pappé, *Ortadoğu'yu Anlamak*, s. 54.

¹⁹¹ <http://news.egypt.com/en/economic-conditions-during-era-of-nasser.html> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

¹⁹² <http://www.fpri.org/footnotes/1423.200907.kuehner.usegyptsincesuez.html> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

yılında Yom Kippur Savaşı'nın kazanılması, Sedat'ın prestij kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca savaş öncesinde, ülkesinin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini donduran Sedat, yüzünü Amerika Birleşik Devletleri'ne dönmüştür. Bu durum kuşkusuz, bölgede en önemli güç olan Mısır'ı kazanmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri ve sponsor kazanmak isteyen Mısır için oldukça önemli görülmüştür. Mısır, Carter yönetiminden Dünya'nın en yüklü yardımı olan 300 milyon dolar almıştır.¹⁹³ 1975 yılından 1980 yılına kadar gayrisafi milli hasıla %11 artmıştır.¹⁹⁴ Bu orandaki artışın nedeni ise üretimdeki artıştan ziyade, petrolden ve yabancı yardımlardan kaynaklardır. Her ne kadar belirtilen oran ülkedeki refahı ve zenginliği gösteriyor gibi olsa da, halk için yine pek birşey farketmemiştir. Çünkü insanların ihtiyaç duydukları temel ihtiyaç malzemelerinin fiyatı artarken maaşları aynı kalmıştır. Minimum maaşın 40 arap poundu (7.20 amerikan doları) olduğu 1980 yılında, ekmek 1 kuruşa satılırken; 1982 yılında aynı kalan maaşa karşın ekmeğin ücreti %100 artarak 2 kuruşa yükselmiştir.¹⁹⁵ Sedat'tan sonra başa geçen Hüsnü Mübarek zamanında da Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler devam ettirilmiş ama aynı zamanda Arap Dünyası'ndaki önemi de korunulmaya çalışılmıştır. Özellikle 1990-1991 yıllarındaki Körfez Savaşı'nda, Mısır'ın 35.000'e yakın asker çıkarması yapması sonucu, Amerika Birleşik Devletleri ülkenin dış borçlarının yarısının silinmesini sağlamıştır.¹⁹⁶

Mısır'ın 2008 yılında %7.2 olan milli geliri düzeyi, 2011 yılına gelindiğinde %1.2'ye düşmüştür. Bunun yanı sıra, kişi başı milli gelir düzeyinde 200 dolarlık artış yaşanmıştır. Bunlara karşılık, enflasyonun %13.3'lere yükselmesi ve işsizliğinde tutarsız bir seyrinde olması ile %12'lere çıkması, Mısır yönetimini ve halkını zor durumlara sokmuştur.¹⁹⁷ Uzun zaman önce 2005 yılındaki verilere bakılırsa, nüfusun %20'sinin de açlık sınırı altında yaşadığı saptanmıştır. 83 milyon nüfusa sahip Mısır'da nüfusun %43.4'ü şehirlerde yaşamaktadır. Bu rakamdan, 0-14 yaş arasında olanlar ile 65 yaş üstü olanlar çıkarıldığında, yaklaşık 50 milyon insan kalmaktadır.

¹⁹³ William J. Burns, **Economic Aid and American Policy Toward Egypt: 1955-1981**, State University of New York Press, Albany, 1985, s. 192.

¹⁹⁴ <http://countrystudies.us/egypt/74.htm> Erişim Tarihi: 04.01.2012.

¹⁹⁵ http://www.egyptianagriculture.com/food_gap.html Erişim Tarihi: 04.01.2012.

¹⁹⁶ <http://www.fpri.org/footnotes/1423.200907.kuehner.usegyptsincesuez.html> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

¹⁹⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

Çalışan güç olarak 27.74 milyon insan kayıtlıdır. Bu durumda, işsizlik oranının resmi oranlara kıyasla daha fazla olduğu beklenmektedir.

Ayrıca, petrol kaynaklarının bölge için önemli bir kaynak olduğu bilinmektedir. Mısır'da ham petrol rezervleri 4.4 milyar varil olarak saptanmış, ayrıca ihracatın 1/3'ünü oluşturduğu bilinmektedir.¹⁹⁸ Petrol rezervlerinin yanında doğalgaz üretimi de günde 62.69 milyar kübik feet olup, ihraç edilen miktar 18.32 milyar kübik feettir.¹⁹⁹ 2.186 trilyon kübik feet doğalgaz rezervinin bulunduğu söylenen Mısır için bu kaynaklar önemlidir. Ancak Libya ile kıyaslandığında rakamların ufak kaldığı anlaşılabacaktır. Libya'da kanıtlanan petrol rezervi miktarı 46.46 milyar varildir. Bu da Libya'daki petrol miktarının Mısır'dakinin yaklaşık 12 katı olduğunu göstermektedir. Günlük 1.385 milyon petrol varili ihraç edilmekte, 1.548 trilyon kübik feet doğalgaz rezervinden ise 9.89 milyar kübik feet doğalgaz ihraç edilmektedir.²⁰⁰ Libya'nın ihracattan gelen kazançlarının %95'i bu kaynaklardan gelmektedir. Mısır ile aralarındaki fark sadece rezervler arasındaki farklar değildir. Az önce belirtildiği üzere, Mısır'ın nüfusu 83 milyonken, Libya'nın nüfusu 6.733.620'dir.²⁰¹ Bu durumda, kaynaklar elde edilen gelirin adil şekilde dağıtılması ve ya açlık sınırında yaşayanların sayıca az olması beklenmektedir. Ancak öncelikle, Libya'nın modern dönemde geçirmiş olduğu ekonomik değişikliklere bakılmasında fayda vardır.

Kral İdris zamanında, 1959 yılında, Libya'da petrol rezervlerinin bulunması, Libya ekonomisi için önemli olaylardan biridir. Bu tarihten önce, öncelikle tarım başlıca gelir kaynağı iken, petrolün bulunması ile beraber milli hasılanın da ihracatın da ana kaynağı petrol olmaya başlamıştır. Bu tarihten önce Dünya'da yaşam kalitesi en düşük ülkeler arasında bulunan Libya zamanla en azından bir nebze düzelmeye başlamıştır. Ancak petrol ile yükselen refahtan en çok nimetlenen elit kesim olduğundan, toplum içerisindeki sınıflar arasındaki uçurum daha net bir şekilde gözler önüne serilmeye başlanmış ve bu durumdan rahatsız olan halk arasında

¹⁹⁸ http://www.akbank.com/doc/deik/Misir_ulke_bulteni_2011.pdf Erişim Tarihi: 05.01.2012.

¹⁹⁹ http://www.indexmundi.com/egypt/economy_profile.html Erişim Tarihi: 05.01.2012.

²⁰⁰ http://www.indexmundi.com/libya/economy_profile.html Erişim Tarihi: 05.01.2012.

²⁰¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

huzursuzluk çıkmıştır. 1969 yılında Kaddafi'nin liderliği ele geçirmesi ile yabancı güçlerin tasviyesi ve devletçi politikalar ile ekonomi kalkınmaya başlamıştır. 1985 yılından itibaren petrol fiyatlarının düşmesi ve ardından Lockerbie faciası olarak anılan olayın gerçekleşmesi ile Birleşmiş Milletler kuruluşu sonucu Libya üzerine ambargo uygulanmıştır. 1988 tarihinde Pan Am havayollarına ait bir uçağa, Libyalı bir vatandaşın bomba koyması sonucu 270 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁰² Birleşmiş Milletlerin uyguladığı ambargolar ancak 1999 yılında, bombalamadan sorumlu kişiler yakalanınca kaldırılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanan ambargoların bir kısmının kaldırılması 2004 yılını bulmuştur.²⁰³ 1992 yılından 1998'e kadar yapılan tahminlere göre, ambargoların Libya'ya maliyeti 5 milyar doları bulmuştur.²⁰⁴

Yaklaşık 7 milyon nüfuslu Libya'da, işçi gücünü oluşturanların miktarı 1.16 milyon olarak belirlenmiştir. İşsizlik oranı, Mısır'dakinden de kötü durumda olup, %30 miktarındadır. Nüfusun 4 milyonu, 15-64 yaş oranında olduğundan işsizlik oranı oldukça yüksektir. Petrol ihracatında Dünya'da 9. sırada olan bir ülke için, nüfusun 3'de 1'inin açlık sınırı altında yaşaması da durumun ne derece vahim olduğunun bir göstergesidir.

2.3 Protestocuların Demografik Özellikleri ile Günlük Yaşamı Anlamlandırmak

Mısır ve Libya'da yaşanan halk hareketlerini anlamlandırabilmek için, öncelikle bu protestoların ardındaki gücü kimlerin oluşturduğunu ortaya çıkartmak ve sonrasında bu grubun demografik özelliklerine bakmak gereklidir.

Mısır'ın nüfusu; 2011 verileri göre 82.079.636'dır ve bu nüfusun çeyreğini 18-29 yaş aralığındaki gençler oluşturmaktadır.²⁰⁵ Hüsnü Mübarek'in istifasından yaklaşık 2 hafta kadar sonrasında 24 Şubat'ta başlayıp 4 gün süren Tahrir Meydanı'ndaki protestocular ile yapılan röportajlar sonrasında elde edilen veriler, protestocular hakkında şu bilgileri vermektedir:

²⁰² <http://www.guardian.co.uk/uk/2012/may/20/time-line-lockerbie-bombing-megrahi> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

²⁰³ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3336423.stm> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

²⁰⁴ <http://www.hartford-hwp.com/archives/32/042.html> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

²⁰⁵ **Egypt Human Development Report**, 2010, s. VII.

1. Protestocuların yaş ortalaması 28.5'dir.
2. Protestocuların % 75.4'ü erkek, %24.6'sı bayandır.
3. Araştırmaya göre, katılımcıların %60.3'ü; kolej ve ya lisans mezunu olduklarını, ek olarak %9.6'sı da yüksek lisans mezunu olduklarını bildirmişlerdir. Sadece %14.1'i ortaokul eğitimi ve ya daha düşük bir eğitim almıştır.
4. Protestocuların %80'inin evinde internet bulunurken, %52'sinin cep telefonundan internet bağlantısı bulunmaktadır.
5. Protestocuların %36'sı ilk gün protestolara katıldığını bildirmiş, %34'ü protestolara daha sonra katılmıştır.

Protestocuların farklı medya araçlarını farklı amaçlar için kullanma oranları ve bunların cinsiyete göre dağılımı Tablo 2.2'de gösterilmiştir.

	Genel Kullanım			Protestolar Hakkında İletişim için Kullanım		
	Erkek (n:792)	Kadın (n:258)	Toplam (n:1050)	Erkek (n:792)	Kadın (n:258)	Toplam (n:1050)
Blog	14	18	15	10	16	12
E-Mail	83	85	83	25	33	27
Facebook	49	60	52	48	60	51
Telefon	92	93	92	80	87	82
Basın	64	59	63	59	52	58
Uydu	93	94	94	92	93	92
SMS	61	67	62	46	49	46
Twitter	15	20	16	11	19	13

Tablo 2.2 Protestocuların Farklı Medya Araçlarını Kullanım Amaçları ve Cinsiyetlerine Göre Yüzdeleri²⁰⁶

²⁰⁶ Zeynep Tufekci, Christopher Wilson, "Social Media and the Decision to Participate in Political Protest: Observations From Tahrir Square", **Journal of Communication**, Vol. 62, Issue. 2, 2012, s. 8.

Bu veriler Mısır'daki sosyal medyanın bireyler arasında bağ kurmada önemli role sahip olduklarına dikkat çekmekte olup, medya araçlarının politik katılım için bireylere bilgi sağladıkları saptanmaktadır. Kurzman ve Kuran gibi vatandaşların otokratik rejimlerde muhalif fikirlerini azınlık olduklarından ve baskıya maruz kalacakları için ifade etmekte başarısız olacaklarına dair görüşleri, bu veriler ışığında başka bir çerçeveden incelenmesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İşsizlik oranlarına bakıldığında; Mısır, 15-24 yaş aralığındaki bireyler için %24.8 ile Dünya'da 32.sıradadır.²⁰⁷ İşsizlik oranı üniversite mezunları arasında %32.8'dir. Bunların yanı sıra, 83 milyonluk nüfusun büyük bir kısmı Birleşmiş Milletler tarafından günlük 2 dolar olarak saptanan fakirlik sınırı altında yaşamaktadır.²⁰⁸

Libyalı gençler ve Libyalı vatandaşlar için konuşacak olursak; yaklaşık 6 milyon gibi ufak bir nüfusa sahip ve günlük petrol üretimi günde 1 milyonu aşan bir ülke için refah ve zenginliğin dağıtılması çok da zor olmaması gerekirdi.²⁰⁹ Nüfusun büyük bir kısmının 30 yaş altında olduğu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle ortalama yaş 24.5'dir.²¹⁰ Bu halde, genç popülasyonun sosyal değişim ve politik tehlike arzettiği söylenebilir. Daniel Lerner'in *The Passing Traditional Society* isimli kitabında bahsetmiş olduğu kırsaldan kentsele olan hareket, bunun sonucunda modernleşme ve demokrasi istekleri Libya'da kendini olabildiğince çıplaklığı ile göstermektedir. Libya, %88 oran ile dünyadaki en çok kentseleşen 25.ülke konumundadır.²¹¹ Bu halde, insanların internete ulaşım imkanlarının artması ile dış dünya ile bağlarının pekişmesine yardım ettiği gibi gençlere iletişim kurmak ve organize olmak adına yeni yollar sunmuştur. Libya aynı zamanda bir kabile ülkesidir. Öyle ki, Kral İdris'i devirdiği için Kaddafi ile doğu kabileleri arasında soğuk

²⁰⁷ **Egypt Human Development Report**, 2010, s. VII.

²⁰⁸ Lawrence Pintak, "Breathing Room: Toward a new Arab media", **Columbia Journalism Review**, May/Haz. 2011, s.23.

²⁰⁹ <http://www.libya-businessnews.com/2011/12/24/libyan-oil-production-exceeds-1-million-barrels-a-day-noc-chairman-says/> Erişim Tarihi: 21.02.2012.

²¹⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> Erişim Tarihi: 21.02.2012.

²¹¹ Hugo M. E. Reichenberger "Libya's Bottom-Up Revolution - How Can A Youth Bulge Become Demographic Bonus?", Brandeis University, Massachusetts, Final Yazısı, s. 5.

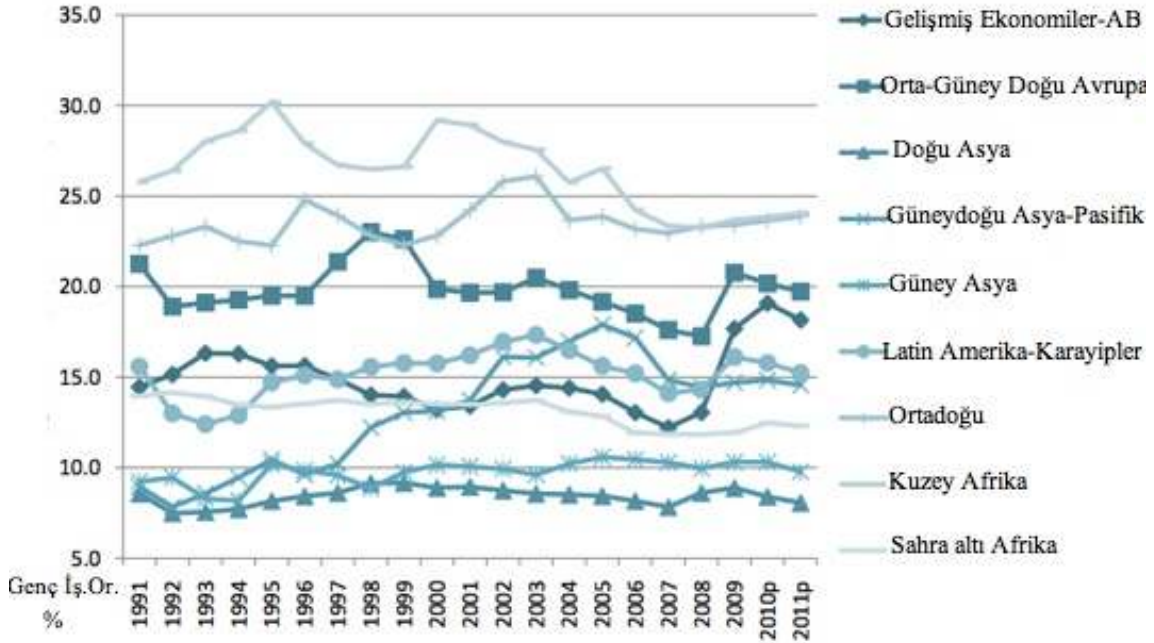
ilişkiler sürmekte ve muhalifler genelde doğudan çıkmakta idi.²¹² Bu durum, kentleşen Libyalılar için hala geçerli haldedir. Bağımsızlıktan önce Libyalılar kabilelerine, köylerine ve aile liderlerine bağlı olmakla beraber onları otoritenin kaynakları olarak görmekte idiler. Bu halde, Kaddafi'nin İslamcı sosyalizm olarak adlandırdığı sistemde her şey bu kadar yerli yerinde görünmesine karşın, gençler neden protestolar yaparak kendilerini bir iç savaşa sürüklemiştir?

Libya'da 6 milyonluk nüfusun 1.3 milyonu çalışmaktadır. Yarisından fazlası 30 yaş altı olan ülke nüfusu için bu rakam tüm işgücünün %79'u anlamına gelirken, geri kalan %20.74'lük oranın işsiz olduğu göze çarpmaktadır.²¹³ Bu durum, her ne kadar Libyalı akademisyen Mansur Ömer el-Kihya tarafından Libyalılar'ın çalışmayı sevmedikleri ve hatta işçilerin tarlalarını bırakıp göç etmelerinin nedeninin devlet bünyesinde iş bulmak olduğunu, devletinde bu talebi karşılamak amacı ile devlet kurumlarını, memurlar, hademeler ve bekçilerle doldurduğunu belirtmiş ve bunun işsizliğin şekil değiştirmiş hali olarak yorumlamıştır. Ancak bu resimde eksiklikler göze çarpmaktadır.²¹⁴ Tablo 2.3'de de dünyanın farklı coğrafyalarından gençlerin işsizlik oranları gösterilmiştir. Bu tablodan anlaşılabacağı üzere, işsizlik oranında 1998-1999 yıllarını saymazsak meşaleyi elinde tutan coğrafyalar Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dır.

²¹² Celalettin Yavuz, Serdar Erdurmaz, **Arap Baharı ve Türkiye : Orta Doğuda Kırılan Fay Hatları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s. 89.

²¹³ <http://af.reuters.com/article/investingNews/idAFJOE52106820090302> Erişim Tarihi: 21.02.2012.

²¹⁴ el-Kihya, **Libya'nın Kaddafisi**, s. 137.

Tablo 2.3 1991-2011 Yılları Arasında Genç İşsizlik Oranları²¹⁵

Demografik veriler incelendiğinde genç nüfusun patlamasının var olduğu buna karşın devletin potansiyel tehlike oluşturan bu gruba karşı ekonomik anlamda fırsatlar yaratamadığı farkedilmiştir. Toplum içinde hayallerini gerçekleştirebilecek zemin bulamayan genç nüfus, gerek resmi gerekse gayri resmi yolları kullanmaktadır. Uluslararası Nüfus Hareketleri Merkezi tarafından hazırlanan raporlar; 1977 ve 1999 yılları arasında yaşanan sivil çatışmaların %80'inde genç nüfus ortamının, toplam nüfus içerisinde %60'lık yer kapladığını göstermiştir.²¹⁶ Nüfusun bu derece genç olduğu toplumlarda işgücü arzının fazlalığı sebebi ile kaçınılmaz olarak işsizlik rakamları artış göstermektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Planı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesinde işsizliğin giderilmesi için 2020 yılına kadar 51 milyon yeni işin yaratılması gerektiğini ileri sürmüştür.²¹⁷

Protestocuların halk hareketlenmesine başlamalarında başka bir etken ise siyasi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Mısır'da 30 senelik, Libya'da ise 42 senelik otokratik rejimler vadesini

²¹⁵ **Global Employment Trends For Youth : Special issue on the impact of the global economic crisis on youth**, International Labour Office, Agustos 2010, s. 18.

²¹⁶ **Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğuda Değişim Arzusu**, s. 46.

²¹⁷ **Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğuda Değişim Arzusu**, s. 47.

doldurduklarının sinyallerini senelerdir vermektedir. Oldukça genç kitleden oluşan protestocuların, bu liderlerden başka herhangi bir lider görmedikleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Petrol zenginliğinden ve gücün tek elde bulunması sebebi ile halkla liderler arasında büyük uçurumlar bulunmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere, hem Mübarek hem de Kaddafi sultancı rejimler kurmuşlardır. İşsizliğin bu kadar fazla olduğu bu ülkelerde, bu liderler ve çevrelerindeki insanların zenginlikleri daha fazla göze çarpar olmuştur. 2 Mayıs 2011 tarihinde İsviçre hükümetinin hem Mübarek'e hem de Kaddafi'ye ait yaklaşık 960 milyon dolar ederindeki mal varlıklarını dondurduğunu açıklamıştır. Bu ederin 474 milyon doları Mübarek'in, 4126 milyon doları Kaddafi'ye aittir.²¹⁸

Şekil 2.2 Kahire Sokaklarından. “Eğer ülkeni seviyorsan git ve insanlarına acı. Hey, Hüsnü; o 70 milyarı nereden buldun?”²¹⁹

Gençlerin %84'ü demokrasi altında yaşamak istemelerine karşın, gelecek hakkında öncelikleri %72 ile ekonomik şartlar olmuştur.²²⁰ Gençlerin demeçlerinden seçmeler aşağıda verilmiştir.

²¹⁸ <http://haberpan.com/news/mubarak-gaddafi-and-bin-ali-shock> Erişim Tarihi: 21.02.2012.

²¹⁹ **Shahadat Magazine**, Ocak 25, s. 11.

²²⁰ **Egypt Human Development Report**, s. 68.

“Gerçekten özgür bir seçme hakkım olsaydı ve rüşvet olmasaydı; oylamalara katılmaktan ve oy vermekten çekinmezdim. Ama, ben oy kabinlerinde güvenliğimi nasıl sağlayacağım ve evime sağsalım dönmeyi nasıl becereceğim?”

“Büyüdükçe, etrafımızdaki herkesin, halkın ve devletin başarısızlıklarından söz ettiğini gördük. Evde, hükümeti suçladılar; okulda devletin verdiği sözlerin inkarını gördük. Biz, resmi kurumlar ve görevliler tarafından durmak bilmeksizin devam eden lanetlemelerle kuşatıldık. Bu ortamdan çıkmak dışında başka umudumuz yok.”

“Ailem, her zaman politika dışında herşeye beni teşvik eder. Huzurlu yaşamak için politikadan uzak durmam gerektiğini söylerler.”²²¹

“Biz, ailelerimizin durumu değiştirmeye çalıştıkları ancak başaramadıkları hikayeleri ile büyüdük.”²²²

“Burada insanlar aç oldukları, güç istedikleri, dinsel sebepler ve ya başka şeyler yüzünden isyan etmiyor. İsyan ediyorlar çünkü daha iyisini hak ediyorlar.”²²³

2.4 Mısır’da Kolektif Eylemlere Genel Bir Bakış

Esasında Mısır’daki hareketlerin başlangıç noktasını anlamak için Mısır ve Amerika Birleşik Devletleri ile İsrail arasındaki ilişkilere bakmakta fayda bulunmaktadır. Mısır, İsrail ile bağlarını Enver Sedat zamanında 1970’lerin ortalarında başlatmış ve 1979’da Jimmy Carter’ın yardımları ile Camp David Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma, Enver Sedat’ın Arap Birliği’nden uzaklaştırılmasını ve 1981 yılında Enver Sedat’a uygulanan suikast ile sonuçlanırken, Mısır; İsrail’den sonra Amerika Birleşik Devletleri’nden milyarlarca dolarlık askeri yardım almıştır.²²⁴ Enver Sedat dönemi boyunca, 1960’larda Abdül Nasır döneminde uygulanan pek çok sosyalist

²²¹ Egypt Human Development Report, s. 109.

²²² <http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/youth-fuelling-libyas-unrest> Erişim Tarihi: 21.02.2012.

²²³ <http://www.nytimes.com/2011/03/13/world/africa/13opposition.html?pagewanted=all> Erişim Tarihi: 21.02.2012.

²²⁴ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5309.htm> Erişim Tarihi: 06.04.2012.

politika teker teker yok edilmekle kalmayıp, neoliberal politikalara yol açılmıştır. Bu halde fakirlik oranlarının arttığı ve zenginlerle yoksullar arasındaki uçurumunda gittikçe fazlaştığı görülmüştür. Bu sayede ortaya çıkan yeni zengin iş adamları hükümette de yerlerini bulmuşlar, bu sayede kendileri daha zengin olurken sıradan bir Mısırlı daha da fakirleştirilmiştir. Kısacası; örnek olarak verilecek hareketlerin çoğu Mısır'ın Amerikan emperyalizmini ve İsrail'in savunucusu konumuna gelmesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Mısır'da 2000 yılından itibaren karşılaşılan kimi kolektif eylem örnekleri ile devam edilecektir. Bu örnekler, Filistin İntifadası ile başlayarak kronolojik olarak devam edecektir. Filistin'de 2000 yılının sonlarında ortaya çıkan ikinci intifada hareketine Mısırlılar'dan da destek gelmiştir. Kahire'de üniversite öğrencileri, intifada'yı desteklemek için eylemler düzenlemiş olması ile beraber; bu hareket Mısır'ın diğer şehirlerine de sıçramıştır. Bu hareket sırasında özellikle iki slogan öne çıkmakta idi. Bunlardan birincisi Filistin intifadası ile dayanışma ve diğeri ise Mübarek'inde dahil olduğu Filistin'i destekleme konusunda zayıf kalan Arap rejimlerini kınamaktı.

Mısır'da ikinci dalga ise 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgali ve Mısır rejiminin savaşı desteklemesi ile devam etti. 30.000'den fazla protestocu polisle çatıştı ve Mübarek'in resimleri yakıldı. Bu protestoların başka bir boyutu ise politik değişim isteklerinin çanlarını çalmasıdır.

İlerleyen bölümlerde de ismi geçecek olan bu hareketi, aslında intifada'ya destek verenler ile Irak Savaşı'na karşı duranlar oluşturmuştur. İlk gösterileri 2004 yılı sonunda başlayan hareketin sloganları, oğlu Cemal Mübarek'i yerine geçirmeye hazırlanarak rejimin devamını sağlamak isteyen Mübarek'i devirmek, 20 seneden fazladır kullanımda olan acil durum kanunlarının kaldırılmasını sağlamak, siyasi partiler ve hareketlere daha demokratik ve özgür ortamların sunulması sağlamak üzerine yoğunlaşmıştır. Hareket çok etkili olmasa bile hem sosyal medyayı hemde ana akım medyayı kullanma yetisinin öğrenilmesi ve hareketlerini bu sayede duyurabilmeleri ile ülkedeki siyasi kültürün değişmesine yardım etmiştir. Bu hareket, daha sonra çeşitli komitelerin kurulmasını sağlamıştır. Örneğin; devrimde önemli rolü olan Değişim için Gençlik hareketi Kefaya hareketinin gençlik koludur. Ayrıca devrim öncesi hareketlerin birbirleri

ile iç içe girdiklerini göstermek adına bir diğer örnek 25 Ocak gösterilerinde başı çeken Ahmed Maher'in lideri olduğu 6 Nisan Hareketi de Kefaya hareketi sayesinde başlangıç almıştır.²²⁵

2006 yılında ilk grevlerini yapan Mahalla işçileri, aynı yıl bu grevleri birçok sektöre bulaştırmıştır. Öyle ki 2007 yılında Mısır'da 500'den fazla grev ve protesto kaydedilmiştir.²²⁶ 2008 tarihinde gelindiğinde ise 6 Nisan gününde genel grev kararı alınmış, çatışmalar yaşanmış ve ölümler olmuşsa da ilk bağımsız sendikalar kurulmuştur. 6 Nisan hareketinin, bu çalışma için en büyük önemi ise eylemlerin sosyal medya araçları üzerinden duyurulmasıdır.

Facebook ile ilgili bölümde detaylı olarak incelenecek olan Khaled Said olayı, Wael Ghonim'in bir Facebook sayfası açmasına neden olmuş, ayrıca Mısır'ın en ünlü gazetelerinden Al Masry Al Youm'un İngilizce olan versiyonuna da haber olarak ulaştırılmıştır. Khaled Said'in 2010 yılında İskenderiye'de polislerce öldürülmesi, Mısırlılar'a onlarında başına gelebileceği şekilde ulaştırılmış, bu durum da binlerce insanın sokağa çıkıp protesto yapmasına olanak tanımıştır.

Sonuç olarak; 2011 yılına gelindiğinde Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar Mısır tarihinin en büyük kolektif eylem örneği olarak anılacaktır. Elbette ki 25 Ocak 2011'de başlayan ve Hüsnü Mübarek'in devrilmesine yol açan en büyük etkenlerden biri de Tunus'ta yaşanan halk hareketlerinin, al Jazeera kanalından ve ya sosyal medya araçları yolu ile Mısırlılar tarafından öğrenilmesidir. Zaten eninde sonunda bir patlamanın yaşanacağı yıllardır belli olmasına rağmen asıl fitili ateşleyen hiç kuşkusuz Tunus'da Bin Ali'nin devrilmesi olmuştur. Aktivist blog yazarlarından Hossam el-Hawalawy, blogunda 31 Ekim tarihli yayınında bir taksi şoförü ile yaşamış olduğu diyalogda taksicinin şu sözlerine yer vermiştir:

“Tanrı bu rejimi devirsin. Bu ülke çok çok yakında savaşa gidecek. Buna artık dayanamayız... Geldiğimiz bu durumdan Hüsnü Mübarek sorumlu...Gazeteciler Hüsnü Mübarek in kötü olduğunu sorumlu olduğunu söylemeliler. Yakında 1977 deki gibi bir intifada olacak... Arabaları

²²⁵ Rami el-Amine, Mostafa Henaway, “A People’s History of the Egyptian Revolution”, **Left Turn Magazine**, 7 Temmuz 2011.

²²⁶ <http://www.isreview.org/issues/59/feat-egyptstrikes.shtml> Erişim Tarihi: 05.04.2012.

otobüsleri dükkanları yakmayacağız. Onlar bizim...Biz onları yakacağız.Bu hükümeti yakacağız.Polis karakollarını yakacağız.”²²⁷

Tunus'ta 17 Aralık 2010'da, Mohamed Bouazizi'nin kendini yakmasından sonra, 17 Ocak 2011'de de Mısır'da parlamento binasının önünde bir Mısırlı kendini yakmaya çalışmıştır. *We are all Khaled Said* ve *6 Nisan Hareketi* Facebook sayfalarında duyurulan eylem günü ve Asmaa Mahfouz'un 25 Ocak'ta Mısırlılar'ı eyleme çağırması ile 25 Ocak günü Kahire'de olaylar başlamıştır. Sosyal medya araçları, 26 Ocak'ta internetin kesilmesi ile engellendiğinde ise devreye Al Shorouk ve Al Masry Al Youm gibi bağımsız gazeteler devreye girmiş ve normalde 30.000 olan baskılarını 180.000'lere çıkartmışlardır. 25 Ocak'tan 28 Ocak'a kadar yaşanan polis müdahaleleri ve işkenceler 28 Ocak'ta *öfke günü* olarak tabir edilen protestoların başlamasına sebep olmuş, böylece daha çok insan protestolara katılırken daha hazırlıklı da olmaya başlamışlardır. Şekil 2.3'de, Tahrir Meydanı'nda dağıtılan ve başkaldırı hakkında bilgiler bulunan bir kitapçığın, birkaç sayfası görülmektedir. Bu döküman, Mısırlılar'ın hareketleri ne kadar ciddiye aldıklarının göstergesidir.

²²⁷ <http://www.arabawy.org/2010/10/31/something-in-the-air/> Erişim Tarihi: 05.04.2012.

Şekil 2.3 26 Ocak 2011’de Tahrir Meydanı’nda Dağıtılan “Nasıl Başkaldırılır?” Başlıklı Broşür (Sol üst: Gerekli Giysiler ve Araçlar, üst orta: Spesifik Olarak Nereye Gidilecek, sağ üst: Uygulama Planı, sol alt: Polis Halk Elele! Çok Yaşa Mısır, alt orta: Grup Taktiği, sağ alt: Araçlar Nasıl Kullanılır)

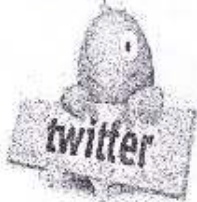
Ayrıca, Tahrir Meydanı’nda dağıtılan bir diğer broşür de Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım araçlarının önemini vurgulamaktadır.

 الاعلان ده لكل
مصرى

وزير او غفير صغير او كبير
 لازم كلنا نفهم معنى التغيير
 لازم كله يتابع الموقف خطير
 الثورة المصرية ثورة مصير

الى كل من يهमे ان يتابع كل المستجدات والاخبار نقدم له الدورة
 تشمل كل بر امج المشاركة عبر الانترنت وهى

علما بانه لايشترط اجادة الكمبيوتر او اللغة
 للاستعلام 0108779452 25779452 25763055

Şekil 2.4 Tahrir Meydanı'nda Dağıtılan Bir Broşür (Bu broşür tüm Mısırlılar içindir.
 Bakan ya da halktan biri, genç ya da yaşlı, Hepimiz değişimin anlamını kavramalıyız,
 Hepimiz durumun acil olduğunu kabul etmeliyiz, Mısır devrimi kaderin devrimidir.
 Haberleri ve güncel bilgileri takip etmek isteyen herkes, aşağıda adı geçen tüm programları
 kapsayan bir kurs veriyoruz: Yahoo, Flickr, Facebook, Youtube, MSN Hotmail, Twitter,
 Wikileaks. Herhangi bir teknik bilgi ve ya dil bilmeyi gerektirmez.)

Daha önce de belirtildiği üzere, protestoların diğer tarafı da liderlerdir. Bu süreç boyunca Mübarek ve Kaddafi'nin bazı söylemlerine yer vermek; hem liderlerin psikolojilerini anlamada etkili olacak hem de protestoların neden hız kesmeden devam ettiği konusunda yardımcı olacaktır. 1 Şubat 2011 günü Mübarek söyleminde ifade özgürlüğünün bir çeşidi olan ve uygar şekilde uygulanması gereken protestoların, ateşe körükle giden bazı politik güçlerce mobilize edilen ve kontrol edilen, talihsiz çatışmalara dönüştüğünü ifade ederken; bu güçlerin, hırsızlık yaparak, yolları tıkayarak, insanları provoke ederek, ulusun güvenliğini ve istikrarını hedef aldıklarını ortaya koymuş olup, kendi halkından gelen protestoları başka güçlere mal etmiştir.

قوى سياسية سعت الى التصعيد وصب الزيت على النار استهدفت امن الوطن واستقراره بأعمال
إثارة وتحريض وسلب ونهب وإشعال للحرائق وقطع للطرق واعتداء على مرافق الدولة و
الممتلكات العامة

Şekil 2.5 Hüsnü Mübarek'in 1 Şubat 2011 Tarihli Söylemi

Sonraki dönüm noktası, 2 Şubat günü Mübarek'in protestocuların üstüne asker salması olmuştur. Olayların sonunda 9 Şubat günü protestoların devam edebileceğini ancak herkesin işbaşı yapması gerektiği duyurulmuşsa da, 11 Şubat 2011 günü Hüsnü Mübarek istifa ettiğini açıklamıştır. İstifa etmeden önceki söylemlerinde, gençleri anladığını ve her hükümetin hata yapabileceğini duyurması ise Hüsnü Mübarek'in bir anlamda tüm söylemlerini göz ardı ederek hakimiyetini korumaya çalıştığına gösterilecek en güzel örneklerdendir.

أنا مقتنع تمام الاقناع بصدق نواياكم وتحرككم وأن مطالبكم هي عادلة ومشروعة، والأخطاء
موجودة في أي نظام ودولة، ولكن المهم الاعتراف بها ومحاسبة مرتكبيها، وأنا كرئيس جمهورية
لا أجد حرجاً في الاستماع الى شباب بلادي

Şekil 2.6 Hüsnü Mübarek'in 11 Şubat 2011 Tarihli Söylemi (Eylemlerinizde ve niyetlerinizde dürüst olduğunuzun ve talep ettiklerinizin yasal ve haklı olduğunun tamamen farkındayım. Hatalar her sistemde ve ya devlette olur ancak asıl önemli olan

**bunları farketmektir ve bunlara karşı sorumlu olmaktır. Ben başkanınız olarak ülkem
genç insanlarını dinlemekten utanmam.)**

Mübarek'e kıyasla, Kaddafi kendi hatalarını kabul eden bir konuşma hiç yapmamıştır. 22 Şubat 2011 tarihli konuşmasında protestoculara hap verildiğini, aslında onların iradesi dışında herşeyin geliştiğini, milyonları yanına çağırdığını ve Libya'yı temizleyeceğini bildirmiştir.²²⁸ Son olarak 1 Eylül 2011'de vermiş olduğu söylemde, Kaddafi hala hainlerden ve onların tuzağa düşürülmesi gerektiğinden bahsetmektedir.²²⁹ Bu halde, Mübarek ile Kaddafi arasında büyük farklar olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir.

2.5 Libya'da Kolektif Eylemlere Genel Bir Bakış

Libya'da eylemler için 17 Şubat 2011 tarihinin seçilmesinde geçmiş eylemlerin rolü büyüktür. Geçmiş eylemlerin en önemlilerinden biri 17 Şubat 2006 yılında gerçekleşmiştir. Bingazi şehrinde Danimarka'da yayınlanan ve Hz.Muhammed'i konu alan karikatürlere karşı öfke ile birleşen grubun herhangi bir politik değişim istememesi ilgi çekicidir. Bu protesto sırasında güvenlik güçlerince en az 12 insan öldürülmüş ve pek çoğu da yaralanmıştır.²³⁰ Olaylar sırasında orantısız güç kullandığı gerekçesi ile polis güçleri hakkında soruşturma açılmıştır. Bir sene sonra 17 Şubat 2007'de, geçen sene vukuu bulan olayları anmak amacı ile barışçıl protesto düzenlemek isteyen 12 kişi hükümeti devirmek, düşman ülkeler ile iletişim kurmak ve rejim hakkında yanlış söylentiler çıkarmak suçu ile 6 yıldan 25 yıla kadar hapis istemi ile tutuklanmışlardır.²³¹

2011 yılına şekil veren en önemli protesto ise, 2008 yılında Abu Saleem Hapishanesi'nde yaşananların yavaş yavaş günyüzüne çıkması ile başlamıştır. 2008 yılı haziran ayında Bingazi Kuzey Mahkemeleri, öldüğü düşünülen 33 kişinin akibetinin otoritelerce açıklanması gerektiği konusunda fikir birliğine varınca, ölenlerin aileleri neredeyse her Cumartesi Bingazi'de toplanmaya başlamıştır. Ailelerin avukatı olan Fethi Terbil'in 15 Şubat 2011 tarihinde tutuklanması ile beraber Kaddafi'nin ölümüne varan sürece girilmiştir. al Jazeera'nin web

²²⁸ <http://www.youtube.com/watch?v=69wBG6ULNzQ> Erişim Tarihi: 10.04.2012.

²²⁹ <http://www.africanews.it/english/gaddafis-last-speech-1-september-2011/> Erişim Tarihi: 05.04.2012.

²³⁰ **The Battle for Libya: Killings Disappearances and Torture**, Amnesty International, 2011, s. 13.

²³¹ <http://www.frontlinedefenders.org/node/1159> Erişim Tarihi: 05.04.2012.

sitesinde 4 Şubat 2011 tarihli haberinde ise 17 Şubat 2011’de Libya’da protestoların olacağı önceden haber verilmiştir.²³²

2.5.1 Abu Saleem Hapishanesi Katliamı

Öncelikle belirtmekte yarar vardır ki, Abu Saleem hapishanesi siyasi suçluların bulunduğu hapishanelerdendir. Hapishane koşulları, siyasi suçluların suçlarını itiraf etmelerini sağlayacak özellikler ile donatılmıştır.

Şekil 2.7 Abu Saleem Hapishanesi Hücre Duvarları²³³

28 Haziran 1996 tarihinde, tutuklular kendi sefilliklerine ve yaşadıkları işkencelere son vermek ve daha iyi koşullarda yaşamak amacı ile sivil itaatsizlik kararı almışlardı. Hapishane yetkililerince açılan ilk ateşte 6 tutuklu hayatını kaybetmiş, 7 tutuklu da yaralanmıştı. Bu sırada Kaddafi’nin kayınbiraderi olan Abdullah Al-Senoussi’nin de aralarında bulunduğu güvenlik delagasyonu tutuklularla uzlaşma yapmak üzere hapishaneye ulaşmıştı. Bu uzlaşma süresi içerisinde Al Senoussi’nin söylediği birkaç kelime son derece çarpıcıdır:

²³² <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201122171649677912.html> Erişim Tarihi: 10.04.2012.

²³³ **Abu Saleem Prison Massacre Libya: 28-29 June 1996**, Human Rights Solidarity, s. 16.

“Öncelikle çok iyi bilmelisiniz ki burada insan hakları yok!! Şu an, biz bir ve ya iki tank getirip üzerinizden geçebiliriz ve bundan kimsenin haberi olmaz ve sormaya cesaret de edemez. Ayrıca bu bir uzlaşma değildir çünkü siz hiç bir şeysiniz!! Eninde sonunda biz sizi hücrelerinize koyacağız. Hücresinden kim çıkarsa ölecek kim kalırsa da ölecek!! Hiç bir yemek ve ya içecek karşılanmayacak...Teslim olsanız daha iyi.”²³⁴

29 Haziran 1996 tarihinde kendilerine zarar verilmeyeceği ve isteklerinin karşılanacağı yönünde Al Senoussi'den garanti aldıklarını sanan tutuklular hücrelerine geri dönmüş olmalarına karşın avluya çıkartıldıklarında hepsi kurşuna dizilmiştir.

Şekil 2.8 Abu Saleem Hapishanesi Avlusu²³⁵

Öldürülen tutuklulardan Ahmed Al Tholthy, özgür basın ve politik çoğulculuk için savaşmakta ve Kaddafi'ye Libya politikasında radikal değişimler için çağrılarda bulunan bir grubun üyesi olarak bulunmakta idi.²³⁶

Ölen tutukluların aileleri ve yakınları bu durumu ancak 13 sene sonra, ellerine ölüm belgesi gönderildiğinde öğrenebilmişlerdir. Keza hapishaneye görüşmeye gittiklerinde kendilerine

²³⁴ **Abu Saleem Prison Massacre Libya: 28-29 June 1996**, Human Rights Solidarity, s. 37.

²³⁵ **Abu Saleem Prison Massacre Libya: 28-29 June 1996**, Human Rights Solidarity, s. 11.

²³⁶ **Abu Saleem Prison Massacre Libya: 28-29 June 1996**, Human Rights Solidarity, s. 40.

görülemeyecekleri söyleniyordu.²³⁷ Durumun haber alınması ile beraber avukat Fethi Terbil iş başına geçmiş ancak 7 kere tutuklanmış ve işkence görmüştür. Son olarak 15 Şubat 2011 tarihinde tutuklanması ile beraber bu kez binlerce insan Terbil'in yanında saf tutmuştur. Terbil, Time dergisi tarafından 2011 yılında Dünya'daki en önemli yüz kişi arasına girmeyi başarmıştır.²³⁸

Şekil 2.9 Fethi Terbil'in Salıverilmesini İsteyen Göstericiler²³⁹

Daha öncede belirtildiği üzere bu tarz baskılar ve yaşamı tehdit eden unsurlar ile dolu bir ülkede, bireylerin sessiz kalmaları ve var olan sisteme boyun eğmeleri sürpriz sayılmamalıdır. Ayrıca 20 seneden fazla süredir terörist faaliyetleri desteklediği gerekçesi ile ambargo altında bulunan bir ülkede, teknolojinin de Mısır'da olduğu kadar gelişmediği gözlemlenmiştir. Bu alt yapıda var oluşunu sürdüren bir devlette, bloglar gibi özel sosyal medya araçlarının erken dönemde gelişmesini beklemek yapılacak büyük bir hatadır.

²³⁷ <http://www.andyworthington.co.uk/2011/03/02/how-the-abu-salim-prison-massacre-in-1996-inspired-the-revolution-in-libya/> Erişim Tarihi: 24.02.2012.

²³⁸ http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2066367_2066369_2066467,00.html Erişim Tarihi: 24.02.2012.

²³⁹ <http://dailycollegian.com/2011/02/22/the-protests-in-libya-unraveled/> Erişim Tarihi: 24.02.2012.

15 Şubat 2011 tarihinden sonraki 4 hafta içerisinde Libya'daki ayaklanmalar, Mısır ve Tunus'un aksine, rejim ile rejimi devirmek amacıyla olan gruplar arasındaki sivil savaşa neden olmuştur. Mısır ve Tunus'taki olayların aksine, Libya'daki protestolar gençler ve orta sınıfın iyi eğitilmiş üyeleri tarafından yürütülmemiştir ancak avukatlar ve profesörlerin Bingazi'deki ilk ufak çaplı protestoları ayarladıkları da unutulmamalıdır. İlk iki hafta boyunca protestolar daha çok yeterli kapasitede çalışmayan Tunus ve Mısır'daki protestoculara kıyasla, eğitime ve bilgi teknolojilerine erişimi sınırlı olan gençler tarafından körüklenmiştir. Mısır ve Tunus'tan diğer farklı yön ise; lideri istifaya zorlayan bir gücün eksikliğidir, zira Libya'da ordu ve diğer devlet kurumları ani bir şekilde bölünmeye gitmişlerdir. Bunun sebebi iki aşamalı olarak değerlendirilebilir. Öncelikle; kendisi de darbe ile iktidara gelmiş olan Kaddafi, olası bir darbe ihtimaline karşı orduyu her zaman zayıf tutmaya çalışmıştır. İkincil sebep olarak ise güçlü aşiret yapıları gösterilebilir. Zuwayya aşiretinin lideri Sheikh Faraj al-Zway gibi pek çok lider, Kaddafi'den desteklerini kestiklerini ve protestolara destek vereceklerini açıklamasına karşın bazı aşiretlerin hala Kaddafi'yi destekleri de gözden kaçmamıştır. Örneğin; Kaddafi'nin güvenlik güçlerinde kilit noktada bulunan Warfalla aşiretinin lideri, al-Jazeera kanalından Kaddafi'nin artık kardeşleri olmadığını ve ülkeyi terketmesi gerektiğini bildirmesine karşın, bu kararlar Warfalla'nın güvenlik güçlerinden ayrılmadığı da görülmüştür.²⁴⁰ Libya'da 140 ana aşiret ve bunların altında 2000 ufak aşiretlerin bulunduğu ve bunlardan yaklaşık 50 tanesinin de sosyo ekonomik ve politik rolleri olduğunu belirtmek Libya'da aşiretlerin önemine dikkat çekmek için yeterli görünmektedir.²⁴¹

Ülkenin doğusunda başlayan ve Kaddafi güçlerinin orantısız güç kullanması ile sadece Bingazi'de 109 kişinin ölümüne yol açan protestolar kısa sürede Trablusgarp'a ve tüm ülkeye sıçramıştır. Protestolara katılan Libya'lı diplomat Ahmed Jibril, protestoların gittikçe yoğunlaşmasını ve yayılmasını şu şekilde ifade etmiştir:

²⁴⁰ Wolfram Lacher, "Families, Tribes and Cities in the Libyan Revolution", **Middle East Policy**, Vol. 18 No. 4 Winter, 2011, s. 145.

²⁴¹ Susanne Tarkowski Tempelhof, Manal Omar, "Stakeholders of Libya's February 17 Revolution", **United States Institute of Peace**, 2011, s. 8.

“Kaddafi’nin güvenlik güçleri ikinci günde ateş açmaya başladılar ve sadece iki kişiyi öldürdüler. O gün sadece Al-Baide kentinde 300 protestocu vardı. İki kişiyi öldürdüklerinde cenazeye 5.000 kişi katıldı ertesi gün 15 kişiyi öldürdüklerinde ertesi gün 50.000’den fazla kişi olduk. Bu demektir ki Kaddafi ne kadar çok insanı öldürürse daha çok insan sokağa çıkmaktadır.”²⁴²

Ülkede artan protestolar üzerine, 22 Şubat 2011 tarihinde Kaddafi devlet televizyonuna çıkarak açıklama yapmıştır. Konuşmasında protestocuları sıçanlara ve hainlere benzetmiş gizli hükümetlerce satın alınmış olduklarını ileri sürmüş olup Libya’yı bunlardan kurtarmak gerektiğini ve tüm kabilelerin kendisi ile birlikte olduğunu belirtmiştir.²⁴³

Son olarak, özetlemek gerekirse Libya’yı Mısır ve Tunus gibi diğer Arap ülkelerinden ayıran farklı dinamikler olduğundan protestoların ve bu protestolar sonucunda devamı gelen iç savaşın incelenmesi ayrıca dikkat ve özen gerektirmektedir. Protestocuların barışçıl gösterilerde bulunma amaçlarına karşın, Kaddafi’nin güvenlik ve silahlı güçleri sadece Bingazi ve al-Bayda kentlerinde 16 Şubat ve 21 Şubat tarihlerinde toplam 170 kişiyi öldürmüş ve 1500 den fazla kişiyi de yaralamıştır.²⁴⁴ al-Bayda’da 16 Şubat gösterilerine katılan Sa’ad Hamed Salah al-Yamani’nin babası Saad’ın barışçıl gösterilere gitmek için izin istediğini akşam 6:30’da evden çıktığını ve 7:45 sularında Saad’ın arkadaşının kendilerini hastaneye çağırdığını ve gittiklerinde oğlunun ölüsünü bulduklarını belirtmiştir.²⁴⁵ Bingazi’deki 17 Şubat gösterilerinde ise kimi göstericilerin cami içerisinde iken öldürüldükleri bildirilmiştir. Bingazi’de öldürülen Naji Jerdano’nun annesi, Naji’nin gösterilere iş fırsatlarının eksikliği yüzünden katıldığını ve daha iyi hayata sadece bazı bağlantılar ile ulaşan insanlara kızgın olduğunu belirtmiş ayrıca sadece barışçıl amaçlarla yapılan gösterilerde neden ateş açıldığını anlamadığını da eklemiştir.²⁴⁶ 19 Mart itibari ile de Birleşmiş

²⁴² **Libya Focus**, Menas Associates, Şubat 2011.

²⁴³ <http://www-958.ibm.com/software/data/cognos/manyeyes/datasets/muammar-gaddafis-state-tv-speech-2/versions/1> Erişim Tarihi: 10.04.2012.

²⁴⁴ **The Battle for Libya: Killings Disappearances and Torture**, Amnesty International, 2011, s. 35.

²⁴⁵ **The Battle for Libya: Killings Disappearances and Torture**, Amnesty International, s. 35.

²⁴⁶ **The Battle for Libya: Killings Disappearances and Torture**, Amnesty International, s. 39.

Milletler Güvenlik Konseyi Kararınca Libya'daki çatışmalara öncelikle, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere tarafından müdahale edilmiştir.²⁴⁷

Şu belirtilebilmektedir ki; Kaddafi iktidara geldiği günden bu yana gerek öğrencilere uyguladığı baskı yolu ile öğrencileri gerek orduyu zayıflatarak ordu mensuplarını gerekse de aydınları ve ulema sınıfını kendine tehlike gördüğünden ya öldürterek ya da sürgün etmesi ile de bu insanları kendine düşman etmeyi başarmış olup en sonunda da kendi halkını yoksullaştırarak vatandaşlarını aleyhine konumlandırmıştır. Gelişmekte olan teknolojiler, her ne kadar Libyalılar'ı rejimlerine daha bağımlı hale getireceği düşünülüyse de bu teknolojilere erişebilen Libyalılar dünyanın çeşitli yerlerinde yerine getirilen politik özgürlük ve yaşam kalitelerini öğrenmişler bu da muhtemelen hükümetten beklentilerin yükselmesine sebep olmuştur.

²⁴⁷ http://abcnews.go.com/International/libya-international-military-coalition-launch-assault-gadhafi-forces/story?id=13174246#.T4V3_Zr9NEC Erişim Tarihi: 11.04.2012.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI ve SOSYAL MEDYA

Arap Baharı olarak bilinen halk hareketlenmelerinde, sosyal medyanın nasıl kullanıldığı konusu araştırmanın ana konusudur. Bu amaçla yola çıkılarak, öncelikle örneklem ülkelerde medyanın gelişimi ve al Jazeera kanalı ele alınacaktır.

3.1 Mısır ve Libya’da Medyanın Gelişimi ve Al Jazeera Televizyonu

Her ülkenin kaderinde olduğu üzere Arap Dünyası’nın da ilk karşılaştığı medya aracı radyo olmuştur. Resmi adı اتحاد الإذاعة والتلفزيون المصري olan Mısır Radyo ve Televizyon Birliği, 1920’lerde radyo yayınına ve 1960 yılında ise televizyon yayınlarına başlamıştır.²⁴⁸ 1990’lara kadar 4 adet FM istasyonu bulunmaktaydı. Bugün 117 radyo istasyonun 106 tanesi Mısır radyo ve Televizyon Birliği tarafından sunulmaktadır.²⁴⁹ Mısır ekranlarında ise şu an 8 adet devlet televizyonu ve Nilesat uydusunda ise çevre uydu yayınlarını da kapsayarak ve ERTU yayınlarını da içine aldığı 94 kanal bulunmaktadır.²⁵⁰

Okuma yazma oranının düşük olduğu yıllarda hem radyo hem de televizyon halk tarafından sıkça kullanılmıştır. Zaten televizyonun mantığı Arap ailesi kavramı ile örtüşmektedir. İlk yıllarda Mısır televizyonu, Arap Kültürü ve İslam tarafından şekillenmişti. Ancak yine de ilk karşılaşan yaşlılar kendilerini bu alet için sihir kutusu demekten alıkoyamamışlar. Hatta Tarik Sabry, 7 yaşında sürekli kabuslar görmeye başladığında annesi لخيطة (khyatta) adı verilen cinlerin ve karabüyünün musallat olduğu durumlarda işbaşı yapan inançlı bir adama göstermiş tir oğlunu. Bir

²⁴⁸ <http://www.museum.tv/eotvsection.php?entrycode=egypt> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

²⁴⁹ http://www.fmlist.org/ul_frameset.php? Erişim Tarihi : 05.01.2012.

²⁵⁰ <http://www.nilesat.com.eg/Channels.aspx> Erişim Tarihi: 05.01.2012.

muayeneden sonra *khyatta* Tarık'ın annesine “*Bu televizyondan olur.17 gün boyunca izlemesin.Bu onu iyileştirir.*” cevabını vermiştir.²⁵¹

Bunun yanında; radyo Arap Dünyası'nda devleti kontrol etmenin bir aracı olarak ilk kez Mısır'da Abdül Nasır tarafından gerçekleştirilen 1952 tarihindeki darbenin, Enver Sedat tarafından duyurulması ile başlamıştır.²⁵² Daha sonra da aynı yayın kanalları İsrail ile olan savaş sonrasında da kullanılmıştır. İsrail ile 1967 yılında yapılan Altı Gün Savaşı'nda yenilgiye uğramasına karşın halka kendi yayınlarından galibiyetini sunması ise halkın belli bir kısmının erişimi bulunan ve 1943 yılında Kahire ofisi açılan BBC Arapça servisinden gerçeğin öğrenilmesi üzerine halkta şok etkisi yaratmıştır.²⁵³ Bu nedenle medya ile toplum arasındaki güven sarsılmıştır.

Şekil 3.1 Kahire Sokaklarından.“Mısır televizyonuna bir mesaj: Sizin yalanlarınıza inanmıyoruz. Siz rejimin ajanlarıdır”²⁵⁴

Bu güven kırıldıktan sonra, devlet toplumsal güveni sağlamak için neredeyse hiç bir çaba sarfetmemiş bu yüzden de genel anlamda Arap halkları, BBC ve ya CNN gibi uluslararası yayın

²⁵¹ Tarık Sabry, *Cultural Encounters in the Arab World: On Media, the Modern and the Everyday*, I. B. Tauris & Co Ltd, New York, 2010, s. 5.

²⁵² Andrew Hammond, *Pop Culture Arab World ! : Media, Arts and Lifestyle*, ABC-CLIO Inc, California, 2005, s. 47.

²⁵³ Hammond, a.g.e. , s. 49.

²⁵⁴ *Shahadat Magazin*, Nisan 2011, s. 13.

yapan kuruluşlara, yüzyüze iletişime ve ya yakın zamanda da yeni medyaya dayanmaya başlamıştır.²⁵⁵ Mısır, bu anlamda Nasır dönemi milliyetçiliğini radyo ve televizyon yolu ile yapmıştır. Bu durum, Nasır sonrasında iktidara gelen Enver Sedat ve Hüsnü Mübarek döneminde de devam etmiştir. Ancak yaşanan yanlış bilgi sebebiyle, devletin sahip olduğu kanallara güven de azalmıştır. 1996 yılında Nilesat uydusunun başlatılması ve bu sayede bölgede uydudan yayın yapan diğer kanalların izlenmesi, hem Mısır hem de Libya için dönüm noktası olmuştur. Bu durumun uydu kanallarından Katar merkezli olan al Jazeera kanalının, Mısır'da yayına başlaması ile oldukça değiştiği söylenebilir. 1996 yılında, bu kanal yayına girene kadar son derece İslamcı ve milliyetçi öğeler barındıran Mısır televizyonları, yeni bir anlam kazanırken halkta da değişim çanlarının çalınmasına sebep olmuştur. Hali hazırda, al Jazeera internet sitesinde yer alan etik kodlar da yansız ve gerçek haberciliğin benimsendiğini göstermektedir.²⁵⁶ Bu kanalın en ilgi çeken programlarından biri olan “**المعكس الاتجاه**” Aksi İstikamet programında gerek politik gerek dini konular hakkında farklı düşüncelere yer verilmiştir. Daha önce ilahiyat profesörleri, laiklerle ve ya türbanlı bir bayan, liberal kadınlarla bu problemleri tartışmamıştı.²⁵⁷ Bu durum elbetteki kimi Arap devletlerini korkutmuştur. Asıl korkmalarının nedeni ise yurtdışında yaşayan ve konuşmak isteyen ama sesini duyuramayanların muhalif Araplara televizyon platformunda ortam sunulması idi. Rejimler internete engel koyabiliyorlardı ama ne uydu sinyallerini bozabiliyorlar ne de uydu çanağı alımlarını durdurabiliyorlardı.²⁵⁸ En şiddetli engelleme teşebbüsünü ise Cezayir gerçekleştirdi. 27 Ocak 1999 tarihinde Aksi İstikamet programının konuğu olan iki Cezayirli, ordu ile beraber hükümetin Cezayir Sivil Savaşı esnasında içinde Cezayir'in önde gelen yazarlarının ve entellektüellerinin de bulunduğu 100.000'den fazla Cezayirli'yi öldürdüklerini söyledi. Bunun üzerine Cezayir Hükümeti ülkedeki şalterleri attırdı.²⁵⁹ Elektrikler geri geldiğinde, röportaj tam altı kez ardı ardına verildi. Bu durumda, Cezayir

²⁵⁵ Mamoun Fandy, **(Un) Civil War of Words: Media and Politics in the Arab World**, Greenwood Publishing Group, Westport, 2007, s. 134.

²⁵⁶ <http://www.aljazeera.com/aboutus/2006/11/2008525185733692771.html> Erişim tarihi: 06.01.2012.

²⁵⁷ Faisal Al Kasim, “The Opposite Direction: A Program which Changed the Face of Arab Television”, **The Al Jazeera Phenomenon** içerisinde, (der.) M. Zayani, Pluto Press, London, 2005, s. 94.

²⁵⁸ Al Kasim, a.g.e. , s. 94.

²⁵⁹ Anthony A. Maalouf, **The Influence of Al-Jazeera in the Arab World& Response of Arap Governments**, Villanova University, 2008, s. 46.

hükümeti pes etmek zorunda kaldı. Ne yazık ki Mısır'da çok daha acısı yaşanmıştır. Programın sunucusu, Faisal al-Kasim'in kardeşi sürgün edilmiştir.²⁶⁰ 2000 yılında Mısır kendi devlet kanalına al Jazeera süsü vermeye çalıştıysa da halk bunun propaganda olduğunu anlamakta gecikmemiştir.

Libya tarafında ise 1969'da Kaddafi darbesinden sonra yapılan ilk iş Bingazi'deki radyo ve televizyon istasyonunu ele geçirip aynen Mısır'da olduğu gibi Libya'nın Kral İdris Sanussi'den kurtulduğunu iletmektir.²⁶¹ 1977 tarihinde ise الجماهيرية العربية الليبية الشعبية الاشتراكية adı verilen Libya Arap Cemahiriyesi kuruldu. Burada cemahiriya kelimesi kitlelerin devleti anlamına geliyordu. Kitle-halk herşeyin üstünde tutuluyor ve halkın kimi özgürlükleri garanti altına alınıyordu. Demokrasi, aynen Kaddafi'nin Yeşil Kitabı'nda belirttiği gibi halkın elinde olacaktı.²⁶² Ancak konu; düşüncüyü açıklama ve yayma özgürlüğüne gelindiğinde özel kuruluşları reddettiği gibi bir halk yayınından bahsedilmiştir. Buna göre, herkesin kendi fikrini beyan etme hakkı vardır ancak bu bir grup ve ya özel mülkiyet olamaz. Kısacası kitle iletişim araçları herkesindir. Kitle iletişim araçlarının kontrolü de halk tarafından yapılacaktır. Değerler ise kitlesel sosyalist değerler olacaktır. Gruplara haklar tanınmıştır ancak şu şekilde tanınmıştır: örneğin tıpçılardan oluşan bir grup kendi dergilerini çıkartmakta özgürdürler ancak bu derginin içeriği tıptan öteye gidemez. Aslında gayet halkçı duran bu politikalar, gücü komiteler ve kongrelerle halka verse bile yine kendi elinde tutmuştur. Yani, pratikte kitle iletişim araçları Kaddafi'nin ve onun çıkarlarına hizmet eden yönetimin haricinde halkın elinde hiçbir zaman bulunmamıştır. Ta ki 2006 yılına kadar. 2006 yılında Kaddafi'nin oğlu, Libya hükümetinin özel radyo ve televizyonlara izin verdiğini açıklamıştır. 2009 yılında millileştirilene kadar Libya'da yayında olan tek özel uydu kanalı ve iki adet radyoya sahip al-Libya medya grubu ise yine Kaddafi'nin oğlu Seif al-Islam Gaddafi'nindi. 2009 yılında ise 90 adet Arap ve uluslararası yayın Libyalılar'a ulaştırıldı. Bu sadece izin verilen sayıydı.²⁶³

²⁶⁰ Hugh Miles, **Al-Jazeera: the inside story of the arab news channels that is challenging the West**, Grove Press, New York, 2005, s. 331.

²⁶¹ Ali M. Ghejam, "Mass Communications in The Libyan Jamahiriya", **Journal of Black Studies**, Vol. 20, No. 3, 1990, s.324

²⁶² Ghejam, a.g.e. , s. 324.

²⁶³ http://www.media-progress.net/MLF_Libya.html Erişim Tarihi: 06.01.2012.

Sosyalist ülkelerde kitle iletişim araçları partinin elindeyken, Batılı kapitalist ülkelerde ise direk politikadan ayrı ve özelleştirilmiş olsa bile bu iki güç birbirlerine son derece yakındırlar. Bu ülkelerde güçler ayrılığı esastır ve bunlar yasama, yürütme ve yargıdır. Ancak teknolojik gelişmelerle beraber, medya dördüncü güç olarak ortaya çıkmıştır ve amacı geri kalan üç gücü denetlemek ve incelemektir. Ancak bu dördüncü erk, toplumun kontrol altında tutulması amacı ile kimi ülkelerde, rejim tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Bu açıdan yönetici ile yöneten arasında bağ kurmasına karşın pek de eşit davranmamaktadırlar. Zira, bazı Arap liderlerinin eleştirilere karşı son derece hassas olduklarından; rejim, devletin memurları, askeri ve güvenlik güçleri, duruşmalar ve dini liderler hakkında yayın yapmak yasaklanmıştı. Bu durumda, Arap hükümetlerine ait medya; uydu alıcısı ve ya internete erişimi bulunmayanları yani dış dünyada gerçekten neler olduğunu bilmeyenleri hedefliyordu. Arap medyası için fakirlerin bilgi kaynağı da denilebilir.²⁶⁴ Ama şunu da belirtmek lazım ki kitle iletişim araçları sayesinde yönetilenler yönetenlere sesini duyurabilmektedir günümüzde. Bu açıdan uydu kanalları ve internet büyük bir öneme sahiptir. al Jazeera televizyonu, 18 günlük Mısır protestolarını, Tahrir Meydanı'ndan tek bir kamerayla vermeyip derinine inmiştir. al Jazeera kanalı, Tahrir Meydanı'na kamera sokabilen tek kanal olma özelliğini de taşımaktadır. Aynı şekilde daha hiçbir televizyon istasyonu Tunus'ta değilken 2011 ocağında Tunus'taki hareketlenmeleri dünyaya ilk duyuran yine al Jazeera televizyonu olmuştur.²⁶⁵ al Jazeera'nin önemini vurgulamak için, al-Jazeera Batı Şeria büro başkanı Walid al-Omary'nın cümlelerine bakmak yeterli olacaktır:

“Sanırım al-Jazeera'nin Arap perspektifini genişlettiğini söyleyebiliriz. Bizden önce hiçkimse Arap liderleri ve ya yozlaşma, hatta Arapların durumu hakkında bile birşey söyleyemezdi. Bunlar hassas konulardı. Şimdi inanıyorum ki Arap Dünya'sı büyük değişimlere, daha demokratik değişimlere yol alıyor. Geçtiğimiz birkaç senedir insanlar yabancı televizyon istasyonlarını

²⁶⁴ Hussein Amin, “Arab Media Performance in the Midst of War”, **Journalism Studies**, No. 3, 2002, s. 3.

²⁶⁵ Karin Kneissl, “Elements For a Scientific Analysis of the Arab Revolutions in Spring 2011”, Austrian Academy of Sciences, **AAS Working Papers in Social Anthropology**, Vol. 21, s. 6.

izleyebiliyor. Bilgi devrimi burada...İnsanlar liderlere “neden bu haldeyiz?”i sormaya başlayabildiler.”²⁶⁶

Manuel Castells ise al-Jazeera televizyonunun önemini şu halde vurgulayarak, devrimin diğer tüm sosyal medya araçlarının birbirine eklenmesi yolu ile hayat bulduğunu ima etmiştir:

“al Jazeera Facebook’da organize olmuş ,edindikleri bilgileri kaynak olarak kullanmış ve bunları mobil telefonlar aracılığı ile yaymış kişilerce dağıtılan bilgileri toplamıştır. Sonuçta interaktif televizyon, internet, radyo ve mobil iletişim sistemlerinin bir karışım oluşturduğu yepyeni bir kitle iletişim sistemi doğmuştur. Geleceğin iletişimi zaten şuanki devrimlerce kullanılmaktadır...”²⁶⁷

3.2 Mısır ve Libya’da İnternet

Mısır halkının internet ile tanışması gibi bir kavramı öne sürmek tarihsel bir bakış açısı gerektirmektedir. Devletin kendi içinde online bir sistemin oluşturulması, 1974’lere uzanırken, ancak 1999 yılında Bilişim Teknolojileri ve Komünikasyon Bakanlığı’nın kurulması ve bu kurumun kimi girişimleri sayesinde ilk bilgisayarlar ve internetler halk kullanımına açılmıştır.²⁶⁸ 2000 yılında Mısır, Arap bölgesinde en çok internet kullanıcısı olan 4. ülke konumundaydı ve sayısal olarak veri 60 internet servis sağlayısının (çoğunluğu Kahire ve diğer büyük şehirlerde hizmet verirken kırsalda 1-2 internet sağlayısı bulunmaktadır) 400.000 kullanıcısının olduğu verilmiştir.²⁶⁹ 2000 yılında nüfusu 60 milyon olan ülkede internet yaygınlığının, %0.4’den daha az olduğu ortaya çıkmaktadır. 2000 yılında bahsettiğimiz bağlantı cinsinin dial-up olduğunu belirtmekte yarar vardır. Bu tarz bağlantılar için telefon hattı kullanılır. Bu yüzden telefon hattınız, o sırada internet erişiminin hizmetinde olduğundan telefon hizmetini kullanamazsınız. 2000 yılında, sadece Mısır’ın en büyük telekomünikasyon şirketi Telecom Egypt’in 5.7 milyon

²⁶⁶ Miles, **Al-Jazeera: the inside story of the arab news channels that is challenging the West**, s. 336.

²⁶⁷ Khondker, “Role of the New Media in the Arab Spring” s.4

²⁶⁸ Sherif Kamel, “Towards Building a Knowledge-Based Society in Egypt”, **Portland International Center for Management of Engineering and Technology Conference (PICMET) on Technology Management in the Age of Fundamental Change**, Oregon, 2-6 Ağustos 2009, s. 1.

²⁶⁹ <http://www.itu.int/ITU-D/ict/cs/egypt/material/egypt.pdf> Erişim Tarihi: 09.01.2012.

kullanıcısı olduğu da düşünülürse internetin de telefonun da yaygın olmadığı anlaşılabacaktır. Dial-up ücretleri saatlik ve dakikalık olarak hesaplanırken, Telecom Egypt tarafından internet servis sağlayıcılarına ve ya müşterilerine kiralık hatlar da açılabilirdi.²⁷⁰ Bu hatlardan en hızlı interneti sağlayan 512 kbit/s'in ücreti aylık 1.006 dolardı.²⁷¹ Bu fiyat günümüzde internet hizmeti için ödediğimiz fiyatlarla karşılaştırıldığında inanılması güç bir rakam olarak karşımıza çıkmaktadır.

2010 yılında Egypt PC 2010 adı ile gerçekleştirilen proje, Mısır'ı bir bütün olarak çevrimiçi yapmak adına ve akademik sektörün yanı sıra ev haneleri içinde de bilgisayar sahipliği yoğunluğunu arttırmak amaçlı bir atılımdı. Telecom Egypt ile ortaklaşa oluşturulan projede, vatandaşlar telefon hattı kiralarak bilgisayar sahibi olabiliyorlar ve bilgisayarın ücreti de telefon faturasına yansıtılıyordu. 2011 yılına gelindiğinde, projenin kısmen başarılı olduğu söylenebilmektedir ancak yinede internet yaygınlığı konusunda yapılacak istatistiklerde sadece bu projenin rakamlarının kullanılması, internet kafelerin gözardı edilmesine yol açacaktır. 2011 yılında 80.4 milyonluk nüfus içinde internet yaygınlığı %24 olarak görülmektedir.²⁷² Bu da toplam 20 milyona yakın insanın internet kullanıcısı olduğunu göstermektedir.²⁷³ Önceden de belirtildiği üzere, internet kafeler Mısırlılar'ın en önemli internete erişim kaynaklarından. Kadınların bile ortalama internet kafede vakit harcamaları 3 yıl olarak saptanmıştır.²⁷⁴ Bunun haricinde, kadınların haftada yaklaşık 10 saatlerini internet kafelerde geçirdikleri de bulgulanmıştır.²⁷⁵ 2009 tarihli bir raporda, internet kafe kullanıcılarının %80'nin genç kitle oldukları ve bunların %60'ının interneti chat yapmak için kullandıkları bulgulanmıştır.²⁷⁶ Bunların yanında, internet kullanıcıların %28'inin protestolar sırasında haberlere ve gelişmelere ulaşmada tek kaynak olarak interneti kullandığı, bunların %63'ünün de bizzat protestolara

²⁷⁰ <http://www.itu.int/ITU-D/ict/cs/egypt/material/egypt.pdf> Erişim Tarihi: 09.01.2012.

²⁷¹ <http://www.itu.int/ITU-D/ict/cs/egypt/material/egypt.pdf> Erişim Tarihi: 09.01.2012.

²⁷² <http://www.freedomhouse.org/images/File/FotN/Egypt2011.pdf> Erişim Tarihi:09.01.2012.

²⁷³ <http://www.internetworldstats.com/africa.htm#ly> Erişim Tarihi:10.01.2012.

²⁷⁴ Deborah L.Wheeler, "Empowerment Zones? Women,Internet Cafes and Life Transformations in Egypt", **Information Technologies and International Development**, Vol. 4, No. 2, Kış, 2007, s. 95.

²⁷⁵ Wheeler, "Empowerment Zones? Women,Internet Cafes and Life Transformations in Egypt", s.96.

²⁷⁶ **Egypt Human Development Report**, s. 114.

katıldığı saptanmıştır.²⁷⁷ İnternet kafelerin yanı sıra, Mısır'ın 28 bölgesinde, vatandaşlara internet hizmeti veren 1740 kadar kulüp bulunmaktadır. Bu kulüplerde vatandaşlar interneti kullanabilirlerken aynı zamanda nasıl kullanılacağına dair eğitilmektedir.

Yürürlüğe konulan projeler sebebi ile bilgi ve iletişim teknolojilerine son derece sıcak baktığı düşünülebilen Mısır hükümetinin, sanıldığı kadar olumlu olmadığı ise verilen bazı demeçlerde göze çarpmaktadır. Mısır hükümetine bağlı olarak kurulan Bilgi ve Karar Destek Merkezi başkanı Rafat Radwan'ın internet kafeler hakkındaki yorumu şu şekildedir:

“İnternet kafeler gözetlenmelidir. Her aktivitenin iyi ve kötü yanları vardır. Mısır prensiplerine karşı olan kimi materyallerin internet üzerinden gönderilmesi gibi konularda merkezi kontrolü gerektiren kimi kısıtlamalar olmalıdır.”²⁷⁸

2004 Aralık ayında ise bu söylemler yerini bulmuş ve otoritelerce Kahire'deki 21 adet internet kafe sahibi tutuklanmıştır.²⁷⁹ İnternet kafe sahiplerinin tutuklanma nedenleri ise, kamu edebini küçük düşüren film ve fotoğrafların bulunduğu iddaa edilen bilgisayarlardı. Bunun dışında İçişleri Bakanlığı'na mensup memurların, internet kafe sahiplerinden müşterilerinin kimlik kartlarını fotokopi çekmesi ve ya kimlik numaraları ve isimlerini kaydetmesi de istenmiştir.²⁸⁰

2003 yılında Cenevre'de düzenlenen Bilgi Toplumu Dünya Zirvesi'nde Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek şu tarihi sözlere imzasını atmıştı:

“Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki devrimin etkileri sadece ekonomi ve kalkınma ile sınırlı olmamalıdır. Bunlar ulusların demokrasiye, insan haklarına ve demokrasiye yönelik eforlarını

²⁷⁷ syf.3 اول درست الكيفيت تفعل عمل الموطن المصري مع الأحداث السيئة عبر الإنترنت

²⁷⁸ “False Freedom: Online Censorship in the Middle East and North Africa”, Human Rights Watch, Kasım, 2005, Vol.17 s. 33.

²⁷⁹ <http://digital.ahram.org.eg/youmy/EventBrowes2.aspx?add=46875> Erişim Tarihi: 21.03.2012.

²⁸⁰ “False Freedom: Online Censorship in the Middle East and North Africa”, s.34

destekleyecek ve dünyaya barış ve adalet getirecek ülkeler arası kültürel, politik ve sosyal bağları güçlendirecek şekilde genişletilmelidir.”²⁸¹

Mısır hükümeti her ne kadar internet erişimi konusunda bölgedeki diğer pek çok ülkeye kıyasla önde olmasına ve total bir sansürlemeyi desteklememesine karşın, bazı websitelerini engellemiş, ileride de görüleceği üzere bazı blog yazarları için tutuklama kararları çıkartmış ve Müslüman Kardeşler gibi bazı muhalif grupların da websitelerini engellemiştir. Üstelik internet üzerinde ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı yasalar çıkartarak da bireylerin internet erişimlerini gözetleyerek diğer medya araçlarında olduğu üzere internet üzerinde de baskısını hissettirmeye çalışmıştır.

Mısır coğrafyası boyunca hem kentsel hem de kırsal bölgelerde yoğun olan internet kafeler sebebi ile bazı akademisyenler internetin Arap Dünyası’nı şekillendirme potansiyeli olduğunu savunmaktadır.²⁸² Özellikle kolay ulaşılabilirliği ve kullanıcılara gizlilik olanağı sağladığından gittikçe artan sayıda Mısırlı hem farklı bilgilere ulaşabilmekte hemde politik tartışmalarında yer aldığı tartışmalara katılabilmektedir. Bu alan bazı akademisyenler için şu şekilde bir alandır: “Mısır’daki bu yeni e-alan ne tamamen sanal ne de tamamen gerçek.”²⁸³

Özetlemek gerekirse, Mısır hükümeti bilgi ve iletişim teknolojilerini geliştirme yolunda adımlar atarken halkı bu konuda baskılama yoluna da gitmiştir.

Libya’da ise, internet öncelikle kamuda kullanılmak üzere 1998 yılında ülkeye girmiştir. 2000 yılına kadar, internet; genelde otoritelere hizmet ederken bu rakam 2000 yılı başlarında internetin tüm Libyalılar’a açılması ile artmıştır. 1998 yılında Libya’daki toplam kullanıcı sayısı 100’ü geçmezken 2010 başında bu rakam 350.000’lere ulaşmıştır.²⁸⁴ Ancak bunun yanında internet

²⁸¹ <http://www.itu.int/wsis/geneva/coverage/statements/egypt/eg.html> Erişim Tarihi: 21.03.2012.

²⁸² Edmund Ghareeb, “New media and the information revolution in the Arab world: An assessment.”, **Middle East Journal**, Vol. 54, No. 3, 2000, s. 395-418.

²⁸³ Doaa Alaa El Din Farag, “New Forms of Electronic Media and their Impact on Public Policy Making: Three Cases of Egypt”, **The American University in Cairo**, Yüksek Lisans Tezi, s. 37.

²⁸⁴ <http://www.internetworldstats.com/africa.htm#ly> Erişim Tarihi:10.01.2012.

kafelerde birden fazla insana hizmet verildiği de unutulmamalıdır. Libya’da şuan 3000 civarında kamu internet merkezleri ve özel internet kafeler bulunmaktadır.²⁸⁵ Bu yüzden resmi kullanıcı sayısının gerçekte birkaç kat daha fazla olduğu sonucu çıkartılabilir. Bugün, 7 adet internet sağlayıcı hizmet vermektedir. Bunlardan en büyüğü olan Libya Telecom and Technology Company’nin internet sitesinden edinilen bilgiye göre dial-up kullanıcıları 55.000 kadardır. Bunun yanı sıra dial-up hizmetinin kapsadığı alanlar yalnızca büyük şehirlerdir.²⁸⁶ Ayrıca ADSL hizmeti veren şirketin, DSL hızı 512 kpbs ile sınırlıdır. Bu hizmet için 7GB sınırı koyulmuş ve 20 Libya dinarı yani yaklaşık 30 TL ücret istenmektedir. Adı geçen şirketin başkanı Kaddafi’nin oğlu Mohammed Kaddafi’dir. Şirket, devlet şirketi olmakla beraber telekomünikasyon, telekom ve internet servisleri üzerinde kontrole de sahiptir.

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile monarşik yapıların demokratik sistemlere kayacağını öne süren tezler mevcuttur.²⁸⁷ Ancak bunun yanında devletlerin yönetim kademeleri bu kitle iletişim araçlarının “rıza” yaratma ve ya ideolojik aygıtlar olarak da kullanılabileceklerini gördüklerinden, dünya üzerinde devlet yönetimlerinin medya araçlarını ve kurumlarını manipüle etmekten kendilerini alamadıkları görünmektedir. Bu tarz çıkar odaklı ilişkilerde ise demokratik eksene kayışın fevkalade zorlaştığı da görünmektedir. Bu durumda, Kaddafi’nin oğlunun medya kurumlarında kilit noktalara yerleştirilmesi sürpriz sayılmamakla beraber, medyanın devlet yönetimindeki gücünün ispatlandığı da kanıtlanmıştır.

Kaddafi’nin oğlu yalnızca bu başkanlıkla yetinmemiş az öncede bahsedildiği üzere bazı kilit görevlere de getirilmişti. Libyana Mobil Phone Company ve tüm kablolu ve kablosuz telekomünikasyon araçlarının yönetiminden sorumlu resmi kurum olan General Post and Telecommunication Company’ninde başkanlığını yapmıştır.²⁸⁸ Son anılan kurum 19.02.2011 tarihinde internete erişimi büyük oranda kesmiştir.²⁸⁹

²⁸⁵ <http://www.anhri.net/en/reports/net2004/libya.shtml> Erişim Tarihi:10.01.2012.

²⁸⁶ <http://www.ltt.ly/en/personal/dialup/> Erişim Tarihi:10.01.2012.

²⁸⁷ Güngör, **İletişim:Kuramlar Yaklaşımlar**, s. 287.

²⁸⁸ <http://old.openarab.net/en/node/362> Erişim tarihi: 10.01.2012.

²⁸⁹ <http://www.guardian.co.uk/world/blog/2011/feb/19/libya-bahrain-protests-live-updates> Erişim Tarihi: 10.01.2012.

Şekil 3.2 11.02.2011-28.02.2011 Tarihleri Arasında Libya’da Google Trafikği²⁹⁰

Kaddafi hükümeti altındaki Libya, resmen internet düşmanı olarak sayılmasa ve total bir sansür uygulanmasa bile gözetim altında olan ülkelerdendir. Kaddafi genelde kendisine muhalif yayınlar yapan; akhbar-libya.com, libya-watanova ve libya-almostakbal.com gibi sitelere sansür uygulamış ve bloklamıştır ancak bu sitelere proxyler yolu ile ulaşım hala mümkündür.²⁹¹ Kaddafi rejiminin sona ermesi ile birlikte sansür devrinin bittiği söylenebilmektedir.²⁹²

3.3 Bloglar ve Blogculuk

Bloglar, 1993 yılında ortaya çıkmıştır ve önce weblog adını almıştır. Daha sonra o kadar popülerlik kazanmıştır ve blog ismini kazanmıştır.²⁹³ Asıl yaygınlığını ise Google şirketinin, blog kavramını üreten Pyra Labs şirketini satın aldığı 2002 yılına borçludur.²⁹⁴ Bloglar, hiçbir teknik beceri ya da bilgi gerektirmeden kullanıcılara kendi web sayfalarını oluşturmalarına imkan veren online günlükler olarak tanımlanabilir. Bloglarda günlük eklenen yazılar kronolojik olarak sıralanmasının yanı sıra diğer kullanıcılara yorum yapma imkanı da sunmaktadır. Kullanıcılar

²⁹⁰ <http://www.google.com/transparencyreport/traffic/?r=LY&l=WEBSEARCH&csd=1297619832558&ced=1298748600000> Erişim Tarihi:10.01.2012.

²⁹¹ **The Long-Aged Dictatorship 40 Years of Qaddafi Rule in Libya**, The Arabic Network For Human Rights Information, 29 Ağustos 2009, s.11.

²⁹² **Internet Enemies Report 2012**, Reporters Without Borders For Freedom of Information, 12 Mart 2012.

²⁹³ Zeynep Atikkan, Aslı Tunç, **Blogdan Al Haberi: Haber Blogları, Demokrasi ve Gazeteciliğin Geleceği Üzerine**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 24.

²⁹⁴ Courtney Radsch, “Core to Commonplace: The Evolution of Egypt’s Blogosphere”, **Arab Media & Society**, No. 6, Güz 2008, s. 2.

bloglarını başka bloglarla bağlayabilirler ve bu sayede daha çok blogun okunmasına yardımcı olabilmektedirler. 16 Şubat 2011 tarihinde dünya üzerinde farklı sebeplerle açılan blogların sayısı 156 milyondur. Bu rakamın 1 yıl içerisinde epeyce arttığı söylenebilir. Genelde yazıların yayınlanması için kullanılsa bile, videolar, müziklerin, fotoğrafların yayınlandığı bloglar da mevcuttur. Bloglar, Arap coğrafyasında yaşanan bazı devrimlerin bel kemiğini oluşturmuştur. Blogların politik tartışmalara dolayısı ile kamusal alan oluşturdukları gözlenmiştir. Habermas kamu tartışmalarının olabilmemesini katılımın herkese açık olması, herkesin eşit kabul edilmesi ve herhangi bir konunun tartışılabilmesine bağlamıştır. Bloglar bireylerin bir konu hakkında kendi seçimleri yönündeki bakış açılarını ararlarken büyüklü küçüklü bir çok karşıt grubun fikirlerini de bulabilir hale gelmiş ve aslında internet her fikrin tartışılacağı bir sanal kahvehane haline gelmiştir. Blogların bireylerin otokratik rejimlerde fikirlerini ifade edebilmesi için ana araç haline gelmiş olmakla beraber her ne kadar sanal kimlikler net dünyasında gezinse de statüler ortadan kalkmıştır. İnternet sayesinde fiziki sınırların ötesine geçilerek tartışmalar ve beyin fırtınaları arttırılmıştır. Her ne kadar tartışmalar çoğu zaman lokal haberler çerçevesinde olsa da farklı blog türleri ile farklı tartışma ortamlarının dolayısı ile kamusal alanın yaratılması da mümkün gözükmektedir. Ancak her devlet için teknolojik devrim farklı anlamlar taşımaktadır. Bu durum ülkenin demokrasi karnesi, refah seviyesi, eğitim oranı gibi pek çok farklı değişkene bağlıdır.

3.3.1 Mısır’da Blog Yazarları, Bloglar ve Üç Aşama

Mısır için konuştuğumuzda, daha öncede sıralanan sebepler dolayısı ile teknoloji, protestoları daha çok politik alana kaydırarak katkıda bulunmuştur. Bu yüzden ki politik bloglar çok daha fazla okunmuş ve çok daha fazla rakamlara ulaşmıştır. Öyle ki Harvard Berkman Center tarafından 2009 yılında Mısır Orta Doğu’nun en aktif online gazeteci bulunan ülkesi olduğunu belirtmiştir.²⁹⁵

İnternet, Mısır’da 2002 yılındaki Ücretsiz İnternet Girişimi ile yaygınlık kazanmıştır. Bu halde, blogların ülkeye ulaşması 2003-2004 yıllarını bulmuştur. Bu tarihten daha önce ise günümüzün ünlü Mısırlı blog yazarlarından Wael Abbas, e-mail listesi oluşturarak blog tarzı bir iletişimle

²⁹⁵ Zack Brissan, Panthea Lee, “Egypt: From Revolutions to Institutions” **The Reboot**, New York, 18 Mart 2011, s. 15.

politik görüşlerini aktarmaktaydı. Bu yüzden ilgili olan kullanıcıların blog kültürüne çok da uzak olmadıkları görünmektedir.²⁹⁶ Bu alışkanlıklar hala geçerliliğini kaybetmemiş olmakla beraber *al-Mahrousa* gibi aktivist listelerin, 9.510'a yakın e-mail adresine sahip oldukları ve bu listelerde günde 20'den fazla e-mail alışverişi olduğu saptanmıştır.²⁹⁷ Günümüzde Mısır kökenli blogların sayısını, internet kullanıcıları ile eşlemek imkansızdır. En büyük blog hostu olan *blogger.com*, Mısır menşeli 24.400 blog listelerken bir diğer büyük host olan *maktoobblog.com* ise 10.000 adetten söz etmektedir.²⁹⁸ Bu blogların büyük bir kısmının ise aktif olmadığı aşıkardır. Okuyucular tarafından bakıldığında ise, okunma istatistiğinin ölçülmesi imkansız yakın olmasına karşın, internet kullanıcılarının genç oldukları ve toplumun totaline göre daha aktivist oldukları çıkarımına; blogların alt kısımlarındaki yorumlara bakılarak varılabilir. Ayrıca pek şaşırtıcı olmayacak bir sonuç olarak, blogların takip edilme rakamları da zamana göre değişim göstermektedir. *Wael Abbas*'a ait blog ayda yalnızca yaklaşık 30.000 kez ziyaret edilirken, ilerleyen bölümlerde bahsedilecek olan ve ilk adımları 2004 yılında atılan *كفاية* (kefaye-yeter) hareketinin 2005 yılındaki sokak gösterilerinde oluşan katliamı ve cinsel tacizleri fotoğraflayıp röportajlarla beraber *الوعي المصري* (*Mısırlıların Uyanışı*) isimli blogunda yayınlaması ile sadece iki günde yarım milyon tıklama ile karşılaşmıştır.²⁹⁹

Mısır'da blogların üç aşamadan geçtiği söylenebilir. Bu aşamalar daha önce bahsedilmiş olan Emile Durkheim'in *ortak farkındalık* ve bu farkındalığın üç aşaması ile eşleştirmek mümkündür.

Birinci Aşama:Deneyisel Bloglama, 2003-2005 (Kefaya Hareketi ile bloglar ve blog yazarları emekliyor): İlk aşamada bloglar ülkeye ve fikirlere yeni girdiğinden bir deneysellik söz konusudur. 2003 yılında başlayan Irak Savaşı ile Iraklı blog yazarlarının yaşadıklarını yazmaya başlamaları, Mısırlı blog yazarlarına yol göstermiştir. Bu sayede, 2004 yılında Kefaya hareketinin başlamasına ve hatta yaygınlaşmasına sebep olunmuştur. Pek çok farklı politik

²⁹⁶ Tom Isherwood, "A New Direction or more of the same? Political blogging in Egypt", *Arab Media & Society*, No. 6, Güz 2008, s. 5.

²⁹⁷ http://groups.yahoo.com/group/el_ma7rousa Erişim Tarihi: 02.02.2012.

²⁹⁸ Isherwood, "A New Direction or more of the same? Political blogging in Egypt", s. 3.

²⁹⁹ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/25/AR2007052502024.html> Erişim Tarihi: 02.02.2012.

görüştten elitist kesim, Kahire’de toplanarak insanların Hüsnü Mübarek’in başkanlık seçimlerine tek aday olarak girmemesi ve hatta devrilmesi hususundaki isteklerini ve diğer insanların bunu kamusal alanda belirtmek konusundaki korkularını gidermek adına gösterilerde bulunmuşlardır.³⁰⁰ Bu gösteri sonrasında başka gösterilerde yapılmış ve bunlar Mısır’ın herhangi bir medyasından önce, blog sahiplerince fotoğraflanmış ve haber haline getirilmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri hiç kuşkusuz medyanın devlet tekelinde olması ve ya devlet çıkarlarına göre hareket etmesidir. Bunun yanı sıra 2004’de başlayan ve daha sonra da devam eden Kefaya hareketleri duyurulmaya başladıkça halkın girdabına girdiği suskunluk sarmalının da kırılması sonucunu doğurmuştur.

Şekil 3.3 12 Aralık 2004- Kefaye Hareketi Protestosu’ndan.³⁰¹

Deneysel aşamanın devam ettiği 2005 yılına kadar olan süreçteki ilk blog yazarları arasında Manal ve Alaa, Sheriff Ahmad, Malek Mustafa, Hossam el-Hawalawy, Ramy Raoff, Wael Ghonim gibi isimler bulunmakta idi. Manal ve Alaa bloglarını başlangıçtan itibaren hem İngilizce hem de Arapça olarak yazarken, Hossam el-Hawalawry gibi isimler yalnızca İngilizce bloglar

³⁰⁰ <http://www.merip.org/mero/mero020205> Erişim Tarihi: 02.02.2012.

³⁰¹ <http://www.flickr.com/photos/elhamalawy/sets/72157594373401893/> Erişim Tarihi: 02.02.2012.

yazarak kendi arkadaşlarını hedef kitle saydıkları gibi direk Batılı ülkeleri de hedef kitleleri arasına katmışlardır. Bunun yanı sıra, Ahmad Malek gibi blog yazarları yalnızca Arapça bloglar yazmışlardır. Bu insanların büyük bir kısmının mühendis oldukları yani teknoloji ile alakalı bireyler oldukları gözden kaçırılmamalıdır. Keza internetin çok düşük oranlarda evlerde bulunduğu bu yıllarda; bu bireylerin bloglarda öncü rolde olmaları şaşırtıcı değildir. Blogların yanı sıra, Kefaya Hareketi'nin kendi sitesi olan hakamasria.org, 2004 yılında kullanıma açılmıştır. Sitenin webmaster'ı Malek Mustafa da, malek-x.net isimli bloguyla o günden beri düşüncelerini bloguna yazmaktadır. Kefaya Hareketi'nin bloglardan başka teknolojiler de kullandığı farkedilmiştir. Bunlar arasında daha önce bahsedilmiş olan e-mail listeleri ve sms teknolojisi de mevcuttur. Ancak bu örnekler aktivistlik aşamasında gerçekleşmiştir. Şimdilik yalnızca birer birer insanların birşeyleri farkettileri ve bunları bloglarında amatörce yayınlamaya çalıştıkları bir dönemden bahsetmekteyiz. Bu evrede karşımıza çıkan ortak farkındalığın ilk aşamasıdır. Yani bireylerin birşeyler bildikleri zamandır. Ülkede yaşanan bazı olayların farkında olan blog yazarları bu aşamanın merkezini oluşturmaktadırlar. Açıkça görünen o dur ki bu aşamada aktivist olan tek grup da bu gruplar ve çevrelerindeki olmuştur. Bu aşamadan hemen sonra ise herkesin, herkesin birşey bildiğini bildiği zamana yani aktivistliğin egemen olduğu zamana geçiş olacaktır.

İkinci Aşama: Aktivistlik: 2005-2006 (Blogların Artması ile Hüsnü Mübarek'in Kaygıları da Artıyor): Blogların 2005 yılı ile beraber olgunlaşmaya başladığı söylenebilir. Keza 2005 yılı ile beraber; Değişim İçin Gençlik, Değişim İçin İşçiler, Sokaklar Bizim gibi çeşitli grupların, internet üzerinde değil bizzat gerçek yaşamda oluşturulmaya başlandığı gözlemlenmiştir. Bu gruplar Kefaya Hareketinin en önemli çıktıları olmuştur. Bu süre içinde, Mısır yönetimi teknolojik gelişmeleri engellemek yerine, protestolarda fiziksel güç kullanarak grupları dağıtma ve ya kontrol altına alma eğilimi göstermiştir. Üniversitelerde önlem alınmış, Mısır'da varlığını uzun zamandır gösteren liberaller, devletçiler ve islamcılar gibi pek çok farklı ideolojiye bağlı insanlardan oluşan hareketlerden özellikle Müslüman Kardeşler'in, üniversitelerden mezuniyetlerini engelleme noktasına gitmiştir.³⁰² Öncelikli olarak incelediğimiz internet bağlantısına alternatif olacak araçların da etkin bir biçimde kullanıldığı da göze çarpmaktadır.

³⁰² <http://www.merip.org/mer/mer245/young-brothers-cyberspace> Erişim Tarihi:06.02.2012.

Zira protestocuların kesilen internet bağlantılarına karşı hazırlıklı olmaları gerekmiştir. Örneğin binlerce mobil telefona gönderilen mesajlar, 2005 yılının Haziranındaki eyleme 2000'den fazla insanın katılmasına; bu haliyle de o güne kadar yapılmış en organize ve en etkili reform hareketi olarak yorumlanmıştır.³⁰³ 2005 yılı sonlarında da internet bağlantısı kesilen protestocular; telefon, faks gibi diğer iletişim teknolojilerini kullanmışlardır.³⁰⁴ Teknolojik değişimlerin yaşandığı bu yıllarda, insanlar kendi websitelerinde diğer insanların da katılabilecekleri bir forum yaratarak bireylere konuşma özgürlüğü vermişlerdir. 2005 yılı sonundan 2006 yılı başlarına kadar, bu protestolarda oluşan cinsel tacizleri ve sonrasında gerçekleşen işkenceleri bloglarında yayınlayan blog yazarlarının karşısında, yerel ve ulusal basın, çıkarları ve/veya hükümet baskısı nedeniyle bu olayları gündemlerine yerleştirememişlerdi. Ancak özellikle hareket için kurulan websitesi sayesinde öncelikle blog yazarlarına daha sonra da kamuya seslenen Kefaya stratejisi en sonunda uluslararası ve ulusal medyayı da etkisi altına almıştır. Durum öyle bir hal almıştır ki Amerika Birleşik Devletleri Bakanı Condoleezza Rice tutuklamaları protesto etmek amacı ile Mısır'a olan gezisini iptal ettiğini açıklamıştır.³⁰⁵

Bu dönemi isminden de anlaşılacağı üzere blog yazarlarının aktivist haline ve ya aktivistlerin blog yazarları haline dönüşmeleri belirlemiştir. David S.Meyer'in de belirttiği üzere “devletler ortak bir neden ve dolayısı ile kimlik yaratarak muhalifler oluştururlar”.³⁰⁶ Hüsnü Mübarek'in yaptığı hata ise yine Kefaya Hareketleri sebebi ile Mayıs 2005 tarihinde birden çok adaylı seçimlere imkan veren anayasa düzenlemesi hakkında referandum yapılacağını duyurmasıdır. 25 Mayıs 2005 tarihinde sokaklara inen protestocular; askerlerin tartaklamasına maruz kalmış ve cinsel tacizlerle protestoları bastırma girişimi hem ülke içinde hem diğer Arap devletlerinde hemde dünyada yankı bulmuştur. Ancak belirtmekte yarar vardır ki; bu işkenceleri ve tacizleri haber haline getiren yine blog yazarları olmuştur.

³⁰³ <http://weekly.ahram.org.eg/2005/748/eg10.htm> Erişim Tarihi:06.02.2012.

³⁰⁴ Yavuz, Erdurmaz, **Arap Baharı ve Türkiye:Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları**, s. 61.

³⁰⁵ http://english.people.com.cn/200502/27/eng20050227_174845.html Erişim tarihi: 06.02.2012.

³⁰⁶ David S.Meyer, “Opportunities and Identities: Bridge-Building in the Study of Social Movements”, **Social Movements:Identity,Culture and the State** içerisinde, (ed.) D. S. Meyer, N. Whittier, B. Robnett, Oxford University Press, New York, 2002, s. 13.

Şekil 3.4 25 Mayıs 2005 - Kefaya Hareketi Protestosu'ndan.³⁰⁷

Günümüzde de en etkili bloglardan biri sayılan Mısır Digital blogunun sahibi Wael Abbas bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Mısır’daki bloglar diğer ülkelerden çok farklı. Biz bloglarda gazetecilik yapıyoruz... Basında haberler sansürleniyor ve yazıların içeriğine müdahale ediliyor... Blog yazarları bu boşluğu doldurmak için paçaları sıvadılar. Basının üstüne gitmediği olayları fotoğrafla ve videoyla görüntüleyip dijital ortamda kullandılar. Bloglara yansıyan çarpıcı haberler halkın ve merkez medyanın dikkatini çekmeye başladı. Bu arada halk politik aktivistlerin faaliyetlerini ve düşüncelerini öğrenme imkanı buldu. Toplum ilk defa farklı düşüncelerle tanıştı. Merkez medyanın hiç değinmediği konulardı bunlar, halk adeta yeni bir dünyayı keşfediyordu. Bloglar gazete işlevi gördükleri için bu kadar popüler oldular.”³⁰⁸

Bloglarda yer alan haberler, blog yazarlarına Uluslararası Af Derneği, Gazetecileri Koruma Komisyonu gibi pek çok ulusal kurum tarafından profesyonel gazeteci sıfatını almalarına neden

³⁰⁷ http://baheyya.blogspot.com/2005_05_01_archive.html Erişim Tarihi:08.02.2012.

³⁰⁸ Atikkan, Tunç, **Blogdan Al Haberi: Haber Blogları, Demokrasi ve Gazeteciliğin Geleceği Üzerine**, s. 87.

olmuştur. Aynı zamanda bu organizasyonlar blog yazarlarının haber ettikleri konular hakkında yayınlar çıkartmaya başlayarak hem Mısır hükümetini kısıtırmaya hem de uluslararası kamuoyunu Mısır'da vukuu bulan olaylar hakkında bilgilendirmeye başlamışlardır. Kefaya grupları tarafından haber haline getirilen dökümanlar bu tarz kurumların yanı sıra, al-Jazeera, BBC, the Washington Post, the New York Times, CNN ve hatta Mısır'ın en muhalif gazetelerinden biri olan al-Karama gazetesinde bile yayınlanmıştır.³⁰⁹

Bu aşamada karşımıza çıkan ve halk arasında büyük yankılar bulan diğer bir olay ise 25 Ekim 2006 yılında, Ramazan ayı sonunda Kahire'de Olay Metro Sineması'nın önünde, dansöz Dina'yı görmek için toplanan bir grup kadının, tacizlere maruz kalması idi.

Şekil 3.5 25 Ekim 2006 Tarihinde Metro Sineması Önündeki Taciz Olayı³¹⁰

³⁰⁹ Nadia Oweidat, Cherly Benard, Dale Stahl, Walid Kildani, Edward O'Connell, Audra K. Grant, **The Kefaya Movement: A Case Study of a Grassroots Reform Initiative**, National Defence Research Institute, California, 2008, s. 24.

³¹⁰ <http://misrdigital.blogspot.com/archive/2006/10/20/شهوة الإنتصار اقوا لاغتيا لا اقوا لاكل.html> Erişim Tarihi: 06.02.2012.

Bu kadınlar tacize uğrarlarken, rejim yanlısı polisin bunu izlemesi ve hiçbir şekilde engellememesi ise fitili ateşlemiştir. Yıllardır güvenlik güçleri ve polisin Mısır Halkı'na yaşattıkları şiddet ve cinsel taciz, hiçbir zaman bu kadar şeffaf bir şekilde gündeme oturmamıştı. Bu olay ise ne yazılı medyada ne de uydu kanallarında yer bulmuştu. En güvenilir uydu kanalı olan al-Jazeera ise elindeki yayınları yayınlamaması için otoritelerce uyarılmıştı.³¹¹ Bundan üç gün sonra Nawara Negm, Dream Tv'de bu konuyu konuşmaya başlayınca programın sunucusu olayları araştırmak istemiş, olay yerindeki dükkan sahipleri, görgü tanıkları gibi kişilerin %90'ı olayın vukuu bulunduğunu iletirken, İçişleri Bakanlığı asla böyle bir olayın olmadığını ve böyle bir şikayetin de kayıtlı olmadığını vurgulamıştır.³¹² Bu olay da blog yazarlarınca tarafından görüntülenip bloglarında yayınlanınca, bloglar tek güvenilir kaynak olarak algılanmaya başlanmış olmasının yanında yerel ve ulusal medyanın da tetiklenmesine sebep olmuştur. Zaten bu sayede de Mısır Devleti'nce yürütülen medyanın haberlerine meydan okuma yolu da açılmış olmuştur. Bu olayları bloguna koyan ilk isimlerden Malek Mustafa o güne kadar günde ortalama 30 yorum alırken yorum sayısı 750'lere ulaşmakla kalmamış, basın daha fazla duyarsız kalamayınca hükümet köşeye sıkıştırılmıştı.³¹³ Görüntüleri çeken Wael Abbas'ın blogu ise 60.000 görüntülenme ile rekora ulaşmıştır. Aynı yıl hükümet muhalifi gazetelerden biri olan, 1998 yılında aynı sebeplerle kapanıp 2004 yılında tekrar yayına başlayan al-Dustur gazetesi bir blog açarak diğer blogları tanıtmaya başlamıştı.³¹⁴ Bunun yanı sıra, sıklıkla halk arasında kullanılan deyimleri ve metaforları kullanarak direk gençleri etkileyen konularda gençleri cesaretlendirmeye çalışan gazete, rejim ve direk Hüsnü Mübarek kritikleri ile ünlü olan İbrahim Issa'nın makalelerini de yayınlamaya başlamıştır.³¹⁵ Kefaye Hareketi sayesinde halkın devletçe ne derece suistimal edildiği ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra, bu dönem içinde her ne kadar Müslüman Kardeşler son derece baskın görünse bile pek çok farklı grubun birlikte hareket ettiği çıkarımına varılabilir. Bu aşamanın en önemli özelliği zaten pek çok farklı gruptan aktivistin tek bir çıkar

³¹¹ Rania Al Malky, "Blogging for Reform:the Case of Egypt", **Arab Media & Society**, No. 1, Yaz 2007, s. 3.

³¹² Al Malky, a.g.e. , s. 3.

³¹³ Al Malky, a.g.e. , s. 3.

³¹⁴ Al Malky, a.g.e. , s. 3.

³¹⁵ Samia Mehrez, **Egypt's Culture Wars: Politics and Practice**, The American University in Cairo Press, Kahire, 2010, s. 69.

altında toplanmasıdır. Ayrıca bu aşamada görülen o dur ki vatandaş gazeteciliği kavramı popülerlik kazanmıştır. Bloglar sayesinde haberlerin geleneksel basın yollarına gerek kalmadan kamuya kazandırılması kolaylaşmış ayrıca bu hiçbir profesyonellik gerektirmeyecek duruma gelmiştir. Kısacası internet yolu ile bloglar yeni bir ekosistem yaratmıştır. Bu sayede hem aynı düşüncelerde olan bireylere ulaşmanın hemde fikirlerini başkaları ile paylaşmanın maliyeti büyük oranda düşmüştür. Gazetecilik kavramı artık toplumla tam anlamda bütünleşme yoluna girmektedir. Clay Shirky durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Hiçbir zaman bu kadar çok insan bu kadar çok insanla birlikte bu kadar çok şey söylemekte ve yapmakta bu kadar özgür olmamıştı.”³¹⁶

Üçüncü Aşama: Çeşitlenme ve Parçalanma-2006’dan Günümüze (Bloglar diğer sosyal medya araçları ile bütünleşiyor): Bu aşamada, blogların fazlalaştığı ve çeşitlendiği görülmektedir. Kefaye Hareketi’nin belli sebeplerle düşüşe geçtiği gözlenirse bile bu protestolar aslında vatandaşların suistimal edildikleri takdirde neler yapabileceklerini gösteren primatif bir süreçtir. Kefaye hareketinin Mısır Halkı’na armağan bıraktığı durum ise blogların gelişmesine katkıda bulunmasıdır. Ünlü blog yazarlarından Malek Mustafa bloglamaya Kefaye hareketleri ile başlamış ancak 2011 yılı sonuna kadar bloguna yazılar koymaya devam etmiştir.³¹⁷

Politik bloglar haricinde sanat gibi farklı tematik bloglar açılmış olmaya başlansa bile protestolardan haber almak, aktivistlerle temasta kalmak ve aktivist olabilmek için blog sahibi olmak ve ya blog takip etmek zorunlu idi. Devlet kontrolünü egale edebilecek bir sistem oturtulmuş olmakla beraber siberaktivizm yolu ile yepyeni bir kamusal alan kavramı ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren, bloglar gerçek hikayelerin anlatıldığı ve hem Arap Dünyası’nca hem yabancı gazetecilerce, hükümetlerce ve vatandaşlarca en önemli kaynak olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Keza, Mısır yönetiminin de blog yazarlarını ciddiye almaları ve bu blog yazarlarını -daha net bir ifade ile aktivistleri- gerek gösteriler sırasında gözaltına almaları gerekse tehdit etmeleri blogların ne kadar önemli bir iş çıkarttığını ortaya koymuştur.

³¹⁶ Shirky, **Herkes Örgüt:İnternet Gruplarının Gücü**, s. 108.

³¹⁷ <http://malek-x.net/> Erişim Tarihi:09.02.2012.

Daha öncede belirtildiği üzere bloglar bu dönem zarfı içerisinde çeşitlenmeye başlamıştı. İşkencenin hasıraltı edildiği Mısır'da daha 2006 yılında, Noha Atef isimli bir bayan *tortureinegypt.net* isimli bir blog kurarak, Mısır'da uzun zamandır özellikle polislerce uygulanan işkencelere dikkat çekmek için yazılar yazmaya başlamıştı.³¹⁸ 2007 yılından itibaren çeşitli videolar ve fotoğraflarla beraber yazılar yazan Atef, en etkili ve önemli blog yazarlarından biri olmuştur. 23 Şubat 2010 tarihinde sitede yayınlanan bir Youtube videosunda, Mısır İçişleri Bakanı Habib Eladly her ne kadar Mısır'ın bir polis devleti olmadığını, polisler ve güvenlik güçlerinin işlerini anayasa ve kanunlara göre yaptıklarını ve asla limitlerini aşmadıklarını belirtse de yayınlanan fotoğraflar Mısır güvenlik güçlerinin olayları tahammül edilemeyecek seviyeye çıktıklarını göstermektedir.³¹⁹

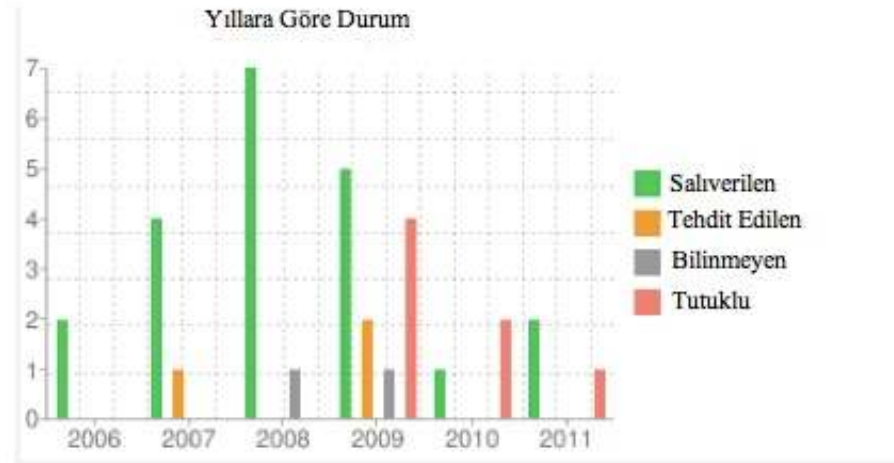
Şekil 3.6 İskenderiye Güvenlik Güçleri'nce İşkence Gören Bir Vatandaş³²⁰

³¹⁸ <http://tortureinegypt.net/> Erişim Tarihi:13.02.2012.

³¹⁹ <http://tortureinegypt.net/node/2470> Erişim Tarihi:13.02.2012.

³²⁰ <http://tortureinegypt.net/node/2263> Erişim Tarihi:13.02.2012.

2006 yılından itibaren Mısır yönetiminin blog yazarları karşısında artık ciddi tavır aldıkları da görünmektedir. Protestolarda taciz ve ya tartaklama uygulanmasının dışında, hükümeti ve Hüsnü Mübarek'i eleştirdikleri gerekçeleriyle pek çok blog yazarı tutuklanmaya başlanmıştı.

Tablo 3.1 2006-2011 Tarihleri Arasında Tutuklanan,Serbest Bırakılan,Tehdit Edilen ve Bilinmeyen Blog Yazarlarının Sayıları ³²¹

Tutuklananlar arasında; www.manalaa.net isimli blogun sahibi Alaa Abd el-Fattah, malek-x.net blogunun sahibi Malek Mustafa, ana-ikhwan.blogspot.com blogunun sahibi Abd Al Moneim Mahmoud ve sharkawy.wordpress.com blogunun sahibi Mohamed Sharkawy gibi isimler bulunmakta idi. Daha pek çok blog yazarı ise tutuklanmasa bile tehdit telefonları almaya daha 2006 yılında başlamışlardı.³²² Blog yazarlarının tutuklanmalarının haricinde ailelerine ve arkadaşlarına da zarar verilmiştir. 6 Kasım 2006 yılında, ilk kez Abdel Kareem Nabil Soliman bloguna peygamber Muhammed hakkında yazdıkları sebebi ile tutuklanmıştır.³²³ Kendisi ancak 1470 gün hapis yattıktan sonra özgür kalabilmiştir. Bu süreçte kendisine destek vermek isteyen

³²¹ <http://threatened.globalvoicesonline.org/bloggers/egypt> Erişim Tarihi: 16.02.2012.

³²² <http://www.arabawy.org/2006/09/22/state-security-threatens-blogger/> Erişim Tarihi:09.02.2012.

³²³ <http://karam903.blogspot.com/search?updated-min=2006-01-01T00:00:00%2B02:00&updated-max=2007-01-01T00:00:00%2B02:00&max-results=46> Erişim Tarihi:14.02.2012.

bireyler için ve dünya kamuoyunda cezasının yer bulabilmesi sebebi ile açılan freekareem.org sitesi dünyadaki bütün insanların konuşma özgürlüğüne verdikleri önemi bir kere daha göstermektedir. Kareem ile aynı kaderi paylaşan diğer blog yazarlarından birkaçı ise matabbat.blogspot.com sitesinin sahibi Mohamed Refaat varken manalaa.net sayfasının sahibi Alaa Abd El Fattah gibi ünlü blog yazarları birkaç gün bloglarında yazı yazmamaları sayesinde tutuklandıkları ortaya çıkmıştır. Aslında Hüsnü Mübarek’in 30 Mayıs 2006 tarihli demecinde blog yazarlarının yazdıkları sebebi ile kanunlara göre yargılanabileceklerini duyurulmuştur.³²⁴ Zira Eylül 2002 tarihinde internet trafiğini izlemek ve kontrol etmek amacı ile polis gücü içerisinde özel bir birim de kurmuştu.³²⁵ Mohamed el Sharqawi de sesini duyurmaya çalışan blog yazarlarından biridir. 25 Mayıs 2006 tarihinde güvenlik güçleri tarafından kaçırılmış ve gördüğü işkence ve cinsel tacizi dışarıya gönderdiği bir mektupla kamuya duyurmuştur.³²⁶ Kamusal alan konusunda en yetkin bloglardan biri hiç kuşkusuz Baheyra blogudur.³²⁷ Direk politik eylemlere ve aktivitelere katılmaktan ziyade sofistike analizleri ile Kefaye Hareketi’ne yazılar yazarak destek olmuştur.

Gelecek bölümlerde değerlendirilecek olan Twitter, Facebook ve Youtube gibi sosyal medya araçları; mobil telefon ve internet teknolojilerinin gelişmesi ile beraber blogculuğa evrim geçirtmiş ve bloglar bu sosyal medya araçlarına bağlanmıştır. Bloglar, Kefaye Hareketinde görüldüğü üzere var olan potansiyeli uluslararası tanınma sağlanması adına kanalize etmiştir ancak kitlelerin mobilize edilmesi konusunda tek başına rol oynadığı söylenemez. Facebook ve özellikle Twitter araçlarının yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması ile tutuklanan blog yazarları durumları hakkında anında haber verebilir duruma gelmekle kalmamış, polis güçlerinin yoğunlaştıkları yerler hakkında da diğer protestocuları bilgilendirmişlerdir. Flickr gibi fotoğraf paylaşma siteleri ile tüm dünya basınına güncel fotoğraflar sağlanmıştır. Twitter ile alakalı kısımlara geçmeden önce bu sosyal medya aracının bireyler arasında iletişim kurma konusunda ne kadar önemli olduğunu gösteren en etkili örnek James Karl Buck isimli Amerikalı muhabirin

³²⁴ http://www.meforum.org/1030/dissident-watch-muhammad-al-sharqawi#_ftnref8 Erişim Tarihi: 14.02.2012.

³²⁵ Hossam Bahgat, “Egypt’s Virtual Protection of Morality”, **Middle East Report**, No. 230, Yaz 2004, s.23.

³²⁶ http://www.manalaa.net/sharkawy_testimony Erişim Tarihi: 14.02.2012.

³²⁷ baheyra.blogspot.com Erişim Tarihi: 23.03.2012.

Mısır'da polis istasyonuna götürülürken Twitter hesabından attığı tek kelimelik mesajdır. “Tutuklandım” kelimesi Twitter hesabından kendine bağlı olan diğer tüm kullanıcılara iletilmiş olup kendinden gelen güncel tweetleri Hossam el-Hamalawy kendi blogunda paylaşmıştır.³²⁸ Belkide blog ve Twitter kardeşliği yolu ile Buck hala hayatta olabilir.

Mısır ve bloglar ile alakalı olarak, Marc Lynch'in Arap politik blogculuk tiplerinin tipolojisine yer vermek uygun olacaktır. Marc Lynch bu tipolojiyi şu şekilde özetlemiştir:

“Arap politik blog yazarları üç şekilde katılım sağlamaktadır. Bunlar aktivistlik, köprü blogculuğu ve kamusal alancılardır. Aktivistlikte blog yazarları blogları kullanarak politik aktivitelerin koordine edilmesi, bilginin yayılması ve tartışılan politikanın etkisine dikkat çekilmesi yolları ile direkt olarak politik harekete katılım söz konusudur. Köprü blogculuğunda kendi toplumlarının anlatılmasını amaçlayarak ingilizce bloglar yazarak batılı okuyucuların ilgisini çekmek amaçtır. Son olarak kamuyu cesaretlendirme ve kamusal alana hitap etme amacıyla bulunan blog yazarları ise direkt politik hareket içine girmeyi amaçlamamakla beraber Arap ve ya İslam politiği ile beraber özellikle kendi iç politikaları hakkında kamu tartışmalarını hedeflerler.”³²⁹

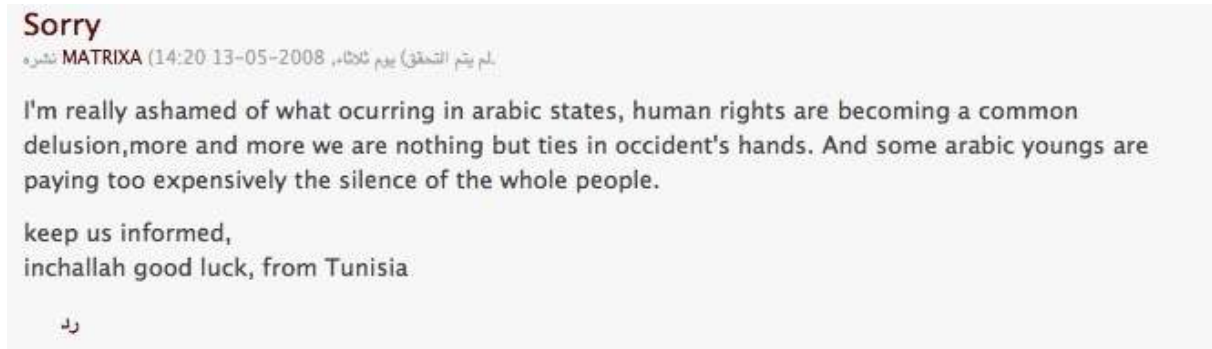
Lynch'in kaçırmış olduğu tek nokta vatandaş gazeteciliği kavramıdır. Bunun yanı sıra Mısırlı blog yazarları bu kategorilerden genelde bir ve ya birden fazlasına uygun düşmektedir. Blogların, halkın çarkları içine girdiği suskunluk sarmalı'nın da kırılmasında önemli bir rol oynadığına daha öncede değinilmişti. Kolay ulaşılabilirliği gibi sebeplerle, aynı düşüncede olan bireylerin harekete geçmesi daha kolaylaşmıştır. Enver Sedat suikastından beri yürürlükte olan olağanüstü hal yasası, büyük kitlelerin hükümet izni olmadan toplanmasını engellemekte ve polise büyük güçler vermekte idi.³³⁰ Bu açıdan düşünüldüğünde de fiziki hallerde toplantı yapılması neredeyse imkansız olan bu ortamda gerek viral yollarla gerek bloglardan bloglara geçiş yaparak protesto tarihleri ve zamanlarının duyurulması gittikçe kolaylaşmakta idi. Suskunluk sarmalı konusunda

³²⁸ http://articles.cnn.com/2008-04-25/tech/twitter.buck_1_cell-phone-blog-anti-government-protest?_s=PM:TECH Erişim Tarihi: 17.02.2012.

³²⁹ Marc Lynch, “Blogging the New Arab Public”, **Arab Media & Society**, No. 1, Yaz 2007, s. 10-11.

³³⁰ <http://news.egypt.com/en/the-emergency-law-in-egypt.html> Erişim Tarihi: 16.02.2012.

başka bir örnek de gruplar içinde ayrılıkları kolaylaştırmasıdır. Abdel Monem Mahmoud isimli Müslüman Kardeşlere üye bir blog yazarı kendi blogunda din ile politikanın birbirinden ayrılmasının imkansız olacağını belirten makalesi üzerine bunun tehlikeli olduğunu savunan bir yazı yazmıştır.³³¹ Grupların yanı sıra bloglar Arapların diğer Arap halkları ile haberleşmesi-ki domino etkisi olarak nitelendirilen protesto ve ya devrimlerin gerçekleşmesinde önemli etkisi olduğu aşıkardır- ve çoğunluğu otokratik rejimlerde yaşayan Arap halklarının suskunluklarını bozması adına önemli bir kaynaktır. malek-x.net blogunun sahibi Malik Mustafa tutuklamalar hakkında bloguna yazı yazdığında Tunuslu bir bireyden iyi şanslar yorumu alabilmiştir.³³²

Şekil 3.7 malek-x.net İnternet Sitesine Gönderilen 5 Nisan 2008 Yazısı Yorumlarından (Arap devletlerinde olanlardan utanç duyuyorum, insan hakları gittikçe hayal oluyor... bizi bilgilendirin, Tunus'tan inşallah iyi şanslar)³³³

Görülen o dur ki, insanlar seslerini çıkartmaya başlamış ve bundan korkmamaları gerektiğini ve bunun aslında herşeye değer olduğunu anlamaya başlamıştır. 6 Nisan ayaklanmasını haber alan ve insanların organize edilmesinde emeği geçen Ahmed Maher şu şekilde konuya değinmiştir: “ Esas amaç insanları hayır demeye teşvik etmek ve cesaretlendirmektir.”³³⁴

³³¹ http://ana-ikhwan.blogspot.com/2007/10/blog-post_29.html Erişim tarihi: 17.02.2012.

³³² <http://malek-x.net/node/467> Erişim Tarihi:17.02.2012.

³³³ <http://malek-x.net>

³³⁴ <http://www.technologyreview.com/web/38379/> Erişim Tarihi: 16.02.2012.

Mısır kökenli blogların bireyler için kamu alanı oluşturup oluşturmadığını inceleyen bir tezde Misr Digital blogu örneklem olarak alınmıştır. Bu çalışmada, 2007 yılından 2010 yılına kadar Misr Digital’de Wael Abbas tarafından yazılan yazılar ve bu yazılara yazılan yorumlar incelenmiştir. Yazılarda en ağırlıklı kaleme alınan konuların ifade özgürlüğü, siyaset ve insan hakları olduğu bulgulanmıştır. Siyasetin alt temaları; yolsuzluk, gösteriler ve rejimin tepkisi, seçimler, rejimin dengesizliği ve rejime yönelik eleştiriler bulunurken, ifade özgürlüğü konusundakiler; bloglarda ifade özgürlüğü ve ana akım medyaya eleştiriler ve insan hakları konusunda ise gücün kötüye kullanımı, işkence ve sokak şiddeti gibi alt temalar bulunmaktadır.

Tema	Yayın Sayısı					
	2007		2008		2009	
	Yazılar	Yorumlar	Yazılar	Yorumlar	Yazılar	Yorumlar
Siyaset	11	580	28	763	8	284
İnsan Hakları	16	887	12	462	7	251
İfade Özgürlüğü	43	1737	31	693	16	559

Tablo 3.2 Misr Digital blogu 2007,2008 ve 2009 Yıllarında Siyaset, İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Konularında Toplam Yazı ve Yorum Sayıları³³⁵

Wael Abbas’ın yayınladığı haberlere dahil olan fotoğraf ve videolar genelde kendi çekimi olmakla birlikte takipçilerin de bu materyalleri eklemelerine izin verilmiştir. Bu sayede, takipçiler izleyici olmaktan çıkıp bloglar; bu bireyler için açık bir ortam oluşturmuş bu sayede blogların kamusal alanda itibarının arttırılmasını sağlamıştır. Tablo 3.2’ den de anlaşılacağı üzere bireylere yorum bırakmaları yolu ile ifade özgürlüğü tanınmıştır. Çalışmada, Misr Digital blogundan tek bir konu seçilerek katılımcıların hepsinin editör ile aynı görüşleri ileri sürmedikleri yorumlara da rastlanmıştır.³³⁶ Buna karşın yorumların bir kısmının geçerli argümanlar sunmadığı da

³³⁵ Ali Sayed Mohamed, “The Political Discourse of Egyptian Blogs: A Case Study of Egyptian Awareness”, *Sea Change Journal*, No. 2, 2011, s. 52.

³³⁶ Mohamed, a.g.e. , s. 54.

saptanmıştır. Bu durumda akılcı bir tartışmanın her zaman vukuu bulmadığı söylenebilir. Ancak blog yazarlarının bloglar vasıtası ile geleneksel medyanın göz ardı ettiği ve halka sunmadığı konulara ilgi çektiği ve her ne şekilde olursa olsun ifade özgürlüğü sunduğu belirtilebilir. Aynı zamanda Facebook kadar güçlü olmasa bile belli bir ağ içinde yer aldıklarından blogların erken dönem muhalif gösterileri mobilize ettikleri görülmüştür. Buna en güzel örnek, blogcuların hapis edilen kimi blog yazarlarının salıverilmesi için düzenlenen kampanyalara destek vermesi ve en önemlisi Kefaye Hareketi'ne destek verip mobilizasyonu sağlamalarıdır. Mark Lynch'in tipografisine bakılarak pek çok blog yazarının üç işlevi birden gördükleri ve ayrıca eklenmesi gerekir ise çevrimiçi aktivistlikten pek çoğunun bildiğimiz klasik anlamda sokak aktivistliğine kaydığı da unutulmamalıdır.

Yeni Medya Araçlarının Engellenmesi

6 Nisan 2008'ndaki Genel Grev'den hemen önce, Mısır yönetimi kimi sayfaları engelleyerek direnişi durdurmaya çalışmıştır. Aynı engelleme şekli, 28 Ocak öncesi içinde kullanılmıştır. Ancak jenerasyon farkının ortaya çıktığını gösteren durumlardan biri protestocuların üçüncü parti proxy araçlarını kullanarak engellemeleri baypas edebileceklerini farketmeleridir. 2011 yılının 28 Ocak gününde de, interneti ve cep telefonu hizmetlerini totalde kapatarak aktivistleri ve sesleri susturabileceği düşünülmüştü.³³⁷ Keza protestocuların sosyal medya yolu ile iletişim kurduklarını ve koordine oldukları farkedilmişti.³³⁸

Şekil 3.8 Mısır'da 26 Ocak 2011 -5 Şubat 2011 Tarihleri Arasında İnternet Trafik³³⁹

³³⁷ http://www.nytimes.com/2011/01/29/technology/internet/29cutoff.html?_r=1 Erişim Tarihi:13.02.2012.

³³⁸ http://www.huffingtonpost.com/2011/01/30/egypt-revolution-2011_n_816026.html Erişim Tarihi:14.02.2012.

³³⁹ <http://www.google.com/transparencyreport/traffic/> Erişim Tarihi:13.02.2012.

Sadece internet hizmetinin kesilmesi ve ya kimi sitelerin engellenmesi yolu ile protestoları kontrol altına alabileceklerini düşünmek yönetimin eksik kaldığını göstermektedir. Mısır yönetim kademesindeki yöneticiler ve liderler ile genç ve aktivist networkcüler arasında önemli bir jenerasyon farkı bulunmakta idi. İnternet kullanan genç aktivistlerin ortalama yaşı 20’lerdeyken rejim üyeleri 60-70 yaşlarında idi. Bu açıdan rejimin bu savaşı kazanması için gerekli stratejileri uygulaması ve hatta konuyu doğru bir biçimde ele alması bile imkansıza yakın görünmekte idi. Teknoloji ile alakalı bakanlıklara da gerçekten teknoloji ile alakası olmayan ancak Hüsnü Mübarek’in akrabaları ve ya arkadaşları getirilmişti. Diğer taraftan protestocular zaten hali hazırda bu engellemeleri öngörmüş ve buna hazırlıklanmışlardı. Facebook üzerinden protesto zamanı ve yeri daha önceden duyurulmuş olmakla beraber, grup üyelerinin e-mail adresleri her ihtimale karşı liste haline getirilmişti. ADSL hatlarını kesmekle yetinen Mısır yönetiminin telefon hatlarına dokunmamaları bu sayede de hala internet erişimini koruyacak protestocuların varlığını gözardı etmeleri az önce değinilen jenerasyon farkının bir çıktısı olarak yorumlanabilir. Daha önce belirtildiği üzere üçüncü parti proxyler kullanılarak halihazırda bulunan engelleri aşmak gençler için pek de zor olmamıştır. Wael Ghonim yönetimin yaptığı bu stratejik hatayı başka bir boyuttan bakarak şu şekilde değerlendirmiştir:

“Rejimin yaptığı stratejik hatalardan biri Facebook’u engellemektir. Şuan yönetimde olmamalarının nedenlerinden biri Facebook’u engellemeleridir. Neden mi? Çünkü bunu yaparak 4 milyon insana devrimden korktuklarını göstermişlerdir.”³⁴⁰

Hala internet erişimi bulunan protestocular seslerini Twitter, stop404.org, al-Jazeera televizyonu ve blogları aynı zamanda tweet ve blogları indeksleyen Globalvoices.org sitesiyle duyurmaya devam etmişlerdi.³⁴¹ Aynı zamanda, Mısırlı aktivistler Google servisi olan Speak2Tweet ve Voice To Tweet gibi uygulamalarla telefon konuşmaları yaparak bunları tweet

³⁴⁰ <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/02/20112174317974677> Erişim Tarihi: 14.02.2012.

³⁴¹ <http://www.businessweek.com/news/2011-02-01/google-twitter-offer-egyptians-option-to-tweet-by-voicemail.html> Erişim tarihi: 14.02.2012.

haline getirme imkanı bulmuşlardı. 25jan.crowdmap.com gibi siteler ise katılımcıların raporları ile beraber ülkede vukuu bulan olaylar hakkında izleyicileri bilgilendirmekte idi. Sosyal medya araçlarının yanı sıra, protestolar hakkında devamlı yenilenmiş haberler sunan bu sayede protestocuları kritik toplanma noktalarına yönelten uydu kanallarına da gerekli kısıtlamalar getirilmişti. Önceleri yönetim ve güvenlik güçlerince Tahrir Meydanı'na sokulmayan ancak uzaktan izlemelerine izin verilen basın mensupları, sonraları Tahrir Meydanı'na gizli kamera sokarak canlı yayınlar yapmışlar ancak bunu başaran Al-Jazeera, BBC gibi kanallar yönetim tarafından Nilesat Uydusu'ndan düşürülmüş, yayınlarını kesen özel sistemler kullanılmıştır ve gazetecileri tutuklanmıştır.³⁴²

Şekil 3.9 Sultan al- Qassami'nin 1 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden³⁴³ (zayıf sinyal)

Protestocular ve ya haberdar olmak isteyen vatandaşlar için çıkış yolu yine aslında basit olmuştur. Zira, Hotbird Uydusu'ndan al-Jazeera gibi kanallar izlenmeye devam edilmiş ve uydu frekansları dağıtılmıştır.

³⁴² http://www.huffingtonpost.com/wadah-khanfar/post_1656_b_816666.html Erişim Tarihi: 15.02.2012.

³⁴³ <http://yfrog.com/h8pojekj> Erişim Tarihi:14.02.2012.

Şekil 3.10 Sultan Al Qassemi'nin 1 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden³⁴⁴(Mısır'da Hotbird'ü olanlar, frekansları burada bulabilirsiniz)

2 Şubat günü akşamına doğru, 11 Şubat'ta Hüsnü Mübarek'in başkanlıktan çekilmesinden 9 gün önce iyi niyet göstergesi olarak, kesilen internet, cep telefonu hatları geri verilmiştir. Yönetimin onca çabasına karşın daha rasyonalist düşünmek gerekirse insanların zaten artık Facebook gibi sosyal medya araçlarına ihtiyaçları kalmamıştı. Çünkü protestolar artık kapılarının hemen arkasında idi.

Şekil 3.11 Sultan Al Qassemi'nin 1 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden.³⁴⁵(Romanlar, Çavuşesku'yu 1989'da devirdiklerinde; Twitter, cep telefonları, uydu kanallar, internet, Facebook, sms ve ya Youtube yoktu.)

Özetlemek gerekir ise, son birkaç yıl boyunca Mısır blogları sıradan insanlara bilgi yayımı hakkı verdiğinden profesyonel habercilik kavramını tehdit etmiştir. Yine özellikle son yıllarda araçlar protesto ve aktivistlik formu olmuş, insanlar için ana akım medya haline gelmiştir.

³⁴⁴ <http://occupiedpalestine.wordpress.com/2011/02/01/live-tweets-from-egypt-jan25-feb1-protests-feb1-2011-part-6/>
Erişim Tarihi: 15.02.2012.

³⁴⁵ <http://occupiedpalestine.wordpress.com/2011/02/01/live-tweets-from-egypt-jan25-feb1-protests-feb1-2011-part-6/>
Erişim Tarihi:14.02.2012.

Özellikle blog yazarlarının geneli aktivist olduklarından ve sıradan bir insana göre politik anlamda daha etkili olduklarından, Lazarsfeld'in tanımlamasına dayanarak kanaat önderleri haline gelmişlerdir. Müslüman Kardeşler üyeleri, Kefaye Hareketi ile kolayca aktivistlik durumuna girmişlerdir. Nüfuzları hayli önemli olan Müslüman Kardeşler; iç meselelerin kamu önünde tartışılmasını imkansız bulan gençleri blog yazmaya başlamaları konusunda cesaretlendirmişlerdir. En önemli aşama olan aktivistlik aşamasında uluslararası basın organlarına ve ya insan hakları ve aktivist kurumlara ulaşma kavramları hız kazanmıştır.

3.3.2 Libya'da Bloglar ve Blog Yazarları

Libya'da internet kullanımının 2010 başlarında 350.000 civarında olduğu daha önce belirtilmişti. Günden güne internet erişimi artmaktadır. Öncelikle internet kafeler, %62'ye yakını çöl olan Libya'da internet erişiminin dağıtılmasına yol açmaktadır. Ayrıca, uydu yoluyla internet erişiminin sağlanması yolu ile yönetimin uyguladığı sansürden etkilenmemekte mümkün hale gelmiştir. Blog yazarlığının gelişmemiş olduğu gerçeği göz önüne alınsada yaygın internet erişimi dış dünya ile iletişimi sağladığı gibi yurtdışında yaşayan Libyalılar'la da iletişimi kolaylaştırmıştır. Bloglar konusuna geri dönecek olursak, Hüsnü Mübarek'den farklı olarak Kaddafi'nin algathafi.org isimli bir blogu var gibi görünmesine karşın daha çok websitesi olarak kullanılmıştı. Bu blog, 2006 yazında açılmasına karşın vadesi çok da uzun sürmemiştir. Kaddafi'nin devrilmesinden hemen önce sitenin kapatılması ile ilgili yazılar alan sitenin domain şirketi bu belgeleri ifşa etmiştir. Böylece, site kapatılmış böylece Kaddafi'nin blog macerası çok sürmeden son bulmuştur.

ANONYMOUS PRESS RELEASE

February 21, 2011

Dear LunarPages,

This is Anonymous. We're here to inform you that you are hosting the personal homepage of Libyan dictator Colonel Muammar al-Gaddafi. We, and the rest of the internet, find this behaviour unacceptable especially in light of the current genocide being waged on the people of Libya. We therefore request that you cease doing business with him.

We ask you kindly to remove algathafi.org from the internet. We wish you no harm, but we do not believe that it is good neither for you nor anyone else that algathafi.org remains available. By inadvertently supporting him your business sends a message of disregard for human lives and this may affect you financially. This is not a threat just a gentle nudge for you to do what is right for the Libyan people.

Although you are not in Libya to support the population by fighting physically, there is still something you can do. The Libyan people are fighting on the streets for their freedom and survival. The rest of the world is fighting here, on the internet. Be a part of the revolution, take down algathafi.org.

As you must be aware, Anonymous deplores injustice in all its forms, and particularly such heinous acts as genocide. Anonymous plans to make people very aware of the fact that you are supporting Colonel Gaddafi, if no action is taken on your part to deal with this matter. Please do the right thing, and protect your shareholders and employees from any potential reprisal. Your company may even benefit from doing so. Thank you for your time and attention.

We are Anonymous.
We are Legion.
We do not forgive.
We do not forget.
Expect us.

Şekil 3.12 *algathafi.org* Sitesinin Kapatılmasına Yönelik Anonymous Grubu Tarafından Domain Şirketine Gönderilen Yazı³⁴⁶ (Sevgili LunarPages Biz Anonymous.Sizin Libyalı Diktatör Muammer Kaddafi'nin kişisel websayfasının sahipliğini yaptığınızı belirtiyoruz. Biz ve internettekilerin geri kalanı, bu davranışı, özellikle şuan Libyalı insanlara uygulanan katliam ışığında kabul edilemez buluyoruz. Bu yüzden, sizden bu anlaşmanızı sonlandırmanızı talep ediyoruz. Sizden, algathafi.org isimli siteyi internetten kaldırmanızı rica ediyoruz. Size zarar vermek istemiyoruz, ancak sitenin ulaşılabilir kalmasının ne size nede başkasına yararı var. O'nu destekleyerek, insan yaşamlarını önemsemediğiniz mesajını gönderiyorsunuz ve bu durum sizi finansal olarak da etkileyecektir. Bu kesinlikle bir tehdit değil, aksine Libyalı insanlar için doğru olanı yapmanız için bir uyarıdır. Fiziksel olarak savaşarak Libyalıları desteklemiyor olsanız da, yapabileceğiniz bazı şeyler

³⁴⁶ <http://www.mathaba.net/news/?x=626340> Erişim Tarihi: 21.02.2012.

bulunmakta. Libyalılar, sokaklarda özgürlükleri ve yaşamları için mücadele ediyor. Geri kalanlar ise internette mücadele ediyor. Devrimin bir parçası olun ve bu siteyi silin. Farkında olacağınız üzere, Anonymous, adaletsizliğin her boyutunu ama özellikle katliam gibi olan eylemleri kınamaktadır. Anonymous, önlem almadığınız takdirde, sizin Kaddafi'yi desteklediğiniz gerçeğini insanlara aktaracaktır. Lütfen gerekeni yapın ve paydaşlarınızı ve çalışanlarınızı olası bir misillemeye karşı koruyun. Şirketiniz bunu yapmaktan yarar bile kazanabilir. Zamanınız ve ilginiz için teşekkürler. Biz Anonymous'uz. Biz birliğiz. Unutmayız. Affetmeyiz. Bizi bekleyin.)

Gerçek anlamda, Libyalı blog yazarlarına baktığımızda ise politik yazıların yok denecek kadar az olduğu göze çarpmaktadır. En büyük bloglardan libyans.blogspot.com isimli blogun takipçilerinin 76'yı geçmediği ve yazılan konuların daha çok politika dışı olduğu görülmüştür.³⁴⁷ İncelenen kimi sitelerin 2011 öncesi arşivlerine bakıldığında yine aynı sonuç görülmüştür.³⁴⁸

Libya'da yaşayan Libyalılar için politik içerikler içeren yazılar yazmanın neden imkansız olduğu ülkenin kendi iç dinamiklerini incelendiğinde açığa çıkmaktadır. Hükümet ve aslında daha net bir şekilde Kaddafi korkusu insanların bastırılmasına yetmiş görünmektedir. Bilişim teknolojileri konusunda yüksek bilgiye sahip olduğu düşünülen genç Libyalılar bile bloglar konusunda bilgisizlerdir. Bilgisayar mühendisliği mezunu, 26 yaşında bir genç blog kavramı sorulduğunda ancak Arapça arama motorlarından edindiği bilgi ile şu yanıtı verebilmiştir:“ Chat gibi ama websitesine kaydediliyor”³⁴⁹

Bloglar konusunda en büyük ilerlemenin, Libya sınırları dahilinde yaşayanlarca değil de daha çok yurtdışında yaşayan Libya kökenli insanlar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu göçmenlerin bir kısmının ülkeden ihraç edilmiş olmaları, ülke dışından ülkenin politikasına müdahale etmesini kolaylaştırmıştır. Mısır ile karşılaştırıldığında, işçi hareketleri ve sendikaların

³⁴⁷ libyans.blogspot.com Erişim Tarihi: 24.02.2012.

³⁴⁸ *lonehighlander.blogspot.com, blog.dregia.us, ema-say.blogspot.com, anarabcontemplations.blogspot.com* bloglarında karşılaşılan 2011 öncesi kayıtların büyük bir kısmı yemek,ailevi ilişkiler,günlük yaşananlar,manzaralar ve geziler hakkındadır.

³⁴⁹ Claudia Gazzini, “Talking Back: How Exiled Libyans Use the web to Push for Change”, *Arab Media & Society*, Şubat 2007, s. 3.

baskısının yüksek olduğu Mısır'a karşı Libyalılar'ın ayaklanmasında bu kurumlar ortada yoktu. Libya içerisinde hiçbir muhalif parti ve ya hareket olmaması da önemli etkenlerden biridir. Zaten asıl ayırteıcı gelişme de sürgünlerin ülkeye dönmesi ile yaşanmıştır. Ayrıca Mısır ve Tunus orduları liderlerine istifa etmesi ve görevden çekilmesi yönünde baskı uygularken, Libya ordusu ve diğer devlet kurumları hızlı bir şekilde parçalanmıştır. Üst düzey yöneticiler, bakanlar ve diplomatlar ayaklanmalara katılmış, rejimin acımasızlığına karşı kendi aşiretlerinin güvenliğini sağlamaya çalışmışlardır. Bunun en önemli sebebi, daha önce belirtildiği üzere Libya'da aşiretlerin hayli önemli olması ve aslında devlet kurumlarının da yeterince güçlü olmamasıdır.³⁵⁰ Bunun sebebi elbette ki Kaddafi'nin kendi dışında güçlü bir kurum istememesi olabilir.

Tekrar bloglar konusuna ve sürgün Libyalılar'a dönecek olursak, ismi blog olmasa bile blogların yaptıklarını yapan bazı websitelerinin öncelikle incelenmesi Libya için doğru olacaktır. Bu grupların kurmuş oldukları en önemli sitelerden biri enoughgaddafi.com olmuştur. Sitede yayınlanan yazılara yorum yapma yetkisi herkes için açıktır. Sitenin en eski yazısı 2009 tarihine ait olup sitenin saipleri Kaddafi rejimine karşı olduklarını belirten Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan bir grup Libya asıllı sürgün bireylerdir.³⁵¹ İsviçre'de yaşamını sürdüren bir kısım sürgün edilmiş Libyalı'nın ise haberleşmek adına kurdukları odalar libyaal7urra.blogspot.com isimli siteden duyurulmuştur.³⁵² Başka bir websitesi olan ancak 24 Şubat 2012 tarihi ile kullanımda bulunmayan www.transparency-libya.com ve Akhbar Libya isimli siteler de insanlara kendi fikirlerini başka insanlarla paylaşabilecekleri bir platform sunmuş olduğu başka kaynaklarda belirtilmiştir.³⁵³ Akhbar Libya isimli online dergiye yazılar gönderen Abdel Razak El Mansouri, Libya Hükümeti tarafınca uygulanan yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri hakkında yazdıkları gerekçesi ile 12 Ocak 2005 yılında tutuklanmış ve 18 ay hapis cezasına çarptırılmıştı.³⁵⁴

³⁵⁰ Lacher, "Families, Tribes and Cities in the Libyan Revolution", s. 3.

³⁵¹ http://enoughgaddafi.com/?page_id=10 Erişim Tarihi: 24.02.2012.

³⁵² <http://libyaal7urra.blogspot.com/2011/03/exiled-libyans-set-up-newsroom-to.html> Erişim Tarihi: 24.02.2012.

³⁵³ Gazzini, "Talking Back: How Exiled Libyans Use the web to Push for Change" s. 5.

³⁵⁴ <http://cyberdissidents.org/bin/dissidents.cgi?id=53&c=LY> Erişim Tarihi: 24.02.2012.

Kaddafi ve baskıcı uygulamalarının vatandaşları kendi fikirlerini açıkça ibraz edebilecekleri ortamlarda bulunmalarını ve ya bizzat o ortamları yaratmalarını engellediğine daha önce değinilmişti. Libya'nın yakın tarihinde yaşanmış olan Abu Saleem Hapishane Katliamı hem yaşanan değişimi kısmen açıklayabilir hem de insanların neden sessiz kaldıklarına bir örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra Abu Saleem hapishanesinde yaşananlar, ayaklanmaları fitilleyen en öncelikli olay olmuştur. Zira hapishanelerde mahkum bulunan kimi bireylerin hali hazırda erişimde bulunmayan www.justice4libya.com gibi sitelere makale yolladıkları ve yaşadıklarını tüm içtenlikle yazdıkları ve yayınladıkları öğrenilmiştir.³⁵⁵

Libyans want justice. The rebellion in Libya was started by those seeking justice for Abu Salim. Lawyers for Justice in Libya, working in different countries, was a critical component at a key time in promoting justice.

LUIS MORENO OCAMPO
CHIEF PROSECUTOR
INTERNATIONAL CRIMINAL COURT

Şekil 3.13 *libyanjustice.org* Web Sitesi Ana Sayfa Alıntısı³⁵⁶ (Libyalılar adalet istiyor. Libya'daki başkaldırı, Abu Salim için adalet isteyenlerce başlatılmıştır. Farklı ülkelerde çalışan, Libya'da Adalet için Avukatlar, adaleti desteklemede kritik bir elemandır.)

Tekrar blog izlenimi veren web sitelerine dönülecek olursa, en önemli ve etkin web sitelerinden biri de www.libya-watanona.com dur. Sitenin en ilgi çekici özelliği dünya üzerindeki pek çok farklı haber kaynağını kullanarak güncel haberler sunması olduğu gibi izleyicileri etkinleştirerek mektuplarına yer vermektedir.³⁵⁷ Mektuplar yurtdışında ikamet eden Libyalılar'ın ölüm ilanlarından, politik eleştirilere kadar farklılık göstermektedir.

Libya kökenli, blog benzeri sayılabilecek en önemli son site ise www.libyafeb17.com dur. Göçmen ve sürgünlerin açtıkları websitelere örnek verilebilir. Site, Haret Alfasi ve eşi tarafından

³⁵⁵ Gazzini, "Talking Back: How Exiled Libyans Use the web to Push for Change" s. 7.

³⁵⁶ <http://libyanjustice.org/> Erişim Tarihi: 07.03.2012.

³⁵⁷ <http://www.libya-watanona.com/letters/letters.htm> Erişim Tarihi: 07.03.2012.

16 Şubat 2011 yılında kullanıma sunulmuştur. Ayaklanma süreci boyunca pek çok video, haber ve fotoğraf yayınlanmış ve hem Arapların hemde uluslararası kamuoyunun ilgisi çekilmeye çalışılmıştır. Mısır'daki süreçte blogların öncül güç olduğu vurgulanmıştı. Ancak, Libya için bunun imkansıza yakın olduğu açıklanmıştır. Bunun yanında Haret Alfasi'nin 16 Şubat 2011 tarihli ilk yazısına göz atmakta fayda olduğu düşünülmüştür zira sitenin yayılmasını sağlayan kaynaklar Twitter ve Facebook olmuştur.

Şekil 3.14 libyafeb17.com Sitesi, 16 Şubat 2011 Tarihli Yazı³⁵⁸ (...Twitter, Facebook ve diğer heryerdeki insanlara, bu siteyi yaymada bize yardımcı olduklarından teşekkür etmek istiyoruz. Dünyanın her yerinden ziyaretçimiz olduğunu görmek harika. Ancak özellikle, ziyaretçilerimizin çoğunluğunun Libya'dan gelmiş olduğunu görmek çok güzel. İnsanlara ulaştığımızı görmek bizi çok mutlu ediyor. Herkese teşekkürler.)

³⁵⁸ <http://archive.libyafeb17.com/2011/02/thank-you/> Erişim Tarihi: 15.03.2012.

Sonuç olarak daha öncede belirtildiği üzere bu devrimlerde İnternet ve sosyal medya araçlarını teknolojik determinist bir hava ile sergilemek, hareketleri tetikleyen politik, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin önemini gözden kaçırmaya neden olabilir. Bloglarla ortaya çıkan vatandaş gazeteciliği, elbette ki yalnızca teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı bir neden olarak görülemez. Aslında çevrimiçi gazetecilik daha çok profesyonel, ekonomik ve sosyal faktörler ile beraber karmaşık bir ilişkinin çıktısıdır. Keza, bloglar ve daha geniş çerçeveden bakmak gerekirse yurttaş gazeteciliği yalnızca sıradan insanlara kendi gerçeklerini kayıt altına alma ve yayınlama imkanı sunmuştur. Bu gazetecilik, insanlara seslerini duyurma ve doğal olarak da güç vermiştir. Sıradan insanların, gerekli imkanlar sunulduğunda rasyonel kararlar alabileceği, mantıksal yargılamalar yapabileceği ve olgun bir anlayışı olduğu öngörülmektedir. Kısacası demokrasi, eğer insanların kendi kararlarını kendileri vermeleri ve bağımsızlık demek ise bu aslında tamamen uygulamalı bir önerme durumundadır. Ancak yine de şunu belirtmekte yarar vardır ki Kırgızistan'daki Lale Devrimi konusunda çalışan siyaset bilimciler muhalif web sitelerinin kapatıldığı ve ya hacklendiği bir ortamda, blogların Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in geri çekilmesinde önemli bir rol oynadığını bulmuşlardı.³⁵⁹ Al Jazeera kanalı yöneticilerinden Hassan İbrahim ise, fikirlerini sunduğu bir röportajda; blog yazarlarının taze hava olduklarını ve hızlı olduklarını, kendisinin de diğer pek çok önemli yayın ve gazeteye kıyasla daha derinlemesine içerik içerdiğinden ve güvenilir olduklarından bazı blogları kullandığını ortaya koymuştur.³⁶⁰

3.4 Facebook Etkisi

Facebook.com, dünyadaki en popüler sosyal ağ sitesi olmakla birlikte daha önce belirtildiği üzere Web 2.0 teknolojisinin araçlarından biridir. Facebook sitesi 2004 şubat ayında kullanıma açılmış ve kullanıcılarına bağlı oldukları ağ üzerinden başkaları tarafından da görüntülenebilecek kişisel profil yaratma imkanı sunmuştur. Sitenin kendi grubunda misyonlarının insanlara paylaşma gücü verme ve dünyayı daha açık ve bağlantılı hale getirmek olduğu vurgulanmıştır.³⁶¹

³⁵⁹ Svetlana V.Kulikova David D.Perlmutter "Blogging Down the Dictator? The Kyrgyz Revolution and Samizdat Websites", **International Communication Gazette**, Vol. 69, No. 29, 2007, s. 29-31.

³⁶⁰ Nathalie Magnan, Megan Boler, Andrea Schmidt, "Al Jazeera English: An Interview with Hassan İbrahim", **Digital Media and Democracy : Tactics in Hard Times** içerisinde, (der.) M. Boler, The MIT Press, Massachusetts, 2008, s. 309.

³⁶¹ <http://www.facebook.com/facebook/info> Erişim Tarihi: 03.04.2012.

3000'in üzerinde çalışanı olan şirketin Amerika kıtasında ve uluslararası coğrafyada toplam 30 adet ofisi bulunmakta olup ana merkezi Kaliforniya'da bulunmaktadır.³⁶² Şirket Aralık 2011 itibarı ile 845 milyon aylık aktif kullanıcı günlük aktif kullanımda da 483 milyon kullanıcının olduğunu bulgulanmıştır ayrıca 425 milyon aylık aktif kullanıcının Facebook'un mobil uygulamalarını kullanarak hesaplarına eriştikleri saptanmıştır.³⁶³ En şaşırtıcı bilgi ise öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nde kullanıma açılan sitenin şuan aylık aktif kullanıcılarının %80'inin Amerika ve Kanada dışında ikamet etmeleridir. Üye kullanıcılar, profillerine mezun oldukları lise ve ya doğum yeri gibi bilgiler ile cinsiyetlerini ve doğum yıllarını belirten demografik bilgileri yazabilmekte olup ayrıca siyasi görüşlerini grup üyeliklerini ve ya hobilerini de ekleyebilmektedir. Diğer kullanıcıların birbirlerine profilleri yolu ile bağlanması mümkün olduğundan çok geniş bir iletişim ağından bahsedildiği aşikardır. Dünya'da Facebook trafiğinin nasıl görüldüğü 2010 Aralık ayında Paul Butler tarafından R ismi verilen özel program ile Şekil 3.15'de gösterildiği gibi bulgulanmıştır.

Şekil 3.15 2010 Aralık Ayı Facebook Trafiği³⁶⁴

³⁶² <http://newsroom.fb.com/content/default.aspx?NewsAreaId=22> Erişim Tarihi: 03.04.2012.

³⁶³ <http://newsroom.fb.com/content/default.aspx?NewsAreaId=22> Erişim Tarihi: 03.04.2012.

³⁶⁴ <http://www.facebook.com/facebook/info> Erişim Tarihi: 03.04.2012.

Profil yaratma ile başlayan macera daha sonra Facebook genel ağını oluşturan daha küçük ağlara eklenmekle devam eder ve işin sonunda kendi arkadaşlarınızın ekli bulunduğu gibi gerekli ayarlamalar ile arkadaşınız olmayan bireylerce de arkadaş olarak eklenebileceğiniz bir ortam sunulmuş olur. Sistemde bilgiler arkadaşlardan ve arkadaşların arkadaşlarından akmakta olduğu için kullanıcılar arkadaşlarının ilgisi dahilinde olan konu hakkında bilgi de almaya başlamaktadır. Bu açılardan Facebook gibi sosyal medya araçları hem grup kurma ve gruba katılmanın hem de bilgi paylaşımının maliyetini düşürmüştür.

Ağlarla birlikte sosyal etkileşim olanağı sunan Facebook sitesine bir araç olarak baktığımızda bu konunun en yetkin isminin Marshall McLuhan olduğunu görülmektedir. Marshall McLuhan medya çalışmalarının esas objesinin içerikten çok formu olduğunu belirtmektedir. Bu açıdan Marshall McLuhan muhtemelen Facebook konusunda insanların bir kere katıldıktan sonra yaptıkları eylemlere değil bu servisin insanları ağlara bağlama yeteneğine bakacaktır. McLuhan medyayı insan zihninin ve ya insan bedeninin uzantısı olarak görmekte olup insanların dünyayı nasıl algıladıkları ve anladıklarını etkileyeceğini belirtmektedir.³⁶⁵ O'na göre ampul bile yaşanılmayacak alanları yaşanır hale getirdiği ve kullanılabilir zamanı arttırarak dünya ile ilişkimizi değiştirdiği için araç sayılabilmektedir.³⁶⁶ McLuhan'a göre bir aracın içeriği her zaman başka bir araçtır ve araçlar geçmiş medyayı değiştirir ve ya yok eder. Örnelemek gerekirse yazılı kelimeler baskının içeriği iken baskı da telgrafın içeriğidir.³⁶⁷ 1962'de yayınlanan *The Gutenberg Galaxy* isimli kitabı ile birlikte McLuhan özellikle iletişim teknolojilerine değinmiş ve bu medya tarzlarının insan bilincini ve toplumsal örgütleri nasıl etkilediği üzerinde durulmuştur. 1988 yılında, McLuhan'ın ölümünden sonra yayınlanmış, *Laws of Media: The New Science* kitabında aracın en iyi dört sorunun göze alınarak anlaşılabilirliğini, bir toplumun kullanmakta olduğu kültür sürecinin bir araç tarafından nasıl değiştirilebileceğini anlamak için bir araç olarak da kullanılabileceğini ileri sürmüşler ve bu sorulara da Medyanın Kanunu ismini takmışlardır. Bu sorular:

1. Araç neyi arttırır/hızlandırır/mümkünleştirir ve ya ön plana çıkartır?

³⁶⁵ Marshall McLuhan, Eric McLuhan, **Laws of Media: The New Science**, University of Toronto Press, Toronto, 1988, s. 93.

³⁶⁶ Marshall McLuhan, **Understanding Media: The Extensions of Man**, Routledge, New York, 2001, s. 8-9.

³⁶⁷ McLuhan, ag.e. , s. 4.

- 2.Yeni araç tarafından ne ıskartaya çıkartılır?
3. Önceden ıskartaya çıkartılan neyi yeni medya yeniden kazanır?
4. Sınırları zorlandığında yeni araç hangi formlara dönüşür?³⁶⁸

Bu sorular Facebook aracı için sorulduğunda Facebook aracının kapılarını email adresi olan herkese açması ve bu insanları birbirine bağlaması ile insanlar hakkında varolan dizinleri daha da arttırmış, daha başka medya formlarını içine alarak dokümanların dizinlenmesini sağlamış ve Facebook duvarında beliren haberler konusunda da en yenisini en üste koyarak şimdiciliği pekiştirmiştir. Facebook ayrıca bireyler ve eylemler hakkında güncellenmiş bilgiler vererek toplantıların gereksizliğini vurgulamış, Facebook'ta her zaman şimdikiyi vurguladığından geçmiş zamanın önemini azaltmış ve bununla birlikte sır kavramını da neredeyse kaldırmıştır. Bunlarla beraber Facebook insanlara hemen hemen herkesin birbirini tanıdıkları küçük köy kavramını geri getirmiştir. Ayrıca özellikle gençlerin yeni kamusal alanı haline gelmiş neredeyse bir tek karşılıklı kahve içilemeyen ancak pek çok konunun tartışılabileceği ve ya eğlenilebilecek bir alan yaratmıştır. Geçmişte kalan günlük tutma alışkanlığı da Facebook ile geri gelmiş sayılabilir. Zira aslında her durum güncellemesi birer günlük niteliğindedir. Son olarak Facebook aslında bir nevi kampüs ortamına doğru gitmektedir. Harvard mezunları tarafından kurulduğundan ve 2004 ile 2006 yılları arasında yalnızca üniversite öğrencileri ve çalışanlarına hizmet verdiğinden bu durum çok şaşırtıcı görünmemektedir.

Mısır'da yaşananlar gözönüne alındığında insanları bir amaç için mücadele etmeye çağırmak ve bir bütün halinde hareket etmek ancak Facebook gibi araçlar sayesinde mümkün olabilirdi. Facebook'ta kurulan gruplar yolu ile insanlar birbirine bağlandıktan sonra konumuz gereğince uygun görülen protestoların nerede ve ne zaman yapılacağı hakkında eylemler yaratmak ve gruba üye olan bireylerin bu eylemlere katılıp katılmayacağını önceden görmek mümkün hale gelmiştir. Mısır örneğine geçildiğinde bulgulanacağı üzere Mısırlılar'ın alanlara çağırılması ve katılımın yüksekliği Facebook gruplarının sağlamış olduğu ve Habermas tarafından belirtilen ideal söylem durumları ile ilgilidir. Habermas'a göre oybirliğinin oluşturulmasının tek yolu insanların ideal söylem durumu kurallarını karşılaması ile mümkün görünmektedir ki bu her katılımcının toplumsal söylemlerini açıklamada eşit haklara sahip olması ve iletişimin kesinlikle şeffaf

³⁶⁸ Derya Altay, "McLuhan", **Kadife Karanlık**, içerisinde, (der.) N. Rigel, Su Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 73.

olmasına bağlıdır.³⁶⁹ Facebook gibi sosyal medya araçları her ne kadar özgürce düşüncelerin ifade edilmesine olanak tanıyor ve katılımcılarda demokrasiyi destekleyecek potansiyel bulunuyor olsa da bu duvardan duvara olan etkileşimin toplumsal değişiklik getirmesi için yüzyüze etkileşime dönmesi gerekmektedir. Ayrıca profillerin ardında gerçekten insanların bulunması ve grupların gerçekten toplanması durumunda söylemler anlam kazanacaktır.³⁷⁰

Bunların yanı sıra, Facebook'un politik katılımı sağlayabileceği konusunda bir tartışma açmak yerindedir. İnsan yaşamında birebir politik anlamı olmasa bile dolaylı olarak politik davranışları etkileyebilecek alanlar bulunmaktadır. Peter Dahlgren, bu alanlara politanın doğrudan olmadığı ancak her zaman potansiyelin bulunduğu politik öncesi alanlar ismini takmıştır. Bununla beraber insanları ilgilendiren her durum politikanın bir parçası olarak görünür ise internet ve beraberinde gelen sosyal medya araçlarının araştırma konusu haline gelmesi şaşırtıcı değildir. Politikanın önceliklerinden birinin katılım olduğu aşıkardır. Bu açıdan; daha önce incelenmiş olan blog konusu insanlar arasında bir komün oluşturarak katılımı desteklerken, Facebook da birbirine benzer kültürel öğeler barındıran insanları bağladığından bir komün oluşturma imkanına sahiptir. Facebook gibi sosyal medya araçlarının gençler arasında yaygın olduğu da düşünüldüğünde politik katılımı arttırabileceği yönünde teoriler geliştirmek mümkün görünmektedir. Kaliforniya'da bir üniversitenin 455 öğrencisi ile yapılan anket de mülakatta çevrimiçi politik grup üyeliği ile çevrimdışı politik katılım seviyeleri ve çevrimiçi politik grup üyeliği ile politik bilgi arasındaki korelasyonu araştırmak amaçlı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Facebook yolu ile çevrimiçi politik grup üyelikleri ile çevrimdışı politik katılım arasında pozitif bir korelasyon görülmesine karşın Facebook'un tamamen politik olarak cesaretlendirilmiş katılımcılar yaratmadığı ancak politik katılımı desteklediği, bununla birlikte politik bilgi seviyesinde herhangi bir etkisinin olmadığı da saptanmıştır.³⁷¹ Ancak Facebook ve hatta genel olarak sosyal medya araçlarının politik katılıma etkisi hakkındaki herhangi bir korelasyonun Mısır gibş otokratik sayılabilecek hibrid rejimlerde ve Libya gibi ülkelerde etkilerinin neler olabileceği ayrıca tartışma gerektiren bir husustur.

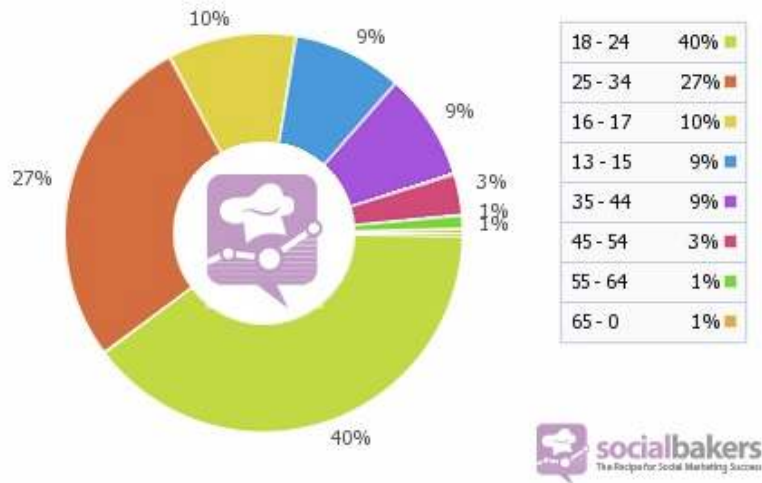
³⁶⁹ Elmine Wijnia, "Understanding Weblogs: a Communicative Perspective", <http://elmine.wijnia.com/weblog/> sitesinden, Erişim Tarihi: 03.04.2012, s. 4.

³⁷⁰ Asaf Bar-Tura, "Arendt, Habermas and Facebook: Participation and Discourse in Cyber Public Spheres", **Humanities and Technology Review**, Vol. 29, Güz 2010, s. 23.

³⁷¹ Meredith Conroy, Jessica T. Feezell, Mario Guerrero, "Facebook and Political Engagement: A Study of Online Group Membership and Offline Political Engagement", **Computers in Human Behavior**, 24 Nisan 2012, s. 21-22.

3.4.1 Mısır’da Facebook Olgusu ve Politik Facebook Grupları

Mısır’da 2008 mart ayında toplam 822.560 Facebook kullanıcısı bulunurken, 2009 yılında Arapça Facebook açılması ile beraber bu rakam katlanarak büyümüş ve günümüz itibari ile 10.732.360 kullanıcısı ile Dünya’da en fazla Facebook kullanıcısı olan 20. ülke konumuna yükselmiştir.³⁷² Bunun yanı sıra kullanıcıların %40’ı 18-24 ve ikinci en yüksek grup ise %27 ile 25-34 yaş aralığında olduğu saptanmakla birlikte daha önce değinilmiş olan protestocuların demografik özellikleri ile paralellik göstermekte olup kullanıcıların %65inin erkek %35inin kadın olması ayrıca önemlidir.

Şekil 3.16 Mısır’da Facebook Kullanıcılarının Yaş Dağılımı³⁷³

Arap ülkelerinden Suriye, Facebook sayfasına erişimi beş senelik bir süre engellemiş ancak 2011 yılı içinde bu yasağı kaldırmıştır.³⁷⁴ Diğer taraftan İslamcı bir ülke olan Suudi Arabistan da ise bir kadının Facebook’ta tanıştığı bir erkek ile internet üzerinden sohbet etmesine karşın babası tarafından dövülmüş sonunda da vefat etmiştir. Buna karşın, Sheikh Ali al-Maliki isimli bir hatip

³⁷² <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/egypt> Erişim Tarihi:04.04.2012.

³⁷³ <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/egypt> Erişim Tarihi:04.04.2012.

³⁷⁴ <http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/08/syria-facebook-unbanned-people> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

Facebook'un kadınlar için şehvet kapısı olduğunu ve kapatılması gerektiğini belirtmiştir.³⁷⁵ Bu bilgiler dahilinde Mısırlı ve Libyalı vatandaşların, Facebook konusunda komşu ülkelere kıyasla şanslı oldukları söylenebilir. Mısırlı Facebook kullanıcıları bu siteyi ülkedeki gerilimler ve baskı sebebi ile online sosyalleşme araçlarından ziyade fikirlerini açıklama, yayma ve muhalif gruplar için ise savunmalarını yapmaları adına bir araç haline gelmiştir. İlaveten daha önce belirtilen sebeplerden ötürü, özellikle devlet baskısı altındaki geleneksel medyaya güveni kalmayan halk için de Facebook bir haber kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Protesto sürecinde nedenler ve çözümler gibi başlıkların yarı resmi gazeteler, bağımsız gazeteler ve sosyal medya'da hangi şekilde sunulduğunu araştıran bir tez, oluşan durumun ne olarak tanımlandığı konusunda 6 tema saptamıştır.

Medya Çeşidi	Yarı Resmi Gazeteler		Bağımsız Gazeteler		Sosyal Medya	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Huzursuzluk	96	12	112	14	16	2
Başkaldırı	24	3	200	25	104	13
Protesto	80	10	152	19	120	15
Devrim	0	0	336	42	560	70
Komplo	480	60	0	0	0	0
Kaos	120	15	0	0	0	0
Toplam	800	100	800	100	800	100

**Tablo 3.3 Yarı Resmi, Bağımsız ve Sosyal medya'da Olayların Nasıl Tanımlandıkları
Konusunda Sayılar ve Yüzdeleri³⁷⁶**

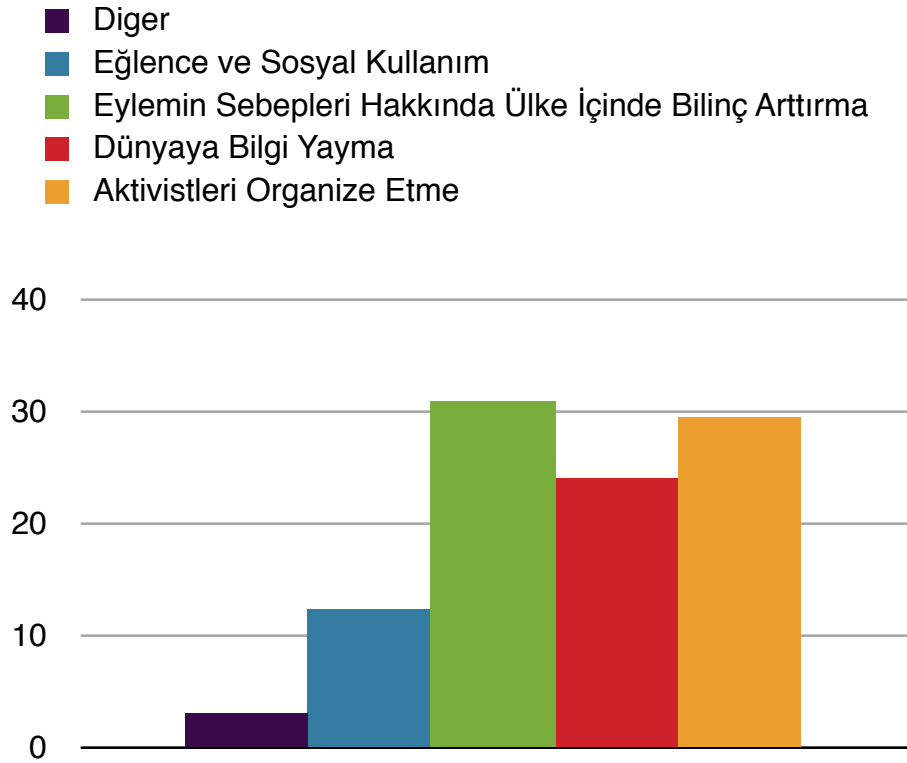
Tablo 3.3'de görüldüğü üzere yarı resmi gazeteler olayları komplo olarak tanımlarken bunun yabancı güçler, Müslüman Kardeşler gibi politik gruplar ve ya al-Jazeera gibi uydu kanalları tarafından yaptırıldığını ileri sürmüşlerdir. Bağımsız gazeteler ve sosyal medya tarafından en

³⁷⁵ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-550569/Facebook-girl-beaten-shot-dead-father-talking-online.html>
Erişim Tarihi: 04.04.2012.

³⁷⁶ Naila Hamdy, Ehab H. Goma "Framing the Egyptian Uprising in Arabic Language Newspapers and Social Media", *Journal of Communication*, Vol. 62, 2002, s. 203.

fazla devrim olarak nitelendirilen olay yarı resmi gazetelerde bu şekilde hiç yer almamıştır. Blog yazarlarının blogları ile katıldıkları, Facebook grup yöneticilerinin yayınlarla ve üyelerin ve ya izleyenlerin ise yorum yapabildiği sosyal medya ortamında başından beri bunun bir devrim olduğu ve hatta barışçıl bir devrim olduğu ileri sürülmüştür. Özellikle sıradan insanların fikirlerini ve bilgilerini paylaştığı bir ortam olmasından ötürü sosyal medya’da olayların nasıl sunulduğu, aslında toplumun bu durumu nasıl gördüğü ile orantılı görünmektedir.

Mısır’da Facebook kullanımının politik katılımı arttırdığını protesto çağrılarının sokağa taşınmasını sağladığını öne sürerek gösterilebilmektedir. Diğer taraftan eylemler boyunca Facebook’un hangi amaçlar ile kullanıldığı da politik katılımın desteklendiğine örnek olarak gösterilebilir.

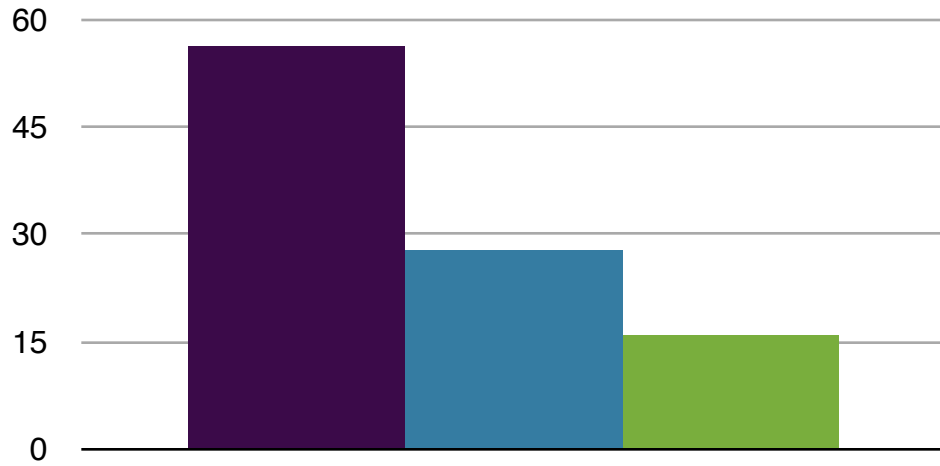

Tablo 3.4 2011 Başlarında Facebook’un Öncelikli Kullanım Alanları³⁷⁷

³⁷⁷ **Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter**, Arab Social Media Report, Dubai School of Government, Vol. 1, No.2, s. 6.

Bununla birlikte daha önce internet bağlantısının kesilmesinin aslında Mübarek'in protestoculardan korktuğunun bir göstergesi olduğu ve bu sayede sonunu daha da hızlandırdığı belirtilmiştir. Bunun en açık göstergesi yine Dubai School of Government'ın raporunda bulgulamak mümkündür.

- Pozitif (İnsanlar daha kararlı hale gelmiş, kararsız insanları aktif duruma gelmiştir)
- Negatif (İnsanların iletişim kurma kaynakları engellenmiştir)
- Etkisi Yok: Eyleme hiçbir etkide bulunmamıştır.

Tablo 3.5 İnternet bağlantısı ve Facebook Engellenmesinin Eylemlere Etkisi³⁷⁸

Mısır'da politik grupların en eskisini Esraa Abdel Fattah ve Ahmed Maher tarafından 2008 yılında El-Mahalla ve El-Kubra'da işçileri desteklemek amacı ile 6 Nisan Hareketi adı ile bir protesto planlanmış ve bunun için de bir Facebook grubu kurmuşlardır.³⁷⁹ 23 Mart 2008 gecesi 300 kişiye Facebook üzerinden gösterilere katılım davetiyesi göndermişler ancak 24 Mart 2008 sabahı 3000 kişinin katılacağını görmüşlerdir.³⁸⁰ Üstelik, Mart sonunda grubun neredeyse 40.000 üyesi bulunmakta idi.³⁸¹ Protestonun amacı, düşen maaşları ve aylarca süren temel ihtiyaç

³⁷⁸ **Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter**, s. 6.

³⁷⁹ <http://www.cyberdissidents.org/bin/dissidents.cgi?id=4&c=EG> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

³⁸⁰ http://www.wired.com/techbiz/startups/magazine/16-11/ff_facebookegypt?currentPage=all Erişim Tarihi: 07.05.2012.

³⁸¹ http://www.wired.com/techbiz/startups/magazine/16-11/ff_facebookegypt?currentPage=all Erişim Tarihi: 07.05.2012.

malzemelerindeki yükselen ücretleri protesto etmek için işçileri greve çağırmaktı. Aslında 2008’de yaşanan bu grev işçi sınıfının ilk grevi değildir. MÖ 1500’de de emekçilerin ücretlerinin ödemesi 3 hafta gecikince bir grev ve yürüyüş gerçekleştirilmiş ancak daha sonra yapılmaya çalışılan grevler genelde bastırılma ile karşılaşmıştır.³⁸² Mahallada yaşanan ve 6 Nisan Hareketi Facebook sayfası ile yaygınlaştırılan grevde 7 işçi hayatını kaybetmişken grev başarı ile sonuçlanarak ücretler arttırılmıştır.³⁸³ Esraa Abdel Fattah Facebook da protesto grubu kurmaktan tutuklanmış ve iki haftadan daha fazla tutuklu kalmıştır.³⁸⁴ Grevin başarılı olmasının ardından otomotiv ve inşaat gibi pek çok sektörde grevler başlamıştır. Ancak işçi sınıfının başlattığı bu protestolar ile 2011 yılında yaşanan ve sonucunda Hüsnü Mübarek’in devrilmesine giden süreçte gençlerin yoğunluğunun fazla olması arasında ne gibi bir bağ olabilir? Anlaşılan o ki yaşananların oluşması için enerji ihtiyacı gençlerden sağlanırken, ideoloji ihtiyacı işçi sınıfından temin edilmiştir. Mısır Ekonomik ve Sosyal Haklar Merkezi avukatlarından Halid Ali şu yorumlarda bulunmuştur:

“Orta sınıf gençliğin rolü olduğu yadsınamaz. Gençlerin bu devrim ateşinin kıvılcımını yaktığı doğrudur. Ancak devrimin kıvılcımını yakmakla onu sürdürmek ve talepleri karşılanıncaya kadar mücadeleye devam etmeye devam etmek aynı şey değildir. Dünyada nedeni olmayan devrim yoktur. Bizim insanları sokağa döken ve 18 gün boyunca sokakta kalmasını sağlayan -ekonomik politik ve sosyal- çok fazla nedenimiz vardı.”³⁸⁵

6 Nisan Hareketi’ni önemli kılan olay muhtemelen yerel çapta yaşanması beklenen bir protestoyu Facebook yolu ile ulusal bir zemine taşıması olmuştur. Ayrıca bu protestolar çevre şehirlere de bulaştığından uluslararası medyanın da ilgi odağı durumuna gelmiştir. <http://www.facebook.com/shabab6april/> adresi ile ulaşılabilen grup Facebook’ta Politik Organizasyonlar kategorisinde 329.162 fanıyla 8.en büyük sayfa konumundadır.³⁸⁶

³⁸² Mehmet Özer, “Tahrir Meydanında Grev Vardı”, **Arap Dünyasında Ayaklanma: Nedenler, Olasılıklar, Sonuçlar** içerisinde, (der.) M. Yalçiner, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2011, s. 53.

³⁸³ Özer, a.g.e. , s. 55.

³⁸⁴ David Faris, “Revolutions Without Revolutionaries? Network Theory, Facebook and the Egyptian Blogosphere”, **Arab Media & Society**, No. 6, Güz 2008, s. 3.

³⁸⁵ Özer, “Tahrir Meydanında Grev Vardı”, s. 58.

³⁸⁶ <http://www.socialbakers.com/facebook-pages/type/political-organization/> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

Esraa Abdel Fattah ile yapılan bir röportajda kendisi sosyal medyanın önemini şu sözlerle anlatmıştır:

“Sosyal medyanın önemli bir rolü olduğunu düşünüyorum. Bu araçları insanları örgütlemek ne söyleneceğini ne zaman harekete geçileceğini ve ne zaman durulacağını hazırlamak için kullandık. Sosyal medyayı kendimizi en aktif şekilde örgütlemek eylemleri istediğimiz şekilde duyurmak ve sokaklarda olanlar hakkında haber yapmak için kullandık. Ve neler olduğu hakkında yayın yaparken insanları bize katılmaları için sokağa çıkmaya teşvik ettik.”³⁸⁷

Mısır’da yaşananları körükleyen bir diğer Facebook sayfası ise <http://www.facebook.com/ElShaheeed> linki ile görüntülenebilecek olan We Are All Khaled Said isimli sayfadır. Bu Facebook sayfası Facebook’ta Tanınmış Kişi kategorisinde 2.004.057 fanı ile en çok beğenilen 73. sayfa konumundadır.³⁸⁸ Sayfa 10 Haziran 2010 tarihinde daha öncede bahsi geçen Wael Ghonim tarafından kurulmuştur. İnsan haklarına saygının hüküm sürmesini, otoritelerin insanlar tarafından seçilmesini amaçlayan bu Facebook grubunun kurulmasındaki arka plan, Khaled Said isimli bir gencin 6 Haziran 2010 tarihinde İskenderiye’de bir internet kafeden Mısırlı polis memurlarınca çıkartılıp ölümüne yol açacak kadar dövülmesidir.³⁸⁹ Bu durum Wael Ghonim tarafından birleştirici motivasyon olarak görülmüştür. Khaled Said <http://www.youtube.com/watch?v=vjw-BWUwAjE> linkinde görüntülenebilecek olan videoyu yayınlamak üzere iken kimlik sorulması ve reddetmesi üzerine sokağa çıkarılmış ve öldürülmüştür. 18 Haziran 2010’dan 28 Ocak 2011’e kadar çeşitli etkinlikler duyuran grup daha sonra 6 Nisan Hareketi ile koordine olarak 28 Ocak günü insanları Mısır’ın tüm şehirlerinde protestoya davet etmesi rejimin sonunu getiren olay olmuştur.³⁹⁰

³⁸⁷ <http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/Pages/articleDetails.aspx?aid=24> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

³⁸⁸ <http://www.socialbakers.com/facebook-pages/type/public-figure/page-2> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

³⁸⁹ Kimberly Anderson, **Revolution in the Digital Age: Egypt’s Facebook Revolution and Internet Freedom**, California Poytechnic State University, San Luis Obispo, Lisans Projesi, s. 12.

³⁹⁰ <http://www.facebook.com/ElShaheeed/events> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

Şekil 3.17 Khaled Said'in Abisi Tarafından Morgda Fotoğraflanan Cesedi³⁹¹

Facebook grubunda yayınlanan haberler ise üyeler için hayal kırıklıklarının diğerleri tarafından paylaşıldığının farkedilmesine yol açmıştır. Bu açıdan, insanların birbirleri ile öfkelerini paylaşmaları da birer katalizör görevi görmüştür. Yayınlanan haberlerin yalnızca Facebook ile sınırlı kalmadığı pek çok sosyal medya aracının da kullanıldığı belirlenmiştir. Örneğin, 18 Ocak 2011'da bir videosunu Youtube'a koyan Asmaa Mahfouz 25 Ocakta Tahrir Meydanı'na ineceklerini duyurmuş ve onurları için ve hakların korunması için Mısırlılar'ın protesto etmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁹²

Aynı video, We are all Khaled Said Facebook grubunda da paylaşılmış ve 25 Ocak protestosuna 1.123.065 konuk bulunurken bu konukların 91.656'sı eyleme gideceklerini duyurmuştur. 25 Ocak'tan Mübarek'in istifa ettiği 11 Şubat'a kadarki süreçte sadece 10 Şubat günü yaklaşık 2 milyon insanın Tahrir Meydanı'nda toplanabileceği belkide öngörülüyordu.

³⁹¹ <http://www.facebook.com/photo.php?fbid=104227242960482&set=a.104226969627176.2672.104224996294040&type=3&theater> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

³⁹² <http://www.youtube.com/watch?v=SgiIgMdsEuk> Erişim Tarihi: 04.04.2012.

Şekil 3.18 10 Şubat 2011 Tarihi- Tahrir Meydanı³⁹³

Şekil 3.19 Tahrir Meydanı'ndan. "Benim adım Khaled Said"³⁹⁴

³⁹³ Sowar Magazin, Sayı 6, Nisan 2011.

³⁹⁴ Shahadat Magazin, s. 5.

Facebook aracı 1972'den beri Mısır'da insan hakları ve politik özgürlükler konusunda aktivist olan Sherif Mansour'un da belirtmiş olduğu gibi, çoğunluğunu 30 yaş altı popülasyonun oluşturduğu ve bu haliyle Hüsnü Mübarek dışında herhangi bir yönetici tanımamış üstelik gerçek bir muhalefet partisinin ve özgür medyanın da bulunmadığı bir ortamda, gençleri ilk kez birleştirmiş ve özgür bir siyasi platform oluşturmuştur.³⁹⁵ Çevrimiçi aktivistler ve blog yazarları, bununla birlikte Facebook ve Youtube katılımcıları günümüz dünyasının pek çok kısmında siyasi eylemlerin arkasında olmakla beraber, elektronik demokrasinin başarısının sebebi de büyük oranda gençlerin katılımıdır.³⁹⁶ Mısır İnsani Gelişme Raporu'nda, ayrıca Mısır'da internet kullanıcılarının profili incelendiğinde internetin gençler arasında siyasi katılımı ölçmenin tek aracı olduğu bildirilirken, yapılan anketlerde gençlerin var olan partilere ve programlara güvenlerinin kalmadığı ve yeni partilerin kurulmasını istedikleri, devletin medya üstündeki baskısının kaldırılması ve medya özgürlüğünün savunulması gerektiği ve tartışmaların da genelde devletin yozlaştığı yönünde olduğu vurgulanmıştır.³⁹⁷ Wael Ghonim tarafından kurulan bu sayfada; kurulduğu günden bu yana kullanılan söylemler, yayınlanan videolar ve fotoğraflar ile insanları demokratik hakları konusunda teşviklendirme işlemi yapılmaktadır. 28 Kasım 2010 tarihli notta, 2010'da yapılan oylamalarda rejimin kullandığı baskı unsurları gerek eşkiyaların kullanımı gerekse rüşvet verilmesi konusunda videolar ve fotoğraflar ile birlikte sunulmuştur.

³⁹⁵ <http://www.freedomhouse.org/article/egypts-facebook-showdown?page=72&release=667> Erişim Tarihi: 05.04.2012.

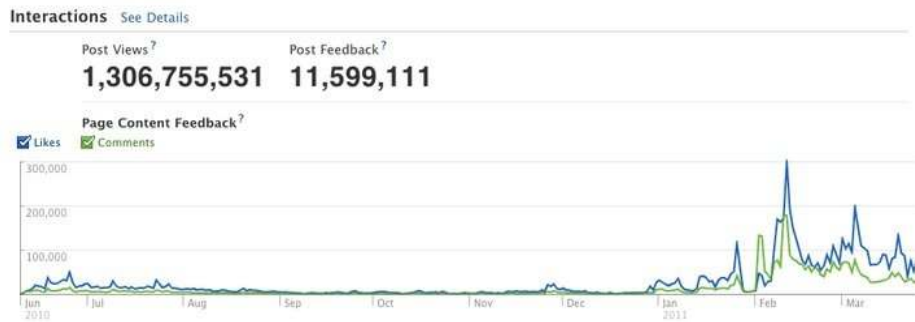
³⁹⁶ **Egypt Human Development Report**, 2010, s. 113.

³⁹⁷ **Egypt Human Development Report**, 2010, s. 119.

Şekil 3.20 Kabine Üyeleri Tarafından Seçmenlere Rüşvet Verilirken³⁹⁸

10 Haziran 2010 tarihinden 18 Nisan 2012 tarihine kadar toplam 111 not eklenmiş ve bunların içinde protestoların tarihleri ve ayrıntılarının verildiği notlarda bulunmaktadır. We are all Khaled Said Facebook grubunda diğer göze çarpan özellik de kullanıcıların, Tunuslu aktivist Facebook sayfaları ve dolayısı ile kullanıcıları ile girdikleri diyaloglardır. Marshall McLuhan'ın Küresel Köy kavramına tam da uygun düşecek şekilde Tunuslular Mısırlı arkadaşlarını desteklediklerini mümkün olan her fırsatta Facebook sayfalarından paylaşmış, ayrıca Mısırlılar'a protestolarda karşılaşılabilecekleri olumsuzluklar ile baş edebilmeleri adına tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Şekil 3.21 Haziran 2010- Mart 2011 Tarihleri Arasında, *We are all Khaled Said* Facebook Grubu, Beğenme ve Yorum İstatistikleri³⁹⁹

³⁹⁸ http://www.facebook.com/note.php?note_id=181522178528277 Erişim Tarihi: 18.04.2012.

³⁹⁹ <http://www.facebook.com/ElShaheed?sk=notes> Erişim Tarihi: 09.05.2012.

Son olarak yukarıdaki istatistikten grubun ne derece kullanıldığını anlamakta yararlanılacaktır. Mavi çizgiler yayınlanan yazıların beğenilme rakamlarını gösterirken yeşil çizgi ise yazılara yapılan yorumların sayılarını göstermektedir. Ocak sonlarında, muhtemelen 25 Şubat’a denk gelen çizgiler yorumlanacak olursa, 100.000 den fazla beğenilmenin ve 50.000 den fazla yorumun yapıldığı görülmektedir. Aynı şekilde Hüsnü Mübarek’in istifasının gerçekleştiği 11 Şubat’ta ise 300.000 civarı beğenilme ve Mübarek yanlılarının Tahrir Meydanı’nda 3 Şubat’ta uyguladıkları şiddet günü 150.000’e yakın yorum yapıldığı görülmektedir.

Wael Ghonim CNN’e verdiği röportajda açıkca internet ve Facebook’un Mısır’daki devrimin başarısından sorumlu olduğunu belirtmiştir.

“Birgün Mark Zuckerberg ile tanışmak ve ona teşekkür etmek istiyorum...Ben Mısır adına konuşuyorum...Bu devrim çevrimiçi başladı.Bu devrim Facebook’da başladı.Bu devrim binlerce Mısırlı’nın içerik yüklemeye başladığı 2010 yılının haziranında başladı...Biz birkaç saat içinde 50.000 insanın duvarında paylaşabildiği bir videoyu Facebook’da yayınladık...Her zaman söylemişimdir eğer bizi, Mısır halkını özgürleştirmek istiyorsanız onlara internet verin. Eğer özgür bir millet istiyorsanız onlara sadece interneti verin.”⁴⁰⁰

Facebook gruplarının politik ortam üzerindeki etkilerini gösterebilmek adına bir diğer örnek de Mohamed el-Baradei’in kişisel Facebook sayfasıdır. El-Baradei 2009 yılına kadar Uluslararası Atom Eneji Kurumu’nun yöneticisi olmakla beraber 2011 yılında başkanlık seçimlerine katılacağını duyurmuş lakin 14 Ocak 2012’de bu isteğini geri çekmiştir.⁴⁰¹ electionsmeter.com sitesinin oylamasına göre %45 lerce desteklenme oranına sahip olan ve Facebook grup fan sayısı ile de anlaşılabilirce üzere Mısır’ın geleceği olarak görülen El-Baradei’in başkanlık yarışından çekilmesi bazı çevrelerce dönüşümün başarısız olduğunun kanıtı olarak sunulmuştur.⁴⁰²

⁴⁰⁰ [http://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?s=PM:OPINION](http://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?s=PM:OPINIONhttp://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?s=PM:OPINION) Erişim Tarihi: 09.05.2012.

⁴⁰¹ http://www.nytimes.com/2012/01/15/world/middleeast/mohamed-elbaradei-pulls-out-of-egypts-presidential-race.html?_r=2&hp=&adxnnl=1&adxnnlx=1333627237-DWePm1IMH84Or244q460qg Erişim Tarihi:05.04.2012.

⁴⁰² <http://www.egyptindependent.com/news/elbaradei%E2%80%99s-withdrawal-shows-transition-unsuccessful-say-politicians> Erişim Tarihi: 09.05.2012.

<http://www.facebook.com/Elbarad3i> linkinden ulaşılabilir olan Facebook sayfası, politikacılar kategorisinde en çok fanı olan 27. sayfa olup toplam fan sayısı 525.985 görünmektedir. Yorumların pek çoğu el-Baradei nin devrimin sembolü olduğu yönünde olup pek çok yorum kendisinin başkanlık adaylığına geri dönmesini içermektedir.

Şekil 3.22 Mohamed el-Baradei Facebook sayfası 02.04.2012 Tarihli Durumun Altına Yazılan Yorumlardan.(Mısırı kurtarmak için yeniden aday olmalısınız. Şimdi tam zamanı yoksa oylar dağılacak)⁴⁰³

3.4.2 Libya’da Facebook Olgusu ve Politik Facebook Grupları

Libya’da 2010 yılı başlarında 350.000’e yakın sözleşmeli internet kullanıcısı olduğu, ancak internet kafelerin sıklıkla kullanıldığından asıl kullanıcı sayısının birkaç kat fazlası olabileceği daha önce vurgulanmıştı. Bu bilgiden yola çıkarak Libya toplamda 473.900 Facebook kullanıcısı ile dünya listesinde 99. sıradadır.⁴⁰⁴ Mısır nüfusunun neredeyse 12’de 1’i kadar az bir popülasyona sahip bir ülke için azımsanmayacak bir rakam olmasına karşın Hüsnü Mübarek yönetimindeki Mısır’ın aksine Kaddafi’nin vatandaşlarını elinden geldiğince emperyalist güçlerden korumaya çalıştığı ve muhalif güçleri Mübarek’in aksine uzun yıllardır bastırmaya çalıştığından insanlar arasında rejime karşı korkunun geliştirildiği aşıkardır. Bu sebep, Facebook için geçerli olduğu kadar bloglar içinde geçerli olan ve Twitter içinde geçerli olacak olan kullanım alışkanlığının seyrekliğinin açıklanmasında aydınlatıcı olabilmekle beraber detaylı araştırmanın yapılması önemli görülmektedir. Şimdiye kadar görüldüğü üzere Mısır’ın aksine Libya’da sosyal medya araçlarının gündelik hayatın içine girmemesi ve ya girememesi ile sosyal medyanın devrim yaratması arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Sivik kültürün otokratik rejimlerde gelişmesinin en rahat olduğu ortamlar sosyal medya araçları olmasına karşın yukarıda belirtilen korkunun vatandaşların bilincine yerleştirilmesi kuşkusuz sosyal medya araçlarının

⁴⁰³ <http://www.facebook.com/Elbarad3i> Erişim Tarihi: 05.04.2012.

⁴⁰⁴ <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/libya> Erişim Tarihi: 11.04.2012.

Libya’da Mısır’a kıyasla rolünün azalmasına yol açmıştır. Korkunun nasıl devam ettirildiğine en iyi örnek ise Kaddafi’nin insanları Facebook gibi sosyal medya araçlarını kullanma konusunda uyardıktan sonra güvenlik güçlerince Facebook üzerinden Mısır’daki değişimi desteklediklerini ve Libya’da politik ve ekonomik reformlar istediklerini belirten bir grup aktivistin tutuklanmasıdır.⁴⁰⁵ Buna rağmen bazı Facebook gruplarının istatistiklerini vurgulamakta fayda vardır.

Facebook gruplarından en aktif olanı www.facebook.com/17022011libya bağlantısından erişilebilir olan ve 29.01.2011 tarihinde açılan 17 Şubat 2011 Ayaklanması- Libyada öfke günü sayfasıdır. Toplam fan sayısı 185.492 kişi olmakla beraber kullanıma açıldığı günden bugüne Libya’da olan gösteriler ve protestolar hakkında neredeyse her gün durum güncellemesi ve duvar paylaşımı yapılmaktadır.⁴⁰⁶ 24 Şubat 2011 tarihinde Kaddafi’nin protestocuların uyuşturucu aldıkları iddaasına karşılık bir çizim yayınlanarak sosyal medya araçlarının önemini vurgulanmıştır.

Şekil 3.23 24 Şubat 2011 Tarihli Paylaşım⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ http://www.ifex.org/libya/2011/02/14/activists_arrested/ Erişim Tarihi: 11.04.2012.

⁴⁰⁶ <http://www.facebook.com/17022011libya> Erişim Tarihi: 11.04.2012.

⁴⁰⁷ <http://www.facebook.com/17022011libya> Erişim Tarihi: 11.04.2012.

Libya kökenli diğer önemli Facebook sayfası ise www.facebook.com/LibyaLibre bağlantısında bulunan, Libya ve Yolculuk Başladı grubudur. Grubun fan sayısı 78.229 kişi olup Facebook'a 16.02.2011 tarihinde kayıt olunmuştur. Bu facebook sayfası da gelişmelerden haberdar olunması adına Libyalılar için önemli bir kanal olmuştur. 18 Şubat 2011 gecesinden itibaren 6 saat süre ile internet bağlantısının kesildiği ülkede bu Facebook sayfasından hangi proxyler ile giriş sağlanabileceği duyurulmuştur.

Şekil 3.24 <http://www.facebook.com/LibyaLibre> Sayfası 19 Şubat 2011 Tarihli Yorum
(Facebook için 69.63.189.34, Twitter için 128.242.240.52 ve Google için 72.14.204.99)

Önemli son Facebook grubu ise <http://www.facebook.com/LibyanYouthMovement> linkinden erişilebilmekte olan Libyalı Gençler Hareketi sayfasıdır. Grubun fan sayısı 23.452 olup 11 Şubat'ta Hüsnü Mübarek'in istifasından 5 gün önce 6 Şubat 2011 tarihinde Facebook sayfası açılmıştır. Açıklama kısmında hem ülke içinden hem de dışından aynı arzuları paylaşan Libyalı bir grup genç olduklarını belirtmiş herhangi bir politik partiye mensup olmadıklarını aksine Kuzey Afrika tarihine yeni bir yön veren Mısırlı ve Tunuslu kardeşlerinden ilham aldıklarını eklemişlerdir.⁴⁰⁸

Facebook ve Twitter araçlarının Kaddafi rejimi tarafından izlendiği bilindiğinden aktivistlerin kullandığı ilginç metodlardan biri ise www.mawada.net isimli bir izdivaç sitesinin kullanılmasıdır. Libyanın muhalif hareketlerinden Ekhtalef hareketinin lideri Omar Shibliy Mahmoudi'nin AOL News sitesine verdiği bir demeçte ingilizce olarak "I LLLLLove you" yazılan mesajın aslında beş kişi topladım protestoya katılmaya hazırız anlamına geldiğini belirtmiş ve kendisinin eş bulmak amacı ile açtığı profile *günün yaseminle dolu olsun* gibi

⁴⁰⁸ <http://www.facebook.com/LibyanYouthMovement> Erişim Tarihi: 09.05.2012.

Tunusdaki Yasemin Devrimini niteleyen mesajlar aldığını belirtmiştir.⁴⁰⁹ 7 Şubat 2011 tarihinde ise Twitter hesabı açılmış ve 17 Şubat'ta protestolara katılmaları için üyeleri uyarmıştır. Grubun albümlerini inceleyerek hangi kimliklerle kendilerini tanımladıklarını bulgulamaya çalışan bir araştırma pan-arapçılık, genç kültürü ve cumhuriyet yanlısı gibi tanımlar ile karşılaşmışlardır.⁴¹⁰

3.5 Mikro Blogculuk: Twitter

Twitter, 2006 yılında Blogger servisinin kurucularında bulunduğu bir grup tarafından sunulmuş bir mikro blog servsidir. Bu sistemde bireyler kullanıcı hesabı açmakta ve diğer kullanıcıları takip edebilmekte olup takip ettiği kullanıcılarında karşı tarafı takip etme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu açıdan bazı kullanıcıların takip edilme oranı çok düşükken bazılarının yüksek olma imkanı bulunmaktadır ki yüksek takip oranına sahip kullanıcıların daha etkili oldukları söylenebilir. Kullanıcılar video ve fotoğraf paylaşabildikleri gibi kendilerine sunulan 140 karakterlik metin hakkı ile tweet adı verilen durum yazısı da paylaşabilmektedir. Twitter kurucuları kendi internet sitesinde twitter'ı kullanıcıları güncel haberlere, fikirlere ve yönelimlere bağlanmalarını sağlayan gerçek zamanlı bilgi ağı olarak nitelendirmektedir.⁴¹¹ İnternete bağlı olan cep telefonlarındanda kullanılabilen Twitter, kullanıcılara kısa mesaj atma imkanı da sunmaktadır. Bunların yanı sıra, Mısır'da görüldüğü üzere bazı ülkelerde Twitter'a ulaşım amacı ile kısa mesaj servisleri oluşturulmuş bu sayede Twitter internet olmasa bile ulaşılabilir bir kaynak olmuştur.

Twitter servisinin kendi blogunda yayınlamış olduğu bilgilere dayanarak 25 Mayıs 2012 tarihi itibarı ile 100 milyon aktif kullanıcısı olduğu saptanmıştır.⁴¹² Bir kullanıcının aktifliği tweet atmamasına karşın ayda en az bir kere sisteme giriş yapmadı şeklinde tanımlanmıştır. Bu kullanıcılardan beş günde ortalama 1 milyar tweet atıldığı ileri sürülmüş olmakla birlikte Eylül 2011 tarihine kadar sadece Orta Doğu ülkelerinde 652.333 aktif kullanıcı olduğu saptanmış

⁴⁰⁹ <http://www.aolnews.com/2011/02/25/libyan-love-muslim-dating-site-hid-democracy-messages/> Erişim Tarihi: 11.04.2012.

⁴¹⁰ Michelle Carr, Sebrin Von Muellner, Triin Rum, Jacob Summer, **The Construction of Identity by the Libyan Youth Movement on Facebook**, Uppsala University The Department of Informatics and Media, Lisans Tezi, s. 6.

⁴¹¹ <https://twitter.com/about> Erişim Tarihi: 22.05.2012.

⁴¹² <http://blog.twitter.com/2011/09/one-hundred-million-voices.html> Erişim Tarihi: 25.05.2012.

sadece Eylül 2011 ayında ise toplam 36.889.500 tweet'in bu bölge kullanıcılarınca yazıldığı ileri sürülmüştür.⁴¹³ Khaled Elahmad tarafından yapılan başka bir araştırmada ise bölgenin en etkili kullanıcıları bulunmaya çalışılmış ve 100 kullanıcının adı çıkarılmıştır.⁴¹⁴ Bu listede dikkat çeken kullanıcıların %38'inin Suudi Arabistanlı ve ikinci sırada ise %30'unun Mısırlı olması ile birlikte 100 kişiden yalnızca 14'ünün bayan olmasıdır.

Bunların yanı sıra ayrıca tanımlanması gereken bir diğer terim ise *hashtag* adı verilen bir çeşit kategorileme aracıdır. Belirli bir konuyu belirtmek için # işaretinin sonuna eklenen yazı, bu sayede tweetlerin bu başlık altında toplanmasına ve gerektiğinde bu başlıkla arama yapılarak yazılan tweetlerin bulunmasına katkıda bulunmaktadır. Arap bölgesinde Eylül ayında en çok kullanılan hashtagler ise sırasıyla #bahrain, #egypt, #syria, #feb14, #14feb ve #kuwait olarak bulunmuştur. Ayrıca sitenin 2011 yılı değerlendirmelerinde en çok kullanılan hashtagler arasında #egypt ve #jan25 bulunmakta olup twitterda en çok tartışılan konular arasında Hüsnü Mübarek'in istifası ve Kaddafi'nin ölümü de bulunmaktadır.⁴¹⁵ Yılın en önemli hikayeleri arasında ise Mısır'daki demokrasi hareketinin sembolü olarak Wael Ghonim yer almaktadır. Hikayede 26 Ocak günü Ghonim'in yazdığı bir tweet sonrasında 27 Ocak günü tutuklandığı ve aslında 12 günlük protestoların başlamasında önemli bir dönüm noktası olduğu vurgulanmaktadır.⁴¹⁶

Marshall McLuhan'ın 1988 yılında, McLuhan'ın ölümünden sonra yayınlanmış *Laws of Media: The New Science* kitabında aracın en iyi dört sorunun göze alınarak anlaşılabilirliğini, bir toplumun kullanmakta olduğu kültür sürecinin bir araç tarafından nasıl değiştirilebileceğini anlamak için bir araç olarak kullanılabileceğini ileri sürmüş olduklarını ve bu sorulara da Medyanın Kanunu ismini taktıkları daha önce Facebook başlığı altında tartışılmıştır. Bu soruların aşağıdaki şekilde verildiği de bu başlık altında ileri sürülmüştür.

1. Araç neyi artırır/hızlandırır/mümkünleştirir ve ya ön plana çıkartır?

⁴¹³ **The Role of Social Media in Arab Women's Empowerment**, Arab Social Media Report, Dubai School of Government, Vol. 1, No. 3, s. 18.

⁴¹⁴ <http://www.wamda.com/2012/01/the-100-most-influential-arabs-on-twitter> Erişim Tarihi: 25.05.2012.

⁴¹⁵ <http://yearinreview.twitter.com/en/hottopics.html> Erişim Tarihi: 25.05.2012.

⁴¹⁶ http://stories.twitter.com/en/wael_ghonim.html Erişim Tarihi: 25.05.2012.

2. Yeni araç tarafından ne ıskartaya çıkartılır?
3. Önceden ıskartaya çıkartılan neyi yeni medya yeniden kazanır?
4. Sınırları zorlandığında yeni araç hangi formlara dönüşür?⁴¹⁷

Bu soruların cevapları, Twitter için aranmak isterse Twitter'ın bireylerin seslerini diğerleri ile iletişimde kalmasını sağlayarak genişlettiği ve ya hızlandırdığı söylenebilir. Facebook gibi eski tarz iletişim araçlarını ıskartaya çıkattığı gibi insanlar arası iletişimi yakalamak için harcanan ekstra eforda gerekmemektedir. Twitter yine aynen Facebook aracının yapmış olduğu gibi, bugünün büyük kentlerinde yokolmuş olan eski moda bağlılık duygusunu yeniden kazandırmakta bu açıdan küçük bir köy yaratmaktadır. Bu aracın fazla kullanılması ve ya sınırlarının zorlanması halinde herkesin tweet atma imkanı bulunduğundan laf kalabalığı yaratabilir bu da doğru bilgilere ulaşımı engelleyebilmektedir. Aynı zamanda 140 karakterlik tweet hakkı bulunduğundan belli bir yüzeyselliğe de yol açabilir.

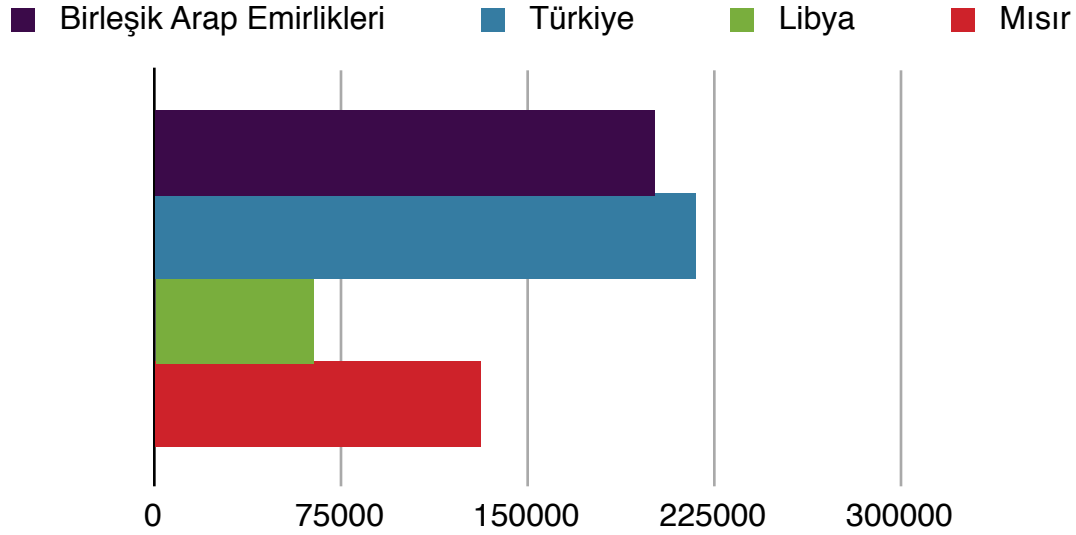
Günümüzde büyük öneme sahip sosyal medya araçları ve dolayısı ile internet hakkında en verimli yorumu Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree* isimli kitabında yapmıştır.;

“Tüm bu bilgi demokrasileşmelerini biraraya koyun ve bu hükümetlerin kendi sınırları ve hatta kendi köyleri dışındaki yaşamları anlamaları konusunda vatandaşlarını izole edebilmelerinin sonu anlamındadır. Dışarıdaki hayat çöpe atılamaz ve olduğundan daha kötü gösterilemez...İnternet’te insanlar ideolojileri yüklüyorlar ve indiriyorlar. Birkaç yıl içinde her dünyadaki her vatandaş kendi ülkesi ve kendi hükümeti ile başkalarınınkileri kıyaslayabilecek.”⁴¹⁸

⁴¹⁷ Altay, **McLuhan**, s. 73.

⁴¹⁸ Thomas Friedman, **The Lexus and the Olive Tree**, Anchor Books, New York, 1999, s.66

3.5.1 Mısır'da Twitter Kullanımı ve Etkili Twitter Kullanıcıları

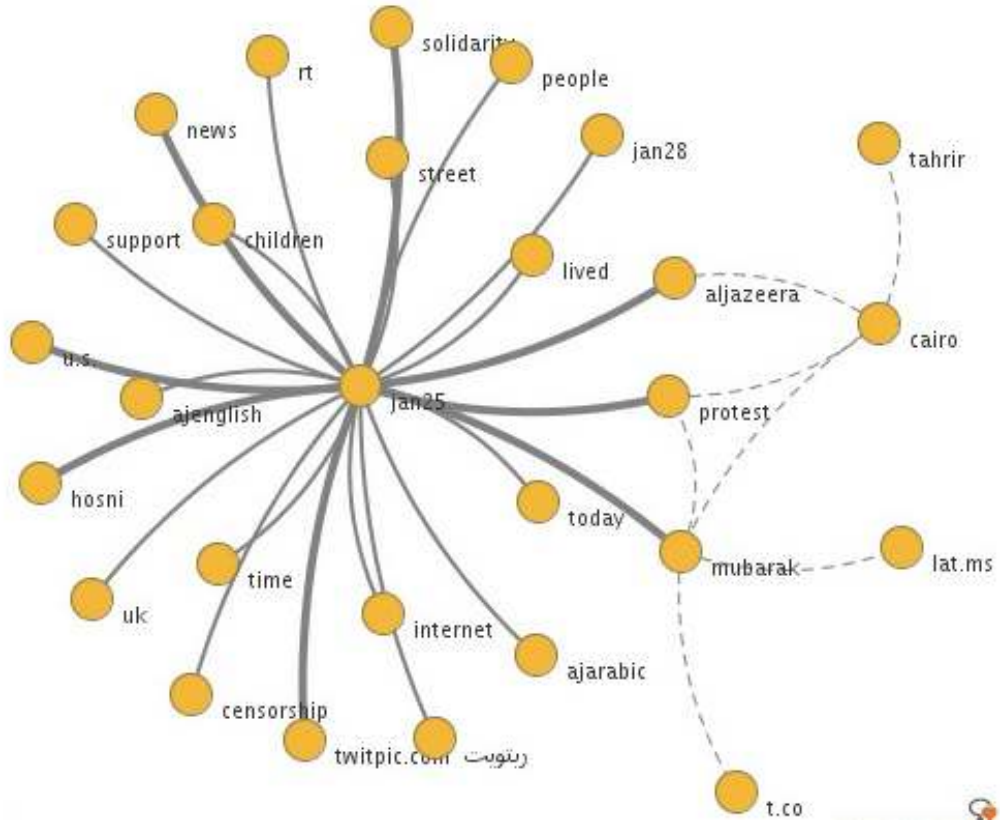
Tablo 3.6 Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, Libya ve Mısır'da 30 Mart 2011 Tarihine Kadar Aktif Twitter Kullanıcı Sayısı⁴¹⁹

Daha önce belirtilmiş olduğu gibi aktif Twitter kullanıcısı olmanın esas kriteri tweet atılmamasına karşın ayda en az bir kez kullanıcının hesabına ulaşması olarak belirtilmiştir. Mısır için bu kriterden yola çıkılarak aktif kullanıcı sayısının 131.204 olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte yalnızca 1 Ocak ile 30 Mart 2011 tarihleri arasında Mısır'da yazılan toplam tweet sayısının 2.160.000 olduğu bulgulanmıştır.⁴²⁰ Sysomos isimli sosyal medya konusunda uzman bir şirketin Twitter üstüne yaptığı araştırmada krizle alakalı tweetlerin 16 Ocak ve 23 Ocak aralığında 122.319 olduğunu bulgularken bu rakamın 24 Ocak ile 30 Ocak arasında 1.317.233'e çıktığı bulunmuştur.⁴²¹ Bu süre içerisinde en çok kullanılan kelimelerin grafiği Şekil 3.25'de gösterilmiştir.

⁴¹⁹ **Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter**, Arab Social Media Report, s. 16.

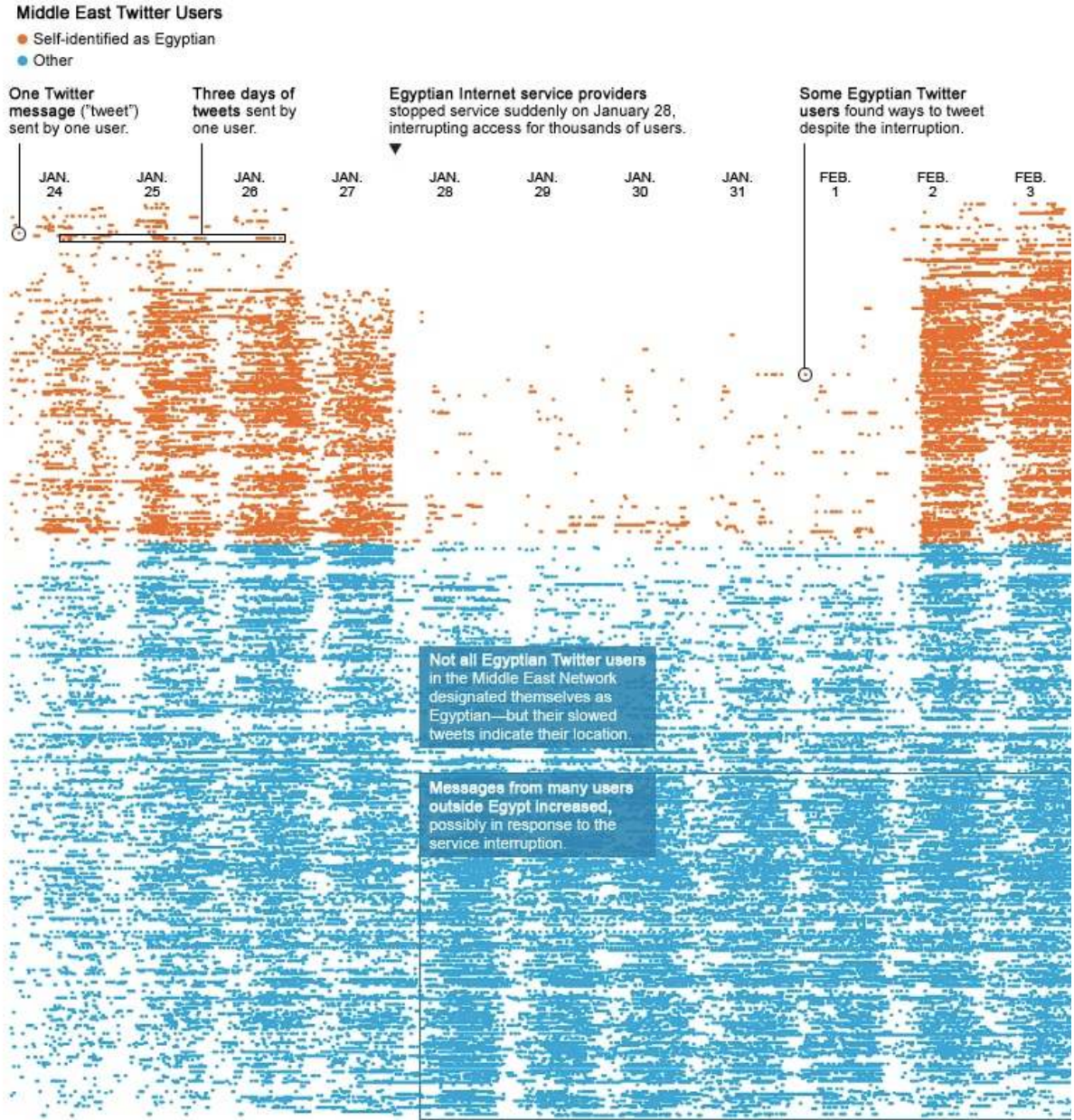
⁴²⁰ **Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter**, Arab Social Media Report, s. 18.

⁴²¹ <http://mashable.com/2011/02/01/egypt-twitter-infographic/> Erişim Tarihi: 30.05.2012.

Şekil 3.25 Kriz Süresince Kullanılan Ana Kelimeler⁴²²

⁴²² <http://mashable.com/2011/02/01/egypt-twitter-infographic/> Erişim Tarihi: 30.05.2012.

Şekil 3.26 24 Ocak 2011- 3 Şubat 2011 Tarihleri Arasında #Jan25 ve #Tahrir Hashtaglerinin Kullanım Yaygınlığı⁴²³

Şekil 3.26’da gösterilen grafikte ise öncesinde bahsedilmiş olan internet yasağı ile Twitter hareketini durdurulmasını sağlanmaya çalışıldığı bulgulanmıştır. Bununla birlikte bu zaman dilimi içerisinde az da olsa bizzat Mısırlılar’ın Twitter etkinliği görülmüş ancak daha çok yurtdışı kaynaklı tweetler atıldığı ortaya konulmuştur. Ancak Mısır’da Tweet2Speak isimli bir

⁴²³ <http://ngm.nationalgeographic.com/2011/07/middle-east-youth/twitter-graphic> Erişim Tarihi: 31.05.2012.

uygulamanın kullanıldığı bu sayede kullanıcıların Twitter hesaplarına yalnızca telefon bağlantısı ile ulaşma imkanını sağladığını bu noktada tekrar vurgulamakta fayda görülmektedir. 30 Ocak 2011 tarihinden 3 Şubat 2011 tarihine kadar Tweet2Speak uygulamasına bırakılan tweetlerin toplamı Tablo 3.7’de gösterilmiştir.

Tarih	30 Ocak	31 Ocak	1 Şubat	2 Şubat	3 Şubat
Gönderi	61	217	828	320	165

Tablo 3.7 30 Ocak 2011 - 3 Şubat 2011 Tarihleri Arasında Tweet2Speak Uygulamasına Bırakılan Gönderi Sayıları⁴²⁴

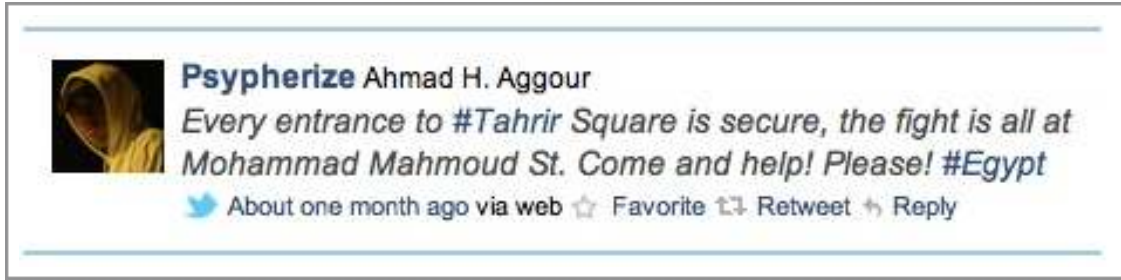
Tablo 3.7’de bahsi geçen tweetlere <https://twitter.com/#!/speak2tweet> linkinden ulaşmak mümkün olup hesabın 12.099 adet takipçisi mevcuttur.

Mısırlılar’ca gönderilen tweetlerin Facebook’dan farklı olarak koordine olmayı ve haberleşmeyi kolaylaştırdığı bu açıdan her bir aracın farklı işlevlerde bulunduğu hakkındaki konuya değinilmiş ve araçların birbirlerine kitlendikleri ortaya konulmuştur. Örneğin, We Are All Khaled Said Facebook grubunun sayfasında 25 Ocak protestoları için davetlerde bulunulup, takvim ayarlanırken; 25 Ocak günü kullanıcıların Twitter yolu ile birbirlerini uyardıkları bu şekilde koordine oldukları saptanmıştır. Bu durum gerek bazı mekanlardaki durumu bildirmek olduğu gibi kimi zaman kimi aktivistlerin durumları hakkında diğerlerini bildirmek olarak cerayan etmiştir. manalaa.net blogunun sahibi olan Alaa Abdel Fattah’ın eşi Manal Hassan kendi Twitter hesabından eşinin iyi olduğunu ancak Tahrir meydanına yalnız gidilmemesi konusunda takipçilerini uyardığı, arabawy.com blog sahibi Hossam El Hamalawy’inde Tahrir Meydanı’ndaki son durum hakkında yayınladığı tweetler bulunmaktadır.

Geçici askeri yönetimin, seçimler sonucunda bile nолursa olsun iktidarı bırakmayacağı görüşünün yaygınlaşmasından sonra 21 Kasım tarihinde de Mısırlı protestocular ve polis arasında arbede yaşanmıştır. 9 Kasım 2011’den 28 Kasım 2011 tarihine kadar, #egypt hashtagli tweetlerin

⁴²⁴ Mayer, **Modern Social Media and Social Revolutions**, s. 91.

sayısı 1.395.620 iken sadece 21 Kasım'da 170.467 tweet atılmıştır.⁴²⁵ Bu tweetlerden birisi Şekil 46'da görülebilmektedir. Ahmad H. Aggour'un 3.772 adet takipçisi bulunmaktadır. Ahmad H. Aggour da diğer insanları uyarmak adına tweetler atmış ayrıca başlarına gelen şiddet olaylarını dünyaya duyurmayı başarmıştır.

Şekil 3.27 Ahmad H. Aggour'un 26 Ocak 2011 Tarihli Tweetlerinden (#Tahrir Meydanına her giriş güvenli,bütün kavga Mohammad Mahmoud Caddesinde. Gelin ve yardım edin! Lütfen! #egypt) ⁴²⁶

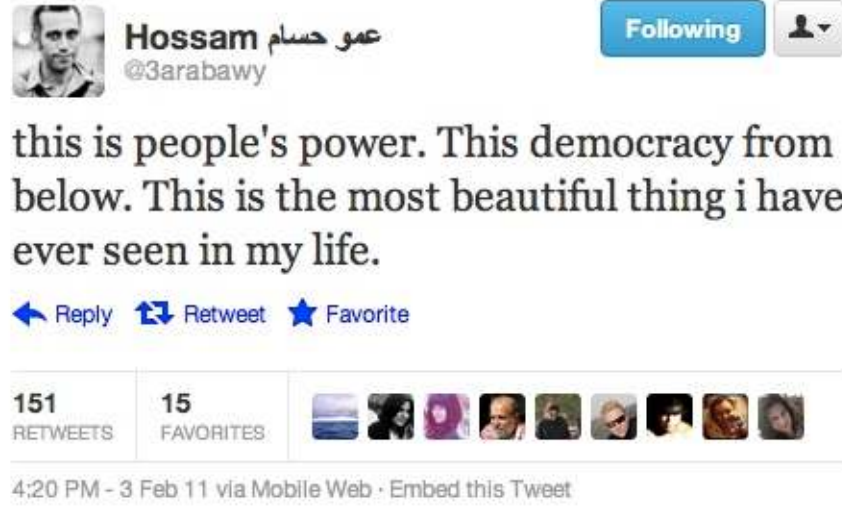
Şekil 3.28 3arabawy İsimli Kullanıcının 25 Ocak 2011 Tarihli Tweetlerinden⁴²⁷(Çok sayıda yaralı var. Tahrir'de polis saldırıyor. #Jan25)

⁴²⁵ <http://twitterminer.r-shief.org/hq/index.php> Erişim Tarihi: 03.01.2012.

⁴²⁶ <http://twitter.com/#!/Psypherize> Erişim Tarihi: 03.01.2012.

⁴²⁷ <https://twitter.com/#!/3arabawy> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

Mısırlı Twitter kullanıcılarından en önemlilerinden biri yukarıda tweetlerinden birinin sunulduğu Hossam El Hamalawy'dir. El Hamalawy'nin 7 Haziran 2012 tarihi itibari ile 87.859 takipçisi 93.583 tweet'i bulunmaktadır. Tahrir Meydanı'ndaki protestocuların Mübarek'in adamlarınca saldırıya uğramalarından sonra 3 Şubat 2011 tarihli tweet'i 151 kez yeniden paylaşılmıştır.

Şekil 3.29 3arabawy İsimli Kullanıcının 3 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden (Bu insanların gücü. Bu alttan gelen bir demokrasi. Bu hayatım boyunca gördüğüm en güzel şey.)⁴²⁸

El Hamalawy ile yapılan bir röportajda Twitter gibi sosyal medya araçlarının öneminin devam edeceğini ve bunun insanların bildiklerini paylaşması için en açık ve en hızlı yöntem olduğunu savunmuş, Twitter'ın organize ettikleri eylemler hakkında bilginin dağıtımında kullandıklarını dile getirmiştir.⁴²⁹

Önemli ativistlerden bir diğeri olan Alaa Abdel Fattah'ın ise Twitter servisindeki hesabının 7 Haziran 2012 tarihi itibari ile takipçi sayısı 204.378'dir. En aktif kullanıcılardan olan Fattah'ın

⁴²⁸ <https://twitter.com/#!/3arabawy> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

⁴²⁹ <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/114/32610/Egypt/-January-Revolution-continues/Twitters-role-in-revolutionary-Egypt--isolation-or.aspx> Erişim Tarihi:07.06.2012.

155.000 civarında tweet'i bulunmaktadır.⁴³⁰ 22 Ocak 2011 tarihinde, Maspero Çatışması olarak anılan olaylarda askeri orduya saldırmaktan ötürü askeri mahkemede sorgulanmak istenmiş ve 1214 kişi tarafından yeniden tweet edilen tweetini 24 Ocak 2011'de yayınlayarak Mısır rejimini sorgulamıştır.

Şekil 3.30 alaa İsimli Kullanıcının 24 Ocak 2011 Tarihli Tweetlerinden (sevgili arkadaşlar ve yoldaşlar, bana yardım etmenizin en iyi yolu Mısır'da askeri mahkemelerde yargılanan sivillerin karşılaştığı adaletsizlik hakkında herkesi harekete geçirin, herşeyi duyurun)⁴³¹

El Fattah artık dünyanın izole bir durumda olmadığını, özellikle Twitter yolu ile farklı bakış açılarından destekçiler bulmak yerine direk kendi fikirlerinizle aynı özelliklere sahip bireyleri bulmanın kolaylığından bahsetmiştir.⁴³²

⁴³⁰ <https://twitter.com/#!/alaa> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

⁴³¹ <https://twitter.com/#!/alaa> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

⁴³² <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/114/32610/Egypt/-January-Revolution-continues/Twitters-role-in-revolutionary-Egypt--isolation-or.aspx> Erişim Tarihi:07.06.2012.

Halk hareketlenmelerinin yerini daha stabil olsa bile demokratik ortamın henüz sabitleştirilemediği Yüksek Askeri Konseyi'nin aldığı 2011'in ağustos ayında, Asmaa Mahfouz isimli aktiviste Twitter'da yayınladığı bir tweet yüzünden yargı yolu görünmüştür.⁴³³ Asmaa Mahfouz'a yargı yolunu açan cümle Şekil 3.31'de verilmiştir.

Şekil 3.31 AsmaaMahfouz İsimli Kullanıcının 10 Ağustos 2011 Tarihli Tweetlerinden (Eğer yargı bize haklarımızı vermez ise militan grupların ortaya çıkmasına ve bir seri suikastların olmasına kimse şaşırmasın çünkü burada kanunlar ve yargı yok)⁴³⁴

Asmaa Mahfouz'un sadece Şekil 3.31'deki tweet'i 534 kez başka kullanıcılar tarafından tekrar yayınlanmıştır. Ayrıca Asmaa Mahfouz'un 7 Haziran 2012 tarihine kadar 312.832 adet takipçisi bulunmakta ve 21.286 ile aktif bir kullanıcı olduğunu kantlamaktadır.⁴³⁵

Misrdigital blogunun sahibi olan Wael Abbas bir diğer önemli Twitter aktivistlerinden biridir. waelabbas kullanıcı adına sahip olan Abbas'ın 96.500'den fazla takipçisi ve 119.000'den fazla

⁴³³ <https://www.eff.org/deeplinks/2011/08/week-internet-censorship-egypt-argentina-pakistan> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

⁴³⁴ <https://www.eff.org/deeplinks/2011/08/week-internet-censorship-egypt-argentina-pakistan> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

⁴³⁵ <https://twitter.com/#!/AsmaaMahfouz> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

tweet'i bulunmaktadır.⁴³⁶ 2 Şubat 2011 tarihli tweet gönderisinde yaralıların olduğundan ve medikal yardıma ihtiyaç duyduklarını İngilizce yazarak dünyanın dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Yukarıda adı geçilen Twitter aktivistlerinin yanı sıra Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun eski genel müdürlerinden Dr. Mohamed ElBaradei'in Twitter hesabı da Mısırlılar için önemli bir kaynak işlevi görmektedir. Twitter sayfasını takip eden neredeyse 726.000 kullanıcı ve kendisinin 650'ye yakın tweet'i bulunmaktadır.⁴³⁷ Tüm Arap Dünyası için özgürlük ifadelerinin bulunduğu tweetleri binlerce kişi tarafından beğenilerek çok daha fazla kişiye ulaştırılmıştır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde girişimcilik konusunda hizmet veren ve bu hizmetleri artırma amacıyla olan Wamda.com sitesinin belirlediği en etkili 100 Twitter kullanıcısı arasında yukarıda sayılan önemli aktivistlerin dışında Almasry Alyoum dergisinin deneyimli yazarı Belal Fadl, aktivist ve yazar Nawara Negm, Time Magazin tarafından da 2011 yılının en iyi bilgi paylaşan 140 Twitter hesabı arasında gösterdiği, neredeyse 121.000 takipçisi ile Sultan Al Qassemi ve yalnızca Time ile kalmayıp bizzat Twitter tarafından da 2011 yılının en iyi hikayesinin baş kahramanı olan, 494.000 takipçili Wael Ghonim de bulunmaktadır.

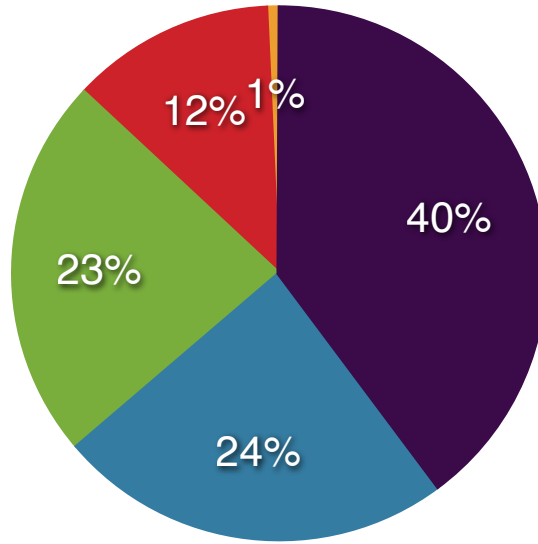
3.5.2 Libya'da Twitter Kullanımı ve Etkili Twitter Kullanıcıları

Daha önceki bölümlerde incelenmiş olan sosyal medya araçlarının Mısır için ne kadar önemli kaynaklar olduğu ve birer kamusal alan yarattıkları incelenmiştir. Aynı araçların muhalefetin her türünün önünün kesildiği Libya'da yeterince kullanılmadığı saptanmıştır. Yeni gazeteciliğin önemli araçlarından biri sayılan Twitter'ın da Libya içinde yaşayanlar tarafından önemli ölçüde kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Bloglarda olduğu gibi Twitter'da yurtdışında yaşayan Libyalılar tarafından kullanılmıştır. Ancak Libya dışından gönderilen tweetlerin ne kadarının Libyalı bireyler tarafından gönderildiği saptanamamıştır.

⁴³⁶ <https://twitter.com/#!/waelabbas> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

⁴³⁷ <https://twitter.com/#!/ElBaradei> Erişim Tarihi: 07.06.2012.

● Kuzey Amerika ● Avrupa ● Orta Doğu ● Diğer ● Libya

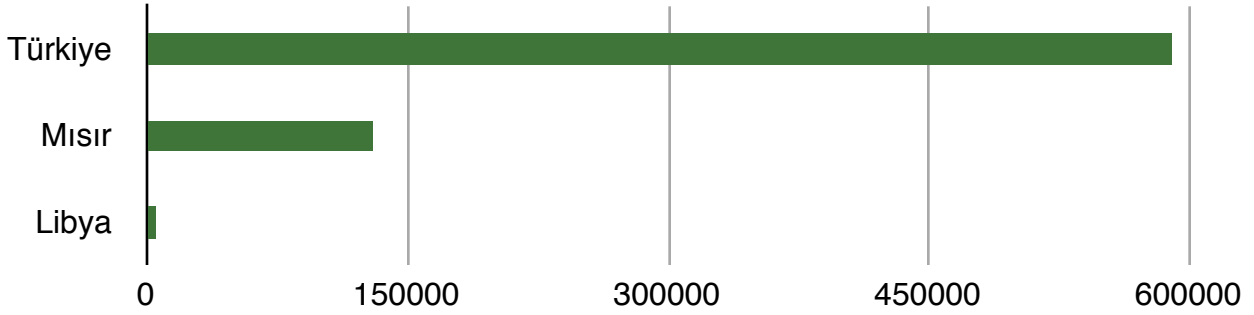

Tablo 3.8 24 Şubat 2011 Tarihine'ne Kadar “Libya” Tweetlerinin Coğrafi Dağılımı⁴³⁸

Libya dışından gelen tweetlerin ise çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri'nden gönderildiği saptanmıştır. Şaşırtıcı olmayan diğer sonuç ise Mısır'dan Libya etiketli çok sayıda tweet gönderilmesidir.

Aktif kullanıcı sayısının da diğer sosyal medya araçlarındaki durumdan farklı olduğu söylenemez. En aktif kullanıcıların Türkiye'denken 2011 Eylül'ünde Libya'daki toplam aktif kullanıcı sayısı 4910'dur.

⁴³⁸ <http://simplymeasured.com/blog/2011/02/libya-and-egypt-a-tale-of-two-tweets/> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

Tablo 3.9 2011 Eylül Ayında Mısır, Türkiye ve Libya’da Toplam Aktif Twitter Kullanıcı Sayısı⁴³⁹

Bu bilgilere rağmen var olan kullanıcıların kimisi o kadar iyi iş çıkartmıştır ki NATO yetkililerinin hangi bölgeleri bombalayacağı konusunda Twitter mesajlarını kullandığı ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁰

Protestoların sivil savaşa döndüğü Libya’da, Twitter’ın başlıca kullanım alanlarından biri hangi bölgede tehlikenin olduğunu kamuya duyurmaktır. Bu konuda en önemli bilgileri veren ve ayrıca Twitter hesaplarından toplanılan bilgilerle Google Map uygulaması üstünde etiket bırakan kullanıcı olan Arasmus’un 1230 takipçisi bulunmaktadır.⁴⁴¹ Haritanın 12 gün içinde 314.000 kez görüntülediği, al-Jazeera kanalında konu bulduğu ve 20’den fazla yayında yayınlandığı bulgulanmıştır.

Facebook grupları incelenirken belirtilmiş olan ShababLibya grubunun ayrıca Twitter hesabı da bulunmaktadır. Hesabın 52281 adet takipçisi bulunmaktadır.⁴⁴² Ayrıca 428 adet takip ettiği kullanıcı arasında Mısırlılar’dan Tunuslulara kadar pek çok kişi bulunurken dikkat çekici olan Arap kimliğinin öne çıkarılmasıdır. ShababLibya ülke içerisinde yaşananlar hakkında tweetler atarken bahsedilen Arap toplumlarından yardım istemiştir.

⁴³⁹ **The Role of Social Media in Arab Women’s Empowerment**, Arab Social Media Report, s. 17.

⁴⁴⁰ <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/15/libya-nato-gathers-targets-twitter> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

⁴⁴¹ <https://twitter.com/Arasmus> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

⁴⁴² <https://twitter.com/ShababLibya> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

Şekil 3.32 ShababLibya İsimli Kullanıcının 18 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden (Libya’da hastanelerde son noktaya dayandık, Mısırlı kardeşlerimizin sınıra medikal destek getirmelerine ihtiyacımız var #egypt)⁴⁴³

Önemli kullanıcılardan biri de ChangeInLibya isimli kullanıcı olup 15721 adet takipçisi bulunmaktadır.⁴⁴⁴ Sıralamanın üçüncüsü ise EnoughGaddafi isimli Twitter hesabı olup takipçi sayısı 10102’dir.⁴⁴⁵

Twitter kullanıcılarının genelde sokakta olanlar hakkında kullanıcıları bilgilendirdiği daha önce belirtilmiştir. 7069 takipçisi bulunan AliTweel isimli kullanıcı gerek ülke içindeki kullanıcıları bazı konularda uyarırken, dünyaya Kaddafi’nin yaptıklarını göstermek için de gerekli çabayı gösteren Libyalı aktivistlerdendir.

⁴⁴³ <https://twitter.com/ShababLibya> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

⁴⁴⁴ <https://twitter.com/ChangeInLibya> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

⁴⁴⁵ <https://twitter.com/EnoughGaddafi> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

Şekil 3.33 AliTweel İsimli Kullanıcının 21 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden (Dünyaya her gece nasıl terör estiriyorlar gösterelim. <http://twitvid.com/DLSXL>' yi oynatarak makineli silahların seslerini duyuralım)⁴⁴⁶

Aynı zamanda blog sahibi de olan Ghazi Gheblawi'nin Twitter hesabının takipçi sayısı 6539'dur. Gheblawi Libya'nın önemli internet gazetelerinden Libya Alyoum'un kurucularından olup Libya ve Arap Dünyası odaklı analizler yapmaktadır. Blogunda da gelişen önemli olayları paylaşan Gheblawi'nin 35.973 adet tweet'i bulunmaktadır.

Şekil 3.34 Gheblawi İsimli Kullanıcının 17 Şubat 2011 Tarihli Tweetlerinden (#libya'dan son haber: Protestolar pek çok şehire sıçradı...)⁴⁴⁷

Son olarak 31 Ocak 2011 tarihinden 24 Nisan 2011 tarihine kadar olan sürede tweet yoğunluklarını incelemekte fayda görülmektedir.

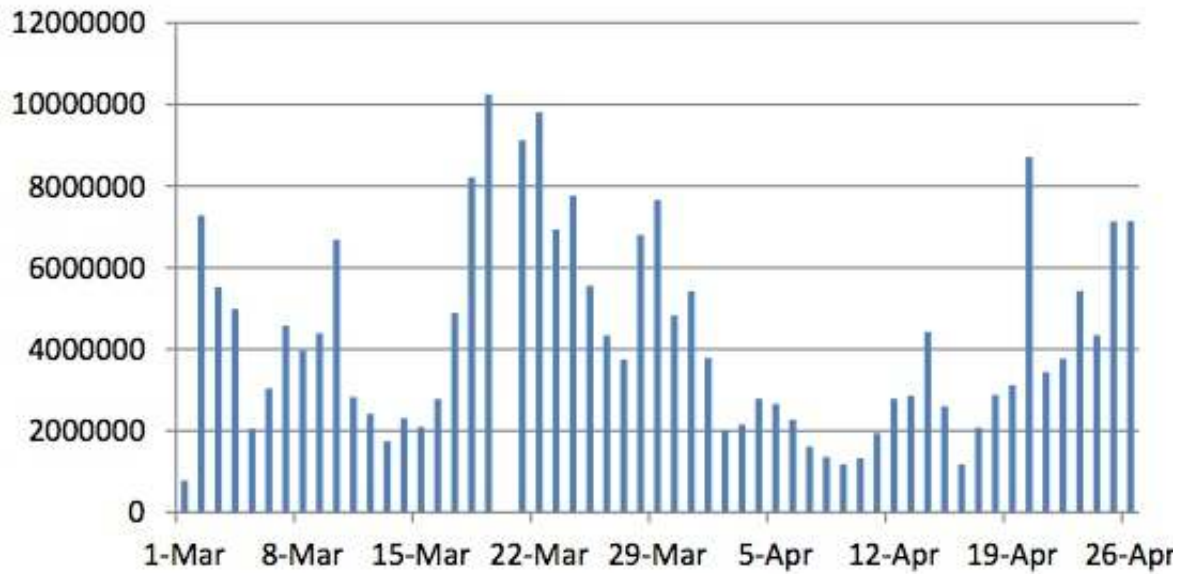
⁴⁴⁶ <https://twitter.com/AliTweel> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

⁴⁴⁷ <https://twitter.com/Gheblawi> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

Tablo 3.10 31 Ocak 2011- 24 Nisan 2011 Tarihleri Arasında Libya Hashtagli Tweetlerin Yoğunluğu⁴⁴⁸

Tablo 3.9’da gösterildiği üzere 15 Şubat 2011’de başlayan protestoculara 18 Şubat 2011 tarihinde Kaddafi tarafından saldırıldığında ve Batılı güçlerden Fransa’nın 19 Mart 2011 tarihinde bombalamaya başlaması sırasında tweet yoğunluğunun arttığı gözlenmiştir.

Tablo 3.11 1 Mart 2011 - 26 Nisan 2011 Tarihleri Arasında Libya Hashtagli Toplam Tweet Sayısı⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ <http://twitter.com>

⁴⁴⁹ Echo Keif, “We Are All Khaled Said: Revolution and the Role of Social Media”, **Public Choice**, 2012, s. 50.

Tablo 3.11’deki istatistiklere göre ise de bu süreçteki en önemli tarih Fransa’nın ülkedeki çeşitli yerleri bombalamaya başladığı 19 Mart 2011 tarihidir. Her ne kadar NATO’nun Libya’nın petrol zenginliklerini koruma amacı güttüğü ileri sürülse de, Libyalılar protestolarında Amerika Birleşik Devletleri’nin Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Büyükelçi Susan E. Rice’in, İngiltere Başbakanı David Cameron’ın, Eski Fransız Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy’ nin ve Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama’nın fotoğrafları altında *“Tanrı sizi korusun, herşey için teşekkürler”* yazılı afişler kullanmışlardır.

Şekil 3.35 Libya Protestolarından. ⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ http://www.huffingtonpost.com/2011/08/22/libyans-thank-obama-poster_n_933396.html Erişim Tarihi: 18.06.2012.

SONUÇ

2011 yılında, Arap Baharı adı verilen protestolar ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra BBC kanalı, *Facebook Dünya'yı Nasıl Değiştirdi: Arap Baharı* isimli bir belgesel çekmiş ve yayınlamıştır. Bu belgeselin ilk dakikalarında, “sözde Arap Baharı’nın aktivistlerinin silahları, silahlar ve ya bombalar değildi; ama İnternet ve mobil telefonlardı. Tarihte ilk kez dünyayı değiştiren olaylar, saati saatine; sokaklardaki erkekler ve kadınlar tarafından kaydedildi.” sözleri, yaşananları ve aktivistlerin barışçı protestolarını desteklemektedir. Eski Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, Arap Dünyası’ndaki en büyük orduya sahip olmasına, batılı ülkelerce desteklenmesine ve 30 yıllık iktidarına karşın; görevinden istifası, 18 gün almıştır. Üstelik bu süreç başlamadan önce, Müslüman Kardeşler grubunun bastırılması ile o kadar meşguldür ki çevrimiçi muhalefeti önemsememiştir. Burada vurgulanması gereken olay, araştırma esnasında da irdelenmiş olan ve huzursuzluğun temelini aslında 2004’lere uzanmasıdır. Mısır’ın aksine, Libya’da hükümetin daha şiddet içeren önlemler aldığı görülmüştür. İnternet kullanımı, Libya’da daha düşük olduğundan, Kaddafi tarafından internet tehdit olarak görülmemiştir. Ancak geç olsa da tehditi algılayıp, internet bağlantılarını koparmasına rağmen; cep telefonları ile çekilip; Youtube servisine yüklenen videoların dağılmasını engelleyememiştir. Dünya’da 2011 yılı tahminlerine göre 6.930.055.154 kişi yaşarken, internet kullanıcılarının 2.267.233.742 olduğu saptanmıştır.⁴⁵¹ Bu halde; zaten küresel köye dönüşen Dünya’da, insanların birbirlerinden haberleri olması; geçmişe kıyasla çok daha kolaylaşmıştır. Üstelik az önce belirtildiği gibi, internet cep telefonlarına kadar girmiştir. Bu yüzden, insanların dış dünya ile bağlarını kopartmak her zamankinden daha zordur. Sosyal medya araçlarının önemi, özellikle Mısır için, rejim karşıtı algının yaygınlaştırılmasında ve protestoların organize edilmesinin yanı sıra, protestocuların bilgilendirilmesinde; bu sayede protestoların kontrolünün sağlanmasında kullanılmasıdır. Sosyal medya araçlarına destek olan, al Jazeera kanalı ise rejim yanlısı yayınlar içeren; rıza yaratma çabalarının hakim olduğu çevrede, insanları bilgilendirici ve aydınlatıcı bir araç görevini görmüştür.

⁴⁵¹ <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> Erişim Tarihi: 18.06.2012.

Elbette ki siyasal iletişim; zamanın gerektirdiği teknolojiler kullanılarak şekillenmektedir. Bu halde geçmiş yıllarda gazeteler ve ya basın yayın organları ile sağlanabilen siyasal iletişim artık yerini internet ile çalışan diğer araçlara bırakmıştır. Bu açıdan sosyal medya araçları, toplumsal hareketlerin ateşlenmesinde önemli bir etken haline gelmiştir. Ancak daha önce belirtildiği üzere, halk hareketlerinin de devrimlerin de tek nedeni internet değildir. Yaşananların; yalnızca internet yolu ile oluştuğunu söylemek yanlış olmakta ve bu anlayışa, bir halkın kültürel, ekonomik ve siyasi arkaplanını eklememek, yaşananların bütün olarak anlaşılmasını engelleyecektir. Bu sebeplerden ötürü, araştırmada, örneklem ülkelerin iktisadi, siyasi ve kültürel tarihleri irdelenmeye çalışılmıştır. Yine de bu araştırmanın önerisi, sosyal medya araçlarının, yaşananların aracı olmakla beraber nedeni olduğudur. Sosyal medya araçlarının, bir halkın dünyayı algılayışında değişiklikler yaratacağı görüşü, bu tez de baskın gelmektedir. Zira araştırmalar, sosyal medya araçları yardımı ile politik ortamların oluşturulduğunu ve kamusal alanlar yaratıldığını göstermektedir. Kamusal alan yaratmanın ötesine geçerek, suskunluk sarmalı olarak adlandırılan, öğrenilmiş çaresizlik gibi bir tutumun değiştirilmesine yol açması, internet ve sosyal medya araçlarının önemini arttırmıştır. Demokratik ortama geçmek ise hiç kuşkusuz uzun seneler otokratik rejimler altında yaşayan halklar için kolay bir durum olmayacaktır ve bu konu ayrı bir tez konusudur. Demokratik ortam beklenmeksizin, herhangi bir rejim değişikliğinde, sosyal medyanın önemi araştırılmaya çalışılmış ve araştırma, sosyal medyanın Mısır'da rejim değişikliği konusunda etkin bir şekilde kullanıldığını göstermiştir. Demokratik ülkelerde zaten genellikle sorun olmayan kamusal alana katılım, Mısır gibi otokratik bir ülkede, internet ile sağlanmıştır. Mısır için seçim sonuçları, tez yazımının sonlarına doğru belli olmuş ve Müslüman Kardeşler grubunun adaylarından Mürsi seçimi kazanmıştır. Mürsi'nin çoğunluk tarafından seçildiği unutulmamalıdır. Ancak, kendisinin protestocuların isteklerini ne kadar karşılayacağı ayrı bir araştırma konusudur. Libya'da ise seçimler henüz yapılmamıştır. Orada da nasıl bir sonucun geleceği belli değildir. Fakat, islamiyetin önemli bir etken olduğu bu ülkelerde, Müslüman Kardeşler gibi islamcı grupların gücü elinde tutmalarına şasırmamak gereklidir. Bu düşüncenin ardındaki neden az önce tekrarlanıldığı üzere her halkın kendine özgü kültürel arkaplanının bulunduğu gerçeğindedir.

Pek çok medya teorisyeni; internetin kamusal alanın yayılmasında yardımcı olduğuna ve tartışma ile bilgi ortamı yarattığına inanmaktadır. İslamcısından sosyalistine pek çok farklı grup aktivistin bulunduğu Mısır'da, internetin kamusal alan yarattığına ikna olunmuştur. İnteraktif bir ortam sağlayan Web 2.0 araçları bireylerin politika hakkında karşılıklı fikir alışverişine imkan sağlamış böylece hem insanların algısını değiştirmiş hem de siber bir kamu alanının oluşmasına yol açmıştır. Dahlberg'in kamusal alan kriterlerinin çoğunluğunun Mısır için sağlandığı ortadadır. Yine de tekrarlamak gerekirse, her ülke ve halkın arkaplanı göz önünde bulundurularak bu kriterlerin incelenmesi gerekmektedir. Zira, Libyalılar ile Mısırlılar'ın karşılaştırılması bu yüzden uygun görülmüştür. Libyalılar'ın internet kullanım alışkanlıklarının ve sosyal medya araçlarına katılımlarının, Mısırlılar'dan daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu durumda; şüphesiz Kaddafi'nin ülkeyi belirsizlik ve çatışma içerisinde tutmasının büyük payı bulunmaktadır. Her ne kadar kullanım sıklığı az olsa da hem Kaddafi'nin hem de Mübarek'in ülkelerinin internet bağlantılarını koparmaları; vatandaşların gücünü önemsediklerinin göstergesi olduğu gibi dünyanın küresel köye dönmesinin farkında olduklarının ve ya bunu algılamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Libya'nın iç savaşa sürüklenmesinin nedenlerini araştırmak ise daha detaylı bir çalışma gerektirmektedir. Fakat, bu araştırmada farkedilen ve baskın gelen durum, Mısırlılar'ın sosyal medyayı çok daha aktif şekilde kullandıklarıdır.

Özetle, ekonomik ve sosyal haklara erişimin kısıtlı olduğu ülkelerdeki genç nüfusa açık ve özgür bir internet ortamı sunulduğunda, bu kitleler hızla siyasallaşmakta ve içinde bulundukları toplumsal ve siyasal yapıları dönüştürme yönünde eyleme geçmektedirler. Bu bağlamda Arap Baharı, internetle siyasallaşan genç kitlelerin rejim için tehdit oluşturabileceğini göstermiştir. Protestolar gerçekleşirken, iki ülke lideri de öncelikle ülkedeki internet bağlantısını kesmişlerdir. Fakat tezde de altı çizildiği üzere, internete erişimin olmadığı durumlarda bile halkın diğer yollarla ayaklanması mümkündür. Bir başka deyişle yeni iletişim teknolojileri ve sosyal medya, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışındaki faktörlerden biridir. Bu süreçte; sosyal medya araçları insanların birbirlerinden haberdar olmalarını sağlamış ve suskunluk sarmalının kırılmasına katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Al Malky R., “Blogging for Reform: the Case of Egypt”, **Arab Media & Society**, No. 1, Yaz 2007.

Amin H., “Arab Media Performance in the Midst of War”, **Journalism Studies**, No. 3, 2002.

Appadurai A., **Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization**, University of Minnesota Press, Minnesota, 1996.

Ashour O., **Libyans Islamists Unpacked: Rise, Transformation, and Future**, Brookings Doha Center, Mayıs 2012.

Atikkan Z.; Tunç A., **Blogdan Al Haberi: Haber Blogları, Demokrasi ve Gazeteciliğin Geleceği Üzerine**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Attia A. M.; Aziz N.; Friedman B.; Elhusseiny M. F., “Commentary: The Impact of social networking tools on political change in Egypt’s Revolution 2.0”, **Electronic Commerce Research and Applications**, Vol. 10, 2011.

Bahgat H., “Egypt’s Virtual Protection of Morality”, **Middle East Report**, No. 230, Yaz 2004.

Bar-Tura A., “Arendt, Habermas and Facebook: Participation and Discourse in Cyber Public Spheres”, **Humanities and Technology Review**, Vol. 29, Güz 2010.

Bayat A., **Making Islam Democratic: Social Movements and the Post-Islamist Turn**, Stanford University Press, California, 2007.

Bell D. J. V., “Global Communications and Culture: Implications For International Security”, **York Centre for International and Strategic Studies**, Ontario, 1991.

Boler M., **Digital Media and Democracy: Tactics in Hard Times**, The MIT Press, Massachusetts, 2008.

Brisson Z.; Lee P., “Egypt: From Revolutions to Institutions” **The Reboot**, New York, 18 Mart 2011.

Burkhart G. E.; Older S., **The information Revolution in the Middle East and North Africa**, Rand Publishing, Santa Monica, 2003.

Burns W. J., **Economic Aid and American Policy Toward Egypt: 1955-1981**, State University of New York Press, Albany, 1985.

Calhoun C., **Habermas and the Public Sphere**, The MIT Press, Massachusetts, 1992.

Castells M., **The Rise of the Network Society: The Information Age, Economy Society and Culture**, Vol.1, John Wiley & Sons, Oxford, 2011.

Castells M., **The Internet Galaxy: Reflections on the Internet,Business and Society**, Oxford University Press, Oxford, 2003.

Castells M., **The Network Society: From Knowledge to Society**,Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, Washington, 2005.

Chebib N. K.; Sohail R. M., “The Reasons Social Media Contributed to the 2011 Egyptian Revolution”, **International Journal of Business Research and Management**, Vol. 2, No. 3, 2011.

Chehabi H. E.; Linz J. J., **Sultanistic Regimes**, The Johns Hopkins University Press, Maryland, 1998.

Conroy M.; Feezell J. T.; Guerrero M., “Facebook and Political Engagement: A Study of Online Group Membership and Offline Political Engagement”, **Computers in Human Behavior**, 24 Nisan 2012.

Dahlberg L., “Computer-mediated communication and the public sphere: A critical analysis”, **Journal of Computer-Mediated Communication**, Vol. 7, 2001.

Dahlgren P.; Sparks C., **Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age**, Routledge, New York, 1991.

Dahlgren P., “The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation”, **Political Communication**, Vol. 22, 2005.

Darwish A.; Lakhtaria K. I., “The Impact of the New Web 2.0 Technologies in Communication Development and Revolutions of Societies”, **Journal of Advances in Information Technology**, Vol. 2, No. 4, 2011.

James Defronzo, **Revolutions and Revolutionary Movements**, Westview Press, New York, 2011.

della Porta D.; Peterson A.; Reiter H., **Policing Transnational Protest**, Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 2006.

Dijk J. V., **The Network Society: Social Aspects of New Media**, SAGE, London, 2006.

Elsewi T. A., “A Revolution of the Imagination”, **International Journal of Communication**, Vol.5, 2011.

el-Kihya M. Ö., **Libya'nın Kaddafisi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2011.

el-Amine R.; Henaway M., “A People’s History of the Egyptian Revolution”, **Left Turn Magazine**, 7 Temmuz 2011.

Faris D., “Revolutions Without Revolutionaries? Network Theory, Facebook and the Egyptian Blogosphere”, **Arab Media & Society**, No. 6, Güz 2008.

Fandy M., **(Un) Civil War of Words: Media and Politics in the Arab World**, Greenwood Publishing Group, Westport, 2007.

Friedman T., **The Lexus and the Olive Tree**, Anchor Books, New York, 1999.

Fuchs C., **Internet and Society: Social Theory in the Information Age**, Routledge, Oxon, 2008.

Gazzini C., “Talking Back: How Exiled Libyans Use the web to Push for Change”, **Arab Media & Society**, Şubat 2007.

Gerhards J.; Schafer M. S., “Is the Internet a Better Public Sphere? Comparing Old and New Media in the US and Germany”, **New Media & Society**, Vol. 12, 2010.

Ghareeb E., “New media and the information revolution in the Arab world: An assessment.”, **Middle East Journal**, Vol. 54, No. 3, 2000.

Ghejam A. M., “Mass Communications in The Libyan Jamahiriya”, **Journal of Black Studies**, Vol. 20, No. 3, 1990.

Giddens A., **Sociology**, Blackwell Publishing Ltd., Cambridge, 2001.

Gladwell M., “Small change: why the revolution will not be Tweeted”, **The New Yorker**, 4 Ekim 2010.

Goldstone J. A., **Revolutions: Theoretical, Comparative and Historical Studies**, Wadsworth Publishing, California, 2002.

Griffin E. A., **A First Look at Communication Theory**, McGraw-Hill Co. ,New York, 2011.

Güngör N., **İletişim:Kuramlar Yaklaşımlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.

Habermas J., **The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society**, The MIT Press, Massachusetts, 1991.

Habermas J., “The public sphere: An encyclopedia article”, **New German Critique**, No.3, Güz 1974.

Hafez K., **Mass Media, Politics & Society in the Middle East**, Hampton Press, New York, 2001.

Hamdy N.; Gomaa E. H., “Framing the Egyptian Uprising in Arabic Language Newspapers and Social Media”, **Journal of Communication**, Vol. 62, 2002.

Hammond A., **Pop Culture Arab World! : Media, Arts and Lifestyle**, ABC-CLIO Inc, California, 2005.

Hanifa L. J., “The Rural School Community Center”, **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 67, Eylül.

Harrison T. M.; Barthel B, “Wielding new media in Web 2.0: Exploring the history of engagement with the collaborative construction of media products”, **New Media & Society**, Vol. 11, No. 1-2.

Hasan A., **Islamic Political Groups and Civil Society**, Culture Publishing House, Kahire, 2000.

Hawks B. B., “Spiral of Silence”, **Istanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi**, No.15, 2002.

Hofheinz A., “Nextopia? Beyond Revolution 2.0”, **International Journal of Communication**, Vol. 5, 2011.

Howard P. N., **The Digital Origins of Dictatorship and Democracy: Information Technology and Political Islam**, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Howard P.N.; Agarwal S. D.; Hussain M. H., “The Dictators’ Digital Dilemma: When Do States Disconnect Their Digital Networks?”, **Issues in Technology Innovation**, No. 13, Ekim 2011.

Huysman M.; Wulf V., **Social Capital and Information Technology**, The MIT Press, Massachusetts, 2004.

Isherwood T., “A New Direction or more of the same? Political blogging in Egypt”, **Arab Media & Society**, No. 6, Güz 2008.

Jamal A.; Tessler M., “Attitudes in the Arab World”, **Journal of Democracy**, Vol. 19, Number 1, 2008.

Jenaibi B., “News Media in Arab Societies”, **World Academy of Science, Engineering and Technology**, Vol.46, 2008.

Jewkes Y.; Yar M., **Handbook of Internet Crime**, Routledge, London, 2010.

Kaid L. L., **Handbook of Political Communication Research**, Erlbaum Associates Inc, New Jersey, 2004.

Keif E., “We Are All Khaled Said: Revolution and the Role of Social Media”, **Public Choice**, 2012.

Khondker H. H., “Role of the New Media in the Arab Spring”, **Globalizations**, Vol. 8, 2011.

Kneissl K., “Elements For a Scientific Analysis of the Arab Revolutions in Spring 2011”, Austrian Academy of Sciences, **AAS Working Papers in Social Anthropology**, Vol. 21.

Krech D.; Crutchfield R. S., **Theories and Problems of Social Psychology**, McGraw-Hill Book Co., New York, 1948.

Kulikova S. V.; Perlmutter D.D., “Blogging Down the Dictator? The Kyrgyz Revolution and Samizdat Websites”, **International Communication Gazette**, Vol. 69, No. 29, 2007.

Kuran T., “Sparks and Prairie Fires: A Theory of Unanticipated Political Revolution”, **Public Choice**, Vol. 61, No. 1, 1989.

Lacher W., “Families, Tribes and Cities in the Libyan Revolution”, **Middle East Policy**, Vol. 18 No. 4 Winter, 2011.

Le Bon G., **The Crowd: A Study of the Popular Mind**, Cosimo Inc., New York, 2006.

Lessig L., **Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy**, Penguin Press HC, New York, 2008.

Levitsky S.; Way L. A., "The Rise of Competitive Authoritarianism", **Journal of Democracy** Vol. 13 Nisan, 2002.

Lynch M., "Blogging the New Arab Public", **Arab Media & Society**, No. 1, Yaz 2007.

Maalouf A. A., **The Influence of Al-Jazeera in the Arab World& Response of Arap Governments**, Villanova University, 2008.

Margolis M.; Resnick D., **Politics as usual: The cyberspace 'revolution'** SAGE, London, 2000.

McCombs M. E.; Shaw D. L., "The Agenda Setting Function of Mass Media", **The Public Opinion Quarterly**, Vol. 36, 1972.

McLuhan M., **Understanding Media: The Extensions of Man**, Routledge, New York, 2001.

McLuhan M.; McLuhan E., **Laws of Media: The New Science**, University of Toronto Press, Toronto, 1988.

Mehrez S., **Egypt's Culture Wars: Politics and Practice**, The American University in Cairo Press, Kahire, 2010.

Meyer D. S.; Whittier N.; Robnett B., **Social Movements:Identity,Culture and the State**, Oxford University Press, New York, 2002.

Miles H., **Al-Jazeera:the inside story of the arab news channels that is challenging the West**, Grove Press, New York, 2005.

Miller G. A., **Communication, Language and Meaning: Psychological Perspectives**, Basic Books, New York, 1973.

Mitchell R. P., **The Society of the Muslim Brothers**, Oxford University Press, New York, 1993.

Mohamed A. S., “The Political Discourse of Egyptian Blogs: A Case Study of Egyptian Awareness”, **Sea Change Journal**, No. 2, 2011.

Morozov E., **The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom**, PublicAffairs, New York, 2011.

Morris D.; Langman L., “Network of Dissent: A Typology of Social Movements in a Global Age”, **Information Technology Education and Society**, Vol. 6, 2005.

Mukerji C.; Schudson M., **Rethinking Popular Culture: Contemporary Perspectives in Cultural Studies**, University of California Press, California, 1991.

Mutlu E., **İletişim Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2004.

Noelle-Neumann E., **Spiral of Silence**, the University of Chicago Press, Chicago, 1993.

Norris P., **Digital Divide: Civic Engagement, Information Poverty and the Internet Worldwide**, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Olson M., **The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups**, Harvard University Press, Harvard, 1971.

Otman W. A.; Karlberg E., **The Libyan Economy: Economic Diversification and International Repositioning**, Springer, Berlin, 2007.

Oweidat N.; Benard C.; Stahl D.; Kildani W.; O’Connell E.; K. Grant A., **The Kefaya Movement: A Case Study of a Grassroots Reform Initiative**, National Defence Research Institute, California, 2008.

Papacharissi Z., “The Virtual Sphere: The İnternet as a public sphere”, **New Media & Society**, Vol. 4, No. 1, 2002.

Pappé I., **Ortadoğu’yu Anlamak**, NTV Yayınları, İstanbul, 2011.

Peters D. J., “Distrust of representation: Habermas on the public sphere”, **Media, Culture, and Society**, Vol.15, 1993.

Pintak L., “Breathing Room: Toward a new Arab media”, **Columbia Journalism Review**, May/Haz. 2011.

Poster M., **Cyberdemocracy: İnternet and the Public Sphere**, (der.) D. Porter, Routledge, New York, 1995.

Putnam R. D., “Bowling Alone: America’s Declining Social Capital”, **Journal of Democracy**, Vol. 6, No. 1, 1995.

Putnam R. D., **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy**, Princeton University Press, Princeton, 1994.

Putnam R. D.; Feldstein L., **Better Together: Restoring the American Community**, Simon & Schuster, New York, 2004.

Radsch C., “Core to Commonplace: The Evolution of Egypt’s Blogosphere”, **Arab Media & Society**, No. 6, Güz 2008.

Rheingold H., **Smart Mobs: The Next Social Revolution**, Basic Books, Cambridge, 2002.

Richardson J., **Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education**, Greenwood, Connecticut, 1986.

Rigel N., **Kadife Karanlık**, Su Yayınevi, İstanbul, 2003.

Sabry T., **Cultural Encounters in the Arab World: On Media, the Modern and the Everyday**, I. B. Tauris & Co Ltd, New York, 2010.

Saleh N., “Egypt’s digital activism and the Dictator’s Dilemma: An evaluation”, **Telecommunication Policy**, Vol. 36, No. 6, 2012.

Shirky C., **Herkes Örgüt : İnternet Gruplarının Gücü** , (çev.) P. Şiraz, Optimist Yayım Dağıtım, İstanbul, 2010.

Skocpol T., **States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China**, Cambridge University Press, Cambridge, 1979.

Slack J. D.; Wise J. M., **Culture+Technology: A Primer**, Peter Land Publishing, New York, 2005.

Smith J. G.; Johnston H., **Globalization&Resistance: Transnational Dimensions of Social Movements**, Rowman&Littlefield Publishers, Maryland, 2002.

Snow D. A.; Soule S.A.; Kriesi H., **The Blackwell Companion to Social Movements**, Blackwell Publishing, Oxford, 2004.

Thompson J.B., “The Theory of the Public Sphere”, **Theory, Culture & Society**, Vol. 10, 1993.

Thompson J. B., **The Media and Modernity: A Social Theory of the Media**, Stanford University Press, California, 1995.

Tilly C., “Social Movements and (All Sorts of) Other Political Interactions - Local, National, and International - Including Identities”, **Theory and Society**, Vol. 27, No. 4.

Tufekci Z.; Wilson C., “Social Media and the Decision to Participate in Political Protest: Observations From Tahrir Square”, **Journal of Communication**, Vol. 62, Issue. 2, 2012.

Turan T.; Turan E. T., “Libya’nın Tarihi Gelişimi İçerisinde Şenusilik, Türk-Şenusi ve Türkiye-Libya İlişkileri”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 4, No. 19, 2011.

Wardrip N.; Montfort N., **New Media Reader**, The MIT Press, Massachusetts, 2003.

Watts D.J., **Six Degrees: The Science of a Connected Age**, W.W. Norton & Co., New York, 2004.

Weber M., **The Theory of Social and Economic Organizations**, (ed.) T. Parsons, The Free Press, New York, 1964.

Webster F., **Theories of the Information Society**, Routledge, New York, 2006.

Wheeler, D.L., “Empowerment Zones? Women, Internet Cafes and Life Transformations in Egypt”, **Information Technologies and International Development**, Vol. 4, No. 2, Kış, 2007.

Wickham C. R., **Mobilising Islam: Religion, Activism and Political Change in Egypt**, Columbia University Press, New York, 2002.

Yalçın M., **Arap Dünyasında Ayaklanma: Nedenler, Olasılıklar, Sonuçlar**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2011.

Yavuz C.; Erdurmaz S., **Arap Baharı ve Türkiye : Orta Doğuda Kırılan Fay Hatları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.

Zahid M., **The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis: the Politics of Liberalisation and Reform in the Middle East**, I. B. Tauris & Co Ltd, New York, 2010.

Zayani M., **The Al Jazeera Phenomenon**, Pluto Press, London, 2005.

Zimmerman E, **Political violence, crises, and revolutions: Theories and research**, Routledge, New York, 2011.

Anderson K., **Revolution in the Digital Age: Egypt's Facebook Revolution and Internet Freedom**, California Polytechnic State University, San Luis Obispo, Lisans Projesi.

Carr M.; Von Muellner S.; Rum T.; Summer J., **The Construction of Identity by the Libyan Youth Movement on Facebook**, Uppsala University The Department of Informatics and Media, Lisans Tezi.

El Din Farag D. A., "New Forms of Electronic Media and their Impact on Public Policy Making: Three Cases of Egypt", **The American University in Cairo**, Yüksek Lisans Tezi.

Reichenberger H. M. E., "Libya's Bottom-Up Revolution - How Can A Youth Bulge Become Demographic Bonus?", **Brandeis University**, Massachusetts, Final Yazısı.

The Role of Social Media in Arab Women's Empowerment, Arab Social Media Report, Dubai School of Government, Vol. 1, No. 3.

Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter, Arab Social Media Report, Dubai School of Government, Vol. 1, No.2.

Egypt Human Development Report, 2010.

“False Freedom: Online Censorship in the Middle East and North Africa”, Human Rights Watch, Kasım, 2005, Vol.17.

The Long-Aged Dictatorship 40 Years of Qaddafi Rule in Libya, The Arabic Network For Human Rights Information, 29 Ağustos 2009.

Abu Saleem Prison Massacre Libya: 28-29 June 1996, Human Rights Solidarity.

The Battle for Libya: Killings Disappearances and Torture, Amnesty International, 2011.

Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Değişim Arzusu, USAK Raporları, No.11-02

Tempelhof S. T., Omar M., “Stakeholders of Libya’s February 17 Revolution”, **United States Institute of Peace**, 2011.

Libya Focus, Menas Associates, Şubat 2011.

Internet Enemies Report 2012, Reporters Without Borders For Freedom of Information, 12 Mart 2012

Global Employment Trends For Youth : Special issue on the impact of the global economic crisis on youth, International Labour Office, Ağustos 2010.

Sowar Magazin, Sayı 6, Nisan 2011.

Shahadat Magazin, Nisan 2011.

Shahadat Magazine, Ocak 25.

ICT Facts and Figures, ITU World Telecommunication, 2011.

Burns P., “The Global Internet : Utopia, Democracy and the Digital Divide”, **American Sociological Association**’un 11 Ağustos 2006 tarihli olağan toplantısında sunulmuştur..

Kamel S., “Towards Building a Knowledge-Based Society in Egypt”, **Portland International Center for Management of Engineering and Technology Conference (PICMET) on Technology Management in the Age of Fundamental Change**, Oregon, 2-6 Ağustos 2009.

http://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?_s=PM:OPINIONhttp://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?_s=PM:OPINION , 01.01.2012.

<http://ceasefiremagazine.co.uk/arab-revolution-historic-leap-laments-extinct/> , 01.01.2012.189

<http://www.sis.gov.eg/VR/reveulotion/ehhtml/revolution.htm> , 05.01.2012.

<http://elmine.wijnia.com/weblog/> , 03.04.2012

<http://www.psychologytoday.com/blog/mr-personality/201108/personality-and-the-laws-history-lessons-libya> ,04.01.2012.

<http://www.foreignaffairs.com/articles/67038/clay-shirky/the-political-power-of-social-media> , 03.01.2012.

<http://www.pbs.org/mediashift/2007/08/the-14-messages-of-new-media218.html> , 24.03.2012.

<http://www.signandsight.com/features/676.html> , 08.05.2012.

<http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/838/747> , 26.03.2012.

http://www.youtube.com/watch?v=SgjIgMdsEuk&feature=player_embedded#at=15 , 02.01.2012.

http://morrisonworldnews.com/?attachment_id=41527 , 02.01.2012.

<http://technosociology.org/?p=286> , 19.03.2012.

http://toolserver.org/~soxred93/articleinfo/index.php?article=Arab_Spring&lang=en&wiki=wikipedia ,31.01.2012.

<http://www.technologyreview.com/blog/guest/27122/> , 31.03.2012.

<http://econ.duke.edu/uploads/assets/People/Kuran/interview%20Aaron%20Steelman.pdf> , 31.03.2012.

<http://weekly.ahram.org.eg/2011/1039/op7.htm> , 31.03.2012.

http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/n_africa_mid_east_pol_95.jpg , 04.01.2012.

<http://data.worldbank.org/region/ARB> , 04.01.2012.

<http://middleeast.about.com/od/egypt/a/me081006a.htm> , 05.05.2012.

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2012/03/120306_libya_autonomy.shtml , 04.06.2012.

<http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=796&ref=search.php> , 12.03.2012.

<http://weekly.ahram.org.eg/2002/592/special.htm> , 12.03.2012.

<http://prospect.org/article/primer-muslim-brotherhood-0> , 12.03.2012.

http://en.wikipedia.org/wiki/Egyptian_parliamentary_election,_2011-2012#Combined_result , 12.03.2012.

http://www.ikhwanweb.com/iweb/index.php?option=com_content&view=article&id=32453:michael-nabils-release-is-essential-for-egyptian-democracy-a-rule-of-law&catid=10387:newsflash , 12.03.2012.

http://www.ikhwanweb.com/iweb/index.php?option=com_content&view=article&id=32469:fjp-despite-differences-with-maikel-nabil-we-oppose-military-trials-for-civilians-&catid=10387:newsflash&Itemid=794 , 12.03.2012.

http://mideast.foreignpolicy.com/posts/2012/03/09/libya_s_muslim_brotherhood_faces_the_future , 12.03.2012.

<http://stream.aljazeera.com/story/muslim-brotherhood-online> , 28.04.2012.

<http://situationsasia.com/node/510> , 28.04.2012.

<http://news.egypt.com/en/economic-conditions-during-era-of-nasser.html> , 05.01.2012.

<http://www.fpri.org/footnotes/1423.200907.kuehner.usegyptsincesuez.html> , 05.01.2012.

<http://countrystudies.us/egypt/74.htm> , 04.01.2012.

http://www.egyptianagriculture.com/food_gap.html , 04.01.2012.

<http://www.fpri.org/footnotes/1423.200907.kuehner.usegyptsincesuez.html> , 05.01.2012.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/eg.html> , 05.01.2012.

http://www.akbank.com/doc/deik/Misir_ulke_bulteni_2011.pdf , 05.01.2012.

http://www.indexmundi.com/egypt/economy_profile.html , 05.01.2012.

http://www.indexmundi.com/libya/economy_profile.html , 05.01.2012.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> , 05.01.2012.

<http://www.guardian.co.uk/uk/2012/may/20/time-line-lockerbie-bombing-megrahi> , 05.01.2012.

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3336423.stm> , 05.01.2012.

<http://www.hartford-hwp.com/archives/32/042.html> , 05.01.2012.

<http://www.libya-businessnews.com/2011/12/24/libyan-oil-production-exceeds-1-million-barrels-a-day-noc-chairman-says/> , 21.02.2012.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ly.html> , 21.02.2012.

<http://af.reuters.com/article/investingNews/idAFJOE52106820090302> , 21.02.2012.

<http://haberpan.com/news/mubarak-gaddafi-and-bin-ali-shock> , 21.02.2012.

<http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/youth-fuelling-libyas-unrest> , 21.02.2012.

<http://www.nytimes.com/2011/03/13/world/africa/13opposition.html?pagewanted=all> , 21.02.2012.

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5309.htm> , 06.04.2012.

<http://www.isreview.org/issues/59/feat-egyptstrikes.shtml> , 05.04.2012.

<http://www.arabawy.org/2010/10/31/something-in-the-air/> , 05.04.2012.

<http://www.youtube.com/watch?v=69wBG6ULNzQ> , 10.04.2012.

<http://www.africanews.it/english/gaddafis-last-speech-1-september-2011/> 05.04.2012.

<http://www.frontlinedefenders.org/node/1159> , 05.04.2012.

<http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201122171649677912.html> , 10.04.2012.

<http://www.andyworthington.co.uk/2011/03/02/how-the-abu-salim-prison-massacre-in-1996-inspired-the-revolution-in-libya/> , 24.02.2012.

http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2066367_2066369_2066467,00.html , 24.02.2012.

<http://dailycollegian.com/2011/02/22/the-protests-in-libya-unraveled/> , 24.02.2012.

<http://www-958.ibm.com/software/data/cognos/manyeyes/datasets/muammar-gaddafis-state-tv-speech-2/versions/1> , 10.04.2012.

http://abcnews.go.com/International/libya-international-military-coalition-launch-assault-gadhafi-forces/story?id=13174246#.T4V3_Zr9NEC , 11.04.2012.

<http://www.museum.tv/eotvsection.php?entrycode=egypt> , 05.01.2012.

http://www.fmlist.org/ul_frameset.php? , 05.01.2012.

<http://www.nilesat.com.eg/Channels.aspx> , 05.01.2012.
<http://www.aljazeera.com/aboutus/2006/11/2008525185733692771.html> , 06.01.2012.
http://www.media-progress.net/MLF_Libya.html , 06.01.2012.
<http://www.itu.int/ITU-D/ict/cs/egypt/material/egypt.pdf> , 09.01.2012.
<http://www.freedomhouse.org/images/File/FotN/Egypt2011.pdf> , 09.01.2012.
<http://www.internetworldstats.com/africa.htm#ly> , 10.01.2012.
<http://digital.ahram.org.eg/youmy/EventBrowes2.aspx?add=46875> , 21.03.2012.
<http://www.itu.int/wsis/geneva/coverage/statements/egypt/eg.html> , 21.03.2012.
<http://www.internetworldstats.com/africa.htm#ly> , 10.01.2012.
<http://www.anhri.net/en/reports/net2004/libya.shtml> , 10.01.2012.
<http://www.ltt.ly/en/personal/dialup/> , 10.01.2012.
<http://old.openarab.net/en/node/362> , 10.01.2012.
<http://www.guardian.co.uk/world/blog/2011/feb/19/libya-bahrain-protests-live-updates> ,
 10.01.2012.
<http://www.google.com/transparencyreport/traffic/?r=LY&l=WEBSEARCH&csd=1297619832558&ced=1298748600000> , 10.01.2012.
http://groups.yahoo.com/group/el_ma7rousa , 02.02.2012.
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/05/25/AR2007052502024.html> ,
 02.02.2012.
<http://www.merip.org/mero/mero020205> , 02.02.2012.
<http://www.flickr.com/photos/elhamalawy/sets/72157594373401893/> , 02.02.2012.
<http://www.merip.org/mer/mer245/young-brothers-cyberspace> , 06.02.2012.
<http://weekly.ahram.org.eg/2005/748/eg10.htm> , 06.02.2012.
http://english.people.com.cn/200502/27/eng20050227_174845.html , 06.02.2012.
http://baheyya.blogspot.com/2005_05_01_archive.html , 08.02.2012.
<http://misrdigital.blogspot.com/archive/2006/10/20//شهوالاتانتصارانفواالاغتياالانفوالااكل.html> ,
 06.02.2012.
<http://malek-x.net/> , 09.02.2012.
<http://malek-x.net/node/467> , 17.02.2012.
<http://tortureinegypt.net/> , 13.02.2012.

<http://tortureinegypt.net/node/2470> , 13.02.2012.

<http://tortureinegypt.net/node/2263> , 13.02.2012.

<http://threatened.globalvoicesonline.org/bloggers/egypt> , 16.02.2012.

<http://www.arabawy.org/2006/09/22/state-security-threatens-blogger/> , 09.02.2012.

<http://karam903.blogspot.com/search?updated-min=2006-01-01T00:00:00%2B02:00&updated-max=2007-01-01T00:00:00%2B02:00&max-results=46> , 14.02.2012.

http://www.meforum.org/1030/dissident-watch-muhammad-al-sharqawi#_ftnref8 , 14.02.2012.

http://www.manalaa.net/sharkawy_testimony , 14.02.2012.

baheyya.blogspot.com , 23.03.2012.

http://articles.cnn.com/2008-04-25/tech/twitter.buck_1_cell-phone-blog-anti-government-protest?_s=PM:TECH , 17.02.2012.

<http://news.egypt.com/en/the-emergency-law-in-egypt.html> , 16.02.2012.

http://ana-ikhwan.blogspot.com/2007/10/blog-post_29.html , 17.02.2012.

<http://www.technologyreview.com/web/38379/> , 16.02.2012.

http://www.nytimes.com/2011/01/29/technology/internet/29cutoff.html?_r=1 , 13.02.2012.

http://www.huffingtonpost.com/2011/01/30/egypt-revolution-2011_n_816026.html , 14.02.2012.

<http://www.google.com/transparencyreport/traffic/> , 13.02.2012.

<http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/02/20112174317974677> , 14.02.2012.

<http://www.businessweek.com/news/2011-02-01/google-twitter-offer-egyptians-option-to-tweet-by-voicemail.html> , 14.02.2012.

http://www.huffingtonpost.com/wadah-khanfar/post_1656_b_816666.html , 15.02.2012.

<http://yfrog.com/h8pojekj> , 14.02.2012.

<http://occupiedpalestine.wordpress.com/2011/02/01/live-tweets-from-egypt-jan25-feb1-protests-feb1-2011-part-6/> , 15.02.2012.

<http://www.mathaba.net/news/?x=626340> , 21.02.2012.

http://enoughgaddafi.com/?page_id=10 , 24.02.2012.

<http://libyaal7urra.blogspot.com/2011/03/exiled-libyans-set-up-newsroom-to.html> , 24.02.2012.

<http://cyberdissidents.org/bin/dissidents.cgi?id=53&c=LY> , 24.02.2012.

<http://libyanjustice.org/> , 07.03.2012.

<http://www.libya-watanona.com/letters/letters.htm> , 07.03.2012.

libyans.blogspot.com , 24.02.2012.

<http://archive.libyafeb17.com/2011/02/thank-you/> , 15.03.2012.

<http://www.facebook.com/facebook/info> , 03.04.2012.

<http://newsroom.fb.com/content/default.aspx?NewsAreaId=22> , 03.04.2012.

<http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/egypt> , 04.04.2012.

<http://www.guardian.co.uk/world/2011/feb/08/syria-facebook-unbanned-people> , 04.04.2012.

<http://www.dailymail.co.uk/news/article-550569/Facebook-girl-beaten-shot-dead-father-talking-online.html> , 04.04.2012.

<http://www.cyberdissidents.org/bin/dissidents.cgi?id=4&c=EG> , 04.04.2012.

http://www.wired.com/techbiz/startups/magazine/16-11/ff_facebookegypt?currentPage=all , 07.05.2012.

<http://www.socialbakers.com/facebook-pages/type/political-organization/> , 04.04.2012.

<http://www.socialbakers.com/facebook-pages/type/public-figure/page-2> , 04.04.2012.

<http://www.aucegypt.edu/gapp/cairoreview/Pages/articleDetails.aspx?aid=24> , 04.04.2012.

<http://www.facebook.com/ElShaheed/events> , 04.04.2012.

<http://www.facebook.com/photo.php?fbid=104227242960482&set=a.104226969627176.2672.104224996294040&type=3&theater> , 04.04.2012.

<http://www.youtube.com/watch?v=SgiIgMdsEuk> , 04.04.2012.

<http://www.freedomhouse.org/article/egypts-facebook-showdown?page=72&release=667> , 05.04.2012.

http://www.facebook.com/note.php?note_id=181522178528277 , 18.04.2012.

<http://www.facebook.com/ElShaheed?sk=notes> , 09.05.2012.

http://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?_s=PM:OPINIONhttp://articles.cnn.com/2011-02-11/opinion/sifry.egypt.technology_1_egypt-internet-access-revolution/2?_s=PM:OPINION , 09.05.2012.

http://www.nytimes.com/2012/01/15/world/middleeast/mohamed-elbaradei-pulls-out-of-egypts-presidential-race.html?_r=2&hp=&adxnnl=1&adxnnlx=1333627237-DWePm1IMH84Or244q460qg , 05.04.2012.

<http://www.egyptindependent.com/news/elbaradei%E2%80%99s-withdrawal-shows-transition-unsuccessful-say-politicians> , 09.05.2012.

<http://www.facebook.com/Elbarad3i> , 05.04.2012.

<http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/libya> , 11.04.2012.

http://www.ifex.org/libya/2011/02/14/activists_arrested/ , 11.04.2012.

<http://www.facebook.com/17022011libya> , 11.04.2012.

<http://www.facebook.com/LibyanYouthMovement> , 09.05.2012.

<http://www.aolnews.com/2011/02/25/libyan-love-muslim-dating-site-hid-democracy-messages/> , 11.04.2012.

<https://twitter.com/about> , 22.05.2012.

<http://blog.twitter.com/2011/09/one-hundred-million-voices.html> , 25.05.2012.

<http://www.wamda.com/2012/01/the-100-most-influential-arabs-on-twitter> , 25.05.2012.

<http://yearinreview.twitter.com/en/hottopics.html> , 25.05.2012.

http://stories.twitter.com/en/wael_ghonim.html , 25.05.2012.

<http://mashable.com/2011/02/01/egypt-twitter-infographic/> , 30.05.2012.

<http://ngm.nationalgeographic.com/2011/07/middle-east-youth/twitter-graphic> , 31.05.2012.

<http://twitterminer.r-shief.org/hq/index.php> , 03.01.2012.

<http://twitter.com/#!/Psypherize> , 03.01.2012.

<https://twitter.com/#!/3arabawy> , 07.06.2012.

<http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/114/32610/Egypt/-January-Revolution-continues/Twitters-role-in-revolutionary-Egypt--isolation-or.aspx> , 07.06.2012.

<https://twitter.com/#!/alaa> , 07.06.2012.

<https://www.eff.org/deeplinks/2011/08/week-internet-censorship-egypt-argentina-pakistan> , 07.06.2012.

<https://twitter.com/#!/AsmaaMahfouz> , 07.06.2012.

<https://twitter.com/#!/waelabbas> , 07.06.2012.

<https://twitter.com/#!/ElBaradei> , 07.06.2012.

<http://simplymeasured.com/blog/2011/02/libya-and-egypt-a-tale-of-two-twitters/> , 18.06.2012.

<http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/15/libya-nato-gathers-targets-twitter> , 18.06.2012.

<https://twitter.com/Arasmus> , 18.06.2012.

<https://twitter.com/ShababLibya> , 18.06.2012

<https://twitter.com/ChangeInLibya> , 18.06.2012.

<https://twitter.com/EnoughGaddafi> , 18.06.2012.

<https://twitter.com/AliTweel> , 18.06.2012.

<https://twitter.com/Gheblawi> , 18.06.2012.

http://www.huffingtonpost.com/2011/08/22/libyans-thank-obama-poster_n_933396.html ,
18.06.2012.

<http://www.internetworldstats.com/stats.htm> , 18.06.2012.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Seçil TÜRKMEN

Doğum Tarihi ve Yeri : 01.06.1985 / Eskişehir

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Muratpaşa Lisesi / Antalya

Lisans Diploması : Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Yükseklisans Diploması:

Tez Konusu : Sosyal Medyanın Politik Yaşama Etkisi: Arap Baharı Çerçevesinde Mısır ve Libya Örneği

Yabancı Dil / Diller : İngilizce, İspanyolca, Arapça

Bilimsel Faaliyetler

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

Adres : Çifteçeşmeler Mah. Çomaklar Mevkii, No:16, Konyaaltı, Antalya

Tel. no : 0 535 224 85 95 - 0 242 824 96 11